Alexandre Dumas

Doctorul Misterios Vol. II

ALEXANDRE DUMAS

Doctorul misterios

Volumul 2 – Fiica marchizului

Capitolul I Voluntarii din '93

La 4 iunie 1793 două trăsuri — una cu patru cai, alta cu doi cai — ieşeau din Paris, pe la bariera La Villette, îndreptându-se spre postul de control.

În vremea aceea rar se întâmpla ca două poştalioane să fie lăsate să iasă din Paris fără motiv întemeiat.

Din cea de-a doua trăsură, care era un fel de caleaşcă descoperită, — ceea ce însemna dealtminteri că cele trei persoane care o ocupau nu aveau deloc a se teme de controalele poliţiei, — coborî un bărbat de patruzeci şi cinci — patruzeci şi şase de ani, îmbrăcat complet în negru şi, lucru neobişnuit la acea epocă, purtând pantalon scurt şi cravată albă.

De aceea prezenţa acestui om stârni curiozitatea tuturor celor de la postul de pază, care se şi înghesuiră în jurul lui, uitând complet de ceilalţi doi călători rămaşi în trăsură, — unul îmbrăcat în uniformă de sergent voluntar, iar celălalt, ca un om din popor, cu bonetă roşie şi haină scurtă.

Dar omul în negru abia îşi arătase hârtiile, că toţi cei ce se strânseseră în jurul lui îi făcură loc şi după ce aruncară o privire sumară în prima trăsură şi dădură la o parte un colţ al prelatei roşii cu care era acoperită, le dădură voie să-şi continue drumul.

În bărbatul îmbrăcat în negru am recunoscut desigur pe Monsieur de Paris care, împreună cu ajutorul său secund, Legros, şi cu fiul unuia dintre prietenii lui, pe nume Leon Milcent, servent de voluntari, mergeau la Châlons să ducă o frumoasă ghilotină, nou-nouţă, care, cerută de maratiştii din departamentul Marna, urma să fie inaugurată de însuşi călăul Parisului.

Cel de-al doilea ajutor al său, băiat cu multă experienţă, avea să rămână acolo până când călăul din Châlons va fi fost perfect instruit. Cât despre fiul prietenului său, sergentul de voluntari, era în drum spre Sarrelouis, oraş a cărui garnizoană trebuia întărită, deoarece înfrângerile suferite în Belgia îi făceau pe francezi să se teamă de o a doua invazie în Champagne,

În drumul lui trebuia să mai găsească vreo douăzeci de voluntari pe care să-i ducă la Sarrelouis, în acelaşi scop.

Toate hârtiile şi ordinele arătate la postul de pază proveneau de

la Comună, puterea suverană pentru moment, şi erau semnate de primarul Pache şi de generalul Henriot.

Autorizaţia fusese cerută în ajun de către Monsieur de Paris, care îşi lăsa ca înlocuitor pe primul lui ajutor, tot atât de îndemânatic ca el însuşi; dealtfel prea era patriotică cererea lui ea să întâmpine cea mai mică obiecţie.

În plus i se dăduse, fără nici o discuţie, şi o foaie de drum pentru cetăţeanul Leon Milcent, care după ce făcuse prima campanie din 1792 se întorsese acasă, dar la noua chemare a patriei se grăbea acum să plece iarăşi pe front.

Totul e adevărat, în afară de identitatea lui Leon Milcent care, aşa cum cititorii şi-au putut da seama, nu era altul decât Jacques Mérey.

Monsieur de Paris îşi luase obligaţia nu numai să-l scoată pe fugar din oraş, dar să-l şi conducă la Châlons, de unde, urmând un itinerar bine întocmit şi cunoscând localităţile, putea ajunge cu uşurinţă la frontieră.

A doua zi, către prânz, cele două trăsuri intrară în Châlons.

Toate legăturile dintre Jacques Mérey şi Monsieur de Paris se încheiau aici. Monsieur de Paris hotărî astfel şi îl sfătui pe Jacques Mérey să se prezinte de îndată la municipalitate pentru a se informa dacă la Châlons sau în împrejurimi se găseau voluntari care mergeau spre Sarrelouis.

La Châlons erau unsprezece, şapte sau opt prin împrejurimi şi urmau să mai întâlnească cinci sau şase înainte de a ajunge la Sarrelouis.

Jacquess Mérey, om fără prejudecăţi şi dealtfel prea îndatorat călăului, nu se putu despărţi de el până nu-i aduse cele mai sincere şi mai recunoscătoare mulţumiri.

Plecarea voluntarilor se fixă peste două zile şi celor din împrejurimile oraşului li se trimise vorbă să se întâlnească la ora nouă dimineaţa în piaţa mare. După ce aveau să fraternizeze cu garda naţională printr-o masă lacedemoniană, cei optsprezece sau douăzeci de voluntari francezi urmau să pornească la drum.

Bineînţeles că Jacques Mérey se prezentă primul sub arme. Gradul lui de sergent îi impunea dealtfel obligaţia de a fi punctual.

Garda naţională, compusă din vreo şaizeci de cetăţeni, supraveghease la rândul ei pregătirile ospăţului. O masă lungă, în jurul căreia se puteau aduna o sută de oameni, fusese întinsă în piaţa Libertăţii. Tacâmurile în plus erau pentru membrii municipalităţii care făceau gărzii naţionale şi voluntarilor cinstea de a lua parte la ospăţ.

La ora zece toată lumea se afla în jurul mesei.

Ospăţul fu vesel şi zgomotos. La Châlons, capitala provinciei Champagne, ospeţele, mai ales spre sfârşit, se aseamănă cu un foc de voie al unui pluton; numai că sticlele de băutură înlocuiesc puştile.

Ceea ce face ca morţii şi răniţii care rămân pe acest câmp de bătaie să fie lăsaţi acolo doar pentru o oră sau două de somn. Pentru ca, apoi, toţi să se trezească şi să se ducă la treburile lor, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În pocnetul focurilor de muschete din Champagne, se închinară toasturi, la care participă chiar Leon Milcent. Mai întâi se toasta pentru Naţiune, pentru Republică, pentru Convenţie şi toate urările se încheiară cu un formidabil ropot de aplauze; apoi îşi uniră toasturile pentru Danton, pentru Robespierre, pentru Saint-Just.

Ultimele trei fură aplaudate de toţi, chiar şi de sergentul nostru de voluntari. Jacques Mérey era prea inteligent, ca în furtuna neînţelegerilor politice să nu-şi dea seama cât de mari cetăţeni şi ce considerabili patrioţi erau Robespierre şi Saint-Just.

Cât despre Danton, dacă nu s-ar fi închinat un toast în cinstea lui, l-ar fi rostit însuşi Jacques Mérey.

Un entuziast ridică paharul pentru Marat; se aplaudă fără entuziasm, dar toată lumea se sculă în picioare.

Jacques Mérey se ridică, la fel ca ceilalţi, dar nu întinse paharul şi nu bău.

Un fanatic observă reţinerea sergentului şi toastă pentru moartea girondinilor. Un freamăt trecu printre comeseni. Toţi se ridicară în picioare, însă fără să aplaude. Jacques Mérey rămase aşezat pe scaun.

— Ei, sergent! Strigă cel care ridicase paharul, — nu cumva eşti bătut în cuie?

Jacques Mérey se sculă.

— Cetăţene, spuse el, după ce am luptat cinci ani pentru libertate, credeam că am cucerit-o măcar pe aceea de a rămâne aşezat pe scaunul meu când îmi place.

— Dar de ce nu te ridici? De ce nu bei pentru moartea trădătorilor?

— Pentru că eu vin de la Paris, sătul să-i tot văd pe-ai mei omorându-se între ei, şi mă îndrept spre frontieră ca să ucid acolo cât voi putea mai mulţi prusaci. În locul toastului tău, eu am să închin:

"Pentru viaţa şi fraternitatea tuturor oamenilor viteji şi cinstiţi, pentru moartea oricărui duşman francez sau străin care a luat armele împotriva Franţei!"

Toastul sergentului fu primit cu aplauze unanime, dar Jacques Mérey, profitând de entuziasmul stârnit, făcu un semn că vrea să mai vorbească.

Toată lumea tăcu.

— După toastul meu, spuse el, şi după felul cum a fost primit, acuma nu pot să propun decât unul singur:

"Pentru imediata noastră plecare, pentru întâlnirea grabnică şi victorioasă cu inamicul. Bate, toboşar!"

Trebuie să spunem că în timpul revoluţiei nu exista vreo întrunire de bărbaţi înarmaţi sau chiar neînarmaţi care să nu-şi aibă toboşarul ei.

Voluntarii noştri îl aveau deci pe al lor, şi acesta începu să bată marşul; voluntarii şi guarzii naţionali se îmbrăţişară, iar mica trupă o porni cântând Marseilleza şi strigând "Trăiască Naţiunea!".

Părăsind oraşul Châlons, sergentul Léon Milcent avu încă o dată bucuria să-i facă un ultim semn de bun rămas şi de mulţumire unui om care stătea singur la fereastra unei mici case izolate.

Era gazda lui din strada Marais.

Cum se făcuse destul de târziu, în ziua aceea nu merseră decât cinci leghe, oprindu-se la Somme-Vesle, adică la prima localitate după Châlons. Acolo, toţi voluntarii îl felicitară pe Milcent pentru toastul de la prânz. În general, ei nu erau nici fanatici, nici exaltaţi, ci patrioţi adevăraţi care doreau să-şi dovedească patriotismul într-altfel decât prin declamări fără rost.

Aşa cum am spus, aflaseră despre Léon Milcent că ar fi făcut campania din '92. De aceea soldaţii care mergeau pentru prima oară pe front îl rugară să facă un popas într-un loc de unde să se poată vedea cel mai bine câmpul unde se dăduseră luptele de la Valmy.

Falsul sergent le promise, şi acest lucru nu i se păru deloc greu.

De altfel, campania lor începuse de pe acuma, căci satul Pont-Somme-Vesle nu avea decât două sau trei case, astfel că trebuiră să organizeze un bivuac.

Din fericire, cei din garda naţională îndesaseră la plecare raniţele voluntarilor cu tot felul de provizii. Unii scoaseră câte un pui, alţii câte o plăcintă; unul o sticlă de vin, altul un cârnat, astfel încât cina lor profită de risipă făcută la prânz.

Noaptea — pentru că era vară şi vremea se arăta blândă — şi-o petrecură în aer liber, sub copacii falnici care străjuiesc stânga drumului, cum mergi spre Sainte-Menehould.

Voluntarii de prin regiune povestiră celorlalţi cum acolo, adică la Pont-Somme-Vesle, regele, în timpul fugii sale, avusese prima dezamăgire când nu-şi mai găsise husarii care urmau să-l aştepte, dar pe care îi împrăştiaseră ţăranii.

Dealtfel, povestea asta a lui Ludovic al XVI-lea de la Varennes era încă vie în mintea oamenilor.

Spre seară trecu un surugiu de la Sainte-Menehould care aducea înapoi caii de la poşta din Drouet.

Fără să fie văzut de trupă, Jacques Mérey îl opri şi, dându-i un asignat de cinci franci, îl rugă ea în drumul lui să se abată pe la "Hanul Lunii" şi să-i spună hangiului să trimită în întâmpinarea voluntarilor un măgar încărcat cu pâine, vin şi carne friptă, atâta cât are.

Totodată să lase vorbă să pregătească pentru ora patru un prânz de douăzeci de persoane.

Surugiul o porni, făgăduind să îndeplinească însărcinarea.

A doua zi, la ora şase, toboşarul îi trezi pe cei care mai dormeau. Oamenii se scuturară, băură restul de rachiu pe care îl mai găsiră prin bidoane şi o porniră la drum cu o uşoară îngrijorare.

De la Pont-Somme-Vesle până la Sainte-Menehould aveau de mers şase leghe; nimeni nu ştia ce măsuri luase sergentul lor.

Prima oră de marş trecu destul de veselă, dar pe la sfârşitul celei de-a doua voluntarii noştri se străduiau să învingă starea de descurajare care îi copleşea, — când iată, sergentul Leon Milcent zări, cam pe la izvorul râului Aisne, un ţăran mititel mânând un măgar.

— Prieteni, le spuse Jacques Mérey, dacă eu aş fi Moise, iar voi nu francezi, ci evrei, şi dacă în loc să vă conduc spre inamic v-aş călăuzi spre ţara făgăduinţei, cred că aş avea nevoie de o minune ca să vă susţin curajul; v-aş spune atunci că Iehova e cel ce trimite măgarul şi ţăranul acela pe care îl vedeţi. Dar eu am să vă spun pur şi simplu că stăpânul "Hanului Lunii" este cel care îi trimite, iar măgarul acela cară în spinare prânzul nostru. Aşadar, cum locul mi se pare potrivit, mi-aş lua îngăduinţa să vă spun: "Opriţi!" şi să vă poftesc să aşezaţi armele în piramidă.

Niciodată o cuvântare, oricât de elocventă, n-a fost primită cu aclamaţii asemănătoare, şi niciodată vreun conducător de trib, chiar profet, nu a fost ovaţionat ca falsul nostru sergent.

Mai întâi voluntarilor nu le veni să creadă; dar ţăranul se opri, struni măgarul şi spuse:

— Nu sunteţi dumneavoastră cel care aţi comandat să vi se aducă aici un prânz şi să vi se pregătească la han o cină pentru douăzeci de oameni?

— Ah, caraghiosul, exclamă Leon Milcent, ăsta mă dă de gol!

Apoi, întorcându-se spre voluntari:

— Prietene, le spuse, cu toţii aţi căzut de acord să fiu şeful vostru; deci şefului îi revine obligaţia să se îngrijească de hrana soldaţilor lui.

— Ah, asta era, făcu ţăranul.

— Ei da, nerodule.

— Domnule sergent, spuse un om din trupă după ce şuşotise cu doi sau trei dintre camarazii lui, suntem câţiva care nu avem deloc bani, — ne bizuim doar pe soldă guvernului ca să ne plătim cheltuielile de drum; vă spunem asta de pe acuma, ca să nu ne trataţi ca pe nişte mari seniori, când noi nu suntem altceva decât nişte pârliţi.

— Nu vă faceţi griji, camarazi, spuse Jacques Mérey,

Căruia îi reveneau bună dispoziţie pe măsură ce se apropia momentul în care avea să o revadă pe Eva; aşa cum trebuie să am grijă de hrana trupei, tot la fel mă voi interesa şi de soldă ei. Când veţi

ajunge la destinaţie, veţi primi restanţele şi vom lichida toate socotelile. Până atunci, la masă!

Un frumos covor de iarbă verde ţinu loc de masă, şi se ospătară lungiţi, aşa cum se ospătau romanii.

Luat pe nepregătite, hangiul "Lunii" nu trimisese mâncare din belşug, dar câtă era le ajunse.

Mâncară cu atât mai multă bună dispoziţie cu cât acest prânz fusese neaşteptat; fiecare îşi scutură toropeala pentru a continua drumul. Unul care în dimineaţa aceea îşi scrintise piciorul şi şchiopăta se sui pe măgar şi totul se aranja de minune.

Micul ţăran însă se crezu nedreptăţit, pretinzând că el trebuia să meargă călare pe măgar; dar un pahar de vin şi un asignat de cincizeci de centime îi readuseră bună dispoziţie.

La ora patru ajunseră la "Hanul Lunii", unde totul era pregătit. După recomandările lui Jacques Mérey, masa fusese pusă la marginea micii grădini a hanului de unde se putea vedea toată câmpia de la Valmy.

Jacques Mérey şi voluntarii lui stăteau chiar pe locul unde în ziua bătăliei stătuseră regele Prusiei, Brunswick şi statul lor major.

Câmpia era acoperită acum de holde. Ridicăturile de pământ indicau locurile pe unde prusacii morţi fuseseră culcaţi în gropi comune.

Oriunde se vedeau aceste ondulaţii, o vegetaţie mai bogată dovedea prezenţa îngrăşământului animal care se cheamă om, singurul în stare să facă concurenţă îngrăşământului guano.

Datorită acelor jaloane, Jacques Mérey putu să le explice mai uşor soldaţilor.

La aproape un kilometru, pe fundul unei mici văi care semăna într-un fel cu cea de la Waterloo, ridicăturile de pământ nu se mai vedeau.

Deci prusacii nici nu atinseseră poalele colinei de la Valmy.

Pe această colină îşi instalase Kellermann şaisprezece mii de oameni şi bateria de tunari.

În spatele lui Kellermann, pe muntele Ivron, îşi desfăşurase Dumouriez cei şase mii de oameni ca să împiedice astfel luarea prin surprindere a camaradului său.

În stânga lui Jacques, moara de vânt, în spatele căreia se spărsese un obuz şi făcuse să se aprindă câteva chesoane, fapt care provocase pentru o clipă tulburare în rândurile francezilor.

— Şi dumneata unde erai? întrebară voluntarii.

Falsul sergent oftă şi arătă cu mâna spaţiul cuprins între Sainte-Menehould şi Beaux-Sainte-Cubiere.

— Atunci, întrebă unul din voluntari, erai cu Dumouriez?

— Da, răspunse Jacques, sunt de prin părţile locului şi i-am servit

drept ghid în pădurea de la Argonne.

Jacques îşi lăsă capul în mâini.

Doar nouă luni trecuseră de la bătălia de la Valmy, această minunată auroră a Republicii şi a libertăţii, şi iată, Republica se sfâşia singură, iar libertatea era mai mult ca niciodată ameninţată de inamic. Chiar Jacques Mérey, cel care, în mijlocul aplauzelor Convenţiei, ale Parisului, ale întregii Frânte, venise să anunţe cele două mari victorii, socotite atunci salvară patriei, chiar el fusese obligat să plece pe furiş din Convenţie, să iasă din Paris între călău şi ajutorul acestuia, ca şi cum ar fi mers la eşafod, şi traversând Franţa fugar, deghizat, proscris şi ascuns sub haina unui voluntar, să treacă de astă dată obscur prin aceleaşi locuri pe unde cu nouă luni înainte trecuse triumfător.

Dumouriez... iată omul care trebuia să fie cu adevărat nefericit.

"Victimă a unui cataclism revoluţionar, Jacques Mérey va revedea poate într-o zi cu glorie Franţa. Atunci îşi va redobândi rangul pe care meritul i-l rezerva. Dar Du-mouriez, trădător matricid, nu se vai mai putea întoarce în patrie niciodată.

Toate gândurile acestea îl făcură pe sergentul nostru să plângă.

— Plângi, cetăţene? îl întrebă un voluntar.

Jacques ridică uşor din umeri, fără cu un gest circular întregul câmp de luptă şi spuse:

— Din păcate, da, plâng! Plâng acele zile pe care, ca şi zilele tinereţii, nu le trăieşti de două ori.

Capitolul II Familia Rivers

După ce terminară cina, cum mai aveau vreo două ore până să se înnopteze, se gândiră să nu meargă la Sainte-Menehould pe drumul principal, ci să facă un ocol pe la Valmy.

Chiar dacă ajungeau puţin mai târziu la Sainte-Menehould; mâncaseră bine, oboseala le dispăruse şi toţi voluntarii erau în admiraţia sergentului care lua măsuri pentru tot ce le trebuia şi care îi făcea să-şi uite de-ale lor, povestindu-le propriile lui amintiri.

L-ar fi urmat până la capătul lumii şi s-ar fi lăsat ucişi pentru sergentul lor.

Dar el, oricât de grăbit era să ajungă la sufletul vieţii lui, la acea stea a inimii lui care se numea Eva, îşi îndeplinea cu tenacitate planul făcut, să se apropie de frontieră câte puţin în fiecare zi.

Se afla încă pe pământul patriei, pe care în câteva zile îl va părăsi ca să nu-l mai revadă poate niciodată.

Din când în când, îi venea să se arunce cu faţa la pământ şi să

sărute ţarina pe care acum două mii şase sute de ani o sărutase şi Brutus ca pe o mamă a mamelor.

Totul îi părea frumos, totul i se părea preţios. Se oprea să culeagă o floare, să asculte cum cântă o pasăre, să vadă cum curge un pârâu.

Pentru fiecare lucru avea un suspin.

Plăti hangiului, apoi, pe o potecă îngustă, între un lan de secară şi unul de orz, care nu le îngăduia să meargă decât înşiraţi unul câte unul o porniră spre Valmy.

Locuitorii satului îi zăriră din depărtare că se apropie şi crezură că veneau — cum se întâmpla adeseori în acea vreme — să locuiască la ei.

Le ieşiră în întâmpinare.

Dar când aflară că veneau aici din simplă curiozitate, fiecare vru să fie călăuză şi să-şi ia voluntarul lui.

Jacques Mérey se îndreptă spre banca de piatră de la uşa morii şi când unul din băieţii de la moară se oferi îndatoritor să-i povestească lupta, el îi spuse:

— Nu te osteni, prietene, şi eu eram acolo!

— Dintre *cei de-aici*? întrebă morarul.

— Nu, răspunse Jacques surâzând şi arătând tabăra lui Dumouriez, dintre cei de-acolo.

Plecară din nou la drum, de astă dată pe altă potecă, de-a lungul unui mic curs de apă, ca să ajungă la drumul ce cobora de la Sainte-Menehould, acolo unde la 23 iunie 1791 fusese omorât Dampierre{1}.

Lucru ciudat şi totuşi obişnuit în războaiele civile, unchiul murea la coborârea de la Sainte-Menehould strigând "Trăiască regele!", iar nepotul murea în pădurea Vicoigne strigând "Trăiască Republica!".

Intrară în Sainte-Menehould noaptea. Voluntarii primiră de la municipalitate bilete de cazare. Jacques Mérey preferă să tragă la han.

Înainte de a se despărţi de voluntari lui, Jacques Mérey le propuse ca a doua zi să parcurgă o etapă mare de nouă leghe şi să doarmă la Verdun.

Ar prânzi la Clermont.

Cum însă unii dintre voluntari nu se vor încumeta să meargă nouă leghe fără oprire, Jacques Mérey le va face rost de o căruţă cu doi cai, îndesată bine cu paie, în care va încărca în primul rând mâncarea, după aceea puştile, raniţele şi după aceea pe cei care şchiopătau.

Datorită tuturor acestor măsuri de prevedere, se va putea ajunge la Verdun pe la orele opt seara.

Falsul sergent se temea să nu fie recunoscut la Verdun; vroia să ajungă acolo noaptea, pentru ca apoi să o pornească din nou la drum în zori.

Vor mânca şi vor face o haltă de patru sau cinci ore, sau cât vor voi, sub copacii umbroşi de pe malul râului Aire.

În aşteptare, vor mânca o bucată de pâine şi vor bea un păhărel la Iselettes, sat încântător, situat chiar în mima pădurii Argonne.

O porniră din Sainte-Menehould la revărsatul zorilor şi ajunseră în vârful muntelui în spatele căruia se ascunde pădurea, la acea oră plăcută a dimineţii, când peste coroanele pomilor pluteşte o boare albăstruie şi transparentă. Dintr-o dată, pământul parcă dispare de sub picioare şi privirea se întinde peste un ocean pe care îl străbate şi ale cărui valuri de frunziş se unesc din loc în loc deasupra capului călătorului.

Parapetele bateriei lui Dillon stăteau încă în picioare, neatinse, de parcă atunci fuseseră evacuate tunurile.

Dillon, ne amintim, ţinuse piept până la ultima clipă, iar acolo se repliase Dumouriez.

Repaosul voluntarilor fu vesel; începuturile de drum, când fiecare este sprinten şi odihnit, sunt întotdeauna vesele.

Ziua se scurse conform programului; prânziră pe malul râului Aire, se odihniră, jucară cărţi şi dormiră întinşi pe iarbă aproape cinci ore.

La ora opt intrau în Verdun.

Verdun îşi plătea scump slăbiciunea. Toţi cei care luaseră parte la trădarea oraşului fuseseră arestaţi. Se instruise procesul tinerelor fete care îl primiseră pe regele Prusiei cu flori şi bomboane.

Restul drumului nu oferea nimic interesant. Marşul prusacilor la intrarea lor în Franţa nu întâmpinase obstacole decât dincolo de Argonne. Dormiră la Briey, apoi la Thionville.

Nu mai aveau decât o etapă ca să ajungă la destinaţie. Jacques Mérey le dădu întâlnire tovarăşilor de drum peste două zile la Sarrelouis, spunându-le că el trebuia să facă o vizită unei rude pe care o avea într-un mic sat din împrejurimi.

Înainte de a-şi părăsi voluntarii, curajosul sergent, care tot timpul se îngrijise ca un părinte de nevoile lor, se interesă ce-ar putea să le mai trebuiască în lipsa lui.

O sută de franci în asignate asigurară hrana celor mai nevoiaşi, până în momentul când îşi vor încasa restanţele la Sarrelouis. Convenţia dădea voluntarilor ei enorma sumă de doi franci pe zi.

Oamenii sergentului Leon Milcent îşi părăsiră deci şeful, mulţumindu-i pentru toată grijă ce le-o purtase şi-i porniseră să facă un chef când se vor reîntâlni la Sarrelouis.

Dar a doua zi îl aşteptară în zadar; în zadar şi în ziua următoare, şi pentru că nu le spusese unde anume se ducea, nu putură să afle nimic.

Sperau totuşi şi aşteptau mereu; trecu astfel o săptămână; trecură cincisprezece zile, trecu o lună — fără veşti, şi timpul se scurse fără să mai audă vreodată ceva despre el.

Ce i se întâmplase?

Jacques Mérey, care credea într-adevăr că nu mai avea să se teamă de nimic, luase de la Thionville o trăsurică, şi stăpânul ei se angaja în schimbul unui asignat de şase livre să-l conducă la "Trei stejari", una din cele mal frumoase ferme de pe malul drept al râului Moselle, la o leghe şi jumătate de frontieră. La ora zece dimineaţa, în aceeaşi uniformă de voluntar, Jacques Mérey coborî la poarta fermei, sub umbrarul celor trei stejari care îi dăduseră şi numele, şi fiind sigur că va fi bine primit, plăti şi dădu drumul trăsurii.

Privi apoi cu interes clădirile, încercând parcă să şi le amintească.

Un câine alergă spre el lătrând, dar Jacques întinse mâna şi clinele se potoli.

La lătratul câinelui, un copil veni în fugă, un băieţel blond ca o rază de soare.

— Băgaţi de seamă, domnule, spuse el, Thor e rău.

Thor era numele câinelui.

— Nu cu mine, răspunse voluntarul. Vezi?

Şi îi făcu un semn lui Thor, iar Thor se apropie să fie mângâiat.

— Cine eşti tu? îl întrebă băieţelul pe voluntar.

— Eu n-am nevoie să te întreb pe tine cine eşti: tu eşti nepotul lui Hans Rivers.

— Da.

— Bunicul tău unde e?

— În fermă.

— Du-mă la el.

— Poftiţi.

Luând copilul de mână, se lăsă condus spre un peron la capătul căruia apăru un bărbat de vreo şaizeci de ani.

— Bunicule, spuse copilul alergând spre bătrân, uite un domn care ne cunoaşte.

Bătrânul îşi scoase boneta de lână, salutând cu ea şi întrebând din ochi.

— Domnule, îi spuse Jacques, aveam vârsta acestui copil când am venit aici, şi atunci a fost prima şi singura dată când am venit. Eram cu tatăl meu, Daniel Mérey; aţi semnat cu el contractul de arendare a acestei ferme, contract pe care eu vi l-am reînnoit, cred, acum trei ani.

— Doamne-Dumnezeule! Exclamă Hans, n-oţi fi cumva stăpânul nostru Jacques Mérey?

Jacques începu să râdă.

— Nu sunt stăpânul nimănui, spuse el, căci, după părerea mea, omul nu are alt stăpân decât pe el însuşi. Eu sân t pur şi simplu proprietarul vostru.

— Jeanne, Marie, Thibaud, veniţi fuga cu toţii, strigă bătrânul, e o zi mare! Veniţi, veniţi, veniţi!

Şi pe măsură ce striga, cei chemaţi se apropiau degrabă şi se aşezau în jurul lui.

— Uitaţi-vă bine la domnul, spuse el, voi toţi, citi sunteţi, şi voi la fel, se adresă el celor doi băieţi de la plug, unui cioban şi uneia ce păzea curcanii, — dumnealui îi datorăm totul, domnul este binefăcătorul nostru, Jacques Mérey.

Un strigăt ieşi din toate piepturile, capetele se descoperiră.

— Poftiţi în casă! spuse bătrânul. Din clipa când aţi trecut pragul, noi nu mai suntem decât servitorii dum neavoastră.

Toţi se dădură în lături, Jacques Mérey intră.

— Chemaţi-l şi pe Bernard de la plug, şi pe Rosine de la vaci. Ce mai! Azi e sărbătoare, nu se mai lucrează!

Bernard şi Rosine erau fiul mai mare şi nora bătrânului, tatăl şi mama copilului blond.

O oră după aceea, toată lumea era adunată în jurul mesei. Era la amiază.

Hans era bunicul, Jeanne bunica, Bernard era fiul cel mare, Rosine nevasta acestuia, Thibaud un al doilea fiu de douăzeci şi doi de ani, Marie o fată de optsprezece ani, Richard, copilul blond de zece ani, fiul lui Bernard şi al Rosinei. Toată familia.

Bunicul îşi cedase jilţul lui Jacques Mérey care prezida astfel masa.

Ajunseră la desert.

— Hans Rivers, spuse Jacques, de cât timp eşti fermier în familia noastră?

— Sunt, domnule Jacques, ia staţi să mă gândesc! Are între naşterea lui Thibaud şi cea a Mariei... sunt douăzeci şi unu de ani, domnule Jacques.

— Timp de câţi ani v-aţi plătit arenda?

— Atâta vreme cât a trăit onorabilul dumneavoastră tată, domnul Daniel, adică cinci-sprezece ani.

— Deci sunt şapte ani de când nu mi-aţi plătit nimic?

— Întocmai, domnule Jacques; dar conform poruncit dumneavoastră.

— Eu v-am spus: "Sunteţi oameni de treabă, păstraţi-vă arendele, cumpăraţi ce trebuie cu banii; cu cât veţi fi voi mai bogaţi, cu atâta voi fi şi eu!"

— Aşa ne-aţi spus, domnule Jacques, cuvânt cu cuvânt, şi cu asta a început bunăstarea noastră.

— Iar când s-au pus în vânzare bunurile emigraţilor,

Adică ale celor care luptă împotriva Franţei, v-am spus:

"Trebuie că aveţi bani puşi deoparte, ai mei sau ai voştri, n-are importanţă; cumpăraţi bunurile de-ale emigraţilor, sunt pământuri rentabile care nu se vor pune în vânzare cu mai mult de două sau trei

sute de franci pogonul, dar care vor preţui cât cele care se vând cu şase şi opt sute de franci".

— Am făcut cum aţi spus, domnule Jacques; aşa că astăzi avem trei sute de pogoane de pământ ale noastre.

Asta ne face — Dumnezeu să ne ierte! — aproape tot atât de bogaţi ca şi stăpânul nostru. Este adevărat că în această privinţă vă datorăm, — cu dobânzile cuvenite —
Aproape patruzeci de mii de franci. Dar suntem gata să vi-i plătim, nu în hârtie fără valoare, ci în bani de argint, aşa cum vi-i datorăm!

— Nu despre asta este vorba prieteni. Nu am nevoie acum de aceşti bani; voi avea poate mai târziu.

— Domnule Jacques, din clipa când ne veţi spune, până în opt zile — pe cuvântul lui Hans Rivers! — veţi avea banii!

Jacques începu să râdă şi spuse:

— Aţi avea un mijloc să-mi plătiţi mai rapid şi mai simplu; să vă duceţi să mă denunţaţi. Eu sunt proscris

Mi-ar tăia capul şi nu mi-aţi mai datora nimic.

Auzind aceste cuvinte, tatăl şi copiii scoaseră un strigăt şi se sculară în picioare.

Apoi tatăl îşi ridică braţele spre cer.

— V-au proscris pe dumneavoastră, spuse el, dum neavoastră — dreptatea, dumneavoastră — justiţia, dum neavoastră — simbolul Domnului pe pământ; dar ce vor?

— Vor binele, cel puţin aşa cred ei. Aşadar, pentru că sunt obligat să părăsesc la rândul meu Franţa, şi cum la frontieră aş putea fi arestat, m-am gândit la dumneata, Hans Rivers.

— Ah, asta e foarte bine, domnule Jacques!

— Mi-am spus: Hans Rivers ţine o fermă de la tatăl meu pe Moselle, La doi kilometri de frontieră, el trebuie să fie vânător.

— Eu nu mai sunt, dar cei doi fii ai mei, Bernard şi Thibaud, sunt.

— E acelaşi lucru; ei trebuie să aibă o barcă de râu?

— Ah, da! spuse Thibaud. Şi încă foarte frumoasă; eu am grijă de ea. Veţi vedea, domnule Jacques.

— Ei bine, eu mă voi îmbrăca în hainele lui moş Hans sau ale unuia dintre băieţii lui; ne vom sui în barcă, întocmai ca vânătorii de apă. Vânătoarea mai e încă liberă pe râu. Ne vom lăsa purtaţi de curent până la Treves, şi ajuns acolo, deci afară din Franţa, voi fi salvat.

— Va fi cum doriţi, domnule Jacques, spuse moş Hans. Chiar şi acum, dacă vreţi.

— Ah, nu! Bunul meu prieten, răspunse Jacques

Mérey; avem timp mâine dimineaţă. Aţi putea crede că mi-a fost frică să petrec o noapte sub acoperişul vostru.

A doua zi, în revărsatul zorilor, trei bărbaţi îmbrăcaţi în costume

de vânători şi însoţiţi de doi câini înotători dezlegau o barcă de la tulpina unei sălcii ce se afla într-un mic golf al Mosellei şi se urcau în ea.

Doi dintre ei se pregăteau să tragă la rame, dar cel de-al treilea, care stătea la cârmă, le făcu semn să le lase în pace.

Apoi, cu un surâs trist, spuse:

— Are să meargă destul de repede şi aşa.

Cei trei erau: Jacques Mérey şi fiii lui moş Hans Rivers.

Jacques Mérey îi rugă pe tineri să aibă grijă şi să-i spună precis unde se termina frontiera Franţei.

După un sfert de oră de plutire, băieţii îi arătară un stâlp, Jacques Mérey vroia să mai atingă o dată pământul ţării.

Cuprinse cu braţele stâlpul, ca şi cum această bucată neînsufleţită de lemn ar fi fost un om, un concetăţean, un frate.

Îşi rezemă capul de el, ca pe umărul unui prieten.

Durerea era cu atât mai mare — părăsea Franţa şi o lăsa în situaţia în care se găsea.

O întreagă armată asediată în Mayence, aproape prizonieră. Inamicul la Valenciennes, ultimul nostru obstacol. Armata din Midi în retragere; spaniolii invadând Franţa; Savoia, fiica adoptivă, întoarsă împotriva noastră, la apelul preoţilor; armata din Alpi înfometată; Lyon în plină revoltă trăgând cu mitraliile{2} asupra comisarilor Convenţiei care, din păcate, vor răspunde cu aceeaşi monedă; în sfârşit, cei din Vendee, victorioşi şi gata să pornească la asaltul Parisului.

Niciodată vreo naţiune gata să se prăbuşească nu fusese atât de aproape de pierzanie. Nici chiar Atena care fugind de Xerxes se aruncase în mare, şi numai astfel ajunsese la convoiul ei de plute de la Salamina.

Jacques Mérey, oricât ar fi fost de raţionalist în convingerile sale ştiinţifice, simţea totuşi că evenimentele care se succedau pe pământ se aflau cumva sub imperiul unei puteri misterioase, ascunsă în adâncurile eternităţii, şi aveau în ceea ce priveşte lumea noastră, un ţel inteligent şi umanitar.

Ridică ochii spre cer şi murmură:

— Tu, care dai doar un nume celui pe care îl caut: Zeus, Uranus, Jehova, Dumnezeu, — tu, creator nevăzut şi necunoscut al lumilor, esenţă cerească sau materie nemuritoare, eu nu cred că omul are dreptul ca individ la una din privirile tale; dar cred că tu acoperi toată specia cu protecţia ta atotputernică şi aşa cum corăbiile îndură vânturile, tot astfel marile evenimente ale popoarelor se înclină sub puterea ta. În orice fel ar fi fost creat, omul vine de la tine; şi dacă tu l-ai creat singur, sărac şi gol, ai făcut-o pentru a-i lăsa meritul şi a-i da putinţa de a crea la rândul lui mai întâi familia, apoi tribul şi urmă

societatea. Societatea odată constituită, rămâne să-l îmbogăţeşti materialmente prin muncă şi să-i luminezi mintea prin inteligenţă. De şase mii de ani fiecare contribuie la acest ţel după forţa şi după geniul lui. Or, care este rezultatul la care ai sperat să ajungi după atâtea eforturi? Cea mai mare fericire cu putinţă, răspândită asupra celui mai mare număr de indivizi. Cine s-a străduit cel mai mult pentru a împlini această operă nemărginită? Monarhii de tot felul care se succed de o mie de ani, de la monarhia feudală a lui Hugues Capet{3} până la monarhia constituţională a lui Ludovic al XVI-lea, — sau cei cinci ani de revoluţie care tocmai s-au scurs? Cine a dat drepturi egale omului? Cine i-a dat hrană spiritului prin educaţie, hrana corpului prin împărţirea pământurilor? Sfânta noastră Revoluţie, mult iubita noastră Republică. Franţa este aleasa ta, o Doamne! Fiindcă tu ai ales-o într-un fel ca pe o victimă şi ai oferit-o ca exemplu geniului omenesc. Ei bine! Să curgă sângele ei şi al meu în primul rând; ea să fie răstignita naţiunilor, cum a fost Isus răstignitul oamenilor, şi aceste trei cuvinte: LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE — să devină soarele luminos al viitorului! Adio, patrie! Adio, patrie, adio, patrie! Şi acum, — spuse Jacques Mérey lăsându-se mai curând să cadă în barcă decât să coboare, — zvârliţi-mă unde vreţi; mi-e totuna dacă nu mai sunt în Franţa.

Capitolul III Opt zile prea târziu

Cei doi fraţi Rivers îl lăsară pe Jacques Mérey pe taluzul Mosellei, la aproape un kilometru de oraşul Treves.

Jacques îi sărută cu duioşie; parcă braţele Franţei înseşi îl depuneau pe pământ străin.

În picioare, rezemat de armă, copleşit de tristeţe, se uita după ei cum se depărtau; la primul cot al Mosellei, băieţii îi făcură semne de salut cu vâslele, el le răspunse la rându-i cu pălăria, barca dispăru şi totul se sfârşi.

Jacques îşi puse iarăşi pălăria pe cap, salută Franţa cu un prelungit şi ultim rămas bun, îşi luă arma pe umăr şi o porni cu capul plecat pe poteca făcută de paşii oamenilor de-a lungul malurilor Mosellei, acel drumeag îngust care duce la Treves.

Vorbea germana ca un german. În tolba atârnată de gât avea câteva păsărele de mlaştină pe care i le dăduseră din precauţie cei doi tovarăşi de drum. Nimeni nu-l întrebă nimic. La porţile oraşului fu luat drept un burghez din oraş care tocmai se întorcea dintr-o plimbare cinegetică.

Dar, îndată ce trecu de porţile oraşului, ceru primului om întâlnit să-l îndrume spre locuinţa primarului.

Ajuns acasă la demnitar, Jacques Mérey îşi dădu numele; toată lumea cunoştea catastrofa de la 31 mai. Fără să fi avut timp să devină celebru, numele lui Jacques Mérey nu rămăsese totuşi necunoscut. Primarul se înclină cum se înclină orice om de inimă în faţa unui proscris, în toate ţările lumii civilizate, spre cinstea umanităţii şi a progresului, spre ruşinea guvernelor, exilul este demn de stimă.

Primarul îl întrebă, învăluindu-şi întrebarea cu toată delicateţea omului de lume, dacă nu avea nevoie de acel sprijin pe care guvernele străine le puseseră la dispoziţia autorităţilor pentru a veni în ajutorul emigraţilor. Dar Jacques Mérey declară că, fiind proscris şi nu emigrat, bunurile lui nu fuseseră sechestrate şi că, în afară de cele zece sau douăsprezece mii de franci pe care îi avea la el, lăsa în Franţa o avere.

Ceea ce dorea el era numai un paşaport pentru Viena.

Din pricina circumstanţelor de moment, Jacques Mérey fu obligat însă să indice drumul pe care vroia să-l urmeze pentru a ajunge la Viena. Îl alese pe cel mai direct: Karlsruhe, Stuttgart, Ausgsburg, Munchen şi Viena.

Odată în afara Franţei, în inima lui Jacques Mérey nu mai rămăsese decât amintirea patriei; imaginea vie a Evei îşi redobândi încetul cu încetul tăria: amintirea ei fusese ştearsă pentru un scurt timp de întâmplări, — acele întâmplări din trecut care redevin un punct de plecare; şi aşa cum zorile răsar de după culme, tot astfel îi apăru lui Jacques silueta Evei plăsmuită din negura aridă şi nedefinită a trecutului, pentru a-i lumina viitorul.

Acum că se afla pe pământ străin, acum că nu mai călca pe acel pământ al Franţei, pe care Danton vroise să moară şi pe care nu-l putuse lua pe tălpile pantofilor, — îşi simţi din nou gândurile copleşite de dragoste, şi ca o sevă dătătoare de forţe acea dragoste îi năvăli în tot corpul.

Nu primise de la ea nici o scrisoare; această tăcere nu-l îngrijora câtuşi de puţin, ştiind bine că toate scrisorile îi fuseseră confiscate.

Ceea ce îl îngrijora totuşi era faptul că Eva, care nu-şi suspecta servitoarea, se mira probabil de tăcerea lui. Nu încape îndoială că, în scrisorile pe care i le trimitea şi pe care ea credea că le primeşte, îi dăduse adresa la care el urma să-i răspundă.

De ce oare nu-i răspundea?

Nu se credea cumva uitată, şi dacă era aşa...

Inima Evei însă nu era a unei fiinţe Obişnuite; ea ştia cât de nemăsurată era dragostea lui; îl văzuse renunţând pentru ea la orice ambiţie politică, refuzând acea deputăţie pe care o acceptase apoi ca o răzbunare, din care însă nu reuşise să-şi facă arma pe care şi-o dorea

— de a apăra Republica şi a-i lovi pe duşmani, — din cauza dezbinărilor politice. Eva trebuia să aibă cea mai bună părere despre prietenul ei şi despre sine însăşi; de aceea nu putea crede că e dată uitării.

Jacques purtase cu el tot timpul scrisoarea Evei pe care i-o dăduse aghiotantul generalului Custine din dosarul marchizului de Chazelay.

O ştia pe dinafară, dar nu-i ajungea să şi-o tot spună cu voce tare; cuvântul nu-l poţi atinge, în schimb, obiectele pe care le vezi şi le pipăi au o forţă care nu va fi niciodată şi a cuvântului.

Scotea scrisoarea din *cea* mai secretă despărţitură a portofelului *său*; o privea, o atingea, o săruta. Abia la treizeci de ani, Jacques — prin felul în care trăise — încerca toate iluziile unui tânăr; el nu avusese decât două iubiri, ştiinţa şi pe Eva, iar pe cea dintâi o închinase celei de-a doua.

Nimic nu e mai prielnic visării ca legănatul unei trăsuri. Uruitul monoton al roţilor te izolează de restul zgomotelor şi, pe măsură ce mergi, rămâi numai cu gândurile tale.

Şi Jacques reluă în minte şirul întâmplărilor cărora le va datora fericirea de a o regăsi pe Eva, de a o regăsi liberă.

Nu, Dumnezeu nu era deloc cineva anume care se amestecă în viaţa omului, influenţând destinul lui. Dar Jacques credea — cum am spus — în înrâurirea lui asupra marilor evenimente ale popoarelor, şi chiar în puterea lui, fără să ţină seama de faptele mărunte ale vieţii omeneşti; astfel, printr-un fir nevăzut care îl apropia de credinţa comună tuturor, Jacques raporta totul la Dumnezeu, fără să atribuie însă acestei supreme măreţii, — fie că ea se numeşte Dumnezeu, Natură sau Providenţă — răspunderea pentru micile accidente de moarte şi de viaţă, pe care le aruncă apoi drept hrană celor două divinităţi care îşi dispută omul: fatalitatea şi întâmplarea.

Astfel, oricât bine i-ar fi făcut el Evei şi implicit marchizului de Chazelay, redându-i fiicei lui sănătatea, inteligenţa şi raţiunea, Jacques nu putea — în acea epocă de prejudecăţi sociale — să umple prăpastia care îl despărţea de fiinţa iubită, chiar dacă ar fi umplut această prăpastie cu tot binele făcut.

Dar dacă el ar fi fost unul din acei creştini egoişti care, raportând totul la persoana lor, se cred centrul a tot ce există şi aşteaptă ca Dumnezeu să le desprindă din cer o stea ca ei să-şi aprindă lampa cu ea, atunci şi-ar fi spus: "Franţa a făcut o revoluţie pentru ca marchizul de Chazelay să mi-o ia pe fiica lui pe care numai prin necinste puteam să mi-o fac în taină amantă sau soţie; ca să emigreze împreună cu ea, lăsând-o sub supravegherea mătuşii ei; ca, luptând împotriva ţării sale, marchizul să fie omorât, ceea ce face că Eva să fie nu numai lipsită de tatăl ei, dar să-şi piardă şi toată averea, deoarece confiscarea bunurilor era o consecinţă imediată a morţii emigrantului prins cu

arma în mână şi pentru ca, orfană şi săracă, scăpând de orice tutelă, redevenind stăpâna ei însăşi, Eva să regăsească în mine sprijinul, averea şi tot ce pierduse."

Deşi nu adopta acest punct de vedere, Jacques Mérey urmărea eu uimire crescândă, — acea uimire a omului de geniu care fără să vadă arborele adună fructele, — toate acele înlănţuiri ciudate care servesc drept urzeală vieţii.

Şi urcând continuu de la ceea ce ştia la ceea ce nu ştia, şi coborând fără încetare de la material la ideal, nu evada din visarea lui decât ca să strige surugiului:

— Repede, mai repede!

Din clipa când se urcase în trăsură, Jacques jurase să nu se mai dea jos şi să parcurgă fără oprire cele o sută şaizeci de leghe care îl despărţeau de Viena; dar nu socotise greutăţile pe care evenimentele politice le puneau în faţa călătoriei francezilor în Germania. Pentru toţi prinţii nemţi, în totală opoziţie cu principiile noastre, fiecare francez însemna un răufăcător capabil de orice.

De aceea, la fiecare frontieră de principat — oricât de neînsemnată ar fi fost — trebuia să cobori din trăsură, să suporţi un interogatoriu şi să te legitimezi.

Jacques pierdea trei sau patru ore pe zi cu aceste formalităţi. E drept că dacă ajungeai la Salzburg, drumul era liber până la Viena.

În sfârşit, surugiul, tot îndemnându-şi capii, ajunse la porţile Vienei pe la orele cinci după-amiază.

Aci călătorul nostru trebui să suporte un nou interogatoriu şi o nouă cercetare a hârtiilor.

După aceea i se dădu un permis de şedere pe timp de o săptămână, urmând să-l prelungească pentru atâta timp cât socotea el că va rămâne în capitala Austriei.

Când se urcă din nou în trăsură, surugiul îl întrebă unde trebuie să-l conducă.

Jacques era hotărât să grăbească lucrurile. De aceea îi răspunse:

— Josephplatz, numărul 11.

Vizitiul o luă printr-o reţea de străduţe şi ieşi în cele din urmă în faţa statuii împăratului care dăduse şi numele acelei pieţe.

Prin fereastra portierei Jacques căuta din ochi care din toate casele ce alcătuiau piaţa putea fi cea în care stătea Eva.

Dintre toate, una singură avea uşile, ferestrele şi obloanele închise ca un mormânt.

Îşi dădu seama cu o nelinişte care se transformă curând în. Spaimă că vizitiul îndrepta trăsura tocmai în partea aceea.

În sfârşit, opri la uşa casei oarbe şi mute.

— Ce e? Strigă Jacques.

— Ce să fie, domnule, răspunse vizitiul, — aici e.

— Aici e numărul unsprezece?

— Da.

Jacques sări din trăsură, se dădu înapoi să vadă bine dacă asta era într-adevăr casa pe care o căuta, scotoci prin buzunare şi desfăcu pentru a suta oară biletul lui Dantori.

Biletul spunea clar: Josephplatz, numărul unsprezece.

Jacques se repezi ca un nebun la mânerul şi clopoţelul de la uşă, sună şi lovi în acelaşi timp.

Nu răspunse nimeni.

Înfundat şi surd, sunetul se întorcea, arătând că totul era încuiat şi pe dinăuntru şi pe dinafară.

— Ah, Doamne-Dumnezeule! Murmură Jacques. Ce s-o fi întâmplat?

Şi continua să sune mai violent şi să lovească în uşă mai tare. Lumea începuse să se adune.

În sfârşit, se auzi un zgomot în casa de alături, o fereastră se deschise şi văzu că apare un cap.

Era al unui domn de vreo şaizeci de ani.

— Iertaţi-mă, spuse el cu politeţe vieneză, într-o franceză impecabilă; dar pentru ce vă înverşunaţi dum neavoastră să bateţi la uşa acestei oase în care nu mai locuieşte nimeni?

— Cum nimeni? Se miră Jacques.

— Da, domnule, de cel puţin opt zile.

— În casa aceasta nu locuiau două doamne?

— Ba da, domnule.

— Două franţuzoaice?

— Da.

— Una în vârstă şi una tânără?

— O bătrână şi o tânără, aşa e, aşa cred, eu nu ies din bibliotecă şi nu mă interesează vecinii.

— Mă iertaţi că abuzez de amabilitatea dumneavoastră, spuse Jacques cu glas tulburat, dar... dar ce s-a, întâmplat cu aceste două doamne?

— Cred că am auzit spunându-se că una din cele două ar fi murit; da, era chiar o catolică, îmi aduc aminte că am auzit slujba preoţilor care m-a deranjat în stu-diile mele.

— Care a murit, domnule? întrebă Jacques Mérey împreunându-şi mâinile; pentru Dumnezeu, care?

— Cum care?

— Da, care, care din cele două a murit, — cea tânără sau cea în vârstă?

— Oh, asta, spuse bătrânul, nu mai ştiu.

— Doamne! Doamne! Izbucni Jacques Mérey.

— Dar, continuă bătrânul, dacă vă interesează, am s-o întreb pe

soţia mea; ea se amestecă în tot ce nu o interesează... ea trebuie să ştie.

— Duceţi-vă, duceţi-vă, domnule, strigă Jacques Mérey, duceţi-vă, vă implor.

O clipă după aceea bătrânul apăru din nou. Jacques, de-abia mal respira.

— Ei ce-aţi aflat?

— Bătrâna.

Jacques se sprijini de trăsură şi răsuflă uşurat.

— Şi cealaltă, şi cealaltă? întrebă el cu o voce abia auzită.

— Cealaltă?

— Da, cealaltă, tânără, ce s-a întâmplat cu ea?

— Nu ştiu. Trebuie s-o întreb pe soţia mea.

Şi bătrânul vru să facă iarăşi cale-ntoarsă la sursă.

— Domnule, domnule! Strigă Jacques. N-aş putea să vorbesc eu direct cu soţia dumneavoastră? Mi se pare că ar fi mai simplu.

— Ar fi mai simplu, în adevăr, spuse bătrânul; mer geţi dumneavoastră la a treia fereastră de aici; acolo este camera doamnei Haal. Nu-i permit să vină în cabinetul meu de lucru.

Şi dispăru, iar Jaeques Mérey se îndreptă către a treia fereastră.

În acest timp, un cerc mare de curioşi se adunase în jurul călătorului şi, cum cei doi interlocutori vorbiseră numai franţuzeşte, câţiva dintre cei care ascultaseră şi care înţelegeau franţuzeşte dădeau explicaţii celorlalţi.

Fereastra se deschise şi doamna Haal apăru.

Era o bătrânică foarte cochetă şi foarte dichisită, care începu prin a-l trimite pe soţul ei în biroul lui, şi cu aerul cel mai amabil se declară la dispoziţia lui Jaeques.

Cei care cunosc minunata cumsecădenie a vienezilor nu se vor mira deloc de aceste detalii. Ele fac parte din obiceiurile acestei populaţii, una dintre cele mai de treabă şi mai îndatoritoare din câte sunt pe lume.

Jaeques nu-i dădu timp bătrânicii să înceapă, şi într-o germană impecabilă îi spuse:

— Doamnă, am cel mai mare interes să ştiu cât mai repede cu putinţă ce s-a întâmplat cu cea mai tânără dintre cele două doamne franceze care locuiau în casă vecină cu a dumneavoastră.

— Domnule, răspunse doamna Haal, pot să v-o spun absolut sigur; cea mai tânără dintre ele, domnişoara Eva de Chazelay, a plecat după înmormântarea mătuşii sale să încerce să regăsească în Franţa un bărbat pe care îl iubeşte.

— Oh, murmură Jaeques Mérey, de ce nu am rămas cu prietenii mei, să mor ca ei şi cu ei?!

Şi neţinând seama de mulţimea care îl înconjura, simţindu-şi

inima zdrobită, izbucni în plâns.

Capitolul IV Sala Louvois

La 19 februarie 1796 (30 pluvoise{4}, anul al IV-lea), zi de sărbătoare, când fuseseră sparte public zincurile asignatelor, după o emisie de patruzeci şi cinci de miliarde cinci sute de milioane, măsură care nu împiedica totuşi ludovicul de aur să valoreze şapte mii două sute de franci hârtie, — în seara aceea, spuneam, era mare iluminaţie la teatrul Louvois, iluminaţie care scotea cu atât mai bine în evidenţă clădirea sumbră a teatrului Artelor, cumpărat cu un an înainte de la Montansier, construit de acesta spre marea spaimă a oamenilor de litere, a savanţilor şi a bibliofililor, la numai cincizeci de paşi de Biblioteca Naţională, pe locul unde nu i se mai văd astăzi decât pomii care umbresc un frumos monument, o imitaţie după cele Trei Graţii ale marelui nostru sculptor Germain Pilon din Le Mans.

Acel teatru, căruia i se spusese la început Montansier, luase ulterior numele de teatru al Artelor, apoi Teatrul Operei, până când, la 13 februarie 1820, ducele de Berry fusese asasinat pe treptele lui de către şelarul Louvel, crimă în urma căreia se decretase dărâmarea acestei clădiri.

Un şir de trăsuri, lung până în strada Richelieu, în dreptul casei care a făcut loc fântânii Moliere, aducea mulţimea elegantelor la uşa teatrului Louvois, feeric luminat, cum am mai spus; trăsurile se retrăgeau prin strada Sainte-Anne, însoţite de strigătele comisionarilor care se repezeau să deschidă portierele înaintea lacheilor.

Căci, odată cu stăpânii, reapăruseră lacheii şi trăsurile luxoase.

— E nevoie de-o trăsură, burghezule? Strigase la intrarea Comediei Franceze, chiar în seara execuţiei lui Robespierre, un copilandru care, făcându-se crainicul Aristocraţiei, saluta cu aceste puţine cuvinte sosirea contrarevoluţiei.

Şi din ziua aceea trăsurile reapăruseră mai numeroase parcă decât înainte. Totuşi, nu vom spune, ca mulţi alţi istorici, că după acea teribilă zi vechea Franţă îşi ridicase capul. Nu, vechea Franţă dispăruse în emigrare, dispăruse în piaţa Concorde — cum i se spune astăzi — şi dispăruse la bariera Tronului care îşi reluase vechiul nume.

Fusese neîndestulătoare numai o ghilotină, cea din Piaţa Republicii; se ştie că ise instalase a doua, la bariera Tronului.

De aceea, astăzi, apărea o Franţă cu totul nouă, atât de nouă încât, cunoscută de parizienii care o văzuseră născându-se, ea rămânea aproape necunoscută restului Franţei.

Îmbrăcăminte, moravuri, maniere, toate erau altfel în noua Franţă care nu păstrase din cea veche nici chiar limba. Racine şi Voltaire, aceste două mari exemple ale francezei frumoase şi plăcute, s-ar fi întrebat — dacă ar fi revenit în noua lume — ce limbă era aceea pe care o vorbeau tinerii excentrici şi elegantele din epoca Directoratului?

Cine adusese această transformare în moravuri, îmbrăcăminte, maniere şi limbaj?

Mai întâi nevoia pe care o simţea Franţa de a aşterne nisip şi de a întinde covoare peste petele de sânge pe care le lăsase la tot pasul domnia teroarei.

Apoi, aşa cum se întâmpla de obicei în asemenea împrejurări, cineva se făcuse ecoul nevoilor de moment: pofta de a trăi, de a se bucura, de a iubi.

Acest om era Louis-Stanislas Freron, finul regelui Stanislas şi fiul lui Elie Catherine Freron, fondator, după Renaudot, al jurnalismului în Franţa.

În vârtejul excentricităţilor sângeroase ale epocii respective Stanislas Freron, înconjurat de oameni ca Hebert, Marat, Collot-d'Herbois, era un fel de vedetă aparte.

Nu credem în capriciile spontane ale naturii. Pentru ca oamenii să devină ceea ce fuseseră acei Collot-d'Herbois, Hebert, Marat; pentru ca, asemenea unor nebuni fioroşi, să lovească la întâmplare în societate, — trebuia ca, pe drept sau pe nedrept, societatea să fi lovit mai întâi în ei; trebuia ca, întocmai lui d'Herbois, să fi fost ofensaţi în orgoliul lor de huiduielile şi fluierăturile unei întregi săli; trebuia ca, întocmai lui Hebert, negustorul de contramărci, să fi fost lachei în serviciul unor oameni nedrepţi şi violenţi, vânzători de bilete şi crainici la uşa teatrelor, fără ca această dublă îndeletnicire să le fi astâmpărat măcar cât de cât foamea; trebuia ca, asemenea lui Marat, vitregiţi de seanţă, uniţi prin tot ce-i copleşea în urâţenia lor fizică, să fi fost veterinari când vroiau să fie doctori, şi să fi luat sânge de la cai în loc să ia sânge de la oameni, aşa cum le era vocaţia.

Stanislas Freron fusese victima uneia dintre aceste fatalităţi. Fiu al unui critic dintre cei mai inteligenţi ai secolului al optsprezecelea, care apreciase pe Diderot, Rousseau, d'Alembert, Montesquieu, Bufifon, îl văzuse pe tatăl său comiţând imprudenţa de a-l ataca pe Voltaire.

Nu puteai face acest lucru fără să te aştepţi la urmări din partea acelui spirit uriaş. Voltaire apucase în mâinile lui uscătive jurnalul *l'Annee litteraire* pe care-l scotea Freron; dar iată că el, care înjurase, dacă nu chiar desfiinţase Biblia, nu putu nici să înjure, nici să distrugă jurnalul.

Şi atunci se năpusti asupra omului.

Toată lumea ştie cu ce furie teribilă îl atacase în ziarul *l'Ecossaise*. Toate insultele şi injuriile pe care le poate îndura un om, Voltaire le azvârli asupra lui Freron. Îl lovi ca pe un lacheu, îi umili personalitatea, copiii, soţia, onoarea, probitatea lui literară, moravurile, liniştea, căminul lui alcătuit fără cusur, îi târî numele până pe scena teatrului, lucru care nu se mai făcuse de la Aristofan, cu alte cuvinte de două mii patru sute de ani.

Acolo oricine putuse să-l fluiere, să-l huiduie, să-l scuipe în obraz.

Freron asistase la acest spectacol din fotoliul de orchestră, fără să se. Plângă, fără să spună un cuvânt. Se uitase la actorul care-l interpreta, îmbrăcat în una din hainele lui (datorită unui valet care i-o furase) şi-l văzuse pe actor, machiat astfel ca să-i semne întocmai, ieşind până la rampă şi spunând despre el însuşi:

— Sunt un prost, un hoţ, un ticălos, un cerşetor, un gazetăraş care se vinde pe bani.

Dar la actul al cincilea, o biată doamnă căzu leşinată într-una din primele loji, dând un ţipăt.

La acest ţipăt, Freron se întoarse şi exclamă:

— Soţia mea! Soţia mea!

Un bărbat îl ajută să iasă din sală, în timp ce spectatorii râdeau, huiduiau şi fluierau; acel bărbat era Malherbes, ateul, omul cinstit, acelaşi Malherbes care îl apărase pe Ludovic al XVI-lea, care plătise cu viaţa generoasa lui intervenţie în proces şi care, fără să ţină seama că la ora unu urma să fie ghilotinat, îşi întorsese ca de obicei ceasul la prânz.

Cu toate acestea, şi cu toată scrisoarea dispreţuitoare a lui Rousseau care în ura lui se alăturase lui Voltaire, Freron rezistă. Continuă să-i laude pe Corneille, Raeine, Moliere, în detrimentul lui Crebillon, al lui Voltaire şi al lui Marivaux. Dar, în această luptă pe care o susţinea de unul singur împotriva întregii *Enciclopedii*, Freron căzu bolnav de atâta hărţuială; ţintuit la pat, fără putere, continuând totuşi să-şi dicteze articolele, află că ministrul Justiţiei, Miromesnil, tocmai suprimase autorizaţia de apariţie a jurnalului *l'Annee litteraire*, astfel încât se văzu nu numai ruinat, dar şi dezarmat.

Lăsă să-i cadă capul pe pernă, scoase un suspin şi muri.

Fiul lui nu avea pe atunci decât zece ani; unchiul acestuia, Royeu, şi preotul Geoffroy fură cei care tipăriră, mai departe ziarul, atribuind copilului o parte din beneficii. Hrănit cu amintirea suferinţelor tatălui său, el începu încă de tânăr să urască., societatea, întâmplarea făcu să studieze la liceul Louis le Grand şi să fie coleg cu Robespierre, astfel că, în momentul izbucnirii revoluţiei, locul omului prin. Excelenţă corupt se găsea lângă omul integru.

Ziarul care nu fusese până atunci decât o forţă literară, devenise în mâinile lui Marat o forţă politică. Alături de *l'Ami du People*, Freron

publică *l'Orateur du Peuple*. Dezlănţui în această gazetă toate excesele omului timid care nu ştia să-şi frâneze cruzimea, pentru că nu ştia cum să-şi stăpânească slăbiciunea. Numi membru al Convenţiei, el votase moartea regelui, apoi fusese trimis la Marsilia împreună cu Barras.

Se ştie ce făcuse acolo. Se cunosc tirurile lui de mitralieră; în urma unei canonade, istoria a înregistrat acele cuvinte teribile:

"Cei care n-au murit să se ridice în picioare, patria îi iartă".

Iar când cei rămaşi în viaţă se ridicaseră, încrezători în această făgăduială, se auzise acel cuvânt şi mai teribil, — căci apelul lui fusese o minciună sângeroasa:

— Foc!

Şi de astă dată nimeni nu se mai ridicase.

Ei bine, noi credem că în inima nemilosului proconsul putuse dăinui o asemenea ură împotriva oamenilor numai pentru că, trăind în preajma tatălui său, îşi amintea mereu că, drept răsplată pentru devotamentul avut faţă de toate principiile conservatoare, nu culesese decât insulte şi ingratitudine, chiar din partea celor pe care îi apărase.

Acest amestec de crime îl determină să abandoneze principiile lui Robespierre, să treacă de partea lui Tallien, din terorist cum fusese să devină termidorian{5}, să-l denunţe pe Fouquier-Tinville şi pe toţi complicii acestuia, unii după alţii şi, în fruntea reacţiei anti-iacobine, să formeze acel tineret al burgheziei avute, căruia îi dădu numele lui şi pe care noi îl numeam mai înainte o Franţă nouă.

Ceea ce la 19 februarie 1796 atrăgea acest tineret la teatrul Louvois era redeschiderea stagiunii sub direcţiunea celebrei domnişoare Raucourt, actriţă care adunase la un loc pe câţiva dintre foştii ei camarazi de la Theatre Francais, străduindu-se să-i îndrume spre adevărata literatură, a cărei interpretă se făcuse.

La acea epocă totul avea o latură politică; domnişoara Raucourt o urmărea pe a sa. Frumoasă, să scoată din minţi jumătate din sală, după ce primise sfaturi de la Brizard, apăruse pentru prima oară în 1772 pe scena Teatrului Francez în rolul Didonei{6}.

Dar deodată se răspândiră zvonuri stranii despre felul în care înţelegea să profite de frumuseţea ei, şi cu toate că micile piese în versuri ale lui Voltaire îi asigurau suveranitatea pe scenă, cu toate că doamna de Barry îi dăduse o cutie cu bijuterii, recomandându-i să fie cuminte, ea văzuse curând, datorită calomniei şi bârfei — n-am putea fi judecătorii unui asemenea proces — cum admiratorii ei cei mai înflăcăraţi, o părăsesc, iar calomniatorii cei mai îndârjiţi o fluieră.

Împovărată de datorii, nemaicrezând în viitorul prezis de Voltaire, frumoasa debutantă se refugiase înlăuntrul zidurilor de la Temple, azil deschis datornicilor nesolvabili.

Îndemnată cum era de demonul tragediei, domnişoara Raucourt

nu putea să rămână necunoscută; într-o noapte evada, trecu frontieră, dădu reprezentanţii în faţa suveranilor din nord şi se întoarse apoi în Franţa unde Maria Antoaneta îi plăti datoriile şi o făcu să revină la Comedia Franceză în acelaşi rol al Didonei, rol care îi adusese primele succese; acest fapt contribui din plin la întărirea vechilor zvonuri.

Atunci, consacrându-se studiului serios, recuceri prin talent favoarea publicului.

Când, în urma reprezentării piesei *Pamela*, Convenţia ordonă încarcerarea în masă a celor de la Comedia Franceză, ea fu închisă la Madelonettes cu Saint-Phal, Saint-Prix, Larive, Naudet, domnişoarele Lauge, Devienne, Joly şi Contat.

La 11 termidor ieşi din închisoare şi juca un timp la Odeon; dar acest teatru fiind prea departe de centrul oraşului, trecu la Teatrul Louvois, atrăgând după sine pe toţi camarazii ei de breaslă.

Deci sala Louvois se deschidea, cum am spus, sub direcţia domnişoarei Raucourt; cu pastorala *Pygmalion* şi *Galateea*{7} publicul putea să-i admire minunatele forme în rolul statuii, şi în *Britanicus*{8} putea să-i aprecieze talentul în rolul Agripinei.

Întemniţarea domnişoarei Raucourt pentru ataşament faţă de vechiul regim îi asigura acum simpatia acelui tineret care avea să umple sala.

Dar dacă cititorul vrea să urce pe una din cele două scări care duc la orchestră, dacă vrea să inbre în sală, fie prin stânga, fie prin dreapta scenei, atunci va putea de aici să arunce o privire de ansamblu asupra acestui stup care pentru o clipă pare a fi populat de păsări de la tropice şi de fluturi de la Ecuator, datorită reflexelor de tafta şi mătăsuri, a strălucirii diamantelor şi bijuteriilor.

Pentru a vă face o idee despre toaletele acestui tineret de bani gata, bărbaţi şi femei, va fi de ajuns să vă înfăţişăm pentru bărbaţi pe cei doi sau trei tineri excentrici şi pentru femei pe cele două sau trei elegante{9} care dădeau stil epocii.

Cele trei femei puteau fi văzute: una într-o lojă de lângă scenă, iar celelalte două în lojile dintre coloane. Lojile dintre coloane erau — după cele din avanscenă — cele mai căutate.

Aceste femei, lângă numele cărora admiraţia publică adăugase epitetul de frumoase, erau frumoasa doamnă Tallien, frumoasa doamnă Visconti şi frumoasa *marchiză* de Beauharnais. Sunt cele trei zeiţe care îşi împart Olimpul, sunt cele trei graţii care domnesc la palatul Luxemburg.

Frumoasa doamnă Tallien-Thérèsia Cabarrus — ocupa loja din avanscenă, în dreapta spectatorilor; ea reprezenta Grecia, personificată prin Aspasia; purta o rochie de linóu alb ce-i cădea în cute lungi pe o dublură roz-diafan. Pe deasupra avea un fel de mantie scurtă, ca Andromaca. Două bandouri în frunze de laur aurite îi

susţineau voalul; în ciuda rochiei de linon alb, a juponului roz şi a mantiei, din răscroială decolteului se puteau vedea sânii admirabil modelaţi. Un colier de perle din patru şiraguri punea în valoare gâtul ei de un alb mat, tot aşa cum gâtul punea în valoare perlele de un alb-roz. Din aceleaşi perle îşi înnodase brăţări în partea de sus a braţului, deasupra mănuşilor roz lungi până la coate.

Un jurnalist spusese cu câteva zile înainte:

— De două mii de ani se tot poartă cămăşi; a început să devină plicticos.

Frumoasa doamnă Visconti care reprezenta femeia romană, cum o obligă dealtfel şi numele ei, înţelesese imperativul acestei critici şi suprimase total cămaşa.

Ea purta, ca şi doamna Tallien, o rochie de muselină foarte deschisă, eu mâneci lungi, despicate în aşa fel încât să i se vadă braţele, după moda antică; pe frunte purta o diademă cu camee, în jurul gâtului un colier asemănător, iar sandalele de purpură din picioarele complet goale îi îngăduiau să poarte tot atâtea inele la degetele de la picioare cât purta la degetele de la mâini; o pădure de păr negru ondulat ieşea de sub diademă şi i se revărsa pe umeri. Era ceea ce se numea o coafură model Caracala.

În loja din faţa celei în căire stătea doamna Visconti, marchiza de Beauharnais, cu graţia ei creolă, reprezenta Franţa. Era îmbrăcată într-o rochie cu ape roz şi alb, garnisită cu franjuri negre. Nu purta sal; rochia avea mâneci scurte din voal de culoarea franjurilor, iar mănuşile cafeniu deschis erau lungi până deasupra cotului, în picioare, ciorapi de mătase cu taloane verzi şi pantofi ele saftian roz; pieptănătura după moda etruscă. Nu se vedea nici o bijuterie, dar cei doi copii ai: săi îi şedeau
Alături şi privindu-i, precum Cornelia, părea să spună — "Iată nestematele mele".

I-am lăsat din greşeală numele de marchiză de Beauharnais. Ea se căsătorise de câteva zile cu un tânăr şef de brigadă de artilerie pe care îl chema Napoleon Bona-parte. Dar, cum această căsătorie fusese socotită o mezalianţă, bunele ei prietene care nu se puteau obişnui să-i spună simplu doamna Bonaparte, profitând de reîn-toarcerea la titlurile de nobleţe, continuau să-i spună pe şoptite marchiză.

Celelalte femei care atrag toate privirile şi toate binoclurile sunt doamna de Noailles, de Fleurieu, de Gervasio, de Stael, de Lansac, de Puysegur, de Perregeaux, de hoiseul, de Morlaix de Recamier, d'Aiguillon.

Cei trei bărbaţi care dădeau tonul modei la Paris şi care primiseră epitetul de frumoşi erau firumosul Tallien, frumosul Freron şi frumosul Barrat.

Există la Convenţie un al patrulea care era nu numai tot atât de

frumos, dar chiar mai frumos decât ei. Şi lui i se spunea frumosul; dar capul lui căzuse o dată cu cel al lui Robespierre; e vorba de Saint-Just. Tallien trecea din lojă în lojă, pentru a reveni mereu în aceea a soţiei sale, de care era îndrăgostit ca un nebun; părul lui, ridicat în creştet cu un pieptene de baga, îi cădea până în partea de jos a obrajilor ca două urechi de câine; avea un costum de haine cafeniu, cu guler de catifea albastră deschis şi cravată albă, cu nod foarte mare, înfăşurată în jurul gâtului; purta jiletcă albă dintr-o stofă împletită, împodobită cu broderii, pantalon strimt dintr-un material lucios, la ceas lanţ dublu de oţel, pantofi ascuţiţi şi decupaţi, ciorapi de mătase cu dungi de-a curmezişul alb cu roz; clacul de sub braţ înlocuia boneta frigiană de la 31 mai, iar bastonul noduros, cu mâner şi capete aurite, înlocuia în mâna lui pumnalul de la termidor.

Frumosul Freron, care asemenea lui Tallien trecea ca un fluture din lojă în lojă, purta o pălărie cu borurile largi şi cocardă tricoloră, un costum cafeniu încheiat până în gât, cu guler mic de catifea neagră, părul scurt gen Titus, dar pudrat, pantalon strimt gălbui şi cizme răsfrânte. Contrar obiceiului său, în locul bastonului noduros, în seara aceea purta un baston de trestie cu o perlă informă drept mâner.

Barras cumpărase loja de avanscenă din faţa lojei doamnei Tallien. Era îmbrăcat într-un costum albastru deschis, cu nasturi de metal, pantaloni scurţi lucioşi, cu panglici, ciorapi înspicaţi, cizme moi galbene, cu marginile răsfrânte, cravată albă enormă, jiletcă cu dublură roz şi mănuşi verzi.

Această toaletă turbată era completată de pălăria cu panaş tricolor şi de sabia cu teaca aurită.

Să nu uităm că frumosul viconte de Barras era în acelaşi timp generalul Barras, care tocmai făcuse 13 Vendemiaire{10}, ajutat de tânărul Bonaparte, a cărui figură posomorâta ca o medalie antică se contura în loja doamnei de Beauharnais unde tocmai intrase.

Ceilalţi frumoşi erau Lameth, Benjamin Constant, Coster-Saint-Victor, Boissy-d'Anglas, Lanjuinais, Talleyrand, Ouvrard, Antonelle.

Spectacolul pe care îl dădea chiar sala te făcea să aştepţi cu plăcere spectacolul făgăduit de afiş.

Capitolul V Un om dintr-altă epocă

Acest spectacol părea să stârnească mai cu seamă curiozitatea unui spectator aşezat în primele fotolii şi căreia rândul lui era obiectul atenţiei întregii săli.

În mijlocul afluenţei de tineri îmbrăcaţi în haine de mătase şi de

catifea, în culori ţipătoare, croite după moda din 96, apăruse deodată, — meritând în egală măsură cu Tallien, Freron şi Barras, şi poate şi mai îndreptăţit decât ei, epitetul de frumos, — un bărbat cam de treizeci-treizeci şi doi de ani, îmbrăcat în costumul sobru căire se purta în 93. Avea părul tuns á la Titus, dar destul de lung ca să-i fluture în bucle mătăsoase pe fruntea palidă şi să-i cadă în şuviţe pe lângă obraji; o cravată albă era înnodată fără exagerare şi fără podoabe; purta jiletcă de pichet alb cu revere late, zise â la Robespierre, redingotă vişinie închis, lungă până la genunchi, cu guler larg, pantaloni scurţi galben deschis, cu cizme înalte până la jartiere. Pălăria de fetru lua forma pe care vroia să i-o dea, amintind, ca tot restul îmbrăcăminţii sale, acel an 93, pe care fiecare se străduia să-l uite.

Îşi căutase fotoliul nu cu dezinvoltură tinerilor la modă, ci cu seriozitate, trist, politicos; rugase persoanele, pe care fără voie le deranja, să-i facă loc, în, cei mai aleşi termeni ai unei limbi uitate.

Se ridicaseră pe rând, privindu-l cu o oarecare mirare, căci, aşa cum am spus, din toată sala, numai el era îmbrăcat după moda de altădată.

Câteva hohote de râs de la galerie şi de la balcoane îi marcaseră intrarea; dar, după ce-şi scosese pălăria şi se sprijinise cu spatele de rândul de fotolii din faţă, aşa fel ca să cuprindă cu privirea întreaga sală, râsetele încetaseră. Femeile remarcaseră îndată frumuseţea calmă şi rece a noului venit, privirea lui sigură, limpede şi adâncă, mâinile strălucitor de albe; atrăsese astfel asupra lui o atenţie aproape egală cu aceea cu care privea el acest spectacol la care părea că asistă pentru întâia oară.

Cei ce stăteau în preajma lui îi observară de îndată rara distincţie; încercară să intre în vorbă cu el; dar, fără să-i refuze, noul venit le răspunse în aşa fel, încât îi făcu să înţeleagă că nu era vorbăreţ.

— Cetăţeanul e străin? îl întrebase un vecin din dreapta.

— Chiar în dimineaţa aceasta am sosit din America, răspunse el.

— Domnul doreşte să cunoască numele notabilităţilor care se află în sală? întrebase vecinul din stânga.

— Mulţumesc, domnule, răspunse el cu aceeaşi poli tete, dar îi cunosc aproape pe toţi.

Şi privirea i se fixase rând pe rând, cu o stranie expresie, asupra lui Tallien, a lui Freron şi a lui Barras.

Barras părea neliniştit în loja lui pe care, spre deosebire de ceilalţi eleganţi, nu o părăsise nici o clipă. Părea că aşteaptă pe cineva şi de salutat, îşi salutase cunoştinţele rămânând pe loc.

De două sau de trei ori, când uşa lojii sale se deschisese, schiţase o mişcare, vrând parcă să se repeadă spre uşă; dar de fiecare dată, după umbra fugară ce i se aşternea pe faţă, se putea vedea că nu era

persoana aşteptată.

Cele trei lovituri anunţară în cele din urmă că spectacolul urma să înceapă.

În adevăr, cortina se ridică şi publicul simţi acea răcoare ce se revarsă din scenă şi care aduce pentru un moment o boare plăcută în atmosfera încărcată a sălii.

Decorul reprezenta atelierul lui Pygmalion — grupuri de marmură, statui care începeau să se contureze, — iar în fund, o siluetă învelită într-o ţesătură uşoară şi strălucitoare; Pygmalion — Larrive, era în scenă, Galateea — Raucourt era acoperită de acel văl.

Deşi astfel ascunsă, domnişoara Raucourt fu aclamată cu un ropot de aplauze.

Libretul e cunoscut; ieşi de sub pana lui Jean-Jacques Rousseau, este naiv şi în acelaşi timp pasionat ca însuşi autorul lui. Pygmalion îşi pierde nădejdea că-şi va egala vreodată rivalii şi cu dispreţ îşi aruncă uneltele. Prima scenă nu este decât un lung monolog, în care sculptorul se învinuieşte cu brutalitate; până la urmă, consolat de gloria ce i-o va aduce în viitor capodoperă care însă nu se vede, se apropie de statuia acoperită, pune mâna pe văl, ezită o clipă, apoi îl înlătură înfiorat căzând în genunchi în faţa operei lui, spune:

— O, Galateea! Primeşte-mi omagiul; da, m-am înşelat, am vrut să fac o nimfă, şi te-am făcut zeiţă; Venus însăşi nu e mai frumoasă decât tine!

Monologul continuă până când, din suflul iubirii lui, statuia prinde viaţă, coboară de pe soclu şi începe să vorbească.

Deşi domnişoara Raucourt nu avea decât câteva cuvinte de spus, datorită răpitoarei sale frumuseţi şi graţiei maiestuoase a mişcărilor, din momentul în care începu să se însufleţească, fu copleşită de aplauze; am putea spune că spectacolul se termina cu triumful frumuseţii fizice. Cortina se ridică iar, pentru ca cei doi mari actori să se bucure de succesul lor. Apoi, după câteva clipe de entuziasm, cortina căzu la loc, separând pe Galateea şi pe Pygmalion de această sală încă tulburată de impresia scenei de dragoste pe care tocmai o aplaudase.

În acel moment uşa lojii lui Barras se deschise sit ca şi cum s-ar fi temut să nu opună cumva în umbră pe inegalabila Raucourt, o femeie necunoscută, de o fru-museţe incomparabilă chiar cu a celor mai frumoase, apăru în semiîntuneric şi înaintă încet, timid şi cu părere de rău parcă, spre partea din faţă a lojei.

Toate privirile se îndreptară spre această nouă venită, căreia de fapt îi întrezăriseră obrazul ceresc pierdut în cutele voalului. Privirea ei se plimbă jur împrejurul sălii, coborî spre fotoliile de orchestră unde i se încrucişa ca atrasă de o forţă de neînvins cu privirea necunoscutului.

Amândoi, în acelaşi timp, scoaseră un strigăt, amândoi se repeziră spre uşă, el spre cea a orchestrei, ea spre cea a lojei, şi se pomeniră în coridor.

Când străinul ajungea la capătul de jos al scării, femeia, care părea să coboare treptele fără să le atingă, se apropie, îi căzu în braţe şi se lăsă să alunece pe lângă genunchii lui pe care începu să-i sărute cu frenezie, izbucnind în plâns.

Necunoscutul o privi, o lăsă, apoi cu o voce îndurerată, venind din adâncul fiinţei lui, îi spuse:

— Cine sunteţi dumneavoastră şi ce doriţi de la mine?

— Oh, iubitul meu Jacques, îi spuse tânăra femeie, nu o recunoşti pe Eva ta?

— Ceea ce se află în loja lui Barras aparţine lui Barras, răspunse cu indiferenţă străinul, lui Barras şi nu mie!

Tot atunci Barras apăru în capul scării; se mirase de fuga Evei şi o urmase.

— Cetăţene Barras, i se adresă Jacques Mérey, iată o femeie pe care o cred nebună; invit-o, te rog, să-şi reia locul pe care trebuie să-l ocupe în loja dumitale.

Dar la aceste cuvinte Eva, gemând atât de dureros de parcă ar fi primit o lovitură de pumnal în piept, îl cuprinse în braţe şi, privindu-l cu o expresie de înţelesul căreia nu te puteai îndoi, îi spuse:

— Dacă repeţi cuvintele pe care le-ai spus adineauri, mă omor cu prima armă pe care o găsesc.

— Cu atât mai bine, spuse Jacques. Sângele purifică. Moartă, poate vei redeveni Eva mea.

Eva se ridică şi întorcându-se spre Barras, fără să dea însă drumul braţului lui Jacques pe care-l ţinea cu forţa unui bărbat, spuse:

— Cetăţene Barras, acest om este cel pe care-l iubeam. Mi-ai spus că a murit la 31 mai, înjunghiat în stepele de la Bordeaux, sfâşiat de animalele sălbatice; dar acest om trăieşte, iată-l, îl iubesc! Nu încerca să mă iei înapoi; te acuz, sau spun în gura mare de ce vicleşug te-ai servit ca să mă dezonorezi, sau mă plâng de violenţă.

Iar tu, Jacques, ia-mă cu tine, pentru Dumnezeu, dacă mor, cel puţin să mor lângă tine.

— Dumneata eşti Jacques Mérey? întrebă Barras.

— Da, cetăţene.

— Această doamnă a spus adevărul; întotdeauna şi fără încetare a mărturisit cită dragoste îţi poartă, dar te credea mort; eu însumi credeam acest lucru atunci când i-am spus-o.

— Şi ce însemnătate avea dacă aş fi fost mort sau viu, răspunse Jacques, de vreme ce ea credea într-un cer unde sufletele se regăsesc?

— Domnule, spuse Barras, recunosc că nu am nici un drept asupra acestei doamne. Averea ei este a ei, casa în care locuieşte este

proprietatea ei şi, cum nu mi-a dăruit niciodată dragostea ei, nu va avea ce să-şi ia înapoi.

Apoi, cu o curtoazie de care nu era deloc lipsit, salută, dispăru în coridor şi se îndreptă spre lojă.

Eva se întoarse cu ardoare spre Jacques:

— L-ai auzit, nu-i aşa, Jacques? Omul acesta îmi spusese că ai murit, am vrut să mor, n-am putut, am să-ţi povestesc toate astea; am fost dusă în şareta morţii până la piciorul ghilotinei; ghilotina nu m-a vrut, am fost salvată fără voia mea; nu doream să ies din închisoare, doamna Tallien a venit să mă ia şi m-a luat cu forţa. Ah! Dacă ai şti câte lacrimi vărsate! Câte nopţi fără somn! Câte strigăte scoase ca să te aduc înapoi dintre morţi!...

Şi se lăsă din nou să alunece la genunchii lui pe care îi sărută:

— ... atunci m-ai ierta!

Jacques făcu o mişcare.

— Nu, spuse tot Eva, nu m-ai ierta. Nu-ţi cer de fapt să mă ierţi, nu sunt demnă de iertare! Dar poţi să mă faci să mor încetul cu încetul, sub învinuirile tale; dacă m-aşi sinucide, aş sfârşi prea repede, n-aş putea ispăşi; înţelegi. Spune-mi că nu mă mai iubeşti, că nu mă vei iubi niciodată. Ucide-mă cu vorbe; eu am trăit prin ţine, îţi cer să mor prin tine.

— Cetăţeanul Barras a spus că aveţi locuinţa dum neavoastră, doamnă; unde trebuie să vă conduc?

— Nu am o casă a mea, nu am nimic al meu. Tu m-ai găsit pe o mână de paie, într-o colibă sărmană; aruncă-mi înapoi, acolo de unde m-ai luat. Oh, sărmanul meu Scipion, bietul meu câine, tu m-ai putea iubi încă, clacă ai fi aici.

Jacques îşi coborî privirea spre Eva, fără însă ca această privire fixă să-şi fi schimbat expresia. Tânăra femeie sta prăbuşită la picioarele lui ca Magdalena la picioarele lui Isus.

Numai că Isus, fiind mai presus decât pasiunile omeneşti, avea bunătatea unui dumnezeu, pe când Jacques avea orgoliul îndârjit al bărbatului.

Spusese adevărul. Ar fi preferat să afle. Că murise fiinţa pe care atât de mult o iubise, decât să o regăsească astfel în viaţă. Pământul mormântului ei i s-ar fi părut dulce la sărutat şi se cutremură numai la gândul că ar putea simţi buzele Evei pe obrazul sau pe mâinile lui.

— Tot mai aştept, îi spuse el.

Eva păru că iese din agonie, îşi dădu capul pe spate, îl privi cu ochi împăienjeniţi.

— Ce? îl întrebă. Ce anume. Aştepţi? Nu înţeleg.

— Aştept să-mi spuneţi unde locuiţi, ca să vă pot conduce acasă.

Se ridică pe un genunchi şi, stăpână pe durerea ei, îi răspunse:

— Ţi-am spus că nu locuiesc nicăieri; ţi-am spus că nu vroiam

decât sicriul sinucigaşilor în groapă comună, alături de ultimii nenorociţi, sau o mână de paie la picioarele tale, să trăiesc acolo, cu pâine şi cu apă, şi să mor acolo de foame, privindu-te; elinele, nefericitul acela de câine turbat care muşcase oameni, n-ai îngăduit să fie omorât, l-ai luat, i-ai dat voie să te iubească; eu însemn deci pentru tine mai puţin decât un câine.

Jacques nu răspunse, dar încercă să se elibereze de braţele care-l ţineau înlănţuit.

Eva simţi efortul pe care-l făcea ca să o îndepărteze.

— Fie, îi spuse desprinzându-se. Dacă atât de mare e dezgustul tău faţă de mine, eşti liber; nu mă poţi însă împiedica să te urmez, nu-i aşa? Dar îţi jur pe paiele în care m-ai găsit şi pe care în zadar le cer înapoi, îţi jur că în lipsă de armă, îmi pun capul sub roata primei trăsuri care va trece.

— Veniţi, deci, spuse Jacques Mérey, uitasem dealtfel că am să vă înmânez o scrisoare de-a tatălui dumneavoastră.

Şi spunând acestea, îi întinse braţul.

Dar după felul cum îi vorbise, Eva simţi bine că no, despre iertare putea fi vorba, ci de milă sau poate de o simplă obligaţie. Nu spusese el că vroia să o conducă numai pentru că trebuia să-i dea o scrisoare de-a tatălui ei?

— Nu, spuse ea dând din cap, nu vreau să abuzez de bunătatea dumneavoastră; mergeţi înainte, voi veni după.

Jacques o porni înainte; Eva îl urmă acoperindu-şi ochii cu o batistă.

Jacques chemă o trăsură, apoi arătă tinerei femei por-tiera deschisă.

Eva urcă.

— Pentru ultima oară, nu vreţi să-mi daţi adresa?

Eva făcu un efort să se stăpânească şi vru să se repeadă afară din trăsură.

— Ah, spuse ea, credeam că aţi terminat cu tortura aceasta!

Jacques o împiedică să coboare.

— Piaţa Carrousel, hotel Nantes! Porunci vizitiului.

Se urcă, se aşeză pe bancheta din faţă şi trăsura o porni în direcţia indicată.

Eva se lăsă să alunece de pe pernele unde se aşezase şi, căzând în genunchi, cuprinse plângând genunchii lui Jacques Mérey.

Tot drumul — destul de scurt dealtfel, de la piaţa Louvois până la piaţa Carrousel, unde se opri trăsura — Eva rămase în această implorare umilă.

Jacques Mérey era filozof, numai că în dragoste nu există filozofie.

Aşa e structura bărbatului. Când suferă din pricina femeii iubite, cu cât mai mult o iubeşte, cu atât simte nevoia să o facă să sufere la rândul ei; şi, în această suferinţă pe care el i-o impune, găseşte o amară şi nesfârşita desfătare.

Jacques Mérey ar fi fost disperat dacă Eva i-ar fi dat adresa pe care i-o ceruse.

Ce ar fi făcut, ce s-ar fi întâmplat cu el, dacă Eva n-ar mai fi fost aici, ca să-şi poată înfige ghearele geloziei în inima ei?

Ar fi petrecut noaptea rătăcind ca un nebun pe străzile Parisului.

Cui i-ar fi putut mărturisi minia care-l mistuia?

Toţi cei pe care îi iubea muriseră; toate capetele pe obrajii cărora îşi apăsase buzele căzuseră.

Danton murise, Camille Desmoulins murise, Vergniaud murise.

Nu mai exista nici moş Sanson, căruia odinioară îi ceruse adăpost şi care îl salvase; nu mai avea pe nimeni, nici măcar pe acel regalist cumsecade care murise de durere pentru că fusese nevoit să-şi omoare regele.

Jacques Mérey se refugiase în America, de cealaltă parte a Oceanului. Urmărise de acolo evenimentele care se petreceau în Franţa; îl văzuse pe Marat înjunghiat în baie; îi văzuse pe Danton, pe Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Herault de Sechelles mergând spre eşafod; văzuse căderea lui Robespierre la 9 termidor; văzuse progresele reacţiunii; văzuse deputaţii proscrişi ca şi el revenind să-şi ocupe locurile în Convenţie; văzuse, în sfârşit, constituindu-se la 13 vendemiar un nou guvern; atunci, fără să aibă vreo certitudine în ceea ce priveşte securitatea persoanei sale, o pornise spre ţară, mânat de dorinţa de a o revedea pe Eva,

Vânturile potrivnice, marea agitată îl zvârliseră pe bancurile de la Terra Nová şi îi prelungiseră traversarea până la patruzeci şi două de zile. În sfârşit, sosind la Havre chiar în dimineaţa aceea, trăsese foarte firesc la hotel Nantes, aşa cum iepurele se întoarce la hai tasul lui. Iar seara, auzind despre spectacolul de gală de la Louvois, se dusese acolo, nădăjduind să găsească pe cineva cunoscut cu care să poată vorbi.

Întâmplarea fusese mai prielnică decât se aşteptase.

I-am văzut mai înainte curajul şubred şi inima înrăită neputând să depăşească mizerabila sa condiţie de bărbat; l-am văzut ducând-o la el pe Eva — fericită să-l urmeze —, sub pretextul că-i va înmâna o scrisoare de-a tatălui ei, în realitate vrând doar să-i prelungească

chinul.

Cu cât dragostea lui era mai puternică, cu atât mai mult simţea nevoia să o facă să sufere.

Intrară în apartament şi, în timp ce băiatul de serviciu aprindea luminările uitându-se mirat la acea făptură minunată, îmbrăcată cu o supremă eleganţă, care se prăbuşise distrusă într-un fotoliu, Jacques se duse direct la birou şi de acolo luă portofelul în care ţinea toate amintirile scumpe inimii lui.

Veni apoi să se aşeze lângă măsuţa de marmură pe care era un candelabru şi scoase din portofel mai multe hârtii.

Băiatul ieşise şi închisese uşa.

Planul torturii morale era întocmit în mintea lui.

Nu numai ca îndrăgostit, dar şi ca om ceea ce făcea el era urât, însă o putere de neînvins îl împingea să caute în această inimă sfâşiată o dovadă de dragoste mai mare decât suspinele, lacrimile, plânsul.

— Pot să vă vorbesc şi să mă ascultaţi? întrebă el cu voce sigură şi îndârjită.

Eva îşi împreună mâinile, îşi întoarse spre el ochii frumoşi înecaţi în lacrimi şi spuse:

— Oh, da, te ascult cum aş asculta îngerul judecăţii de apoi!

— Eu nu sunt judecătorul dumneavoastră, ci numai mesagerul însărcinat să vă aducă la cunoştinţă câteva detalii pe care cred că este important să le cunoaşteţi.

— Fii pentru mine ce vei dori, spuse ea, te ascult.

— Inutil să vă spun că nu ştiam unde vă duseseră cei care v-au luat de la mine. Am aflat în acelaşi timp şi de emigrarea şi de moartea tatălui dumneavoastră, pe care,

Într-o luptă de noapte, la lumina unei salve de mus chete, am avut impresia că-l recunosc în pădurea Argonne.

Nădăjduind să aflu ceva despre dumneavoastră din hârtiile rămase de la el, am obţinut autorizaţia de a le cerceta şi am plecat în acest scop la Mayence. Cartierul general francez era la Frankfurt. Am prelungit călătoria până la Frankfurt. Acolo am găsit un aghiotant de-al generalului Custine; din întâmplare i-am uitat numele.

— Cetăţeanul Andre Simon, murmură Eva.

— Da, exact.

— Eu îmi amintesc de el, spuse Eva înălţându-şi privirile.

— El m-a lăsat să citesc hârtiile din dosar.

Jacques Mérey se opri o clipă, simţea că-l trădează vocea.

— Printre aceste hârtii, continuă apoi, era şi o scri soare de-a dumneavoastră adresată mie, dar trimisă marchizului de către mătuşa dumneavoastră. Aş fi dat mult la vremea aceea să vă pot avertiza că jupâneasa vă trădează. Iată scrisoarea, luaţi-o; nu mai are rost s-o păstrez.

— Oh! spuse Eva căzând în genunchi, păstreaz-o! Păstreaz-o!

— La ce bun? Spuse Jacques deschizând scrisoarea; poate aţi uitat ce scrie în ea?

Şi cu voce tare citi primele rânduri:

"Prietenul meu, stăpânul meu, regele meu — aş spune Dumnezeul meu dacă nu ar trebui să îl ţin deoparte ca să-l implor să te unească din nou cu mine."

— Dumnezeu v-a satisfăcut, din moment ce suntem din nou împreună.

Şi apropie scrisoarea de flacăra luminării, ca să-i dea foc.

Dar Eva se repezi la el şi i-o smulse stingând între palme un început de flacără care o şi cuprinsese.

-— Oh, nu! spuse ea, dacă ai ţinut-o atâta timp, înseamnă că mă iubeşti, înseamnă că ai citit-o şi ai recitit-o, înseamnă că ai sărutat-o de-o sută de mii de ori, înseamnă că ai purtat-o lângă inima ta. Eu nu am nici o scrisoare de la tine, aceasta le va ţine locul. Voi muri cu scrisoarea de la tine, o voi lua cu mine în mormânt şi, dacă Dumnezeu mă va întreba, i-o voi arăta şi-i voi spuse: "Iată cum îl iubeam!"

Şi acoperind scrisoarea cu sărutări şi cu lacrimi, o ascunse în sân.

— Continuă, spuse ea, mă ucizi; asta mă linişteşte.

Şi se lăsă să cadă pe covor.

— Cealaltă, spuse Jacques încercând în zadar să pară netulburat, — este de la marchizul de Chazelay; a ajuns la mătuşa dumneavoastră tocmai atunci când eu, aflând că sunteţi la Bourges, am venit să vă caut acolo. Şi cum eram în căutarea dumneavoastră, mi s-a sugerat că ar fi mai bine să iau scrisoarea cu mine decât s-o las acolo, sub uşa de la intrarea principală unde o aruncase fac torul postai. Nu v-am găsit nici la Mayence; plecaseră ţi.

Am avut veşti de la dumneavoastră prin Andre. Vă vorbise despre mine.

Un lung hohot de plâns fu singurul răspuns al Evei.

— Proscris la 31 mai, am mai întrezărit o speranţă şi mi-am binecuvântat proscrierea; datorită acestui fapt puteam să vă urmez în Austria, unde ştiam că v-aţi retras.

Am traversat Franţa, am ajuns fără dificultăţi la frontieră; acolo am luat poştalionul de Viena şi am mers zi şi noapte: trăsura mea nu s-a oprit decât în Josephplatz la numărul unsprezece. De o săptămână însă eraţi plecată... A fost ultima mea dezamăgire; de fapt, mă înşel, reluă Jacques, nu a fost ultima.

Şi lăsându-şi coatele pe măsuţă, cu capul în mâini, spuse:

— Iată, doamnă, scrisoarea marchizului de Chazelay, citiţi-o măcar din respect pentru memoria tatălui dumneavoastră; în ea veţi

găsi probabil ultimele sale dorinţe. Este adresată mătuşii dumneavoastră, dar mătuşa nemaifiind, aveţi tot dreptul să o deschideţi.

Eva desfăcu scrisoarea maşinal, şi ascultând parcă de un ordin al unei puteri superioare care pentru moment îi redase forţa, şi, apropiindu-se de cercul de lumină pe care îl proiecta candelabrul, citi:

"Mayence,... 1793.

Sora mea,

Consideră ultima mea scrisoare ca neavenită, şi dacă nu aţi plecat, rămâneţi pe loc.

Eu sunt judecat, apoi condamnat de republicani; în douăsprezece ore totul se va fi sfârşit pentru mine în lumea aceasta.

În clipa solemnă, când voi apare în faţa lui Dumnezeu, privirile mele se vor îndrepta spre voi şi spre fiica mea.

La vârsta voastră şi cu principiile voastre religioase, îmi daţi puţine griji. Sau veţi trăi în refugiu, scăpând de proscriere, sau veţi urca eşafodul cu fruntea sus, cum trebuie să-l urce un Chazelay.

Dar nu la fel stau lucrurile cu biata mea Hélène; are numai cincisprezece ani, abia intră în viaţă, nu va şti nici să trăiască, nici să moară."

— Oh, se întrerupse Eva ridicând capul, te înşeli, tată.

"Sunt de azi-dimineaţă faţă în faţă cu nimicnicia lucrurilor de pe pământ, şi nu cred că trebuie, tocmai când părăsesc lumea aceasta, să nu iau o hotărâre care în viaţă nu m-ar fi înfricoşat.

Trăind, aş fi avut asupra fiicei mele o influenţă pe care altfel nu o voi mai putea avea.

Când, nu vom mai fi noi doi, nimeni pe lumea aceasta nu o va mai iubi decât acel bărbat, iar ea nu-l iubeşte decât pe el. Nu face parte din casa noastră, dar aţi auzit spunându-se de zeci de ori) e un om onorabil şi onorat; nu e nobil, ci savant, şi se pare că astăzi este mai bine să fii savant decât nobil."

Eva ridică privirea spre Jacques; el rămânea însă indiferent.

"Dealtfel, — continuă Eva reluând lectura — *dacă cineva are asupra ei drepturi aproape egale cu ale mele, acela este el, care a luat-o — fiinţă inertă, abandonată unor oameni de nimic — şi a făcut din ea făptura frumoasă şi inteligentă pe care o aveţi sub ochii voştri.*

Hélène va avea în el un soţ bun, iar voi veţi avea un protector, de vreme ce împărtăşeşte principiile blestemate care triumfă în acest moment."

Eva se opri; citise rândurile următoare; simţi că se sufocă.

— Mai departe? întrebă Jacques cu voce calmă.

Eva făcu un efort şi continuă:

"Îmi dau deci consimţământul la căsătoria lor, şi din pragul mormântului le trimit binecuvântarea mea de părinte.

Vreau ca fiica mea, care nu a avut vreme să mă iubească în timpul vieţii, să mă iubească cel puţin după moartea mea.

Fratele vostru, Marchiz de CHAZELAY"

Evei îi scăpă scrisoarea din mâini şi cu braţele pe genunchi îşi lăsă capul în piept. Părea o statuie de Canova.

Părul lung îi cădea pe umeri ca un val.

O clipă Jacques se uită la ea cu acea privire aspră pe care o are bărbatul pentru femeia vinovată; apoi, socotind că Eva nu suferise încă de ajuns, îi spuse:

— Ridicaţi scrisoarea, este importantă.

— Prin ce? întrebă Eva.

— Reprezintă consimţământul lui la căsătoria dum neavoastră.

— Cu tine, iubitul meu, spuse ea cu voce blândă şi resemnată, şi nu cu altul.

— Cum asta? întrebă Mérey.

— Pentru că numele tău este scris acolo.

— Bun! spuse cu amărăciune Jacques, numele meu s-a şters cu totul din inima dumneavoastră. Se va şterge şi de pe hârtia aceasta.

Clătinându-se, Eva se ridică. Se auzea huruitul unei trăsuri; sprijinindu-se de mobile, se îndreptă spre fereastră şi o deschise.

— Oh, e prea mult! Murmură ea.

Şi cu un strigăt răguşit, îl făcu pe birjar să oprească.

Birjarul văzu o fereastră deschisă, o siluetă albă profilându-se în cadrul ferestrei şi înţelese că fusese strigat de o femeie; aşteptă cu trăsura la intrare.

Eva se retrase.

— Adio, îi spuse lui Jacques, adio pentru totdeauna.

— Unde vă duceţi? întrebă Jacques.

— Acolo unde trebuie să plec, — la mine. Jacques se dădu la o parte ca să-i facă loc să treacă — îmi dai mâna pentru ultima oară? întrebă ea eu o privire plină de spaimă.

Dar Jacques se mulţumi să o salute.

— Adio, doamnă, spuse el.

Eva o luă la fugă pe scară, murmurând:

— Dumnezeu va fi mai puţin crud decât tine, nădăjduiesc.

Auzi oare Jacques aceste cuvinte? Îi dădură ele de gândit? Bănui

ceva? Se crezu oare destul de răzbunat, sau vru numai să ştie unde ar putea-o regăsi pentru a prelungi supliciul aceleia pentru care în ajun şi-ar fi dat viaţa dacă ar fi fost să o scutească măcar de un suspin? Fapt este că rămase ascuns lângă fereastră, în aşa fel încât să poată vedea totul fără să fie văzut.

Eva apăru în uşa hotelului şi-i dădu birjarului un ludovic de aur.

Un ludovic de aur însemna în asignaţi aproape opt mii de franci.

Omul se miră şi o întrebă:

— Cum să vă dau restul, mică doamnă? Monezi de argint nu am, iar în asignaţi nu sunt atât de bogat.

— Păstrează totul, prietene, spuse Eva.

— Cum să păstrez tot? Nu mă luaţi pentru o cursă?

— Ba da.

— Atunci?

— Îţi dăruiesc diferenţa.

— Să nu refuzi niciodată binele care-ţi pică din cer.

Şi spunând acestea, puse ludovicul în buzunar.

Eva se urcase în trăsură şi birjarul închise portiera după ea.

— Unde să vă duc, mica mea doamnă? O întrebă.

— În mijlocul podului Tuileries.

— Asta nu e o adresă!

— E adresa mea, porneşte, te rog. Birjarul se urcă pe capră şi o porni în direcţia cerută. Jacques Mérey auzise totul. Rămase o clipă nemişcat, ezitând.

Apoi deodată:

— Oh, nu! spuse. Am să mă omor şi eu!

Şi fără pălărie se repezi afară, lăsând uşile şi ferestrele deschise.

Capitolul VII Insuflarea

Când Jacques Mérey ajunse în piaţa Carrousel, trăsura tocmai dispărea pe sub arcadele de la marginea Senei.

O porni după ea cu toată repeziciunea de care era în stare; dar când ajunse pe chei văzu că trăsura şi pătrunsese pe pod. Pe la mijlocul lui, se opri. Eva coborî şi merse direct spre parapet.

Jacques Mérey socoti că ar ajunge prea târziu, ca să o împiedice să se arunce. Se lăsă să alunece de-a lungul taluzului şi astfel se pomeni la marginea apei.

O formă albă se profila deasupra parapetului.

Jacques Mérey îşi scoase haina şi cravata şi înainta cât putu mai mult spre largul apei, sărind peste bărcile acostate la chei.

Deodată auzi un strigăt, o vedenie albă reteză întunericul, apa plesni surd, apoi se închise la loc.

Jacques se aruncă astfel încât să taie apa şi să-i iasă înainte; din păcate, noaptea era întunecoasă; râul parcă rostogolea cerneală.

În zadar îşi tot deschise ochii; nu văzu nimic; după mişcarea valurilor simţi însă că Eva nu putea fi prea departe.

Trebuia să respire.

Scoase capul şi la suprafaţa apei, cam la trei paşi de el, văzu ceva alb învolburându-se. Trase adânc aer în piept şi se scufundă din nou.

De astă dată mâinile i se încurcară în îmbrăcămintea Evei; o apucă, putea s-o salte la suprafaţa apei; dar totul era să o facă să respire.

Părul îi plutea, o prinse de păr şi, cu o smucitură puternică din picioare, zvâcni cu ea deasupra, iar când deschise ochii văzu stelele.

Leşinată, complet inertă, Eva nici nu-l ajuta, nici nu-l stânjenea.

Curentul era puternic, îi dusese pe amândoi cam la treizeci de paşi de pod.

Jacques Mérey tocmai socotea că, ajutat de curent, tăind apa în diagonală, ar putea ajunge la mal, când deodată auzi pe cineva strigând în spatele lui.

— Hei, înotătorule!

Întoarse capul şi văzu o barcă îndreptându-se spre el. Se lăsă să plutească, susţinând-o pe Eva deasupra apei. Dusă de curent, barca ajunse aproape de Jacques,

Se agăţă de margine şi i-o întinse pe Eva omului din barcă.

Acesta o ridică, o trase spre el şi o lungi pe fundul bărcii, cu faţa în sus.

După aceea îl ajută şi pe Jacques să se ridice.

Jacques observă că omul nu avea în mână rame, ci numai ispolul cu care se goleşte apa.

Cu ajutorul ispolului vâslise şi astfel ajunsese la locul unde se aflau înecata şi salvatorul ei.

Barcagiul nu era altul decât birjarul care, văzând ce se întâmpla, coborâse pe taluz, sărise într-o barcă, desfăcuse lanţul, dar negăsind ramele care fuseseră luate din precauţiune, se servise de ispol ca de o vâslă.

Continuând aceeaşi manevră, acostară după un minut sau două.

Traseră barca pe mal şi cei doi bărbaţi o duseră pe Eva de-a lungul taluzului.

Ajuns la pod, birjarul merse să-şi ia trăsura de unde o lăsase, veni cu ea pe chei, lângă piciorul arcului, apoi, ajutat de Jacques Mérey, o ridică pe Eva şi o trase spre el.

La rândul lui, Jacques se caţără pe taluz şi, luând-o în braţe, o aşeză în trăsură.

Birjarul ceru adresa ca şi prima oară; Jacques i-o dădu pe cea a hotelului şi trăsura porni în galop.

Opri la intrare. Jacques coborî cu Eva şi duse mâna] a buzunar, vrând să-i plătească; dar acesta văzu mişcarea şi, îndepărtându-i braţul, şoptise:

— Oh, nu este nevoie, mica doamnă a plătit cursa şi a plătit-o bine.

Şi o porni la pas în direcţia străzii Richelieu.

Cu Eva în braţe, Jacques merse repede şi regăsi uşa camerei aşa cum o lăsase.

O întinse pe pat şi constată că respiraţia şi pulsul nu se mai simţeau; sângele, nemaiputând pătrunde în vasele pulmonare, se revărsa la loc în cavităţile din dreapta inimii.

Pentru început o aşeză pe un plan înclinat, apoi cu un cuţit îi sfâşie rochia şi-i dezgoli pieptul; înclinând-o spre dreapta, îi aplecă uşor capul şi-i descleşta maxilarele cu lama cuţitului.

Temându-se că apa îngheţată din care o scosese îi făcea anevoioasă circulaţia sângelui, luă o cuvertură de lină de pe pat şi o puse la încălzit pe spătarul unui fotoliu lângă focul căminului. Apoi sfâşie restul îmbrăcăminţii care acoperea trupul nemişcat al asfixiatei. După ce o înfăşură în cuvertura bine încălzită, se grăbi să-i facă respiraţie artificială.

Începu să-i apese pieptul şi pântecele, simulând actul respirator. Fără să dea nici un semn sigur de viaţă, Eva elimină o parte din apa pe care o înghiţise. Era un punct câştigat.

Jacques îşi pregătise trusa. Dacă imobilitatea continua şi dacă respiraţia nu se restabilea, era hotărât să facă o incizie în tubul laringo-traheal, operaţie care în acea vreme nu se practica, dar la nevoie trebuia să o efectueze.

Îi ascultă inima şi se încredinţa că aceasta continua să se contracte; atunci dublă apăsările respiratorii, ceea ce determină o nouă eliminare a unei cantităţi de apă.

Hotărî să recurgă la mijloacele supreme pe care până atunci şovăise să le aplice. La acea epocă, în care Chaussier nu inventase încă tubul laringian, se practica insu-flaţia pulmonară, adică se introducea în plămânii înecatului aer de la gură la gură.

Jacques Mérey îşi apropie buzele de buzele Evei; dar cum nu voia să-i insufle un aer gata respirat, încărcat cu bioxid de carbon, îşi umplu cât putu mai mult gura cu aer din atmosferă şi, buzele pe buze, strângându-i nările ca să nu piardă aerul, suflă cu intermitenţe mici cantităţi, pentru ca să redea astfel elasticitatea plămânilor.

O uşoară mişcare arătă că Eva începea să-şi revină; insuflându-i propria-i respiraţie, îi insuflase viaţa.

Tratamentul pe care tocmai i-l aplicase, ca şi acea supremă

dovadă de dragoste pe care i-o dăduse, vrând să moară pentru că el o părăsea, avu o înrâurire chiar asupra doctorului; tensiunea nervoasă sub imperiul căreia acţionase atâta vreme, făcându-l neînduplecat, se domolea încetul cu încetul; inima strânsă i se relaxa uşor, se umplu de suspine şi i se scaldă, ca să spunem astfel, în lacrimi.

Sorbind o lingură cu apă de melisă şi apăsându-şi iarăşi buzele peste ale Evei, de data aceasta nu pentru insuflare, ci pentru distilare, lăsă să picure licoarea astringentă care, întâlnind un obstacol în esofag, provocă o uşoară tuse. Tuşea însemna întoarcerea la viaţă, şi atunci Eva expulza ultimul rest de apă care mai trebuia eliminat.

Jacques îi înclină capul, iar apa curse pe covor.

Reîncepu insuflările şi n-am vrea să spunem că de data această ştiinţa medicului nu servise drept pretext dorinţelor senzuale ale bărbatului.

Deodată simţi cum buzele Evei se însufleţeau sub buzele lui; încercă să se îndepărteze, dar braţele tinerei fete îl cuprinseră şi atunci desluşi câteva cuvinte murmurate de gură care se credea cuprinsă de moarte chiar în clipa când se întorcea la viaţă.

— Doamne, îţi mulţumesc că ne-ai unit din nou în cer.

Mérey se desprinse cu vioiciune. Era mai mult decât vrusese. Departe de a o fi iertat, pe măsură ce Eva revenea la viaţă, el se întorcea în durerea şi rigiditatea lui.

Dealtfel, după cele câteva cuvinte pe care le pronunţase, Eva lăsase din nou să-i cadă capul şi fusese cuprinsă de toropeală care urmează aproape totdeauna asfixiilor şi mai ales asfixiilor cu apă.

Îi pipăi picioarele. Fiind încă reci, însemna că circulaţia nu se restabilise complet.

Atunci sună. Veni o fată căreia Jacques îi dădu dispoziţie să pună cearceafuri pe pat şi să le încălzească foarte mult cu un vas cu jăratec.

Camerista ascultă. Jacques o ridică pe Eva, aşa cum era învelită în pătură, şi se aşeză în faţa focului ţinând-o pe genunchi — aşa cum ţii copiii când îi legeni.

Simţind căldura plăcută a focului care răzbea prin pătură, Eva deschise iar ochii. Dar crezând că se află cumva sub influenţa unei halucinaţii sau temându-se ca Jacques să nu se depărteze fără să-i spună nimic văzând-o că şi-a revenit, îşi închise iarăşi ochii şi se lăsă pradă plăcutei senzaţii de a fi legănată în braţele bărbatului pe care îl iubea,

Îndată ce patul fu aranjat şi bine încălzit, Jacques o aşeză, înlătură cuvertura în care fusese înfăşurată, apoi o întinse cu grijă pe pat, îi dădu în lături părul care fiind încă ud ar fi putut să-i îngheţe braţele, privi o clipă înfiorat acea splendidă făptură, dar nu mai putu rezista când simţi că sângele îi năvălea parcă spre inimă; o înveli degrabă, se prăbuşi într-un fotoliu şi cu mâinile înfipte în păr, de

mânie şi furie, izbucni fără voia lui în hohote de plâns.

Eva, care se prefăcea că doarme numai pentru a prelungi cât mai mult situaţia confuză în care se afla, auzindu-l cum plânge, se ridică încet, întinse braţele spre el; cu respiraţia precipitată, stătu o clipă nemişcată ca statuia rugăciunii; cum, faţă de această mare durere, n» mai putea rămâne în falsa ei insensibilitate, şopti:

— Oh, Jacques, Jacques!

Aceste două cuvinte, atât de încet spuse, le auzi mai curând inima decât urechea lui Jacques. Sări din fotoliu complet ruşinat de slăbiciunea lui.

Numai atunci Eva îşi dădu seama că Jacques era fără cravată şi fără haină; le aruncase pe taluzul Senei şi uitase de ele.

Cu totul preocupat de a o salva, nu se mai gândise la ţinuta lui şi rămăsese îmbrăcat aşa cum fusese când sărise în apă. Părul i se lipise de tâmple şi cămaşa îi abia stătea pe umeri şi pe piept.

Eva înţelese totul.

— Jacques, îi spuse, ascultă-mă; nu te rog pentru mine, te rog pentru tine, pentru tine a cărui viaţă este de o mie de ori mai preţioasă decât a mea, pentru tine care eşti un apostol al acestei mari religii a omenirii,

Despre care am auzit atât de mult vorbindu-se şi care este atât de puţin practicată. Jacques, nu sta aşa ud, se spune că poţi muri dintr-o răceală.

— Crezi că pentru mine ar fi o atât de mare nenorocire să mor? întrebă Jacques.

Eva dădu din cap.

— Din clipa când mi-ai salvat viaţa, spuse ea, nu mai ai dreptul să mori sau să mă părăseşti, căci altfel, pentru ce mi-ai fi salvat-o? Dacă vroiai să mori, trebuia să mori cu mine când pe amândoi ne rostogoleau apele întunecate şi îngheţate. O clipă m-am gândit că erai ta; când te-am simţit la început, mi-am dat seama ce se întâmplă. Care alt milostiv s-ar fi jertfit pentru o fiinţă nefericită ca mine? Încă mai judecăm. Da, o clipă am vrut să te cuprind cu braţele şi să te duc cu mine în adâncul apei. Dar mi-am spus: "Poate că ceea ce face e numai din simplă omenie, poate nu vrea să moară". În clipa aceea mi-am pierdut cunoştinţa, totul a disparat. M-am simţit moartă, am văzut negru, sau mai curând nu am mai văzut deloc, în afara unei dureri stăruitoare în inimă, dăinuia o stare destul de plăcută; senzaţia generală era frigul, îngheţasem, apoi, am simţit în piept loviturile unor tăişuri de foc şi din inimă a zvâcnit ca o cascadă interioară care şiroia spre creier; şi atunci sufletul mi s-a adunat pe buze. Mi-am spus: "Oh, el încă mă iubeşte, mă sărută". Mă înşelam însă, nu era un sărut pentru femeie, ci era un ajutor pentru înecată. Ei bine! Iată, înecata şi-a revenit, şi este rândul ei de a-l implora pe Jacques să o asculte. Oh,

doamne! Ştiu că nu mai poate fi vorba de dragoste; Jacques, dacă ai fi un străin şi tot te-aş implora. Dar pentru că m-ai salvat din milă, pentru că ceea ce mi-ai dăruit nu a fost un sărut, pentru că nu m-am întors la viaţă mână în mână cu tine; pentru că îmi spui că nu ar fi pentru tine o mare nenorocire să mori, înseamnă că totul s-a sfârşit între noi; oh, Doamne! În schimbul dragostei tale de care te eliberez, trebuie să nu mari.

Jacques Mérey nici nu mai suspina, nici nu mai hohotea, lacrimile îi curgeau liniştite de-a lungul obrajilor.

El sună. Un băiat de serviciu îşi făcu apariţia.

— Te rog, fă focul în camera de alături, spuse, şi du-mi acolo bagajul. Doamna rămâne aici

După cinci minute i se spuse că cealaltă cameră era gata.

Jacques Mérey ieşi şi, înţelegând privirea rugătoare. cu care Eva îl petrecu până la uşă, îi spuse:

— O să mă întorc,

Şi ieşi.

Eva respiră uşurată.

Dar abia se închisese uşa în urma lui, SHŞÎ dădu seama că e singură; fără să coboare din pat, întinse mâna şi luă rochia pe care, în graba de a o dezbrăca, Jacques o sfâşiase cu cuţitul, în corsaj ascunsese scrisoarea pe care Jacques vrusese s-o ardă şi pe care ea i-o smulsese din mână.

Se cutremură la gândul că s-ar fi putut pierde.

Căută înfrigurată în cutele rochiei, în cele ale corsetului, în cele ale cămăşii.

În sfârşit, scoase un strigăt de bucurie când simţi hârtia fâşiind.

Era scrisoarea iubită, de atâtea ori citită şi recitită de Jacques, de atâtea ori sărutată de el.

Numai că apele Senei îi şterseseră o parte din litere.

Era o amintire în plus, o amintire îngrozitoare, de adăugat la amintirile plăcute pe care le trezea această scrisoare.

Capitolul VIII Sperantia

Când, după un sfert de oră, se întorsese în camera Evei, Jacques Mérey îşi schimbase hainele şi am putea spune că-şi schimbase şi înfăţişarea. Fruntea îi era încă palidă şi se simţea că pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna, va rămâne pe obrazul lui întipărită o mare tristeţe; dar expresia, care timp de câteva ore fusese plină de ameninţare şi de ură, se eliberase de zbucium, înseninându-se.

Tânăra femeie se uită la el îngrijorată; Jacques fu cel care vorbi mai întâi.

— Eva, îi spuse (era prima oară când îi spunea pe nume şi de aceea Eva tresări) îi vei scrie cameristei dumitale să-ţi trimită mâine dimineaţă lenjerie şi rochii.

Eu voi avea grijă să-i parvină scrisoarea.

Eva scutură din cap.

— Nu, spuse ea, mi-ai salvat viaţa pentru a doua oară, — prima oară viaţa inteligenţei, a doua oară pe cea a trupului: pe vremuri, ca şi astăzi, m-ai cules fără veşminte din braţele morţii. Nu vreau să fiu mai bogată astăzi decât acum şapte ani; cade în sarcina dumitale să-mi porţi de grijă; nu va costa scump; nu am nevoie nici de lenjerie, nici de rochii.

— Dar ce vei face cu casa şi cu tot ce e acolo?

— Vinde-o cu tot ce se găseşte în ea, Jacques, şi cheltuieşte banii pentru opere caritabile. Îţi aminteşti, prietene, îmi spuneai totdeauna că atunci când vei fi bogat vei construi un spital la Argenton; ocazia s-a ivit, nu o pierde.

Jacques o privi, Eva surâdea cu surâsul îngerilor.

— Ei bine, spuse el, sunt de acord cu ideea dumitale, şi de mâine o voi pune în practică.

— N-am să te mai părăsesc niciodată, Jacques.

Jacques tresări. Fata surâse trist.

— Pe cât de adevărat este că mi-ai salvat viaţa, tot astfel buzele mele nu vor mai rosti cuvinte de dragoste, vezi bine, am şi încetat să te mai tutuiesc. Oh, îmi vine greu, continuă ea ştergându-şi lacrimile cu cearceaful, dar mă voi obişnui. Nu este de ajuns să mă căiesc, prietenul meu; trebuie să ispăşesc.

— Să nu facem făgăduieli eterne, Eva. Ştii că sunt prea greu de ţinut.

Ea se opri o clipă; mustrarea lui Jacques o lăsase fără glas.

— Nu te părăsesc decât dacă mă alungi, Jacques, reluă Eva; e mai bine aşa?

Jacques nu răspunse; îşi rezemase fruntea înfierbântată de geam.

— Fie că rămâi la Paris, fie că te întorci la Argenton, ai nevoie de cineva pe lângă dumneata. Dacă te vei căsători, iar soţia dumitale ar consimţi să rămân pe lângă ea, adăugă Eva cu voce schimbată, aş putea fi dama ei de companie, camerista ei...

— Dumneata, Eva? Eşti doar bogată, — nu ţi s-au restituit toate bunurile familiei dumitale?

— Te înşeli, Jacques, nu am nimic. Tot ce mi-a fost înapoiat e destinat pentru săraci; în ce mă priveşte, eu vreau să trăiesc din pâinea pe care mi-o vei da dumneata; să. Mă îmbrac din banii pe care mi-i vei da;

Vreau să depind întru totul de dumneata, blândul meu stăpân, ca pe vremuri în căsuţa din. Argeiiton; sunt convinsă că depinzând de dumneata, Jacques, vei fi mai bun cu mine.

— Vom face din castelul tatălui dumitale un azil pentru săracii din departament.

— Vei face tot ce vei crede de cuviinţă, Jacques. Tot ce iţi cer este să-mi regăsesc cămăruţa din casă de la

Argenton, să mă înveţi să îngrijesc bolnavii, femeile sărmane şi copilaşii; dacă mă voi molipsi de vreo boală contagioasă, mă vei îngriji la rândul dumitale. Aş vrea să mor în braţele dumitale, Jacques, sunt convinsă de un lucru: înainte de a muri, când ai să fii foarte sigur că nu mă pot însănătoşi, atunci e să mă săruţi şi o să mă ierţi.

— Eva!

— Nu vorbesc despre dragoste, vorbesc despre moarte.

În acest moment orologiul de la Tuileries bătu ora. Jacques numără trei bătăi.

— Îţi vei aminti cândva tot ce ai spus acum, Eva? întrebă Jacques cu o oarecare gravitate.

— Nu voi uita nici o silabă.

— Îţi vei aduce aminte ce ai mărturisit, şi anume că au existat greşeli pentru care nu-i de ajuns căinţa şi de aceea trebuie ispăşire?

— Îmi voi aminti că aşa am spus.

— Îţi vei aminti, în fine, că trebuie să fii milostivă chiar cu riscul vieţii?

— De două ori am atins moartea cu mâna. Nu-mi va fi niciodată teamă de moarte.

— Culcă-te cu gândul la această triplă făgăduială,

Eva, şi mâine când te vei trezi, vei găsi pe pat tot ce ai nevoie.

— Noapte bună, Jacques, spuse încet Eva.

Fără să-i mai răspundă, Jacques trecu în camera lui; dar, odată uşa închisă, murmură oftând:

— Trebuie să fie astfel.

A doua zi Eva găsi într-adevăr, pe un scaun, de lângă pat, şase cămăşi de pânză fină, iar pe pat două rochii de interior din muselină albă.

Jacques ieşise în zori şi făcuse el însuşi cumpărăturile.

Pe masa de noapte îi lăsase Evei o pungă cu douăzeci de ludovici.

Toată dimineaţa se perindară negustorese, una după alta: croitorese, modiste, tricoteze şi lenjerese, venind din partea aceluiaşi domn care le trimitea aici pentru că Eva să-şi aleagă ce vroia dintre obiectele şi lucrurile sortate şi alese de el.

La ora două după amiază, trusoul era complet; dar, lucru curios, ceea ce-i făcea Evei mai multă plăcere erau banii lăsaţi pe masă, ei fiind semnul evident al dependenţei ei. Iar ea dorea cu orice preţ să

depindă de el.

La ora două Jacques se întoarse cu o procură înregistrată la notariat pe numele domnişoarei Hélène de Chazelay, pentru a vinde şi a dispune de toate bunurile ei, mobile şi imobile, începând cu casa şi mobilele din stradă...

Era lăsat un loc liber. Eva nu avea decât să completeze acel spaţiu liber şi să semneze. Nu vru nici să citească, se roşi când scrise adresa, surise când se iscăli şi-i înapoie procura.

— Cum te gândeşti să procedezi cu camerista dumitale? întrebă Jacques.

— Să-i plătesc luna, să-i dau o gratificaţie şi s-o concediez.

— Ce salariu are?

— Cinci sute de franci în asignaţi, dar de obicei îi dau un ludovic de aur.

— O cheamă?

— Artemiza.

— Bine.

Jacques ieşi.

Imobilul a cărei adresă era trecută în procură se afla în strada Provence la numărul şaptesprezece. Notarul în faţa căruia fusese încheiat actul se numea cetăţeanul Loubou.

Această casă fusese cumpărată cu patru sute de mii ele franci în asignaţi, la o epocă în care, puţin depreciaţi, cei patru sute de mii de franci valorau aproape şaizeci de mii de franci aur.

Jacques se duse de îndată la căsuţa din strada Provence. Aici o găsi pe domnişoara Artemiza, care era foarte îngrijorată că nu i se întorsese stăpâna acasă; îi spuse cum îl cheamă, îi dădu trei ludovici gratificaţie şi-i anunţă concedierea.

Rămase singur în casă şi începu să facă inventarul.

Primul lucru pe care-l găsi într-un mic birou Boule fu un caiet gros, pe a cărui copertă Jacques citi un lung titlu:

"Povestire despre tot ce am gândit, tot ce am făcut, tot ce mi s-a întâmplat de când sunt despărţită de iubitul meu Jacques Mérey, scrisă pentru a fi citită, de el, dacă ne vom mai întâlni vreodată."

Jacques suspină citind aceste cuvinte, îşi şterse o lacrimă şi puse manuscrisul deoparte.

Din tot ce se găsea în casă şi chiar casa în sine, caietul era singurul lucru care avea să scape de la vânzare.

Jacques trimise după un comisar preţuitor de obiecte.

În epoca aceea, când eleganţa îşi făcea zgomotoasă şi fastuoasa reintrare în Paris, toate obiectele de lux se scumpeau de la o zi la alta, în loc să le scadă valoarea. Comisarul preţuitor îl sfătui să arate casa

unora dintre acei clienţi eleganţi şi să o vândă, aşa cum era, cu tot ce se găsea în ea.

Dealtfel, urma să facă un calcul amănunţit pe care să i-l prezinte a doua zi.

Omul se apucă de treabă deîndată.

Jacques luă manuscrisul, îl ascunse între redingotă şi vestă şi apoi îi scrise Evei următoarea scrisoare:

"Eva,

Cum nimic nu te reţine la Paris, — şi sper să fii şi dumneata de părere că nu are rost să aştepţi pînă când termin treburile care mă obligă să rămân aici — poţi să pleci în seara aceasta cu diligenţa de Bordeaux şi să te opreşti la Argenton.

Nu ştiu dacă bătrâna Mar t ha mai trăieşte; dacă a murit şi acolo nu-ţi răspunde nimeni, te duci la domnul Sergent, notarul din strada Pavilionului, îi arăţi paragra-ful acestei scrisori care se referă la el, îi ceri cheia casei şi totodată o femeie care să te servească.

Dacă şi domnul Sergent a murit, sau nu mai locuieşte în Argenton, îl cauţi pe Basile sau Antoine şi, cu ajutorul unui lăcătuş, deschizi uşa casei.

Odată ajunsă acasă, nu mai am ce recomandări să-ţi fac.

Cum toate lucrurile pe care le-ai ales sunt cumpărate în contul meu şi nu vei avea cheltuieli de făcut, îţi rămân cei douăzeci de ludovici pe care ţi i-am lăsat astăzi de dimineaţă, îţi ajung cu prisosinţă ca să te duci la Argenton, unde nu voi întârzia să te urmez.

Am găsit manuscrisul, îl voi citi.

Jacque

Mérey."

Jacques chemă un comisionar, îi dădu un asignat de o sută de franci şi-l trimise să ducă scrisoarea la Hotel de Nantes.

Apoi luă pana şi scrise fiecăruia dintre fermierii lui.

"*Dragul meu Rivers,*

În aşteptarea socotelilor care, după părerea mea şi fără să fie nevoie de verificări, te-ar face debitorul meu cu vreo şaizeci de mii de franci, trimite-mi, dacă poţi, treizeci de mii, adică jumătate, pe adresa domnului Sergent, notar la Argenton.

Dacă această sumă ţi se pare prea mare şi te stinghereşte, spune-mi-o. Ştii că ai în mine mai mult decât un prieten, un om căruia i-ai oferit ospitalitate când era proscris şi pe care băieţii dumitale l-au condus, cu riscul vieţii lor, în afara hotarelor Franţei.

Al dumitale devotat şi recunoscător,

J

Mérey"

Scrise şi celorlalţi doi fermieri două scrisori aproape în aceiaşi termeni, în afară de mulţumirile datorate numai lui Rivers.

Socotise să încropească astfel o sumă de optzeci de mii de franci, cu care, adăugind-o la ceea ce ar realiza clin vânzarea mobilierului şi a casei din strada Provence, să poată face faţă tuturor proiectelor sale.

După ce aruncă o privire peste tot, comisarul preţuitor evalua casa la şaizeci şi cinci de mii de franci, şi tot ce conţinea la o sumă aproape egală, ceea ce însemna aproape două sute de mii de franci.

A doua zi, dealtfel după cum îi făgăduise, urma să-i prezinte un rezumat exact al calculelor sale.

Comisarul se întoarse cu un răspuns. El conţinea doar patru cuvinte:

"Eu plec. Mulţumesc. Eva."

La ora cinci, într-adevăr, diligenţa de Bordeaux pleca din strada Bouloy; Eva ocupă cel mai bun loc din cupeu.

Ca bagaje avea numai lucrurile trimise de Jacques.

Nu-i rămânea decât amintirea stăruitoare şi dureroasă a trecutului pe care nu putuse să-l lase în valurile Senei.

A doua zi pe seară ajunse la Argenton. Trăsura schimbă caii la poştă şi cu această ocazie fu coborât şi bagajul Evei.

Luă un comisionar să-i ducă geamantanul şi o porni pe jos spre căsuţa doctorului.

Era ora opt seara; cădea o ploaie măruntă; toate uşile şi toate obloanele erau închise.

Lăsând în urmă Parisul, care la această oră era atât de zgomotos şi atât de strălucitor, avu impresia că aici la Argenton coborâse într-o necropolă.

Omul mergea înaintea ei cu felinarul în mână şi cu geamantanul pe umăr.

Eva păşea în urma lui plângând.

Întunericul, liniştea, tristeţea, toate o mâhneau. I se părea că se întoarce la Argenton sub o prevestire funestă. Ca toate fiinţele delicate şi devotate, era copleşită de temeri superstiţioase.

Se gândi la fericirea sau nefericirea ei din viitor şi lăsă ca acestea toate să fie hotărâte de destin.

Îşi spuse: "Dacă Martha a murit şi casa e goală, înseamnă că voi fi nefericită pentru totdeauna; dacă trăieşte, înseamnă că nenorocirile mele au luat sfârşit."

Şi grăbi pasul.

Cu toate că era întuneric, văzu casa şi laboratorul doctorului profilându-se în noapte ca o masă întunecată.

În laborator nu ardea lumina, la toate ferestrele obloanele erau închise, nici o rază nu se zărea de nicăieri.

Se opri cu mâna pe inimă şi cu capul dat pe spate.

Comisionarul, nemaiauzind-o mergând în urma lui, se opri şi el.

— Aţi obosiţi domnişoară, spuse el, dar nu e vremea potrivită să staţi pe loc; să ştiţi că faceţi numaidecât o aprindere la plămâni.

Nu oboseala o oprise din mers, ci mulţimea amintirilor care o copleşeau.

Apoi, cu cât se apropia, cu atât casă îi apărea mai tristă, mai întunecată şi mai singuratică.

În sfârşit, ajunseră la primele trepte care duceau la uşa de la intrare.

Comisionarul lăsă geamantanul pe prima treaptă.

— Să batem sau să sunăm? întrebă el.

Eva îşi aminti că avea obiceiul să bată într-un anume fel.

— Lasă, spuse ea, rămâi dumneata acolo, am să bat eu.

Urcând scara, simţi cum îi tremură genunchii; când puse mâna pe mânerul soneriei, o simţi la fel de rece ca metalul.

Bătu două lovituri una după alta, apoi la un scurt interval altă lovitură şi aşteptă.

Doar o bufniţă care-şi avea adăpostul în podul de deasupra laboratorului îi răspunse cu ţipătul ei.

— Oh, Doamne! Murmură Eva.

Repetă semnalul a doua oară; atunci, ca să vadă mai bine, comisionarul ridică lampa.

În momentul acela bufniţa, atrasă de lumină, zbură între lampă şi Eva.

Eva simţi adierea aripii şi scoase un scurt ţipăt. Comisionarul se sperie, lampa îi scăpă din mână şi se stinse.

O ridică; printr-o fereastră îngustă şi joasă se zări o dâră de lumină.

— Am să aprind din nou lampa, spuse el.

— Nu, stai, îl opri Eva, punându-i mâna pe umăr; mi se pare că se aude o mişcare în casă.

Într-adevăr, tocmai se auzise zgomotul unei uşi care se închidea, apoi un pas greoi care cobora anevoie scara.

Pasul acela se apropie de uşă. Eva sta mută şi tremura ca şi când ar fi fost vorba de viaţa ei.

— Cine e acolo? Spuse o voce tremurătoare.

— Eu, Martha, eu! Răspunse Eva voioasă.

— O, Doamne, scumpa noastră domnişoară! Strigă bătrâna care după trei ani de absenţă recunoscuse totuşi vocea Evei.

Şi deschise degrabă uşa.

— Şi doctorul? întrebă ea.

— Trăieşte, răspunse Eva, e sănătos, în câteva zile va fi şi el aici.

— Să vie sănătos! Să-l mai văd o dată şi pot să mor! spuse bătrâna Martha. E tot ce-i cer lui Dumnezeu.

Părăsind căsuţa din strada Provence, Jacques Mérey se întorsese la Hotel de Nantes, unde n-o mai găsi pe Eva.

Oftase.

Era trist oare pentru că Eva îl ascultase fără să protesteze?

Chemă o negustoreasă de rochii, îi dădu toate hainele purtate de Eva când se aruncase în Sena, chiar şi ciorapii şi pantofii, iar în schimbul lor îi ceru femeii să dea zece. Franci de pomană primului sărac pe care-l va întâlni.

Luă scrisoarea marchizului de Chazelay, o puse la loc în plic şi apoi în portofel.

Se încuie în camera unde dormise Eva, rugind să i se servească masa aici; scoase apoi manuscrisul şi începu să citească.

Primul capitol era intitulat ÎN FRANŢA.

Capitolul IX Manuscrisul

La 14 august 1792, zi de cruntă aducere aminte, am fost despărţită de iubitul meu Jacques, lângă care am trăit aproape şapte ani, adorându-l din ziua în care mi-am dat seama că exist.

Lui îi datorez totul. Până la apariţia lui nu vedeam, nu auzeam, nu gândeam; eram ca acele suflete pe care Isus le-a scos din adâncuri pentru a le duce spre soare.

Nenorocire mie dacă voi uita vreodată, o clipă măcar, pe acela căruia îi datorez totul!

(Ajuns aici cu lectura, Jacques suspină, îşi sprijini capul în mână şi o lacrimă îi alunecă pe manuscris. O şterse cu batista, îşi şterse şi ochii, apoi continuă lectura.)

Lovitura a fost cu atât mai violentă, cu cât a fost mai neaşteptată.

O oră înainte de sosirea marchizului de Chazelay — încă nu am curajul să-l numesc tatăl meu pe acest om pe care nu-l cunosc decât prin durere — nu exista fiinţă mai fericită decât mine. O oră după ce m-a despărţit de Jacques al meu, nu a existat altcineva mai nenorocit.

Eram înnebunită de durere, mai mult decât înnebunită — prostită. S-ar fi spus că Jacques îmi luase înapoi toate noţiunile pe care, neobosit, timp de şapte ani, se străduise să mi le transmită.

M-am dus la castelul Chazelay.

Din castelul Chazelay, dintre nenumăratele apartamente, dintre toate mobilele somptuoase, dintre portretele de familie nu-mi amintesc decât de o singură pictură: portretul unei femei în rochie de bal.

Mi l-au arătat spunându-mi-se:

— Iată portretul mamei tale!

— Unde e mama mea? Am întrebat.

— A murit.

— Când?

— Într-o seară, îmbrăcându-se să meargă la o petrecere, rochia i-a lua foc de la butucii care ardeau în cămin; alergând dintr-o cameră într-alta, curentul a intensificat flacăra şi ea a murit sufocată.

Prin împrejurimi era o superstiţie, că dacă trebuia să se întâmple vreo nenorocire unuia dintre cei ce locuiau la castel, se vor auzi strigăte noaptea şi se vor vedea prin ferestre răsucindu-se flăcări.

Nu se vorbea decât de curăţenia vieţii mamei mele, de faptele bune pe care le făcuse, de recunoştinţa oamenilor săraci faţă de ea.

Fusese o sfântă şi totodată o martiră.

În starea de spirit în care mă aflam, gândul la mama mi se părea a

fi singurul meu refugiu; era intermediarul meu natural, pe lângă Dumnezeu.

Îmi petreceam ore întregi în genunchi în faţa portretului ei; şi, tot privind-o, mi se părea că văd luminându-se o aureolă în jurul capului ei.

Apoi, când mă ridicam, mă duceam să-mi lipesc obrazul de ochiurile de geam ale unei ferestre din acelaşi salon prin care se vedea drumul ce ducea la Argenton.

Eu tot nădăjduiam să-l văd că vine să mă scape, cu toate că înţelesesem nebunia acestei speranţe.

Mai întâi se dăduse ordin să nu fiu lăsată să ies; dar când domnul de Chazelay a văzut starea de apatie în care mă pierdusem din ce în ce mai mult, a dat chiar el dispoziţie să mi se deschidă toate uşile. Avea atâţia servitori la castel, încât unul din ei putea în orice moment să mă supravegheze.

Într-o zi, văzând uşile deschise, am ieşit fără nici o intenţie; apoi, la o sută de paşi de castel, m-am aşezat pe o piatră şi am început să plâng.

După o clipă am simţit o umbră proiectându-se asupra mea; am ridicat capul: un om în picioare mă privea copleşit de milă.

M-am uitat la el înfricoşată, pentru că era acelaşi om care îi însoţise pe marchiz şi pe comisarul de poliţie, când veniseră să mă ceară de la tine, acelaşi care ne făcuse o vizită cu câteva zile mai înainte, iubitul meu Jacques, şi care mă găsise atât de mult înfrumuseţată: era, cu alte cuvinte, tatăl meu adoptiv, Joseph, tăietorul de lemne.

Acest om mi-a făcut silă; m-am ridicat vrând să mă depărtez.

— Nu trebuie să mă urăşti pentru ce am făcut, scumpă domnişoară, îmi spuse el. Nu se putea altfel. Domnul marchiz avea un act scris de mine, act care do vedea oricând că v-am primit de la el şi prin care mă obligam să vă dau înapoi la prima dumnealui cerere. A venit şi a cerut mărturia. I-am dat-o.

Avea un accent de atâta adevăr în vocea lui, încât, aşezându-mă din nou, m-am mulţumit să-i spun:

— Te iert, Joseph, cu toate că ai contribuit să mă faci foarte nefericită.

— Nu din vina mea, scumpă domnişoară, şi dacă o să pot să răscumpăr asta prin vreun serviciu, porunciţi şi o să vă ascult din toată inima.

— Te-ai duce la Argenton, dacă te-aş ruga?

— Fără îndoială.

— Şi ai duce o scrisoare?

— Bineînţeles.

— Aşteaptă. Oh, dar nu am nici pană, nici cerneală, — la castel n-

or să-mi dea.

— Fac eu rost şi de hârtie şi de creion.

— De unde le iei?

— Din primul sat.

— Te aştept aici.

Joseph a plecat.

De când trecusem de poartă mare a castelului, auzeam lătrături disperate.

M-am întors spre partea de unde veneau, era Scipion pe oare-l puseseră în lanţ şi care acum se repezea cât era lanţul de lung ca să vină lângă mine.

Bietul meu Scipion, de opt zile, mă înţelegi iubitul meu Jacques, — îl uitasem!

Ce vrei, mi-aş fi uitat până şi viaţa, dacă n-aş fi suferit!

A fost o mare bucurie pentru mine să-l revăd pe Scipion. Cât despre el, era nebun de fericire.

Joseph s-a întors cu hârtie şi un creion; eu ţi-am scris atunci un bilet fără sens în care nu erau de fapt decât aceste două cuvinte: "Te iubesc!"

Mesagerul meu a plecat; ne-am înţeles să-l regăsesc a doua zi la aceeaşi oră, în acelaşi loc.

Mă temeam că nu-mi vor da voie să-l iau în cameră la mine pe Scipion, dar nu i-au dat nici o atenţie.

Nu mă puteam opri să nu-i vorbesc, şi, nebună de mine, să-i vorbesc de tine, — nu ştiu dacă îţi recunoştea numele sau doar intonaţia cu care ţi-l pronunţam; dar de fiecare dată când îl auzea, scotea un uşor şi duios scheunat, de parcă şi el ar fi spus "te iubesc".

Cum s-a luminat de ziuă, m-am dus la fereastră; mă gândeam că Joseph a petrecut noaptea la tine la Argenton, şi că va sosi de dimineaţă.

Mă înşelasem, se întorsese în aceeaşi noapte. Când am ieşit din castel, am văzut, exact în locul unde am stat în ajun, un om lungit pe iarbă, făcându-se că doarme.

M-am apropiat; el era; dar mi-am dat seama imediat că nu-mi aducea decât veşti proaste.

Într-adevăr, plecaseşi, iubitul meu Jacques, plecaseşi fără să spui unde anume.

Joseph mi-a adus deci biletul înapoi.

L-am rupt în bucăţele şi hârtia s-a risipit în vânt. Mi se părea că-mi rupsesem chiar inima.

Joseph era disperat şi mi-a spus:

— Va să zică nu pot să fac nimic pentru dumneavoastră?

— Ba da, poţi, i-am răspuns, vorbeşte-mi despre el.

Atunci, povestindu-mi cum m-ai găsit, ceea ce dealtfel ştiam de la

tine, am aflat şi lucruri pe care nu le cunoşteam deloc. E vorba de acele miracole săvârşite de tine asupra unor animale întărâtate; cum îmblânziseşi caii, taurii, cum îl îmblânziseşi pe Scipion; mi-a arătat bolta zidului unde se ghemuise când l-ai făcut să ţi se târască la picioare; apoi, trecând de la animale la oameni, mi-a povestit minunatele tratamente pe care le-ai aplicat; un copil muşcat de o viperă pe care l-ai salvat sugându-i rana; un vânător al cărui braţ mutilat alţii vruseseră să i-l amputeze, iar tu i l-ai salvat; ce să-ţi spun, dragul meu Jacques, amintiri de-ale lui pe care eu atunci le auzeam. Într-o zi însă conversaţia noastră a fost altfel.

— Domnişoară, mi-a spus Joseph înainte de a apuca eu să-i spun vreo vorbă, ştiţi noutatea?

— Care?

— Domnul marchiz pleacă, emigrează.

M-am gândit îndată la schimbarea pe care plecarea marchizului avea să o producă în existenţa mea, la libertatea pe care avea să mi-o dea.

— Eşti sigur de asta? L-am întrebat cu o bucurie pe care nu mi-am mai putut-o stăpâni.

— În noaptea asta prietenii dumnealui o să se adune la castel; ţin acolo un consiliu despre felul cum o să emigreze, după ce va hotărî fiecare mijlocul de fugă, atunci vor pleca.

— Şi cine ţi-a spus asta, Joseph? După câte ştiu, nu faci parte dintre consilierii marchizului.

— Nu. Dar cum domnul marchiz ştie că trag cu precizie un foc de armă, că omor iepurele când ţâşneşte pe neaşteptate şi că nimeresc un sitar la a treia bătaie de aripi —, i-ar prinde bine să mă ştie în preajma dumnealui.

— Şi ţi-a propus asta?

— Da. Numai că eu sunt din popor, şi prin urmare pentru popor. Aşa că i-am spus: "Domnule marchiz, dacă ne vom întâlni în lupte, atunci să ştiţi că vom fi unul împotriva celuilalt şi nu unul cu celălalt".

— Dar, mi-a spus domnul marchiz, ştiu că eşti om cinstit şi că vei păstra secretul plecării mele pe care ţi-l încredinţez, continuă Joseph. Or, cum acest secret, domnişoară, nu trebuie să fie un secret şi pentru dumneavoastră, şi cum nu o să vă denunţaţi tatăl, vi-l spun, pentru ca în ce vă priveşte, dacă e să vă luaţi măsuri, să le luaţi.

— Ce măsuri să iau? Nu eu, ci alţii dispun de mine; voi lăsa totul în seama Providenţei.

A doua zi, după această discuţie, tatăl meu m-a rugat să trec să-l văd.

Nu vorbisem cu el decât de două ori de când mă luase de la tine, iubitul meu! M-a întrebat atunci dacă vroiam să iau masa cu toţi ceilalţi sau în camera mea; mă grăbisem să-i răspund: "În camera

mea". Când eşti despărţită de cel pe care-l iubeşti, să fii singură înseamnă să fii pe jumătate cu el.

Am trecut deci pe la marchiz.

El a deschis numaidecât discuţia.

— Fiica mea, mi-a spus, împrejurările sunt de aşa natură încât trebuie să mă gândesc să părăsesc Franţa; dealtfel, opinia mea, rangul meu în societate, poziţia mea în mijlocul nobilimii Franţei, toate îmi impun să-mi ofer sabia prinţilor, în opt zile îl voi întâlni pe ducele de Bourbon.

Am schiţat un gest.

— Nu te nelinişti din pricina mea, spuse el; am motive temeinice să părăsesc Franţa. Cât despre tine, neavând nimic de riscat şi nici vreo datorie de îndeplinit, vei rămâne la Bourges cu mătuşa ta: ea va veni mâine să te ia. Ai vreo obiecţie de făcut?

— Nici una, domnule, nu-mi rămâne decât să mă supun.

— Dacă va trebui să prelungim şederea noastră în străinătate, sau dacă vreun pericol v-ar ameninţa în Franţa, vă voi scrie să veniţi şi ne vom stabili în străinătate, atâta timp cât va dura blestemata lor revoluţie, care dealtfel, nădăjduiesc, nu va mai ţine mult timp.

Cum nu avem decât trei sau patru zile de petrecut împreună, dacă ai să vrei în acest timp să iei masa la aceeaşi oră la care o luăm noi şi împreună cu noi, îmi vei face plăcere.

M-am înclinat în semn de acceptare.

Fără îndoială, nobilii care se întruniseră cu o noapte înainte rămăseseră la castel, întrucât marchizul avea la masă vreo duzină de invitaţi.

Le-am fost prezentată şi am văzut bine care fusese scopul acestei prezentări.

Trei sau patru dintre ei erau tineri, eleganţi, frumoşi, bine făcuţi. Tatăl meu vroia să ştie dacă nu va izbuti vreunul să-mi atragă privirile.

Se vede că nu iubise niciodată, devreme ce o astfel de idee îi trecuse prin minte! La douăsprezece zile numai după ce te părăsisem pe tine, viaţa mea, sufletul meu, iubitul meu Jacques, să creadă că privirile mele s-ar putea opri asupra unui alt bărbat.

O asemenea bănuială nici măcar nu m-a supărat; am ridicat doar din umeri.

A doua zi a sosit mătuşa mea. Nu o văzusem niciodată.

E o femeie înaltă, uscăţivă, cucernică şi ipocrită; trebuie că n-a fost niciodată frumoasă şi, prin urmare, n-a fost niciodată tânăra. Tatăl ei, neputând-o mărita, a făcut-o călugăriţă.

În 1789 a ieşit de la mănăstire şi s-a întors în societate cu o rentă de şase sau opt mii de livre pe care i-o acordase tatăl meu. Numai că ea nu a vrut să plece din Bourges, — oraşul pe care-l iubea — ca să

vină să locuiască la castelul Chazelay.

Îşi închiriase deci o casă la Bourges.

În primii ani, după naşterea mea, a fost informată despre urâţenia şi boala mea; după aceea, nimeni probabil nu s-a mai gândit să-i vorbească despre mine.

Când marchizul i-a scris să vină să mă ia, se aştepta să găsească vreo pocitanie îngrozitoare care să dea din cap în dreapta şi în stânga, exprimându-şi dorinţele prin cuvinte de neînţeles.

Stăteam de vreo jumătate de oră în faţa ei, şi ea totuşi căuta cu privirea unde puteam să fiu. În sfârşit, a cerut să i se aducă nepoata şi când i s-a spus că nepoata ei este aceea pe care tocmai o privea, a tresărit de uimire.

Cred că demna mea mătuşă, îndatorată faţă de marchiz şi de aceea trebuind să mă ţină pe lângă ea, m-ar fi preferat urâtă şi proastă.

I-am spus încet:

— Buna mea mătuşă, el aşa mă iubeşte şi, îţi place sau nu îţi place, aşa voi rămâne.

Plecarea noastră s-a fixat pentru a doua zi şi cea a marchizului pentru noaptea celei de-a treia zi. Marchizul avea ca stat major o parte a nobilimii din Berri şi vreo cincizeci de ţărani, cărora le promisese o soldă de doi franci şi jumătate pe zi.

În ziua plecării noastre, mi-am luat rămas bun de la Joseph braconierul, care mi-a spus la despărţire:

— Nu ştiu adresa domnului Jacques Mérey; dar cum dumnealui face parte din Adunarea Naţională, dacă o să-i trimiteţi scrisorile la Convenţie, nu se poate să nu le primească.

A fost ultimul serviciu pe care mi l-a făcut acest om minunat.

Am ajuns la Bourges a doua zi după plecare noastră de la castelul Chazelay. Călătorisem într-o trăsurică trasă de un cal din grajdurile marchizului şi ne condusese un ţăran.

Domnişoara de Chazelay trebuia să trimită ţăranul înapoi şi să păstreze trăsura şi calul.

Aşa stând lucrurile, urma să dormim la Châteauroux.

Muream de dorinţa de a-ţi scrie, iubitul meu Jacques! Dar marchizul, fără îndoială, îşi informase sora în ceea ce te privea, pentru că nu şi-a luat o clipă ochii de pe mine şi m-a culcat în aceeaşi cameră cu ea.

Speram să fiu mai liberă la Bourges şi, într-adevăr, am avut camera mea, o cameră care dădea într-o grădină.

Abia sosite, domnişoara de Chazelay s-a grăbit să pună la punct casa; avea o servitoare bătrâna, Gertrude, care o însoţise şi ia mănăstire, dar care imediat ce m-a văzut a declarat că nu admitea această povară în plus.

Atunci mătuşa mea a cerut Confesorului ei, prin mijlocirea Gertrudei, o jupâneasă; acesta i-a trimis în aceeaşi zi pe una din credincioasele lui, pe care o chema Julie. M-am uitat cu atenţie la ea; cunosc însă prea puţin inima omenească, chiar şi pe aceea a jupâneselor. A treia zi am crezut că pot să am încredere în ea şi i-am dat o scrisoare pentru tine; ea m-a asigurat că a pus-o la cutie, atât pe aceea, cât şi pe o a doua şi o a treia; dar, cum n-am primit niciodată răspuns de la tine, am început să bănuiesc că am fost prea încrezătoare şi că domnişoara Julie, în loc să ducă scrisorile la poştă, le-a dat mătuşii mele.

În afară de absenţa ta, iubitul meu Jacques, şi de îndoiala în care mă aflam (nu din cauza dragostei tale, mulţumesc lui Dumnezeu, simt în inima mea că tot mă iubeşti), dar după ce ne-am mutat, în luna de zile pe care am petrecut-o la Bourges, nu am fost deloc nefericită; fără să mă iubească, mătuşa mea avea atenţii delicate faţă de mine; pe ţăranul care ne condusese la Bourges îl păstrase şi-l îmbrăcase cu un fel de livrea, făcându-l vizitiul ei. În fiecare zi, sub motivul grijii pentru sănătatea mea şi a ei totodată, ne plimbam două ore, iar în restul timpului, în afară de ora de masă, aveam toată libertatea în camera mea.

O foloseam stând singură.

De când îmi încolţise ideea că Julie s-ar fi putut să mă trădeze, o uram, atât cât puteam eu să urăsc, ceea ce nu este prea mult; şi, ca să nu văd o făptură care nu-mi făcea plăcere şi totuşi să nu o jignesc dând-o afară, îi interzisesem să intre în camera mea.

Mătuşa era abonată la Moniteur. Devoram ziarul în fiecare zi, în speranţa că voi găsi numele tău. De două sau de trei ori speranţa mi-a fost împlinită. Mai întâi ţi-am văzut numele printre deputaţii din Indre, cu ocazia apelului nominal, apoi am văzut că ai fost trimis în misiune pe lângă Dumouriez, că i-ai servit drept ghid în pădurea Argonne, în fine că ai adus la Convenţie drapelele cucerite la Valmy.

Dar, opt sau zece zile după bătălia de la Valmy, am primit o scrisoare de la marchiz, în care ne spunea că treburile politice nu mergeau chiar aşa cum sperase şi ne invită să fim gata de plecare la prima veste în acest sens pe care am primit-o de la el.

Pregătirile de plecare au început numaidecât, astfel ca să nu ne rămână decât să pornim la drum îndată ce marchizul ne-ar chema.

L-am găsit luptând la asediul oraşului Mayence.

Dacă începuseră să fie exigenţi cu emigrările bărbaţilor, care pentru ei însemnau un pericol întrucât nu făceau acest lucru decât ca să se poată întoarce şi să lupte împotriva Franţei, nu se preocupau totuşi de emigrările femeilor. Dealtfel, autorităţile din Bourges, care rămăseseră regaliste, ne-au înarmat cu toate hârtiile necesare pentru a ne asigura călătoria, şi am pornit cu trăsurica noastră din post în post.

Am ajuna la frontieră şi am trecut-o fără să ne fi expus vreunui pericol adevărat; dar puţin mai departe de Sarrelouis am dat peste nişte emigraţi prizonieri care erau aduşi la o fortăreaţă sau la un bastion pentru a fi executaţi.

Ne-am prelungit călătoria până la Kaiserlautern.

Aci am aflat de cucerirea oraşului Mayence de către generalul Custine. Cum două femei în căutarea unui frate şi a unui tată nu puteau fi expuse nicicum vreunui pericol din partea unui general francez, am continuat drumul până la Oppenheim. Acolo veştile au fost mai precise şi în acelaşi timp mai îngrijorătoare.

Într-una din ultimele bătălii care au avut loc cu câteva zile înainte fuseseră luaţi mai mulţi prizonieri şi, când mătuşa mea a pronunţat numele marchizului de Chazelay, cel căruia i-a adresat întrebarea i-a spus că într-adevăr îşi amintea de acest nume. Dealtfel, prizonierii fuseseră conduşi la Mayence şi, fie că mai erau în viaţă, fie că muriseră, doar de acolo se puteau obţine veşti despre ei.

Am mers până la Mayence. La porţile oraşului am fost oprite.

A trebuit să-i scriem generalului Custine. Nu i-am ascuns nimic: i-am spus cine eram şi ce datorie sfântă ne aducea la Mayence.

După un sfert de oră, unul din aghiotanţi a venit să ne caute.

Ah, iubitul meu Jacques, vestea era îngrozitoare! Tatăl meu, prins cu arma în mână, fusese condamnat şi împuşcat în douăzeci şi patru de ore.

Nu aveam motive puternice să iubesc un tată care mă părăsise în copilărie şi care nu mă luase înapoi la el decât ca să-mi zdrobească

inima. Totuşi, în momentul în care am aflat cutremurătoarea veste, l-am plâns ca pe un tată.

Atunci însă durerea mi-a fost curmată de un incident cu totul neprevăzut. Tânărul ofiţer, care din ordinul generalului ne însoţea, mi-a spus că trebuia să stăm de vorbă despre ceva important; i-am cerut mătuşii mele din priviri permisiunea să-l ascult. Cum acest tânăr comandase plutonul de execuţie, ea a crezut că avea să-mi transmită ultimele dorinţe din partea marchizului şi mi-a îngăduit să-l urmez singură într-un birou; în acest timp mătuşa primea procesul verbal al execuţiei care constată decesul.

Aci însă, lucru neaşteptat, despre cine crezi tu că mi-a vorbit acel necunoscut? Despre tine, iubitul meu Jacques. Tu veniseşi la Mayence cu două zile înainte, ca să vezi dacă printre hârtiile găsite asupra tatălui meu nu era vreuna din care să poţi afla adresa noastră, şi nu numai că ai aflat că locuiam la Bourges, dar ai şi putut să citeşti o scrisoare de la mine, adresată ţie, sustrasă de mătuşa mea şi trimisă fratelui ei. Tânărul mi-a relatat, iubitul meu Jacques, cu câtă bucurie ai citit-o; că ai cerut s-o copiezi; că el ţi-a îngăduit să o iei şi să laşi în loc o copie; că, după ce ai făcut copia, ai luat scrisoarea, ai sărutat-o şi ai ascuns-o la piept.

Doamne, iubitul meu Jacques, ce puţin lucru e vocea sângelui lăsată la voia întâmplării! Cât de puţină însemnătate au cuvintele *el este tatăl tău* — spuse la adresa unui om străin, — dacă în faţa mormântului lui abia închis, auzind numele tău, Jacques, am putut să uit tot! Asta înseamnă că tu eşti adevăratul meu tată! Pe Tângă viaţa trupului, ţie îţi datorez totul. Sunt copilul tău, sunt opera ta, sunt creaţia ta; dar pe lângă astea şi Dumnezeu a vrut, în suprema lui bunătate, să pot fi altfel decât m-ai găsit.

Când am ieşit din biroul în care minunatul tânăr îmi vorbise despre trecerea ta, pe acolo, mi-a fost ruşine de mine. Aveam ochii în lacrimi; numai că lacrimile şi surâsul erau pentru tine!

Oh, dragostea este întocmai cum mi-ai spus tu, sufletul întregii creaţiuni, fluidul îndârjit care perpetuează viaţa din generaţie în generaţie, făcând din fragmentele de timp ale existenţei noastre eternitatea fiinţelor. Ni-l închipuim pe Dumnezeu, dar simţim dragostea; nu cumva dragostea este singurul, unicul şi adevăratul Dumnezeu?

Mi-am ascuns bucuria sub voal. Ce-ar fi spus severa călugăriţă dacă ar fi văzut acele false lacrimi şi acel adevărat surâs?

Astfel începusem iarăşi să nădăjduiesc. De când fusesem despărţiţi, era prima oară că auzeam vorbindu-se despre tine. Firul vieţii mele, aproape rupt, se reînnoda, mai dogoritor ca niciodată, spre dragoste şi spre fericire.

Dar tu, ce aveai să faci tu, sărman iubit? Să alergi după o nouă

decepţie. Te şi vedeam reluând poştalionul în speranţa de a mă regăsi la Bourges, te vedeam aplecându-te peste portieră şi grăbind vizitiul, sosind în strada noastră întunecată, în faţa tristei noastre case pe care o vei găsi închisă şi unde vei afla de plecarea noastră.

Dar nu are importanţă! Îmi spuneam, egoistă cum eram; toate aceste şocuri vor contribui să ţină treză dragostea ta, aşa cum vestea pe care tocmai o primisem o înflăcărase pe a mea.

Restul zilei l-am consacrat vizitei la mormântul marchizului. Acolo mi-am regăsit lacrimile. Generalul ne-a permis să punem o piatră cu numele celui care zăcea în pământ.

Domnişoara de Chazelay se încăpăţâna să scrie: *Mort pentru regele său*. Generalul însă i-a atras atenţia că o asemenea inscripţie ar face ca piatra să fie sfărâmată de către soldaţii Republicii.

Am plecat din Mayence în aceeaşi noapte, luând drumul Vienei. Acolo vroia domnişoara de Chazelay să-şi stabilească domiciliul. Avea cu ea vreo douăsprezece mii de franci. Nu se putea bizui pe altceva. În atât consta toată averea noastră.

Nu încape îndoială că Republica moştenea toate bunurile marchizului de Chazelay, emigrat prins cu arma în mână şi executat.

Am plecat deci la Viena, dar nu cu poştalionul. Am luat o diligentă şi atâta ne-am rugat, încât l-au lăsat pe bietul Scipion să se urce lângă noi.

Scipion însemna însăşi imaginea vieţii mele trecute.

Am sosit la Viena şi am locuit mai întâi la *Viţelul de aur*, în cel mai frumos cartier al oraşului.

Mătuşa mea i-a spus proprietarului că dorea să stea cu chirie într-un cartier liniştit şi retras. După trei zile o doamnă în virată a venit cu o trăsură să ne conducă în Josephplatz unde avea o căsuţă mobilată.

Ne-a convenit din toate punctele de vedere. Ne-a cerut o sută de ludovici pe an. După o lungă discuţie, mătuşa mea a obţinut-o cu două mii de franci, cu posi-bilitatea de-a prelungi contractul din an în an, atâta timp cât va dori.

La sfârşitul fiecărui an, putea să rezilieze contractul, dar odată început anul următor, chiria trebuia să fie plătită integral.

Ne-am mutat în Josephplatz.

De îndată ce ne-am instalat, cum nu mai aveam fată în casă care să mă spioneze, — mătuşa socotise că ne puteam servi singure, şi că prin urmare această cheltuială era de prisos, — ţi-am scris o scrisoare lungă pe care eu însămi am pus-o la poştă.

Nici la aceasta, nici la alte trei nu am primit răspuns.

Eram disperată. Mă uitaseşi oare? Mi se părea cu neputinţă.

Dar vai! După aceea mi-am dat seama ce se întâmpla.

Exista un dublu motiv că bietele mele scrisori să nu ajungă la tine.

Neştiindu-ţi adresa, eu îţi scriam:

"Domnului Jacques Mérey, deputat al departamentului Indre la Convenţie."

Nu cunoaştem suspiciunile guvernului austriac. Deci scrisorile mele erau desfăcute şi citite.

Apoi, cel care avea trista misiune de a le citi, nu mai găsea potrivit să le lipească la loc şi să le dea drumul mai departe.

Pentru un om indiferent, scrisorile de dragoste sunt atât de puţin importante!

Mi-aş fi dat jumătate din viaţă pentru o scrisoare de la tine.

Şi chiar presupunând că scrisorile mele ar fi fost puse la poştă, poliţia franceză ar fi îngăduit să-i parvină *domnului* Jacques Mérey, deputat în Convenţie, scrisori de la Viena?

Apelativul *domnului*, complet abolit la Paris, mirosea a aristocraţie de la o poştă.

Am fost foarte nefericită când observaţiile pe care le înserez aici mi-au fost sugerate de către vecinul nostru, un bătrân savant, cu a cărui soţie mătuşa mea îşi făcea partida de whist.

Vei râde, dragul meu Jacques, dacă-ţi spun că bătrânelului îi făcea plăcere să stea de vorbă cu mine, spunea el, pentru că mă socotea savantă.

Eu şi savantă! Din păcate, lucrul elementar pe care trebuia să-l ştiu înainte de toate era ca pe scrisorile mele, dacă vroiam să ajungă la destinaţie, să nu scriu *domnului*, ci *cetăţeanului* Mérey.

Când am aflat cauza tăcerii tale, Jacques, departe de a fi supărată pe tine, te-am iubit şi mai mult. Dar nu era totul ca eu să te iubesc, vroiam să mă iubeşti şi tu. Or, odată lămurită cauza tăcerii tale, însemna că tu mă iubeai; ce importanţă mai avea restul? Dragostea ta nu era oare totul pentru mine?

Viaţa pe care o duceam cu mătuşa mea la Viena, se asemăna mult cu cea pe care o dusesem la Bourges.

Luasem o femeie care să ne servească; era o bătrână franţuzoaică, al cărei bărbat fusese în serviciul unui ataşament de ambasadă şi murise la Viena.

Cât timp a existat ambasadă franceză la Viena, vechiul stăpân al soţului Therezei o ajutase ca văduvă a acestuia, dar de la războiul cu Austria, ambasadorul francez a plecat şi Thereza s-a văzut nevoită să servească pe la compatrioţii emigraţi.

De la moartea marchizului, mătuşa mea, căzută într-un fel de ipohondrie, nu se mai ocupă sau părea că nu se mai ocupă de dragostea noastră.

Eram liberă, aveam camera mea; stăteam singură aici cât vroiam şi puteam oricând să-ţi scriu.

Prima lună după sosire ţi-am scris în fiecare săptămână; numai că tristeţea mea era fără seamăn, căci deşi te implorasem în numele celor mai plăcute ore ale dragostei noastre, tot nu-mi răspundea!; de data aceasta nici nu puteam să concep ideea că scrisorile mele ar fi fost deturnate, din moment ce de două sau de trei ori le dusesem chiar eu la poştă.

Către a treia lună a şederii noastre la Viena, am avut o mare durere: bietul nostru Scipion s-a prăpădit de bătrâneţe.

În afară de tine, el a fost singura fiinţă care m-a iubit cu adevărat; şi el care plecase de la tine ca să mă urmeze când m-a răpit marchizul, el care venise cu mine în exil, nu mă iubea oare mai mult decât tine, a cărui tăcere de neînţeles însemna uitarea?

Dacă tăcerea ta ar fi pornit din mândrie rănită, aş fi înţeles-o atâta vreme cât mai trăia marchizul, dar după ce acesta a murit, nu mai aveai nici un motiv să nu-mi scrii; dealtfel, nu aflasem de la aghiotantul generalului Custine că tot mă mai iubeai?

Nu plânsesem de fericire când îmi povestise cu câtă bucurie citiseşi scrisoarea mea? Mi-am spus că fără îndoială nu ai avut timp să dezvolt o parte a sufletului meu, ca să mă desăvârşeşti, şi că tulburarea în care mă pierdeam venea tocmai din această lipsă.

Scipion nu se mai mişca din preajma mea, de parcă afecţiunea lui pentru mine îl făcuse să-şi presimtă moartea apropiată.

Iar eu, dându-mi seama că slăbea din zi în zi, mă uitam la el cu tristeţe. Scipion însemna un fel de repertoriu al întregii mele vieţi, înainte ca cineva să mă iubească el m-a iubit; când nu eram decât o masă inertă, el m-a încălzit; când nu eram în stare să judec, pe el îl percepeam fizic. Când am început să văd, el a fost prima fiinţă pe care

am văzut-o; şi când încetul eu încetul m-am putut mişca, el a fost cel dârâţii care m-a ajutat; el este prezent în toate amintirile mele despre tine, şi într-un anumit fel prin el am ajuns la tine. De când ne-am despărţit, nu-l mai am decât pe el cu care să pot vorbi despre tine; şi astăzi, când moartea lui se apropie, când ochii lui tulburi abia mă zăresc, dacă îl întreb unde este iubitul nostru stăpân, înţelege despre cine e vorba şi prin gemete slabe pare să-mi spună la auzul numelui tău: "Nici eu nu ştiu mai mult decât tine unde se află, dar ca şi tine, vezi bine că-l plâng".

Ziarele franceze sunt interzise aici; dar cum, graţie ţie, germana a devenit pentru mine o a doua limbă maternă, citesc ziarele germane. Ţi-am văzut votul în procesul acelui rege nefericit de care niciodată, cât am fost împreună, nu ne-am preocupat, despre care nu am vorbit decât de două sau de trei ori şi a cărui existenţă i-o ignoram. Când au venit să te caute, în numele patriei, ca să lupţi împotriva puterii acestui rege în agonie, tu, inimă miloasă, nu ai vrut să votezi pentru pedeapsă cu moartea, expunându-te poate suspiciunii sau răzbunării întregii Adunări, şi asta pentru a rămâne credincios nu convingerilor tale, căci eu ştiu ce gândeai, ci omeniei.

Habar nu ai câte iluzii îşi fac cei de pe aici. Toţi emigraţii trec prin părţile locului, şi în această mulţime de emigraţi sunt destui care vorbesc de reîntoarcerea lor în Franţa ca despre un lucru apropiat şi sigur; după părerea lor, moartea regelui, departe de a strica socotelile emigraţiei, le favorizează: dacă va cădea capul regelui — spun ei — toată Europa se va răscula, iar mie mi se pare cu neputinţă că Franţa să reziste întregii Europe, cu toate că doresc mult să revin în Franţa, deoarece asta ar însemna să mă apropii din nou de tine. Totuşi nu aş vrea să mă întorc cu preţul acesta, mi se pare că este o impietate să doresc o asemenea catastrofă.

Nu mai e *cazul* să-ţi spun că şi mătuşa mea este una dintre cei care trag nădejde că se întoarcă în Franţa în acest fel.

Dacă nu aş fi atât de tristă, iubitul meu Jacques. Aş râde de nedumeririle pe care i le provoacă mătuşii mele probele succesive şi neaşteptate ale educaţiei pe care mi-ai dat-o.

Mai întâi, cum am sosit în Germania, marea ei grijă era să ştie cum se va face înţeleasă, când deodată m-a auzit vorbind curent germana cu surugiii şi cu hangiii. Asta a fost prima ei uimire.

Acum opt zile am vizitat serele palatului care sunt foarte frumoase. Grădinarul, întâmplător francez, recunoscând în mine o compatrioată, a vrut să-mi facă el însuşi onorurile domeniului lui.

De la primele cuvinte pe care le-am schimbat, şi-a dat seama că nu sunt deloc străină de botanică. Atunci m-a condus să-mi arate orhideele cele mai rare; avea într-adevăr orhidee extraordinare, ale căror flori păreau a fi insecte, fluturi, coifuri; apoi, când a văzut că mă

interesau cu deosebire lucrurile misterioase ale naturii, mi-a arătat colecţia sa de hibrizi.

Dar priceputul grădinar nu cunoştea decât hibrizii naturali, fruct şi rezultat al unui accident întâmplător al naturii; nu ştia deloc să-i producă în mod artificial, prin scoaterea staminelor unei flori înainte de polenizare şi aducerea polenului unei alte specii de pistil.

Se mai plângea că hibrizii lui, cu toate că erau fecunzi, reveneau în mod spontan la originea maternă, adică la *atavism*. Atunci i-am sugerat să combată această revenire, printr-o dublă pulverizare a polenului matern în generaţiile următoare.

Grădinarul era în extaz; mă asculta cum l-ar fi ascultat pe însuşi Koelreuter. Cât despre mătuşa mea, înţelegi, iubitul meu, ea care ajunsese la şaizeci şi nouă de ani fără să poată deosebi o anemonă de o chiparoasă, era uluită.

Dar mai rău a fost ieri, când, venind vorba de bietul meu Scipion (care în mod sigur va muri mâine), începusem să discut cu confesorul mătuşii mele, — un bătrân preot francez care nu a depus jurământ — despre sufletul oamenilor şi cel al animalelor; am expus punctul meu de vedere susţinând că orgoliul omenesc este acela care a vrut să vadă numai la oameni o inteligenţă, desăvârşita datorită materiei cenuşii aflată în cantitate mult mai mare decât la animale, şi am atribuit deci fiecărui animal un caracter în armonie ca inteligenţa M, Am încercat în zadar să-l facă să înţeleagă că natura nu era nimic altceva în eterna ei zvâcnire, decât o înlănţuire a fiinţelor, că seva arborelui e acelaşi lucru cu sângele omului, şi că de la cea mai neînsemnată plantă, plasată la un stadiu inferior, până la stadii din ce în ce mai superioare, cum ar fi moluscă, insectă, reptilă, peştele, mamiferul, în sfârşit, cum ar fi omul, — toate îşi au viaţa lor.

Preotul m-a acuzat de panteism iar mătuşa mea, care nu ştia ce însemna panteismul, a declarat simplu că eram o atee.

Cum se face, o scumpul meu stăpân, cum se face, iubitul meu, Jacques, că noi, care-l vedem pe Dumnezeu în toate cele, în lumile care se rotesc deasupra capetelor noastre, în aerul pe care-l respirăm, în oceanul pe care nu-l poate cuprinde privirea noastră, în plopul care se îndoaie ele vânt, în floarea care se deschide la soare, în picătura de rouă pe care o scutură zorile, în infinitul mic, în văzute şi nevăzute, în timp şi în eternitate, cum se face deci că tocmai noi suntem acuzaţi de a fi atei, cu alte cuvinte să nu credem în Dumnezeu?

Bietul meu Scipion a murit azi-dimineaţă. Acuma el ştie tot atât cât vom şti şi noi într-o zi despre marele secret, pe care mormântul nu-l va dezvălui niciodată, de vreme ce nu a răspuns nici sublimei întrebări a lui Shakespeare.

Azi-dimineaţă, văzând că nu intră când uşa camerei mele s-a deschis, am bănuit că a murit sau că era prea bolnav ca să mai poată

veni la mine.

M-am dus deci până la culcuşul lui.

Trăia încă, dar era prea slăbit ca să meargă.

Privirea îi rămăsese aţintită spre uşa prin care aştepta să mă vadă apărând.

Când m-a zărit, s-a însufleţit. A scos un mic scheunat de bucurie, a dat din coadă, s-a târât pe jumătate afară.

Am luat un scăunel şi m-am aşezat lângă el, dar văzându-l că se chinuie, i-. Am luat capul şi i l-am aşezat pe piciorul meu. Chiar asta vroia.

Rezemat astfel, cu ochii aţintiţi spre mine, întorcând din când în când privirea ca să şi-o piardă în depărtare, ca şi cum te-ar fi căutat, nu-i mai rămânea decât să moară.

În adevăr, cel ce dă viaţă asasinului necredincios care pentru patruzeci de centime ucide la poarta închisorii femei şi copii, dar i-o refuză acestui nobil animal care, asemenea păcătosului din Scriptură după ce a făcut răul se pocăieşte închinându-şi restul vieţii binelui şi dragostei, ei bine, acela mi se pare nu doar nebun, dar şi lipsit de judecată.

Iubitul meu Jacques, în ziua în care vei citi aceste rânduri, dacă le vei citi vreodată, şi te vei întoarce cu gândul la data când au fost scrise, 23 ianuarie 1793, mă vei socoti fără îndoială foarte copilăroasă văzându-mă absorbită în contemplarea unui câine care moare, tocmai atunci când tu te afli poate în faţa eşafodului unui rege, printre ruinele unui tron care se prăbuşeşte. Dar totul este relativ: dragostea pe care oamenii o au pentru rege, adică pentru un om pe care nu l-au văzut niciodată, căruia nu i-au vorbit niciodată, este o convenţie socială,

O chestiune de educaţie, în timp ce afecţiunea pentru sărmanul animal care agonizează aici sub ochii mei, aţa sat de mine atât cât îi îngăduie inteligenţa lui, este un sentiment aproape de la egal la egal, ştiind că Scipion mi-a fost chiar mult timp superior mie.

Cât despre tron, el se prăbuşeşte, cade sub povara neîntreruptă a opt secole de despotism, strivit de cuvântul tuturor marilor filozofi şi al tuturor minţilor inteligente ale timpului nostru, iar rămăşiţele lui, simboluri ale urii şi ale răzbunării încearcă, rostogolindu-se spre prăpastie, să târască după ele tot ce în epoca noastră este curajos, cinstit şi patriotic.

Sărmanul nostru Scipion a murit.

Un ultim freamăt de agonie i-a scuturat corpul, ochii i s-au închis, a scos un geamăt slab şi totul s-a sfârşit pentru el.

O moarte! O eternitate! Nu-i aşa că eşti aceeaşi pentru toate fiinţele întrupate sau cel puţin pentru toţi cei care au iubit?

L-am îngropat în grădină şi pe piatra care-l acoperă am săpat un singur cuvânt: "FIDELIS."

Fără voia lui, Jacques Mérey se opri din lectură. El, care trecuse indiferent pe lângă atâtea evenimente însemnate, simţi fără voie împăienjenindu-i-se privirea; o lacrimă a Evei îşi lăsase urma pe manuscris; o lacrimă a lui Jacques căzu în acelaşi loc.

Se uită plin de tristeţe spre patul în care dormise ea, văzu şi scaunul pe care stătuse, masa unde mâncase, făcu înconjurul camerei de câteva ori, apoi aşezându-se într-un fotoliu reluă manuscrisul şi începu iarăşi să citească.

Însă între frazele unde ajunsese şi cele care continuau era o mare lacună.

Povestirea se reluă la data de 26 MAI 1793.

Plec mâine seară spre Franţa. Este prima oară că-mi folosesc libertatea. Nu cred că mă expun vreunui pericol şi chiar de-ar fi aşa, îl voi înfrunta cu bucurie, gândindu-mă că-l înfrunt pentru tine.

Biata mea mătuşă a murit ieri de o apoplexie fulgerătoare, îşi juca partida de whist cu două doamne în vârstă şi cu duhovnicul ei; îi venise rândul să joace, ţinea cărţile în mână şi totuşi nu juca.

— Jucaţi, i-a spus partenerul ei.

Dar în loc de asta, a scos un suspin şi a căzut pe spate în fotoliu.

Murise.

Ce fericire, la 4 iunie cel mai târziu, voi fi în braţele tale, căci nu pot crede că m-ai uitat!

Poate ţi se va părea curios că nu am măcar un cuvânt de regret pentru biata fată bătrână pe care o vom conduce mâine la locul de veci, când mi-au trebuit şase pagini ca să-ţi vorbesc despre moartea şi agonia câinelui meu; dar, ce vrei, eu sunt copilul naturii, nu pot să plâng decât după ceea ce-mi pare rău şi de aceea nu plângi după o rudă pe care nu am cunoscut-o decât ca temnicer.

Iată epitaful pe care l-am compus pentru ea şi de care orgoliul ei heraldic ar fi satisfăcut, cred, dacă l-ar putea citi:

AICI ZACE PREA STRĂLUCITA ŞI PREA PUTERNICĂ DOMNIŞOARA
CLAUDE—LORRAINE—ANASTASIE— LOUISE—ADELAIDE
DE CHAZELAY ÎN TIMPUL VIEŢII CĂLUGĂRIŢA ŞI
SUPERIOARĂ A MAICILOR AUGUSTINE DIN BOURGES.
VÂNTUL REVOLUŢIILOR A ARUNCAT-O PE PĂMÂNT STRĂIN
UNDE A MURIT LA XXV MAI 1793
RUGAŢI-VĂ PENTRU SUFLETUL EI

La revedere, iubitul meu, prima oară când îţi voi spune *te iubesc*, o

voi face prin viu grai.

— Oh, biată copilă! Exclamă Jacques Mérey, lăsând să-i cadă manuscrisul din mână; va fi ajuns la două zile după ce eu am părăsit Parisul!...

Dar cum interesul lui creştea, ridică de jos manuscrisul şi oftând reluă lectura cu lăcomie.

Cu siguranţă am fost blestemată înainte de-a mă naşte, şi blestemul, îndepărtat o clipă de tine a căzut din nou, mai apăsător, peste capul meu.

Sosesc la Paris. Mă opresc chiar la hotelul poştei, îmi las. Geamantanele în cameră. Alerg la Convenţie, mă reped într-o tribună, te caut cu privirea printre deputaţi, nu te văd; întreb unde sunt girondinii.

Îmi sunt arătate băncile goale.

— Acolo erau, mi se spune.

— Erau?...

— Arestaţi! Prizonieri! Fugari!

Cobor cu intenţia să cer lămuriri vreunui deputat a cărui figură îmi va inspira o oarecare încredere.

Mă încrucişez pe coridor cu un reprezentant; tocmai când ajung lângă el, cineva strigă:

— Camille!

El se întoarce.

— Cetăţene, îi spun, dumneavoastră sunteţi Camille?

— Da, cetăţeană, e numele meu de botez.

— Sunteţi cumva cetăţeanul Camille Desmoulins?

— Prea fericit dacă aş putea să vă fiu cu ceva de folos.

— L-aţi cunoscut pe reprezentantul Jacques Mérey? L-am întrebat repede.

— Cu toate că făcea parte dintr-un partid opus celui al meu, eram prieteni.

— Puteţi să-mi spuneţi unde este?

— Ştiţi dacă e arestat sau fugar?

— Acum zece minute nici nu ştiam că ar fi proscris. Am sosit de la Viena. Sunt logodnica lui. Îl iubesc!

— Ah! Biată copilă! Aţi trecut pe la el pe acasă?

— Sunt opt luni de când ne-am despărţit fără să avem veşti unul despre celălalt, nici nu ştiu unde locuia măcar.

— Ştiu eu. Vreţi să-mi daţi braţul? Vom merge la hotelul său; poate stăpânul hotelului ştie ceva; el trebuie să ştie măcar dacă a fost arestat acasă.

— Ah! Îmi salvaţi viaţa! Să mergem.

L-am luat de braţ, am traversat piaţa Carrousel şi am intrat la Hotel Nantes.

L-am chemat pe proprietar; Camille Desmoulins şi-a spus numele; ne-a poftit într-un mic birou şi apoi a închis uşa cu grijă.

— Cetăţene, i-a spus Camille, ai găzduit aici un deputat care era

prietenul meu şi logodnicul cetăţenei.

— Cetăţeanul Jacques Mérey, am spus eu repede.

— Da, la mezanin; dar de la 2 iunie a dispărut.

— Ascultă, a spus Desmoulins, nu suntem nici ide la poliţie, nici de la Comună, nici partizani ai cetăţeanului Marat, aşa încât te poţi încrede în noi.

— Aş face-o bucuros, a răspuns proprietarul, dar habar nu am ce a devenit cetăţeanul Mérey. În seara de 2 iunie a venit un jandarm să-l aresteze şi, văzând că nu era acasă, a rămas în camera lui şi l-a aşteptat alaltăieri toată ziua; dându-şi seama că aştepta degeaba, a plecat.

— De când nu l-aţi mai văzut pe Jacques Mérey?

— Din dimineaţa de 2 iunie. A ieşit, ca de obicei, ca să se ducă la Convenţia Naţională.

— L-am văzut acolo, în banca sa, până la ora patru, a zis Camille.

— Şi n-a mai reapărut aici? A întrebat Eva.

— Nu, nu l-am mai văzut, a răspuns hotelierul.

— Dacă ar fi să vă credem, a spus Eva, înseamnă că a plecat fără să vă plătească, ceea ce nu este cu putinţă.

— Cetăţeanul Jacques Mérey plătea din ajun în fiecare zi cheltuielile şi chiria, prevăzând tocmai situaţia în care ar fi trebuit să fugă fără să mai piardă vremea.

— Un om care ia astfel de măsuri, a spus Camille, nu le ia ca să se lase arestat. S-o fi îndreptat spre Caen cu ceilalţi proscrişi.

— De care dintre prietenii săi girondini era mai apropiat?

— De Vergniaud, răspunse proprietarul, pe el l-am văzut cel mai des pe-aici.

— Vergniaud o fi arestat, a spus Camille; Vergniaud e prea comod, ca să fie încercat să fugă.

— Cum să fim siguri dacă e sau nu arestat?

— Foarte simplu, a spus Camille.

— Cum?

— Julie Candeille trebuie să ştie.

— Cine este Julie Candeille?

— O încântătoare actriţă de la Theâtre Francais cu care Vergniaud a montat piesa *La Belle Fermiere*.

— Dar domnişoarei Julie Candeille poate-i va fi teamă să nu se compromită.

— Oh, biata fată! Ar trece prin foc pentru el.

— Dar poate se teme pentru Vergniaud.

— Îi voi pune o singură întrebare: Este sau nu arestat? Îmi va răspunde da sau *nu*, şi nu văd în ăsta nimic care l-ar compromite.

— Să mergem la domnişoara Candeille.

Stăpânul hotelului a chemat o trăsură, ne-am urcat, Camille i-a da

birjarului adresa actriţei. După cinci minute, opream în faţa numărului 12 al străzii Bourbon, Villeneuve.

— Urcaţi cu mine, a întrebat Camille, sau rămâneţi să mă aşteptaţi? Oricât de expeditiv aş fi, vă previn că aşteptarea o să vi se pară lungă.

— Urc cu dumneavoastră. Dar prezenţa mea n-o s-o stânjenească oare?

— Mă aşteptaţi în vestibul, a spus Camille. Dacă întârzii prea mult, faceţi necuviinţa de a intra.

Am urcat repede o scară elegantă. Camille a sunat. Subreta a venit să deschidă.

— Oh, exclamă ea înainte să deschidă Camille gura; domnişoara mi-a interzis să las pe cineva să intre; la teatru a anunţat că nu va juca. Domnişoara nu poate primi.

— Frumoasa mea Marton, i-a răspuns Camille netul burat, spune-i simplu domnişoarei Candeille: *Cetăţeanul Camille*.

Subreta a intrat şi aproape imediat s-au auzit aceste cuvinte:

— Oh! Dacă e Camille, să intre, să intre!

Camille mi-a făcut un semn şi a intrat în camera domnişoarei Candeille. După vreo cinci minute m-au chemat.

Stătea în pat, cu ochii înroşiţi de lacrimi; dar cum la femei cochetăria nu-şi pierde niciodată drepturile, domnişoara Candeille era îmbrăcată într-un neglijeu încântător.

Niciodată nu-şi luase cineva vreo poziţie mai comodă şi mai avantajoasă pentru a plânge.

— Domnişoară, mi s-a adresat frumoasa artistă, am aflat că încercăm aceleaşi temeri şi că suferinţa ne face surori; cu toate că eu însămi sunt foarte nefericită, dacă aş putea să fac ceva pentru dumneavoastră, aş găsi o alinare durerii mele.

Mi-a făcut semn să vin să mă aşez lângă ea. M-am dus, ea mi-a prins mâinile.

— Şi acum vorbiţi, mi-a spus.

— Din păcate, i-am răspuns, nu am să vă întreb decât un singur lucru. Se pare că bărbatul pe care-l iubesc era prieten cu bărbatul pe care-l iubiţi; sunt oare amândoi
Arestaţi, au fugit împreună? Dându-mi veşti despre unul, îmi puteţi da veşti despre celălalt? Bărbatul pe care-l iubesc se numeşte Jacques Mérey.

— Îl cunosc; Vergniaud mi l-a prezentat ca pe unul dintre oamenii cel mai distinşi din partid. La 1 iunie, adică acum patru zile, a asistat la ultima şedinţă în care girondinii au hotărât să se retragă în provincie şi să răscoale departamentele.

— Credeţi că Jacques a fost de acord cu această hotărâre? În acest caz, aproape aş şti unde să-l întâlnesc.

— Nu cred, căci în discuţie a fost de altă părere; el a declarat că nu avea dreptul să fie aliatul Austriei în exterior, iar în ţară să fie cu cei din Vendee. Aceasta, a fost şi părerea lui Vergniaud.

— Şi nu aţi mai avut nici o veste de atunci?

— Nici una. Mă aştept doar să aflu dintr-un moment într-altul că Vergniaud este arestat.

Şi domnişoara Candeille îşi duse la ochi o batistă fină, brodată şi parfumată.

— După câte aud şi văd, a spus Camille Desmoulins, cel mai bun lucru de făcut e că domnişoara — şi a ratat din ochi spre mine — să locuiască undeva foarte re tras, pentru ca să atragă cumva atenţia. Ca fiică de emigrat, că logodnică de girondin, prezenţa ei la Paris nu mi se pare lipsită de primejdie şi tribunalul revoluţionar termină repede cu cei pe care-i bănuieşte şi mai ales cu cei pe care nu-i bănuieşte, în timp ce vă sta în umbră, voi căuta să aflu ce s-a întâmplat şi ori Lucile ori eu îi vom da ştiri.

M-am uitat la domnişoara Candeille şi am întrebat-o din ochi.

— Într-adevăr, a spus ea, este cel mai cuminte lucru de făcut, cel puţin aşa cred eu; dacă îl văd pe Vergniaud, — lucru de care mă îndoiesc, — nu pentru că nu aş şti unde e, dar poliţia trebuie că stă cu ochii pe mine şi convingerea aceasta îmi impune cea mai mare prudenţă; dacă îl văd deci pe Vergniaud, îl întreb şi dacă aflu ceva, vă dau de ştire de îndată, dragul meu Camille; contează pe mine, voi face tot ce voi putea, tânăra şi frumoasa mea prietenă, a continuat ea întorcându-se spre mine. Cauza noastră este aceeaşi. Născută
Din lacrimi, sper că prietenia noastră nu va fi mai puţin trainică.

Şi, sărutându-mă încă o dată, s-a lăsat să cadă din nou pe pernă într-o atitudine plină de graţie.

— Ce hotărâţi? A întrebat Camille când eram din nou în trăsură.

— Voi urma sfatul dumneavoastră, i-am răspuns.

— Ei bine, atunci să nu pierdem timp şi să pornim la treabă. Ştiu în strada Greş un mic apartament care sper să vă convină de minune; luăm şi geamantanele în trăsură şi mergem să-l vedem.

— Dar dacă nu-mi convine?

— Căutăm altul şi nu ne dăm jos din trăsură până nu găsim ce trebuie. Slavă Domnului, Parisul nu duce lipsă de locuinţe la ora asta.

Casa din strada Greş mi-a plăcut foarte mult; avea două camere mici şi un birou, foarte curate, din care dădeai într-o curte. M-am instalat de îndată.

Două ore după aceea, m-a vizitat Lucile care venea să mă ajute.

Singurul serviciu pe care i l-am cerut a fost să-mi găsească o jupâneasă de încredere, în aceeaşi seară mi-a trimis o ţărancă din Arcis-sur-Aube, a cărei mamă era sora de lapte a lui Danton; venise la Paris crezând că el o va sprijini; Danton era însă la Sèvres, preocupat

întru totul de noua lui dragoste. Gladiatorul îşi refăcea forţele pentru viitoarele încăierări.

Camille l-a înlocuit pe lângă consăteanca lui şi a plasat-o la mine.

Cum numele ei de botez era Marie, iar cel de familie Le Roy, când au trimis-o la Paris, din prudenţă, i l-au schimbat; acum se numea Jacinthe Pommier.

Aceste două nume de o candoare necontestată le-au înlocuit pe celelalte două încriminate de împrejurări.

Era o fată bună cu care totdeauna m-am mândrit.

Câteva zile după aceea, Camille a venit să mă vadă, avea veşti din Caen. Ştia că Guadet, Gensonne, Pethion, Barbaroux şi doi sau trei alţi proscrişi găsiseră adăpost în acest oraş; dar Jacques Mérey nu se afla printre ei.

După alte câteva zile, Jacinthe mi l-a anunţat pe Danton. În sfârşit, se întorsese la Paris, Ştiam că fusese cel mai bun prieten al lui Jacques, iar Camille Desmoulins îmi spusese că Danton îi oferise adăpost acasă la el, dar Jacques refuzase.

Am alergat să deschid eu însămi uşa camerei în care stăteam de obicei; cu toate că fusesem prevenită de urâţenia leonină a lui, am făcut un pas înapoi.

— Bravo, a spus Danton râzând, încă un renghi pe care mi-l joacă mutra mea.

Şi pentru că încercam să mă scuz, mi-a spus:

— Nu vă scuzaţi, m-am obişnuit.

Apoi, aşezându-se pe scaunul pe care i-l oferisem, mi-a spus:

— Ştiţi ce m-a făcut ateu? Urâţenia mea. Mi-am spus că dacă Dumnezeu ar contribui cu ceva, chiar numai cu un sfat, la alcătuirea rasei omeneşti, ar fi prea multă nedreptate să vă facă pe dumneavoastră atât de frumoasă, şi pe mine atât de urât. Nu, prefer să pun asta pe socoteala întâmplării, cu alte cuvinte a materiei neinteligente care creează fără să se ocupe de creatură. Şi când te gândeşti că există un om şi mai urât decât mine, Marat! Îl cunoşti pe Marat?

— Nu, nu l-am văzut niciodată.

— Să-l vezi şi te asigur că după aceea mă vei primi fără tresărire.

— Dar vă jur, cetăţene... i-am răspuns roşindu-mă.

— Să nu mai vorbim de asta, să vorbim de Jacques Mérey.

— Aţi venit să-mi daţi veşti despre el! am exclamat eu strângându-i mâinile.

— Ah, iată că devin frumos, a spus Danton râzând.

— Vă implor, cetăţene, spuneţi-mi ce ştiţi despre el.

— Nu ştiu nimic, decât că te iubeşte ca un nebun şi, pe cuvântul meu, are şi de ce, nimic nu merită mai mult ca dragostea. Aşa cum mă vezi, cu mutra asta a mea, sunt îndrăgostit până peste urechi de soţia

mea cu care m-am căsătorit de curând. Un înger că şi dumneata, nu atât de frumoasă, dar demnă să ducă alături de dumneata trena Fecioarei. Ştii, ca să mă însor cu ea am re cunoscut tot — Fecioară, sfântul duh, Dumnezeu-tatăl, sfânta Treime, — tot calabalâcul, m-am spovedit din cap până-n picioare. Dacă ar şti Marat asta, ar avea de ce să-mi taie capul; dar nu-i vei spune nimic, nu-i aşa? Iar eu în schimb o să-ţi spun că poate la ora asta Jacques Mérey răscoleşte Viena ca să te găsească.

— Dar cine i-a spus că locuiam la Viena?

— Eu. Josephplatz, casa cu numărul unsprezece. Asta era?

— Oh, da, Dumnezeule!

— Ei bine! Dacă ai fi avut răbdare să-l aştepţi, acuma ai fi fost în braţele lui.

— Pentru Dumnezeu, cetăţene Danton, am exclamat, vorbiţi mai clar, altfel înnebunesc.

— Ei bine, iată, nici eu nu vreau altceva; ai aflat, de catastrofa de la 31 mai.

— Vă referiţi la proscrierea girondinilor?

— Care nu a avut loc în realitate decât la 2 iunie, nu-i aşa?

— Da.

— Ei bine, Jacques îmi destăinuise de mult dragostea lui pentru dumneata şi mă rugase să te caut, să aflu unde locuieşti. E de prisos să mai spun prin ce mijloace am aflat adresa; mi-a sosit la 31 mai; astfel că, la 2 iunie, când mi-am luat rămas bun de la el, — oferindu-i dealtfel adăpost la mine acasă, dar refuzându-l sub pretext că are altul mai sigur, în realitate, cred, pentru a nu mă compromite — am putut, la despărţire, să-i strecor în mână: Josephplatz, 11, Viena.

— Şi atunci a plecat?

— Cred.

— Înseamnă că e salvat!

— Să nu fi prea sigură; Providenţa este o fată cumsecade, dar capricioasă; în orice caz, nu avem nici o ştire de la el. Cunoşti desigur proverbul: *lipsă de ştiri, ştiri bune*.

— Dar...

— Spune.

— Prin aceleaşi mijloace prin care v-aţi procurat adresa mea, nu s-ar putea afla ceva şi despre el?

— Sper.

— Ce trebuie să fac?

— Ceea ce făceai când erai dincolo, iar el aici: să aştepţi.

— Să aştept; aşteptarea e foarte grea.

— Câţi ani ai?

— Şaptesprezece neîmpliniţi.

— Poţi să aştepţi un an sau doi, chiar trei, fără ca el să te

găsească prea bătrână la întoarcere.

— Credeţi deci că totul se va sfârşi în doi-trei ani?

— Când nu vor mai avea pe cine ghilotina, o să se termine; dar în ritmul în care mergem, toate se vor aranja.

— Dar el...

— Da, înţeleg, numai persoana lui te nelinişteşte.

— Credeţi că a trecut frontiera?

— Astăzi suntem în 20 iunie, dacă ar fi fost prins, s-ar fi ştiut; dacă ar fi fost omorât — dar îndrăgostiţii nu mor — s-ar fi ştiut şi asta. A avut multe şanse să fi ajuns în străinătate. Am să-mi pun poliţia să cerceteze, şi la primele veşti, o să mă revezi, numai dacă...

Şi a început să râdă.

— Domnule Danton, i-am spus, mă lăsaţi să vă sărut, în schimbul veştilor bune pe care mi le-aţi adus?

— Eu? A făcut el foarte mirat.

— Da, dumneavoastră.

Şi-a apropiat de mine îngrozitoarea lui faţă; l-am sărutat pe amândoi obrajii.

— Ah, pe cuvântul meu! Mult trebuie că-l iubeşti!

Şi a plecat râzând.

Oh, da, te iubesc, iubitul meu, şi pentru a te revedea aş face mai mult decât să-l sărut pe Danton.

Câteva zile mai târziu l-am văzut pe Danton venind.

Faţa lui avea o deosebită expresie de tristeţe.

— Biată copilă! a spus el, astăzi n-o să mă săruţi...

Am rămas în picioare, încremenită.

Apoi, după un efort, am strigat:

— Oh, Doamne, a murit?

— Nu, dar a părăsit Europa. S-a îmbarcat la Stettin.

— Pentru unde?

-— Pentru America.

— Atunci nu mai e nici un risc.

— În afară de riscul de a fi numit preşedintele Statelor Unite...

Am scos un suspin adânc şi, întinzându-i mâna, i-am spus lui Danton:

— Din moment ce nu mai am de ce mă teme pentru viaţa lui, totul este bine Astăzi nu eu o să te sărut pe dumneata, ci dumneata mă vei săruta pe mine.

Două lacrimi i-au apărut în ochi.

Ah! Iubitul meu Jacques, ce inimă se ascunde sub acest aspru înveliş!

Chiar acum am văzut ceva îngrozitor, a cărei amintire o să-mi chinuiască multă vreme mintea.

Ţi-am spus, iubitul meu, că închiriasem o mică locuinţă în strada Gres.

Strada asta dă în strada Fosses-Monsieur-le-Prince, care la rândul ei dă în strada Ecole-de-Medecine.

În seara aceea, când Jacinthe tocmai pusese masă şi-mi servise cina, am auzit gălăgie mare în strada şi în tumultul strigătelor de ură şi de furie care ajungea până la mine am desluşit:

— Girondinii! Pe girandini!

Ştiam că Vergniaud şi Valase fuseseră arestaţi. Am crezut că acum se făcuseră noi arestări şi, în ciuda celor ce-mi spusese Danton, te-am văzut în mâinile jandar-milor, târât, rupt în bucăţi de mulţime. Am coborât ca o nebună, m-am repezit în stradă şi am alergat încotro alergau toţi.

O mulţime de oameni se oprise în faţa unei case mari şi triste de la numărul 20{11} al străzii Ecole-de-Medecine, alăturată celei cu turnuleţ din colţul străzii.

Strigăte furioase, ameninţări sângeroase se încrucişau, în aer răsunau vorbe de ucidere, de asasinat. Toţi ochii erau aţintiţi spre ferestrele primului etaj; dar perdelele trase cu grijă împiedicau privirile curioase să pătrundă înăuntru.

Deodată una dintre ferestre s-a deschis şi a apărut o femeie palidă, despletită şi mânjită de sânge, strigând:

— Nu mai e nici o speranţă, a murit! Prietenul poporului a murit! Răzbunare, răzbunare!

— Asta e Catherine Ervard, e doamna Marat! Strigă mulţimea.

Apoi au vrut să forţeze uşa pe care o păzeau două santinele.

În vârtejul acestui tumult, am auzit bătând ora, clopotul a vibrat de şapte ori.

Santinelele au fost înlăturate când a sosit comisarul de poliţie însoţit de şase oameni aduşi de la corpul de gardă din apropiere.

Un frizer s-a ivit lângă făptura nefericită care continua să strige şi să-şi frângă mâinile.

— Uitaţi-vă, a spus el ridicând deasupra capului un cuţit plin de sânge, ăsta e cuţitul cu care l-a ucis.

— E de-a girondinilor! a strigat femeia; fata vine de la Caen! Blestemata! Ei au trimis-o să-i taie bere gata!

Între timp privirile au pătruns prin fereastra deschisă şi din mulţime au izbucnit strigăte:

— Oh! Îl văd.

— Unde?

— În cada de baie.

— Mort?

— Da, îi atârna braţele; e mânjit tot de sânge!

Apoi, ca nişte rafale de vânt s-au auzit voci furioase strigând:

— Moarte girondinilor! Moarte trădătorilor! Moarte prietenilor lui Dumouriez!

Mulţimea devenise atât de compactă, încât mi-a fost frică să nu fiu strivită şi, văzând că nu era vorba de tine, că tu nu te găseai în pericol, căutam o ieşire pe uncie să mă retrag, când am simţit o mână aşezându-mi-se pe umăr. M-am întors şi l-am recunoscut pe Danton.

— Ce cauţi dumneata aici, într-o asemenea nebunie, mi-a spus el, vrei să fii strivită?

— Nu, i-am spus încet, dar am auzit strigându-se: "Moarte girondinilor", m-am temut şi am venit în fugă.

— E mort într-adevăr? M-a întrebat Danton.

— Se pare că da. Femeia aceea a deschis fereastra şi a anunţat poporului moartea lui.

— Moartea aceasta este un mare eveniment, —- ne vom scălda iarăşi în sânge, a spus Danton.

— După câte se ştie, Marat nu cerea decât asta.

— Nu, începuse şi el să obosească. Vor veni alţii care vor lua cupa goală şi vor trebui adăpaţi la rândul lor.

Vezi, copila mea, moartea lui Marat înseamnă moartea noastră.

— Moartea voastră! am izbucnit eu.

— Mai ales a mea. Acest om stătea între mine şi Robespierre. Robespierre lovea în el când nu îndrăznea să lovească în mine. În ce mă priveşte, eu făceam la fel. Acuma, când Marat nu mai e, ne vom afla faţă în faţă, eu şi incoruptibilul; nu mai e nimeni care să primească loviturile. Va trebui ca unul din noi doi să cadă, şi, indiferent care va fi cel ce va cădea, Republica e sfârşită. Îl vei revedea pe Jacques Mérey mai curând decât credeam, copila mea. Până una-alta, vrei să-l vezi pe Marat?

— Dumnezeule mare! Cum o să vreau aşa ceva?

— Greşeşti, e un spectacol neobişnuit, pe care nu-l vei mai vedea vreodată. Se spune că a fost asasinat de o tânără fată de vârsta dumitale şi tot atât de frumoasă.

— O fată? M-am mirat. Imposibil.

— Nu mai crezi deci deloc în Judith şi în Jahele?

— O tânără! Şi ce-ar fi putut-o împinge la un asemenea act?

— Dragostea de patrie; a văzut că Franţa abdicase şi atunci a luat ea locul Franţei. Hai, vino să vezi, îţi promit că n-o să-ţi pară rău.

— Dar cum vom intra?

— Cum intră în clipa asta Drouet, Chabat şi Legendre; voi intra ca

deputat.

— Dar eu, eu cum voi intra?

— Intri la braţul lui Danton. Oh, înainte să cadă unul din noi, Robespierre sau eu, va trebui să ne mai înălţăm o dată!

Danton schiţă o mişcare, vrând să mă conducă. M-am cutremurat.

— Oh, nu, niciodată! I-am spus.

— Dar eu, a reluat el, vreau să povesteşti acest spectacol prietenului dumitale, sau mai bine zis prietenului nostru, atunci când Robespierre şi cu mine nu vom mai exista pentru a i-l povesti.

M-am lăsat dusă, mă cuprinsese o curiozitate de nestăvilit.

Şi totuşi la uşă am vrut să scap de călăuza mea.

— Ascultă, a spus Danton râzând, dacă n-ar fi decât să te încredinţezi că există sau, mai bine zis, că au existat pe lume oameni şi mai urâţi decât mine!

M-am lăsat dusă. Ştiam că ceea ce aveam să văd va fi hidos; dar şi hidoşenia are atracţia ei.

Am urcat şaptesprezece trepte, din acelea jumătate lemn — jumătate cărămidă, cu o balustradă mare pătrată; apoi ne-am trezit pe palier.

Doi soldaţi păzeau uşa apartamentului. Am străbătut o primă încăpere în care pătrunseseră câţiva curioşi, încăpere care dădea printr-un degajament în alte camere întunecoase, cu ferestrele spre curte, şi în care se culegea şi se pagina ziarul.

— Drept înainte, drept înainte, mi-a spus Danton, acesta este domeniul maistrului şi al lucrătorilor.

Din prima cameră am trecut într-un mic salon, nu numai foarte curat, dar şi foarte cochet, pe care erai mirat să-l găseşti la Marat; este adevărat că salonul acela nu era la Marat acasă, Marat neavând o casă a lui; salonul era al bietei făpturi care îi dădea un adăpost. Omul sângelui şi al tenebrelor, acea pasăre taciturnă a răscoalei, care nu făcea decât să croncăne pe toate tonurile moartea, ei bine, într-atât este Dumnezeu de bun, într-atât de nemărginită este natura, încât şi acest om găsise o femeie care să-l iubească.

Ea era aceea care deschisese fereastră ca să ceară răzbunare pentru asasinul lui.

Nu l-am găsit pe Marat nici în salon, în salon se aflau obişnuiţii casei, meşterii, zeţării, paginatoarele, muncitorii care trăiau de pe urmă acestui alt lucrător mai sărac chiar decât ei.

Se ajungea apoi, în fine, într-o încăpere mică, întunecoasă, luminată doar de două luminări de seu şi de o lucire a zilei alburii ce pătrundea prin fereastră.

Când am apărut în prag, Danton dominând totul cu statura lui zveltă, eu sprijinită de braţul lui —- bătrâna femeie s-a repezit spre noi cu ghearele ridicate ca pentru a-mi sfâşia obrazul.

— O femeie! Încă o femeie! a ţipat ea; şi tânăra şi frumoasă! Ieşi de aici, dumneata n-ai ce căuta aici, femeie neroadă!

Am vrut să fug, dar Danton m-a oprit strângându-mi braţul sub al lui.

Apoi, Danton o dădu la o parte pe acea femeie care, simţind de câtva timp că moartea pândea la uşa lui Marat, nu o lăsase pe Charlotte Corday să intre — şi îi spuse:

— Eu sunt Danton.

— Ah, dumneata eşti Danton, a spus Catherine, şi ai venit să vezi, nu-i aşa? Înţeleg, cadavrul unui duşman miroase întotdeauna bine.

Şi zdrobită s-a prăbuşit pe un scaun.

Atunci m-am trezit în faţa acelui spectacol oribil care mă atrăsese.

Pe o măsuţă pusă la capătul căzii de baie, puţin spre stânga, un grefier scria sub dictarea comisarului de poliţie, care termina procesul verbal.

La capătul căzii stătea o tânără frumoasă, de douăzeci şi patru — douăzeci şi cinci de ani, cu un păr minunat prins cu o panglică verde, iar pe cap purtând bine-cunoscuta bonetă a femeilor din Calvados; în ciuda unei călduri teribile, pieptul îi era acoperit cu o broboadă groasă de mătase, bine înnodată la spate în talie, rochia era albă, dar pătată de o ţâşnitură de sânge. Doi soldaţi îi ţineau mâinile, adresându-i în surdină înjurături şi ameninţări pe care le asculta liniştită, cu obrajii îmbujoraţi, mai curând cu surâsul unei femei mulţumită de sine decât cu calmul melancolic al martirei.

Această femeie era asasina, era Charlotte Corday. La picioarele ei, în cadă, se vedea hidosul spectacol.

Marat în cada a cărei apă devenise de culoarea sângelui, Marat, acoperit pe jumătate cu un cearceaf murdar, cu capul răsturnat pe spate, gura şi mai strâmba ca de obicei, braţul atârnându-i afară din cadă, părul acoperit cu un prosop slinos, Marat cu pielea lui galbenă, membrele subţiri, părea unul din acei monştri fără nume pe care scamtorii îi expun prin bâlciuri.

— Ce zici? Mi-a şoptit Danton.

— Taci! I-am răspuns. Ascultă.

Grefierul îi spunea acuzatei:

— Te recunoşti deci vinovată de moartea lui Jean-Paul Marat?

— Da, domnule, a răspuns tânăra cu voce sigură,

Vibrantă, aproape copilărească.

— Cine ţi-a insuflat ura pe care ai manifestat-o împotriva lui într-un chip atât de îngrozitor?

— Nimeni. Nu aveam nevoie de ura altora, îmi ajungea a mea.

— Acest act a trebuit totuşi să-ţi fie sugerat?

Charlotte a da încet din cap şi surâzând a spus:

— Execuţi prost ceea ce nu ai conceput tu însuţi.

— De ce-l duşmăneai pe cetăţeanul Marat?

— Pentru crimele lui.

— Ce înţelegi prin asta?

— Rănile Franţei.

— Ce nădăjduia! Ucigându-l?

— Să redau pacea ţării mele.

— Crezi deci că prin el ai omorât pe toţi maratistii?

— El a murit; ceilalţi poate vor fi mai temători!

— De când ţi-ai întocmit planul?

— De la 31 mai.

— Povesteşte împrejurările cum ai pregătit asasinatul.

— Astăzi, traversând Palais-Royal, am căutat un meşter de cuţite şi am ales un cuţit făcut de curând, cu mâner de abanos.

— Cât l-ai plătit?

— Doi franci.

— Ce-ai făcut după aceea?

— L-am ascuns în sân; am luat o trăsură din strada Notre-Dame-des-Victoires şi am venit aici.

— Continuă

— Lumea aceasta nu vroia să mă lase să intru.

— Oh, nu, desigur, a întrerupt-o Catherine Ervard, aveam un fel de presimţire. El, bietul de el, e cel care a strigat: "Las-o să intre, doresc să intre!" Ah, a continuat plângând, ce ţi-e scris...

Şi din nou s-a prăbuşit pe scaun.

— Biata femeie! a murmurat Charlotte privind-o cu tristeţe; nu ştiam că un asemenea monstru putea fi iubit.

— Ce s-a petrecut, a întrebat comisarul de poliţie, între dumneata şi cetăţeanul Marat după ce ai intrat?

— M-am speriat de urâţenia lui şi m-am oprit lângă uşă.

— Nu dumneata mi-ai scris că-mi vei aduce veşti din Normandia? M-a întrebat Marat.

— Da, i-am răspuns.

— Apropie-te şi povesteşte. Girondinii au ajuns la Caen?

— Da.

— Şi au fost bine primiţi?

— Cu braţele deschise.

— Câţi sunt?

— Şapte.

— Numeşte-i.

— Barbaroux, Pettion, Louvet, Roland...

Nu m-a lăsat să termin.

— Bine, a spus, înainte de opt zile vor fi ghilotinaţi.

Cuvintele acestea au însemnat condamnarea lui la moarte. L-am lovit. N-a spus decât atât:

— Ajutor, scumpa mea prietenă!

Şi şi-a dat sufletul.

— Ai lovit de sus în jos? A întrebat comisarul de poliţie.

— Poziţia mă obliga.

— Păi, a adăugat comisarul de poliţie, dacă lovea orizontal putea să dea de-o coasă şi nu-l omora.

— Fără îndoială că a făcut exerciţii înainte, a spus surâzând răutăcios capuţinul Chabot care sta acolo lângă ei.

— Oh, călugăr nemernic, i-a răspuns Charlotte, cred că mă consideră o criminală.

Soldaţii socotiră că trebuiau să-l răzbune pe Chabot şi o zgâlţâiră cumplit pe Charlotte.

Danton a schiţat o mişcare să se repeadă spre ei. L-am reţinut.

— Veniţi, i-am spus, aţi văzut tot ce vroiaţi să vedeţi, nu-i aşa?

— Şi dumneata? A întrebat el.

— Oh! Am văzut mai mult decât vroiam.

— Atunci, să mergem.

Şi ajungând din nou la uşă, l-am văzut pe Camille Desmbulins care venise ca şi ceilalţi curioşi.

— Ei! a zis încet Danton, ce crezi de asta?

— Cred, a spus Camille glumind cum avea obiceiul, cred că e un mare ghinion să nu faci decât o baie în viaţă şi să sfârşeşti atât de prost.

— Incorigibil! a murmurat Dianton. Ăstuia nu-i vor tăia capul pentru un principiu, i-l vor tăia pentru o glumă.

Fiziceşte te poţi desprinde de asemenea spectacole, dar ghidul se înverşunează şi nu te lasă să scapi.

Condusă acasă de către Danton, am rămas singură şi într-un colţ al camerei mele am revăzut toată scena, aşa cum ai vedea un decor din colţul unei săli de teatru: doamna Ervard prăbuşită pe un scaun; comisarul de poliţie, sprijinit cu pumnii de masă şi dictând; grefierul nepăsător, scriind; tânăra aceea frumoasă, în picioare, ţinută şi brutalizată de doi soldaţi, de parcă ar.fi fost statuia dreptăţii smulsă de pe soclul ei; apoi capuţinul. Dezgustător privind-o cu ură şi deşucheat.

Toţi ceilalţi formau în acest tablou un al doilea şi al treilea plan, dar nedistincte şi abia schiţate.

Fără voie întindeam braţele către frumoasa eroină, fără voie o numeam sora mea.

La ora trei, de afară răzbătu din nou vacarmul; străzile nu încetaseră nici un moment să fie pline de curioşi. Între ei, oameni cu braţele goale strigau, urlau, cereau să le fie predat asasinul.

O duceau pe Charlotte Corday la închisoarea Abbaye.

Împotriva oricărei aşteptări, a ajuns la închisoare fără să fie linşată.

A doua zi, spre marea mea mirare, a venit la mine Danton cu soţia lui, o copilă blondă, frumoasă, abia de vârsta mea, pe care mi-a împins-o în braţe.

O adusese ca să-şi petreacă dimineaţa împreună cu. Mine, cu condiţia ca eu să merg cu ei la ţară, unde să rămân câteva zile.

Eram atât de tristă în singurătatea mea, iubitul meu drag, încât am acceptat; apoi aveam prilejul să vorbesc despre tine cu o femeie, cu o inimă tânăra care m-ar în-ţelege.

Dealtfel, tu îl iubeai pe Danton; eu, neputându-l iubi pe el, vroiam să o iubesc pe soţia lui.

Danton a ieşit în oraş să afle noutăţi; de dimineaţă încă se ştia tot despre această fată; nu era oricine, cum s-ar fi putut crede; nu o pasiune amoroasă pentru vreun girondin fugar o determinase să iasă din singurătatea şi din existenţa ei obscură, ci dragostea imensă pentru patrie. Franţa îi apăruse ca o femeie care doarme suspinând, căci pe pieptul ei stă ghemuit monstrul care se numeşte coşmar. Luase un cuţit şi lovise monstrul.

Numele ei este Marie-Charlotte de Corday d'Armans.

Lucru ciudat, tatăl ei era republican, ea republicană, iar cei doi fraţi ai ei luptau în armata lui Condé.

Numai revoluţiile pot aduce asemenea dezbinări în familii.

Charlotte era stră-strănepoata a lui Corneille, soră cu Emilie, Chimene şi Camille.

Crescută în mănăstirea Abbaye-aux-Dames din Caen, fondată de contesa Mathilde, soţia lui Wilhelm Cuceritorul, mănăstire la care erau primite numai feţele nobilimii scăpătate, Charlotte, odată cu desfiinţarea acestor pensioane, se refugiase la o mătuşă bătrâna, doamna de Bretevelle.

Charlotte nu vrusese să îndeplinească această faptă — care o ducea direct la eşafod — fără binecuvântarea tatălui ei; şi-a dăruit toate cărţile, în afară de un volum de Plutarc pe care l-a luat cu ea, a trecut prin Argenton, unde era domnul de Corday, a îngenuncheat în faţa lui şi, după ce a primit binecuvântarea, s-a suit iar în diligentă, a sosit în ziua de 11 la Paris, şi a coborât în strada "Vieux Augustins nr. 17, la Hotel de la Providence".

Pretextul acestei călătorii a fost că trebuia să retragă de la Ministerul de Interne nişte acte necesare unei prietene emigrate, domnişoara de Forbin; în acest scop, a obţinut de la Barbaroux o scrisoare pentru colegul său Dupperret.

Îşi petrecuse ziua de 12 cu diverse treburi. La interogatoriu am auzit-o spunând că în 13, ziua asasinatului, o oră înainte de crimă, cumpărase la Palais-Royal cuţitul cu care trebuia să o înfăptuiască.

Ah! Am uitat să-ţi spun, iubitul meu Jacques, că singurul moment de slăbiciune de care dăduse dovadă în timpul interogatoriului a fost

acela când i s-a arătat cuţitul însângerat, şi au întrebat-o dacă într-adevăr acela e cuţitul cu care înfăptuise crima.

— Da, a răspuns ea întorcând ochii şi înlăturându-l cu mâna, îl recunosc.

Iată ce se ştia despre ea în ziua de 14, la ora unu după-amiază.

În timpul nopţii a fost interogată de membrii Comitetului de siguranţă generală şi de mai mulţi deputaţi, iar răspunsurile acestui interogatoriu se răspândiseră în oraş.

Cât despre Marat, lumea se întreba dacă va fi sau nu depus la Pantheon.

Toată ziua am stat cu doamna Danton. I-am vorbit despre tine; ea mi-a vorbit despre Danton.

Mi-a mărturisit teama pe care i-o inspirase la început şi cum şi-a dat seama foarte repede că sub această aspră aparenţă se ascunde o inimă gata oricând să se dăruie, jumătate din geniul lui datorându-se bunătăţii.

Desigur, nu-l iubeşte cum te iubesc eu, ea îl iubeşte cum trebuie să-şi iubească o femeie cinstită bărbatul. Pe când eu, te iubesc ca pe un prieten, ca pe un frate, ca pe un soţ, ca pe un iubit, ca pe mântuitorul meu, ca pe Dumnezeul meu!

Oh! Unde eşti, iubitul meu? Te gândeşti oare la mine cu aceeaşi ardoare care pe mine mă mistuie, mă face să-mi frământ mâinile şi să te chem strigând în puterea nopţii fără să-mi dau seama, trezind-o astfel pe biata Jacinthe care vine degrabă înnebunită şi mă întreabă ce vreau?

— Nimic, îi răspund, visam ceva...

Danton s-a întors să ne ia la ora şase.

Era entuziasmat de Charlotte. Niciodată, spunea el, nu văzuse o inimă atât de curată şi atât de oţelită.

La percheziţie s-au găsit asupra ei un degetar, ace şi aţă.

— Pentru ce ai lucrurile astea la dumneata? Au întrebat-o.

— M-am gândit că după moartea lui Marat voi fi probabil brutalizată, îmbrăcămintea mea va fi sfâşiată şi vroiam să am cu ce să le cârpesc la închisoare.

— Nu eşti tu aceea care ai venit la mine, îmbrăcată în călugăriţă, şi-ai vrut să mă asasinezi? O întrebase măcelarul Legendre.

— Cetăţeanul se înşeală, a răspuns ea surâzând; nu m-am gândit că viaţa sau moartea lui ar avea vreo importanţă pentru salvarea Republicii.

La un loc cu degetarul, aţa şi acele, îi găsiră în buzunar pungă şi ceasul, iar Chabot cerând să le vadă, le ţinea, după părerea ei, de prea mult timp în mână:

— Credeam că şi capucinii au făcut legământ de sărăcie, a spus Charlotte.

Chabot se tot învârtea pe lângă ea cu gânduri necuviincioase; vroia s-o percheziţioneze; pretindea că broboada fetei era atât de bine legată numai pentru că ascunde ceva pe dedesubt şi, profitând de faptul că fata avea mâinile legate, s-a năpustit asupra ei şi i-a strecurat mâna în sân.

Dar la atingerea desfrânatului fata a simţit un asemenea dezgust, încât zbătându-se a slăbit legăturile care-I imobilizau mâinile; din cauza efortului însă broboada s-a desfăcut şi astfel i s-au văzut sânii.

Gardienilor le dădură lacrimile; până la urmă i-au eliberat de-a binelea mâinile ca să-şi poată orândui îmbrăcămintea.

Dealtfel, i se îngăduise să-şi lase mânecile în jos şi să poarte mănuşi sub lanţuri.

Acestea au fost noutăţile zilei.

Ah! Uitam: un pictor pe nume David, prieten de-al lui Marat, şi-a petrecut o zi întreagă lângă cadă, ca să-i facă portretul chiar în atitudinea în care l-am văzut şi noi.

Mâine vor propune Adunării să depună corpul lui Marat la Pantheon.

La ora şase am plecat la Danton la ţară. Acolo locuieşte împreună cu soţia lui.

În primele zile ale căsătoriei nu şi-a părăsit soţia nici măcar o clipă. Nu se poate abţine şi chiar în faţa mea o copleşeşte cu mângâieri. În ce o priveşte, ea pare mai mult mirată şi înspăimântată decât îndrăgostită. Degeaba îşi toceşte leul dinţii, îşi taie ghearele, — ea nu pare câtuşi de puţin liniştită în faţa acestui monstru admirabil.

La Convenţie este şedinţă de noapte. Se va discuta înmormântarea lui Marat.

Chiar Louise l-a îndemnat pe Danton să se întoarcă la Paris.

— Sper, i-a spus ea, că nu vei îngădui să fie profanat Pantheonul depunând acolo cadavrul acestui vampir.

Închipuieşte-ţi, dragă Jacques, că prietenul tău Danton, însăşi întruchiparea revoluţiei, s-a căsătorit cu o tânără regalistă. Mi-am dat seama de acest lucru în seara petrecută cu ea pe o colină care domină Sena şi de unde se vede toată depresiunea de la Saint-Cloucl.

Ce linişte încântătoare în toată acea privelişte! Nici nu-ţi vine să crezi că eşti doar la două leghe de vulcanul care urlă şi aruncă flăcări şi care e Parisul. Nu. Seara, freamătul lui intens, amestec de strigăte, huiduieli şi ocări, ajunge până aici ca un murmur domol de
Frunze agitate, de pâraie plângătoare, de păsări îndrăgostite.

Împreună cu biata Louise ne întrebam de ce un om care poate să trăiască atât de liniştit, atât de fericit sub bolta împodobită cu diamante a cerului, culcat în iarba moale şi proaspătă, cu un pârâu ce susură la picioare şi umbra frunzelor tremurându-i pe frunte, — preferă acestora luptele de la tribună, duşmăniile partidelor, noroiul

sângerând al străzilor.

Apoi umbra Charlottei de Corday a trecut prin faţa noastră. Şi pe ea am văzut-o aievea într-un nimb de sclipire; şi ea avea pâraie şi iarbă înaltă şi proaspătă în frumoasa Normandie, ţara ulmilor înalţi. Ei bine, ea, femeie, le-a părăsit pe toate, a făcut cincizeci de leghe ca să vină să împlânte un cuţit în inima unui om pe care nu-l văzuse niciodată, împotriva căruia nu avea o ură personală, dar pe care trebuia să-l înlăture numai din tăria dragostei ei pentru patrie.

O, iubitul meu! Dacă revoluţia se va termina vreodată, dacă Dumnezeu va îngădui ca inimile despărţite să se unească din nou, dacă în locul acestor zile înspăimântătoare, care se numesc 20 iunie, 10 august, 2 septembrie, 21 ianuarie, 31 mai — vom avea zile fără dată, liniştite şi împletite din umbră şi soare, oh, vom avea şi noi o casă, o colibă, o cabană pe o colină din, vârful căreia să putem vedea cum curge apa, cum încep să se coacă grânele, cum freamătă copacii! Atunci ne vom aşeza în sfârşit şi vom vedea cum apune soarele, luând după el vălul misterios al nopţii care va trece la rândul ei prin faţa noastră cu o privire, cu un surâs, cu un sărut.

Am rămas acolo până seara târziu; am auzit cum se stingeau pe rând zgomotele zilei, uruitul trăsurilor pe drumuri, ecoul toporului tăietorului de lemne din pădure, al cântecului vierului din vie, ciripitul păsărelelor din pomi, ultimele fluierături ale mierlei din lăstăriş.. Apoi am văzut aprinzându-se ici şi colo puncte de aur, stele ale pământului; odată cu ele liniştea s-a răspândit şi a plutit peste câmpie şi singura rumoare care străbătea spaţiul şi trezea ecoul era doar lătratul neaşteptat, prelungit uneori, dar mai ades stingându-se pe dată al vreunui câine ce veghea în cuşca lui, la poarta vreunei ferme sau făcându-şi datoria în jurul vreunui ţarc de oi.

Oh! Ce departe mă simţeam ascultând acea lume care înceta să se gândească la Adunarea clocotitoare, la Marat pozând în cadă pentru pictorul David, şi la Carlotte Corday în închisoare, scriindu-i lui Barbaroux, în aşteptarea eşafodului.

Danton s-a întors la miezul nopţii; şedinţa fusese furtunoasă, cordelierii ceruseră Pantheonul pentru Marat; iacobinii primiseră această cerere cu rezervă; Robes-pierre se declarase împotrivă şi moţiunea fusese respinsă.

A doua zi, Charlotte Corday trebuia să fie transportată la Conciergerie{12}, iar Marat urma să fie îngropat la cimitirul vechii biserici a cordelierilor.

Moartea lui stârnise în mulţime destulă frământare. Oamenii săraci ştiau că fusese apărătorul lor, că toată viaţa scrisese pentru ei şi, fără să fi citit ziarele, îi erau recunoscători. Ceremonia a durat de la ora şase până la miezul nopţii. Danton, a asistat şi ne-a luat cu el. Marat a fost depus, ia lumina torţelor, sub una din sălciile care

creşteau răzleţe în cimitir.

Se făcuse aproape ora unu noaptea când s-a încheiat ultimul discurs.

După fiecare vorbitor strigătele "Trăiască Marat! Moarte Iacobinilor!" izbucneau din mii de guri şi mă loveau drept în inimă.

Mulţi cereau ca Charlotte Corday să fie adusă şi ucisă pe mormântul proaspăt. Degeaba mă liniştea Danton. Mie la fiecare unduire a mulţimii mi se părea că o şi luaseră de la Abbaye şi o aduseseră la ispăşire.

Ne-am întors la Sèvres spre ziuă.

Eram în 18 iulie; Marat murise de patru zile şi tot de patru zile Charlotte Corday era arestată.

Începuse să se vorbească cu glas tare pe străzi că procesul se lungea prea mult; se întrebau ce făceau judecătorii.

Vestea că fusese dusă la Conciergerie dăduse mare speranţă maratiştilor. Se ştia că timpul petrecut de cei închis la Conciergerie nu era niciodată prea lung.

Charlotte trebuia să se înfăţişeze chiar în ziua aceea în faţa tribunalului revoluţionar.

Danton era entuziasmat de acest suflet roman; a vrut să fie de faţă la judecată.

Se şi aflase că Charlotte scrisese unui tânăr deputat, nepot de-al stareţei de la Caen. Scrisoarea însă ori nu-I găsise acasă, ori lui îi lipsise curajul să-i răspundă la închisoare, astfel că revenise altcuiva onoarea de a o apăra.

I s-a dat din oficiu un avocat tânăr, încă necunoscut, cetăţeanul Chaveau-Lagarde.

Danton s-a întors acasă uluit.

— Ei? L-am întrebat noi când l-am văzut că apare.

— Ea a fost aceea care i-a judecat pe toţi, ne-a răspuns Danton, şi i-a condamnat la temniţa istoriei.

I-am cerut amănunte, dar pentru Danton totul se rezuma la impunătoarea ei apariţie. Remarcase doar că în timpul interogatoriului un tânăr pictor german, Hauer, pe care-l cunoştea, îi făcuse portretul.

Şi ea l-a observat; a surâs şi s-a aşezat cât mai bine cu putinţă, ca să-i înlesnească munca.

La închisoare o aştepta un preot. Dar, republicană până la capăt, refuzase ajutorul celui care venise să-i ofere sprijinul cuvântului său.

— Eu am chemare de acolo de sus şi nădăjduiesc că-mi va fi de ajuns, răspunsese Charlotte preotului. Totul este foarte frumos, prietenul meu, nu-i aşa? Dar mi se pare că depăşeşte totuşi puterile unei femei. Execuţia va avea loc astă-seară la ora opt. Danton vrea să asistăm şi noi, eu m-am opus, dar Danton a spus:

— Această femeie le va da chiar bărbaţilor o lecţie cum se moare; şi în vremurile în care trăim este bine să iei tot felul de lecţii. Dealtfel, a adăugat el, ducându-ne s-o vedem cum moare, îi aducem un ultim omagia.

— Oh! Prietene, cum ţi-aş putea povesti? Danton a avut dreptate: e un mare şi sublim spectacol să mori cu nobleţe pentru convingerile tale.

Securea nu căzuse încă şi Charlotte Corday intrase în legendă. Se repeta din gură în gură ce făcuse.

Pictorul, care era şi comandant la batalionul al doilea de cordelieri, obţinuse, probabil datorită gradului său, permisiunea să termine în celulă portretul condamnatei pe care-l începuse la audienţă. O însoţise aşadar la Conciergerie.

Neştiind că va fi judecată, condamnată şi probabil executată în aceeaşi zi, Charlotte făgăduise familiei gardianului să prânzească împreună.

Se pare că erau nişte oameni cumsecade; îi cheamă Richard.

— Doamnă Richard, a spus ea la întoarcere, mă veţi ierta dacă nu voi prânzi cu dumneavoastră mâine, aşa cum v-am promis, dar ştiţi mai bine decât oricine că nu din vina mea.

În celula ei a pozat în continuare şi a vorbit liniştită cu pictorul, determinându-l să-i promită că va executa pentru familia ei o copie a portretului.

Pictorul tocmai dădea ultimele retuşuri când călăul a deschis o uşă mică aflată în spatele ei. Charlotte s-a întors: călăul ţinea în mână foarfecele cu care urma să-i taie părul, iar pe braţ cămaşa roşie cu care trebuia să se îmbrace.

Cămaşa paricizilor rezervată acestei martire! Ce profanare!

Când a văzut-o, Charlotte a tresărit.

— Aşa de repede? A spus.

Apoi, ruşinată de această slăbiciune, i-a cerut călăului cu vocea ei blândă şi surâzându-i:

— Domnule, vă rog, vreţi să-mi daţi puţin foarfecă?

Acesta i-a întins-o.

Atunci şi-a tăiat o buclă din părul ei lung, i-a dat-o pictorului şi i-a spus:

— Nu vă pot oferi deci t această buclă, păstraţi-o în amintirea mea.

Se spune că gâdele s-a întors cu spatele şi chiar şi jandarmii plângeau.

Într-adevăr, dragul meu, în sufletele cinstite ale oamenilor se petrecuse o schimbare fericită.

În timpul celor patru zile care s-au scurs, zvonul despre calmul deţinutei se răspândise într-atâta, energia şi dârzenia ei produseseră un asemenea efect, încât admiraţia începea să ia locul primei reacţii de aversiune pe care o inspiră de obicei un asasin. Când la ora şapte seara, pe sub arcada întunecoasă a închisorii, au văzut-o pe frumoasa victimă drapată în mantaua roşie, apărând la lumina fulgerelor din cerul dezlănţuit, au crezut că furtuna nu se abătuse din cer decât ca să reproşeze pământului crima pe care erau pe cale să o comită.

S-au auzit strigătele celor două porniri fanatice, unele de ură şi

altele de admiraţie.

Dar se părea că vijelia fuge din calea ei, astfel că la Pont Neuf dispăruse, în piaţa Revoluţiei se înseninase de-a binelea, cerul îşi regăsise toată limpezimea. La strada Saint-Honoré s-a împrăştiat ultimul nor care acoperea soarele şi astfel a putut să învăluie fecioara care avea să moară cu razele lui cele mai calde.

Danton şi-a lăsat soţia la palatul care dă în piaţa Revoluţiei fie pentru că s-a temut să nu i se întâmple ceva, fie că s-a gândit că inima ei era prea slabă pentru a fi în stare să asiste mai de aproape la îngrozitorul spectacol.

Şi cum eu vroiam să rămân lângă ea, mi-a spus:

— Nu, dumneata eşti tare, ai suflet curajos, vii cu mine. Când o femeie ca ea trebuie să moară, nu o priveşti din loja unui circ sau din balconul casei, — te duci cât mai aproape şi îi spui din ochi: "Mori liniştită, nu vei muri cu totul, victimă sfânta, amintirea ta va rămâne în inimile noastre!"

Ne-am dus în partea dreaptă a ghilotinei.

Mărturisesc că mergeam fără voia mea, supunându-mă îndemnului pe care-l primeam; picioarele îmi tremurau, privirea mi se înceţoşase; nu mai auzeam decât un freamăt confuz.

Eram asemenea unui om care leşină, a cărui minte încă trează se cufunda încet în întuneric.

Nişte strigăte puternice m-au smuls din această toropeală. Am deschis ochii, picioarele parcă îmi prinseseră rădăcini, m-am întors spre partea de unde venea gălăgia; căruţa apăruse la poarta Saint-Honoré şi se îndrepta spre eşafod.

Oh, iubitul meu, de când e lumea, cred că nici un muritor n-a văzut ceva mai frumos, ceva mai sfânt, ceva mai sublim ca această nouă Judith oferindu-şi sângele pentru a răscumpăra păcatele Bethaniei, şi având în plus darul de a fi neprihănită.

Din acel moment privirea mi s-a oprit asupra ei şi nu mi s-a mai putut desprinde.

O rază de soare în asfinţit a strălucit pe cuţitul ghilotinei şi s-a reflectat în ochi.

La acest fulger premergător morţii, mi s-a părut că Charlotte păleşte, dar momentul de slăbiciune a fost mai scurt decât fulgerul.

Charlotte s-a ridicat în picioare, s-a rezemat de marginea căruţei şi a surâs vag, fără ostentaţie şi fără dispreţ.

A coborât singură şi singură a urcat treptele eşafodului; călăul şi ajutoarele acestuia o urmau, întocmai cum urmează slugile o regină. Ajunsă pe platformă, a privit în jurul ei liniştită. Era un înger; ei bine, la această execuţie care ar fi trebuit să stârnească mulţimea, tocmai mulţimea lipsea.

Cei care înconjurau eşafodul nu erau nişte curioşi, ci observatori

serioşi, oameni gravi; medici, deputaţi, filozofi.

Apoi, foarte multe femei cumsecade, plăcute la vedere, bine îmbrăcate, care veniseră acolo cum se vine la înmormântarea unei surori, a unei rude sau a unei prietene.

În locul tumultului obişnuit, în Piaţa Revoluţiei stăpânea o linişte apăsătoare.

Această linişte a fost spartă de strigătul celei care urma să fie decapitată. Călăul, smulgându-i broboada, îi dezgolise sânii.

Strigătul ei nu fusese de teamă, ci de ruşine.

— Grăbeşte-te, i-a spus călăului văzându-şi pieptul pe jumătate gol.

S-a aruncat ea însăşi pe basculă.

A răsunat un strigăt puternic. Cuţitul ghilotinei trecuse ca un fulger vertical.

În momentul în care frumosul ei cap feciorelnic căzu, un ajutor de-al călăului, pe nume Legros, l-a luat de păr şi l-a arătat oamenilor.

Apoi a avut neruşinarea să-l pălmuiască.

Ochii Charlottei s-au redeschis şi obrajii care păliseră şi-au recăpătat roşeaţa.

Un murmur de scârbă şi ele indignare s-a ridicat din mulţime.

— Arestaţi-l pe acest om pentru insultă adusă umanităţii! a izbucnit Danton.

— Da, da! au răspuns mulţimea de glasuri. Arestaţi-l!

Jandarmii care o însoţiseră pe Charlotte Corday s-au urcat pe eşafod şi l-au arestat.

Danton a avut dreptate, iubitul meu; dacă ar fi să mor acuma, cred că mi-ar veni mai uşor datorită exemplului pe care tocmai l-am avut sub ochi.

Şi în adevăr, am suportat neaşteptat de bine acest spectacol, oricât fusese el de îngrozitor; în loc să mă doboare, m-a exaltat.

Îmi spuneam: "Dacă aş afla de moartea iubitului meu, aş cumpăra şi eu un cuţit, m-aş duce la Robespierre, l-aş ucide şi aş muri cum a murit Charlotte".

Ai crede oare, am invidiat pentru o clipă destinul frumoasei fecioare, decapitată, pălmuită de o slugă de călău, şi aş fi dorit să fiu în locul ei.

Dar aş fi oare la fel de frumoasă ca ea? Soarele ar face oare pentru mine ce a făcut pentru ea? Îmi va trimite el, drept aureolă, cea mai frumoasă, cea mai blândă, cea din urmă rază a lui?

Nu am decât o temere, iubitul meu, ca vechiul şi păgânul vostru Brutus să nu fie detronat şi să nu-i ia, locul o religie fondată pe sângele Charlottei Corday: religia pumnalului!

Ne-am dus s-o căutăm pe doamna Danton în balconul administratorului. Biata femeie mi-a mărturisit că profitase de faptul

că bărbatul ei nu mai era acolo, şi se ascunsese în apartament.

Nu văzuse nimic.

Am luat o trăsură descoperită că să ne ducă înapoi la Sèvres.

Vijelia purificase complet cerul şi în aer se simţea, acea mireasmă care pluteşte totdeauna după furtună..

Danton devenise visător.

Curajul simplu şi grandios al tinerei fete îl impresionase puternic.

— Eu credeam în fermitatea ei, a spus Danton, dar nu credeam şi în blândeţea ei. Este frumos, la vârsta asta, să nu-ţi fie teamă să mori. Nu credeam în acele priviri pătrunzătoare, în acele scântei vii şi umede ale ochilor ei frumoşi, până în clipa când a ajuns pe eşafod. Tot ce a urât a murit în persoana lui Marat. A plecat fără măcar să se gândească să-şi ierte călăii. Sufletul ei plutea deasupra micilor imbolduri pământene; cred că, dacă aş fi tânăr, aş simţi o sumbră voluptate să mă duc după ea. În lumea necunoscută unde tocmai a coborât.

De obicei, a continuat Danton, condamnaţii se susţin prin animaţie, prin cântecele patriotice, prin insultele pe care le schimbă cu duşmanii lor, prin surâsuri trimise de prietenii lor.

Charlotte n-a avut nevoie de nimic din toate acestea, a avut numai credinţa. Credinţa a fost punctul ei de sprijin şi de rezistenţă.

Dumnezeu ştie cum voi muri eu, dar aş vrea să mor ca ea.

Doamna Danton plângea, iar eu îi strângeam mâna lui Danton.

Se apropia aniversarea lui 10 August, îţi aminteşti, dragul, meu, că aceasta a fost chiar ziua în care ne-au ajuns la Argenton amănunte despre cele petrecute la Paris. — şi tot această zi marchează despărţirea noastră?

Data de 10 August poate să fie glorioasă pentru Revoluţie, dar, fără îndoială, pentru mine este fatală.

Veştile din afară erau neliniştitoare; englezii continuau asedierea la Dunkerque; armatele coalizate mărşăluiau spre Paris; aniversarea lui 10 August se făcea sub ochii prusacilor şi ai austriecilor; în patru zile de marş forţat, ei ar fi putut asista la ele.

Veştile dinăuntrul ţării erau şi mai rele. Marat mort, ziarul Pere Duchesne îi luase locul ziarului l'Ami du Peuple şi cum Hebert dispunea şi de Ministerul de Război şi de Comună, lua din amândouă casele de bani cât poftea şi, după cum socotea necesar pentru interesele sau ura lui, scotea ziarul într-un tiraj de şase sute de mii de exemplare.

Când nu te aşteptai, izbucneau incendii în porturi; se puneau pe socoteala englezilor; Pitt a fost declarat de către Convenţie inamic al speciei umane; în cluburi nu se vorbeşte decât despre ucidere; regina va fi exterminată cu prima ocazie; girondinii vor fi omorâţi.La primul capriciu: Vor să omoare regalitatea până la temelii; s-a ordonat distrugerea mormintelor de la Saint-Denis.

Danton s-a istovit strigând: "înfiinţaţi un guvern!" Într-adevăr, el are dreptate, nimeni nu guvernează şi toată lumea ucide.

Danton e posomorât şi îngrijorat; simte că nu mai are asupra poporului influenţa pe care o avea în 92; i-a trecut entuziasmul; totuşi, continuă să fie devotat.

— Dar nu mai sunt de ajuns oamenii, a spus el; ne trebuie soldaţi.

Comunarzii noştri din 93, după cât se pare, mi au nimic din voluntarii din 92; sunt îngrijoraţi, îmbrăcaţi modest, îşi dau braţele, îşi dau vieţile, dar cu indiferenţă, trişti, ca nişte oameni care-şi împlinesc o datorie.

Şi apoi nu mai e Marseilleza vioaie care-i împingea altădată înainte; acum e Cântecul plecării cel care-i însoţeşte. Muzica lui Mehul este într-adevăr minunată: în acest cântec sunt sunete de trompetă care trebuie să ducă Europa spre lumină.

Convenţia a cheltuit — se spune — cu sărbătoarea pe care ne-a dat-o un milion două sute de mii de franci.

Au fost deschise două muzee. Danton ne-a condus să le vedem.

Unul este cel al Luvrului; întreaga lume a artiştilor a contribuit la alcătuirea lui; şcoala flamandă şi în special cea italiană sunt

reprezentate aici cu prisosinţă.

Danton — care în ceea ce-l priveşte se pricepe foarte bine la pictură — s-a mirat de cunoştinţele mele în acest domeniu.

Celălalt muzeu, cel al monumentelor franceze, este o minunată comoară arheologică. Mănăstirile, bisericile., palatele şi-au adus contribuţia să-l înzestreze. David, organizatorul serbării, acelaşi David care i-a făcut portretul lui Marat mort în baie, a clasat toată această mare cronologie a Franţei pe secole, aproape pe domnii.

Toate personajele de pe pietrele funerare de marmură, întinse pe mormintele lor cu dubla rigiditate — a morţii şi a pietrei — oferind istoria a douăsprezece secole, de la crucea lui Dagobert până la basoreliefurile lui Francisc I-ul, vorbesc imaginaţiei cu vocea ştiinţei. Prin cunoaşterea exactă a costumelor, mi-am atras şi acolo laudele lui Danton. Se pare că ai făcut din mine, iubitul meu drag, o femeie mai completă decât credeam; micuţa doamnă Danton, care nu ştie nimic din toate acestea şi care niciodată nu a auzit vorbindu-se în familia ei despre artă sau despre ştiinţă, este şi mai mirată decât soţul ei; se uită la mine aproape cu admiraţie, ceea ce mă face să roşesc, dar îmi aminteşte în acelaşi timp că ţie îţi datorez toate acestea...

Mă aşteptasem să văd apărând la festivitate vreo efigie gigantică a lui Marat. M-am înşelat. Danton spune că cel care s-a opus a fost chiar Robespierre.

Îţi voi descrie serbarea, aşa cum mi-a explicat-o şi mie Danton.

Poate vei citi într-o zi acest manuscris. Atunci vei afla că nu a trecut o clipă fără să mă gândesc la tine.

Pentru această ocazie David devenise istoric, arhitect şi autor dramatic.

A scris o piesă în cinci acte despre Revoluţie.

Mai întâi a ridicat în piaţa Bastiliei o statuie imensă: a Naturii, un fel de Isis cu o sută de sâni, din care ţâşnea într-un bazin imens apa regenerării.

Libertatea, un colos de aceleaşi dimensiuni, a aşezat-o în piaţa Revoluţiei.

În sfârşit, un al treilea Titan, poporul, Hercule doborând Federalismul, sub trăsăturile Discordiei — în faţa hotelului Invalizilor.

Pentru a ajunge la acest ultim grup, trebuia să treci pe sub un arc de triumf cuprinzând toată lăţimea bulevardului Italiei; apoi, de la grupul Invalizilor, se mergea la altarul Patriei situat în mijlocul Câmpului lui Marte (Champ de Mars).

Sub fiecare clin aceste puncte marcate dinainte ca nişte altare de ziua Domnului, cortegiul, care pornea din Piaţa Bastiliei, se oprea aici şi îndeplinea un ritual patriotic.

Danton, care era obligat să meargă cu Convenţia, ne încredinţase pentru ziua aceea, pe soţia lui şi pe mine, lui Camille Desmoulins şi lui

Lucile.

Camille Desmoulins, cu toate că era membru al Convenţiei, nu deţinea nici o sarcină obligatorie în toate aceste serbări. Curios ca un fiu al Parisului să vrea să vadă tot pentru ca să poată critica tot. Lucile râdea ca o nebună de glumele soţului ei; pentru mine, mărturisesc, acest spectacol avea o latură de grandoare, care m-a impresionat foarte mult.

Herault de Sechelles, în calitatea lui de preşedinte al Convenţiei, era cel care mergea în fruntea cortegiului; dacă ar fi fost ales pentru frumuseţea lui, nu s-ar ii putut face o alegere mai bună.

Este chiar omul ceremoniilor naţionale şi mi-l imaginam cu roba grecilor antici sau toga romană; s-a urcat pe dărâmăturile Bastiliei, a întins o cupă etruscă, a um-plut-o cu apă, a dus-o la buze, a trecut-o celor optzeci şi şase de bătrâni care reprezentau cele optzeci şi şase de departamente, fiecare din ei purtând un stindard, şi după ce bea fiecare, spunea:

— Ne simţim renăscând odată cu neamul omenesc.

Cortegiul a coborât bulevardul; puternicul partid al iacobinilor mergea în frunte cu stindardul lui, — simbol al poliţiei ei universale — un ochi deschis printre nori. După iacobini mergea Convenţia.

David, pentru a simboliza poporul fraternizat cu reprezentanţii lui, eliminase costumele; îmbrăcaţi obişnuit, nu mai exista nici o diferenţă vestimentară între cei din popor şi aleşii lor. Atâta doar că trimişii Adunărilor primare erau înfăşuraţi cu o panglică tricoloră. Camille nu s-a putut abţine şi râzând ne-a spus:

— Uitaţi-vă, Convenţia e dusă de zgardă de iacobini!

Singuri judecătorii revoluţionari purtau un panaş negru, semn al teribilei lor misiuni de doliu.

Toţi ceilalţi, — Comună, miniştrii, muncitorii — mergeau laolaltă. Doar lucrătorii îşi purtau uneltele, ca o podoabă şi ca un simbol al nobleţei muncii.

Umilii şi necăjiţii societăţii umane erau regii acestei sărbători. Orbii, bătrânii, copiii găsiţi — mergeau în care. Cei mici de tot care nu se puteau ţine pe picioare erau duşi în cărucioare. Doi bătrâni, un bărbat şi o femeie; ca şi Cleobis şi Biton, erau traşi într-o şaretă mică de cei patru copii ai lor.

Într-un car aşezaseră o urnă, care se presupunea a conţine cenuşa eroilor. Opt cai albi, împodobiţi cu pene roşii, ridicând capul şi scuturându-l la fiecare sunet de trompetă, trăgeau acest car. Părinţii celor care fuseseră ucişi în această zi mare mergeau în urmă, cu fruntea senină şi încununată de flori, — arătând prin aceasta că pe cei morţi pentru patrie nu trebuie să-i plângi.

O şaretă asemănătoare celei a călăului ducea tronurile, coroanele şi sceptrele.

Din Piaţa Revoluţiei dispăruse eşafodul. Preşedintele a ordonat ca tomberonul cu însemnele regalităţii să fie răsturnat la picioarele statuii Libertăţii. Aici călăul le-a dat foc.

Trei mii de păsări, cărora li s-a dat drumul deodată, şi-au luat zborul în toate direcţiile, ca un nor vesel.

Doi porumbei s-au oprit să se odihnească în cutele robei Libertăţii.

A doua zi eşafodul, readus la locul lui, avea să-i alunge de acolo.

Din piaţa Revoluţiei cortegiul s-a îndreptat spre Câmpul lui Marte; statuia lui Hercule zdrobind Federalismul fusese aşezată pe un soclu înalt şi lângă ea se amenajase o platformă, în faţa. Statuii se nivelase un drum, numit al egalităţii. Toată lumea a trecut pe acolo.

Pe rând, cei optzeci şi şase de bătrâni, ajungând pe platformă, au înmânat preşedintelui suliţa pe care o ţineau în mână.

Preşedintele le-a legat pe toate cu o panglică tricoloră, proclamând astfel alianţa Capitalei cu departamentele. Toţi stăteau în picioare în faţa altarului fumegând de tămâie.

Heraul de Sechellesa a citit aprobarea noii legi, proclamând egalitatea.

La ultimele sale cuvinte, tunul a început să tragă.

Dragul meu, nu sunt decât o femeie, dar îţi jur că în momentul acela am încercat un sentiment de entuziasm atât de puternic, încât fără să vreau mi-au dat lacrimile. O, dacă ai fi fost acolo! O, dacă m-aş fi sprijinit de braţul tău în loc să mă sprijin de-al unui străin! Cum m-aş fi aruncat la pieptul tău şi aş fi plâns în voie!

Republica franceză întemeiată pe baza egalităţii! Carul ducând cenuşa victimelor de la 10 August a înaintat până la templul ridicat la extremitatea Câmpului lui Marte; acolo urna a fost ridicată şi depusă pe altar; toată lumea a îngenuncheat, preşedintele a sărutat urnă şi a spus cu glas tare aceste cuvinte:

— Cenuşă scumpă! Urnă sacră! Depun sărutul meu în numele poporului!

Un bărbat s-a apropiat de Camille Desmoulins şi l-a întrebat:

— Cetăţene, poţi să-mi spui de ce nu mai văd aici ca în 92, paloşul justiţiei acoperit cu crep de doliu, paloşul pe care îl purtau bărbaţii încununaţi cu chiparoase?

— Pentru că, a răspuns Desmoulins, atunci când paloşul se simte pretutindeni, nu mai e nevoie să-l arăţi.

Am uitat să-ţi spun, iubitul meu Jacques, că arcul de triumf de pe bulevardul Italienilor era consacrat femeilor de la 5 şi 6 Octombrie{13}, cele care au readus de la Versailles pe rege, regină şi regalitate.

Am auzit povestindu-se că aceste eroine fuseseră adevărate mame de familie care s-au smuls înfometate de lângă copiii lor, că fuseseră

fete frumoase, caste, care nu îndrăzniseră să vorbească atunci când s-au aflat în faţa regelui şi că-şi pierduseră cunoştinţa în faţa reginei; aici însă pictorul le zugrăvise ca pe nişte modele îndrăzneţe şi neruşinate.

Cele pictate sunt mai frumoase, e adevărat, dar celelalte am certitudinea că au fost mai emoţionante.

La primele umbre ale serii mulţimea s-a împrăştiat; unii dintre ei s-au întors liniştiţi şi paşnici la Paris; ceilalţi, tot atât de liniştiţi şi paşnici, s-au aşezat pe iarba veştedă de august şi au mâncat în familie, fiecare ce-şi adusese.

Noi ne găseam la jumătatea drumului spre Sèvres, unde trebuia să ne întâlnim cu Danton; Camille şi Lucile urmau să ia masa cu noi. Ne-am suit într-o trăsură şi într-o jumătate de oră, de la Champs de Marş, am ajuns la casa de la ţară a lui Danton.

Danton a venit împreună cu un bărbat pe care nu-l cunoşteam, dar pe care tu trebuie că-l ştii: îl cheamă Carnot. E mic de statură, poartă pantaloni scurţi, pieptănat â la Jean-Jacques Rousseau, cu o haină cenuşie. Are aerul unui subşef de minister. Pe el se bazează ca să se ţină piept atât englezilor care sunt în faţa Dunkerque-ului, cât şi prusacilor care au cucerit — sau mai curând cărora le-a fost predat Valenciennes.

Datorită poziţiei lui la Ministerul de Război, Carnot cunoaşte toate ştirile oficiale şi după cât se pare acestea sunt lamentabile. Danton are multă încredere în el; dar se pare că lui Robespierre nu-i place. E un muncitor îndârjit, care cât stă la Paris îşi petrece viaţa între strada Saint-Florentin şi Tuileries, unde scotoceşte vechile dosare. Când se duce pe front, îşi scoate haina cenuşie ca să îmbrace uniforma de general, apoi, odată lupta câştigată, se reîntoarce la Paris să-şi facă programul. Ceea ce-l îngrijorează cu deosebire este Valenciennes, care a devenit un focar de reacţiune şi de fanatism. Se cântă acolo, pe pământul Franţei, *Se Avum fac imperatorem*; femeile plâng de bucurie, îl slăvesc pe Dumnezeu; emigraţii îşi scot săbiile şi strigă: "La Paris! La Paris!

Mă minunez când mă gândesc că acest bărbat mărunt, abia dacă are 1,70 m, şi care nu bea decât apă se va duce să se războiască cu ducele de York, fratele regelui Angliei, care are 1,98 m şi care bea zece sticle de via după masă. Se pare că ducele, comod din fire, ar fi vrut să stea liniştit la Valenciennes, dar într-atâta a fost sâcâit de frumoasele care sunt nebune după el şi de emigraţii care-l compară cu Marlborough, încât până la urmă şi-a scos sabia ca şi ceilalţi şi a strigat: "Now or never!" Acum ori niciodată!

Ultimele ştiri anunţau că avanposturile inamice sunt la Saint-Quentin.

Danton a redactat un decret de înrolare în masă pe care bărbatul

în haină cenuşie îl va propune şi îl va impune mâine la Convenţie, decret care mi se pare o capodoperă.

Toţi francezii vor fi în stare de mobilizare permanentă; tinerii vor lupta; bărbaţii căsătoriţi vor făuri arme şi vor transporta subzistentele; femeile vor confecţiona corturi şi haine şi vor servi în spitale; copiii vor tăia lemne; bătrânii îi vor încuraja pe războinici în pieţe, insuflându-le ura împotriva regilor şi credinţa în unitatea republicii.

Începând de mâine, eu şi cu doamna Danton ne vom apuca de lucru.

Oh! Iubitul meu, sunt zdrobită. Cum să trăieşti? Cum să. Mori? Să mori mi se pare mult mai uşor decât să trăieşti, şi nu este prima oară când îmi vine să alerg să te aştept sau să mă duc să te găsesc la acea întâlnire a morţii de unde nu a scăpat vreodată nimeni.

Numele tău a fost repetat de zece ori, de douăzeci de ori, ele o sută de ori: le lipseai pentru a împlini numărul; le trebuiau douăzeci şi două de capetele. L-au înlocuit pe-al tău cu cel al unui oarecare Mainvielle, cunoscut şi celebru prin asasinatele de la Glaciere, de la Avignon. Tu, zic ei, ai murit de oboseală în nu ştiu care grotă din munţii Jura împreună cu Louvet sau ai fost devorat de lupi împreună cu Roland.

Oricum, pentru ei tu eşti mort şi numai datorită acestui fapt nu ai fost judecat împreună cu ei.

Oh! Dacă aş fi sigură că ăsta e adevărul, cât de repede aş termina cu această boală a corpului care se numeşte viaţa, ca să-mi salvez sufletul!

De câtva timp Danton trece brusc şi repetat de la durere la mânie. El sperase că procesul girondinilor nu va avea loc. Nu girondinii au avut iniţiativa Revoluţiei? Oare nu girondinii au făcut acel 10 August? Nu ei au declarat război tuturor regilor? Şi iată că deodată, în timp ce în nord englezii asediază Dunkerque, în sud regaliştii predau englezilor Toulonul.

S-a arătat prea multă clemenţă reginei şi girondinilor. Nu erau acuzaţi oare girondinii de complicitate cu regina şi prin urmare cu regaliştii?

În ziua când s-a aflat la Paris de cucerirea Toulonului, Robespierre, stăpân pe situaţie, a ordonat să se înceapă judecarea celor două procese despre care până atunci nimeni nu îndrăznise să vorbească: procesul" girondinilor şi procesul reginei.

Prusacilor care intraseră în Franţa prin Champagne, li se răspunsese cu masacrul din închisori.

Regaliştilor evacuând Vendee în vest şi englezilor cumpărând Toulonul în est, li se dădea acum replică prin decapitarea reginei şi a celor douăzeci şi doi de girondini. Înţelegi, iubitul meu? Deşi numai doisprezece dintre prietenii tăi căzuseră în mâinile tribunalului revoluţionar, — ceilalţi fiind morţi ori fugiţi — pentru că fuseseră promişi poporului douăzeci şi doi de girondini, douăzeci şi doi li se dădea.

Şi atunci s-au adăugat deputaţi care nu votaseră niciodată cu Gironde. Au vrut să-l determine pe Danton să intre în Comitetul de salvare publică; dacă ar fi acceptat, şi-ar fi salvat viaţa. Cine ar mai fi

îndrăznit, să se atingă de un membru al acestui puternic comitet?

Da, însă pentru ca el să intre, ar fi trebuit să accepte două condiţii îngrozitoare:

Moartea girondinilor!

Masacrele din Vendee!

Într-o seară l-am văzut pe Danton întorcându-se acasă mai abătut ca niciodată, spus el.

— Sunt dezgustat de toate aceste măceluri!

Apoi soţiei sale:

— Pregăteşte-te să mergi cu mine la Arcis-sur-Aube.

Arcis-sur-Aube era locul unde se născuse. Ca Anteu care îşi recăpăta forţele atingând pământul natal, Danton. se ducea să ceară din nou izvoarelor vieţii lui vigoarea, pierdută.

— Vii cu noi? M-a întrebat.

— Oh, nu, i-am răspuns. Trebuie să înţelegi, numai urmărind clipă de clipă procesul girondinilor pot să aflu câte ceva despre el.

— Amândoi greşim, mi-a spus el; eu ar trebui să rămân, dumneata ar trebui să pleci.

În aceeaşi seară, Garat a venit să-l vadă. Îţi aminteşti, e cel care a devenit ministrul Justiţei după el.

Lui Garat i s-a părut bolnav; mai mult decât bolnav, încremenit ele indignare.

A făcut tot ce a putut să-l convingă să rămână la Paris; i-a demonstrat că Robespiere va profita de absenţa lui. Pentru a-i nimici — unul după altul — pe Hebert şi pe Chaumette; când va reveni, prietenii lui vor fi de partea lui Robespierre şi se vor întoarce împotriva lui, aşa cum prietenii girondinilor s-au întors împotriva girondinilor.

— Plecarea ta, i-a spus el în încheiere, este pur şi simplu o sinucidere; nu îndrăzneşti să te omori, tu vrei să mori.

— Poate! a spus Danton. Şi ruină partidului meu, pierderea influentei mele, popularitatea mea spulberată! Toate astea nu înseamnă nimic! Ceea ce mă distruge, ceea ce-mi zdrobeşte inima este că nu pot să-i salvez pe ei, pe Vergniaud, elocinţa însăşi; Pethion — onoarea; Valaze, loialitatea; Ducos şi Fonfrede, devotamentul...

Şi din ochi îi curgeau lacrimi mari.

— Iar eu, a continuat Danton, eu sunt cel care la 31 mai le-am dat lovitura de graţie! Vroiam doar să-i în depărtez din drumul meu, nu să-i omor!

Garat şi-a părăsit prietenul fără să fi obţinut ceva de la el.

Îmi rămâneau Camille şi Lucile; dar eram departe de a fi legată de ei ca şi de Danton şi soţia lui. În prietenia lui Danton aveam încredere şi respect, aşa cum ai pentru omul de geniu. Chiar în slăbiciunile lui îl socotesc uriaş.

La 13 octombrie a plecat. Vulcanul se stinsese. Se va: reaprinde oare vreodată? Mă îndoiesc.

La 16 regina a murit pe eşafod.

Moartea ei n-a produs la Paris efectul aşteptat.

Se ştie că generalul Jourdan dădea la Wattignies o bătălie de care depindea salvarea Franţei.

Micul om cu haina cenuşie şi pantalonul scurt părăsise Parisul. Se dusese la regiment; îmbrăcase uniforma de general şi luptase două zile.

În prima zi pierduseră; dar cu armata lui, pe care inamicul o credea în retragere, atacase duşmanul şi-l învinsese.

Îşi pusese apoi din nou haina cenuşie, se întorsese la Paris în ziua de 19 şi anunţase că generalul Jourdan câştigase o mare victorie.

Despre el personal n-a spus nici o vorbă.

Această victorie îi dădea o forţă imensă lui Robespierre, căruia Danton, într-un moment de slăbiciune, îi cedase locul şi care, rămânând singurul stăpân, devenise cârmuirea însăşi.

A doua zi după această victorie, Fouquier-Tinville a cerut actele ca să deschidă procesul nefericiţilor tăi prieteni. S-au luat toate măsurile nu numai pentru a-i extermina, dar şi pentru a-i dezonora.

Procesul lor a urmat îndată după al unui mizerabil pe nume Perrin, hoţ de bani din avutul obştesc, condamnat la galere şi la expunerea în public, pe care a îndurat-o pe ghilotină. Au avut grijă ca între el şi nobilii girondini să nu fie nimeni decapitat; trebuia ca eşafodul să rămână stâlp al infamiei.

La început au fost ţinuţi în închisoarea Carmes, plină încă de sângele masacrelor din septembrie; prizonierii au fost înghesuiţi într-un loc separat de restul închisorii. O singură carceră cu optsprezece paturi.

Vergniaud, care era de mai multe luni în închisoare, nu vrusese să ceară nimic nimănui; îmbrăcămintea îi era zdrenţe şi ultimul asignat trecuse de mult în mâna unui deţinut mai sărac decât el.

Cumnatul lui, domnul Alluaud, a venit de la Limoges să-i aducă bani şi haine. A obţinut permisiunea să-l vadă pe Vergniaud şi a intrat în închisoare împreună cu fiul lui, copil de zece ani.

Copilul, văzându-şi unchiul tratat ca un nelegiuit, cu faţa palidă şi slăbit, cu părul răvăşit, cu barbă. Neîngrijită şi hainele zdrenţuite, a început să plângă şi, în loc să se ducă să-şi sărute unchiul care-i întindea braţele, s-a refugiat între genunchii tatălui său.

Dar Vergniaud l-a tras spre el, spunându-i:

— Linişteşte-te şi uită-te bine la mine; când vei fi mare, când Franţa va fi liberă, când pe străzile Parisului nu va mai exista această maşină hidoasă care se numeşte ghilotină, vei spune: "Când eram copil, l-am văzut pe Vergniaud, întemeietorul Republicii, în cea mai

frumoasă epocă a sa şi în cea mai glorioasă haină a vieţii sale, aceea în care, persecutat de nişte mizerabili, se pregătea să moară pentru oamenii liberi".

Dar, printre ei, apostolul şi martirul fericit al supliciului era Valaze, pe care gradul avut în armată îl familiarizase cu moartea. Avea convingerea şi susţinea chiar că oricărei religii noi îi trebuie sânge. Îl simţeai fericit să-şi ofere sângele drept sacrificiu.

— Valaze, i-a spus într-o zi Ducos, ce pedeapsă ţi-ar mai putea da ei, dacă nu te-ai condamna chiar tu?

La 22 octombrie li s-a citit actul de acuzare, la 26 a început procesul lor.

La prânz au fost aduşi în faţa tribunalului revoluţionar. Fiecare era păzit de un jandarm.

Eu eram la braţul lui Camille, Lucile la braţul meu. I-am văzut cum s-au aşezat pe banca acuzaţilor, unul după altul, toţi acei nobili martiri, pe feţele cărora în zadar căutau un semn care să te facă să spui: "Iată un vinovat!"

Cel puţin procesul nu ducea lipsă de ipocrizie; toată lumea a văzut bine că tot ce preceda eşafodului era numai o formă şi că nu se urmărea altceva decât execuţia.

Acuzatorii Hebert şi Chaumette au fost admişi ca martori. Nu exista avocat al apărării.

Au fost învinuiţi de lucruri stranii: de asasinatele din septembrie, a căror pedepsire ei o urmăriseră de fapt mereu; că ar fi fost prietenii lui La Fayette, ai lui d'Orleans şi ai lui Dumouriez. Şi totuşi, judecătorilor le venea greu să condamne pe baza unor astfel de acuzaţii şi cu astfel de mărturii.

Procesul a durat şapte zile, şi în a şaptea zi avansase mai puţin decât în prima.

Până la urmă s-au amestecat iacobinii; o delegaţie de-a lor a şomat adunarea să decreteze că după trei zile juriul se putea declara îndeajuns de lămurit, chiar dacă nu era.

Camille mi-a spus că s-a găsit minuta scrisă în întregime de mâna lui Robespierre, pentru că el era cel care vroia cu orice preţ moartea lor.

În ziua procesului, când a devenit clară pentru toţi întreaga latură odioasă a acuzaţiei, Garat, pe care-l văzusem la Danton în seara plecării acestuia, a făcut un demers pe lângă Robespierre pentru a-i salva pe girondini. Pregătise un fel de pledoarie pentru clemenţă; i-a citit-o.

Ne-a povestit tot ce a îndurat Robespierre ca să-l poată asculta: masca lui, atât de impasibilă, încât s-ar fi spus că e un pergament întins pe un cap de mort, era devastată de şocul muşchilor; la pasajele stăruitoare, îşi acoperea ochii cu mâna ca să nu i se vadă fulgerele de

ură şi mânie din priviri. L-a lăsat totuşi să vorbească până la capăt. Apoi a spus:

— E splendid, dar ce vrei să fac? Nu pot nimic, nici eu, nici oricare altul. Dumneata spui că nu au avocat; nici nu au nevoie, ei toţi sunt avocaţi!

Decretul Convenţiei a fost adus la cunoştinţa tribunalului revoluţionar la ora opt seara.

Datorită acestui decret, juriul s-a trezit lămurit dintr-o dată şi a declarat inutilă continuarea dezbaterilor. Juraţii nu au făcut decât să intre şi să iasă din sala de deliberare. Preşedintele a anunţat, pe sufletul şi pe conştiinţa lui, că cei douăzeci şi doi de girondini au fost găsiţi vinovaţi şi condamnaţi la moarte.

Am simţit braţul lui Cămile tremurând.

— Oh! Nenorocitul de mine, a murmurat el încet, cartea mea e cea care îi pierde!

Se pare că el a scris o carte împotriva girondinilor. Această condamnare era atât de neaşteptată, încât celor prezenţi în sală nu le venea să creadă. Condamnaţii au scos un strigăt de blestem împotriva judecătorilor lor. Jandarmii stăteau încremeniţi; fiecare acuzat ar fi putut să scoată sabia din teaca jandarmului care stătea lângă el şi să-i înjunghie pe judecători fără ca nimeni, să se opună.

În acel moment, Valaze păru că leşină şi alunecă pe podea.

— Ţi-e rău, Valaze? L-a întrebat Briset.

— Nu, mor, i-a răspuns acesta.

Îşi împlântase în inimă vârful unui compas.

Era ora unsprezece seara.

După un scurt moment de consternare a sădii, când s-au auzit blestemele condamnaţilor, iar lui Valaze i s-au dat lin zadar îngrijiri, — murise pe loc — condamnaţii s-au strâns unul lângă altul şi au strigat:

— Murim nevinovaţi! Trăiască Republică!

Ducându-şi mortul, cei rămaşi în viaţă au coborât din sala tribunalului pe scara care ducea direct la Conciergerie. Le făgăduiseră celorlalţi deţinuţi să le dea de ştire despre soarta lor; au găsit un mijloc foarte simplu: au cântat prima strofă din Marseilleza, schimbând un singur cuvânt în versul al patrulea:

"Allons, enfants de la patrie!
Le jour de gloire est arrive!
Contre nous de la tyrannie
Le coubeau sanglant est leve!"

Ceilalţi deţinuţi aşteptau şi ascultau. Cuvântul "coubeau" subsituit cuvântului "eteridard" i-a făcut să înţeleagă.

S-au auzit atunci din toate celulele strigăte, plânsete şi hohote.

Numai condamnaţii nu plângeau.

Îi aştepta un prânz trimis de un prieten.

Valaze, aşa mort, a luat şi el parte. Tribunalul ordonase ca trupul sinucigaşului să fie readus în închisoare, condus în aceeaşi şaretă la locul supliciului şi îngropat la un loc cu ceilalţi.

Teribil tribuna, să nu poţi scăpa de el nici în moarte, şi care execută însăşi moartea!

Se spune că reprezentantul din Bailleul, proscris ca şi ei, dar salvat şi ascuns în Paris, le trimisese acel ultim prânz care le-a îngăduit să facă ceea ce creştinii jertfiţi în circ numeau *primul liber*.

Vergniaud a fost numit preşedinte al acestui prînz; chipul său rămăsese liniştit şi surâzător.

— Nu vă miraţi, a spus el, temându-se că nu cumva să-şi umilească prietenii prin seninătatea lui. Nu laş în urma mea nici tată, nici mamă, nici soţie, nici copii.

Am fost singur în viaţă, vă voi avea pe voi toţi fraţi în moarte.

Cum nimeni n-a asistat la acest ultim prânz, cum niciunul dintre comeseni n-a supravieţuit, nu s-ar putea spune ce subiect a animat conversaţia lor.

Un paznic l-a auzit totuşi pe Ducos spunând:

— Mâine pe vremea asta ce vom face?

— Ziua noastră va fi fost încheiată, a răspuns Vergniaud, şi vom dormi.

Când lumina zilei s-a strecurat printr-o lucarnă în celula girondinilor şi a făcut să pălească flacăra lumi nărilor, Ducos a spus:

— Hai să ne culcăm, viaţa e atât de puţin lucru, încât nu merită să pierdem o oră de somn după care apoi să ne pară rău.

— Să stăm de veghe, a spus Lassource, eternitatea este atât de teribilă, încât o mie de vieţi n-ar fi îndeajuns ca să ne pregătească pentru ea.

La ora zece, cei care dormeau au fost treziţi de zgomotul zăvoarelor; cei care nu dormeau au văzut intrând călăii care veneau să le pregătească capetele pentru ghi-lotină.

Atunci, surâzători, unul după altul, şi-au înclinat capul sub foarfecă şi şi-au întins braţele pentru frânghii.

I s-a îngăduit unui alt deţinut — abatele Lamberţ — să intre la ei în acest moment suprem, ca să-i pregătească pentru moarte pe cei care ar cere ajutorul religiei.

Gensonne a ridicat o buclă din părul lui negru şi, dându-i-o abatelui, l-a rugat:

— Spuneţi-i soţiei mele că atât pot să-i trimit din rămăşiţele mele, dar că mor trimiţându-i toate gândurile mele.

Vergniaud şi-a scos ceasul, l-a deschis, şi pe capacul de aur a

zgâriat cu Vârful unui ac o cifră şi data de 30; apoi l-a rugat pe abatele Lamberţ să i-l dea femeii pe care o iubea, probabil domnişoara Candeille.

După ce au fost pregătiţi, condamnaţi au fost conduşi spre curtea palatului.

Aici îi aşteptau cinci şarete, înconjurate de o imensă mulţime. Se luminase; ziua era cenuşie şi ploioasă, una din acele dimineţi alburii, încărcată de toată deznădejdea iernii. Au interzis să se dea vreun calmant condamnaţilor, crezându-se că vor rămâne astfel mai prejos decât ei înşişi.

Au fost puşi câte patru în fiecare şaretă; numai în ultima erau cinci, plus cadavrul lui Valaze. Capul lui, hurducat din pricina caldarâmului, se clătina pe genunchii lui Vergniaud, ursit să moară ultimul, ca cel mai vinovat dintre toţi, ca cel mai elocvent, cu alte cuvinte ca cel mai curajos.

În momentul în care cele cinci şarete au ieşit de sub arcada întunecată a închisorii Conciergerie, au intonat toţi odată, ca pe un marş funebru, prima strofă din Marseillesa.

Allons, enfants de la patrie!

Cântecul ales de ei nu avea oare dubla semnificaţie a patriotismului şi a devotamentului? Nu însemna oare că oriunde te-ar trimite vocea patriei, chiar la moarte, trebuia să te duci cântând?

Prima şaretă şi-a lăsat cele patru victime la piciorul eşafodului. S-au îmbrăţişat în semn de unire în libertate, în viaţă şi în moarte.

Pe urmă au urcat, unul câte unul; cel care urca continua să cânte ca şi ceilalţi.

Greaua masă de fier le reteza numai vocea.

Toţi au murit ca nişte eroi. Numai corul se auzea din ce în ce mai slab, pe măsură ce cădea securea; rândurile se răreau, Marseillesa continua.

În sfârşit, a rămas un singur glas pentru a înălţa imnul patriotic.

Era al lui Vergniaud care, aşa cum am spus-o, trebuia să moară cel din urmă.

Ultimele lui cuvinte au fost:

Amour sacre de la patrie!

Şi cu asta s-a terminat tot. În mulţime ca şi pe eşafod s-a făcut linişte. Lumea s-a retras consternată; înţelesese că ceva esenţial Revoluţiei murise.

De ce n-am fost noi doi în ultima şaretă?

Vai, nu mai am să-ţi povestesc decât execuţii. Despre a girondinilor s-a auzit şi la Arcis-sur-Aube, dar tot n-a fost de ajuns ca să-l smulgă pe Danton din apatia lui.

Tânăra-i soţie, care era însărcinată, îmi scria că noaptea soţul ei stătea două-trei ore la fereastra dormitorului care avea vedere spre câmp.

Acolo, cu ochii aţintiţi pe cer, atent la fiecare zgomot şi la fiecare adiere, Danton — a cărui religie nu era decât un vast panteism, — părea că se pregăteşte să dea naturii înapoi toate elementele primite de la ea.

A reapărut în Paris la 3 decembrie, oţelit de singurătate şi de odihnă. A vorbit cu o elocinţă pe care nu o avusese până atunci; dar nimeni n-a aflat despre ce anume a vorbit. Abia dacă s-a ştiut că reapăruse în Convenţie. *Monitoru*l primise dispoziţie să nu-i tipărească discursul.

Bariton a descoperit în jurul său vidul. Prietenii lui cei mai apropiaţi trecuseră de partea lui Robespierre; doar unul sau doi i-au rămas credincioşi: Bourdon de l'Oise şi Camille.

Îţi aminteşti strigătul scos de Camille la judecata girondinilor:

"— Nefericitul de mine! Eu sunt cel care i-am pierdut!"

Clubul iacobinilor i-a cerut socoteală pentru aceste cuvinte. Camille care scria foarte bine vorbea însă foarte greu. Era bâlbâit, şi Robespierre îşi făcuse bine socoteala, — se va încurca în bâlbâiala lui şi nu va fi auzit de nimeni.

Dar iată că, pentru a face faţă artei pe care natura i-o refuzase, inima lui i-a dat deodată puterea lacrimilor.

— Da, a exclamat el, da, repet aici: m-am înşelat.

Şapte din cei douăzeci şi doi erau prietenii noştri. Din păcate, şaizeci de prieteni au venit la căsătoria mea şi toţi sunt morţi în afară de doi: Robespierre şi Danton!

Discursul de întoarcere al lui Danton, care n-a fost înserat în *Monitor*, a însemnat un fel de abdicare de la orice pretenţie politică din partea lui.

El a spus — ceea ce era perfect adevărat — că cei doi ani de luptă susţinută nu i-au lăsat nici un orgoliu, nici o vanitate, nici veleităţi de concurenţă. De data aceasta, ca şi Camille, el s-a alăturat lui Robespierre şi a devenit secundul lui; în sfârşit, discursul său se terminase printr-o urare:

— De-ar putea şi Republică, întocmi ca Henric al IV-lea, să-şi ierte duşmanii, fără pericol!

La două sau trei zile după aceea, Robespierre ceruse, cu vocea lui

melodramatică, cinci sute de mii de franci pentru nevoiaşi.

Cambon, adevăratul ministru de finanţe din acea epocă, dantonistul Cambon, care lăsa atât de greu să-i scape banii, a răspuns cu vocea lui aspră:

— Cinci sute de mii de franci e prea puţin! Ofer zece milioane.

Cele zece milioane au fost supuse la vot şi aprobate, în fine, la 24 decembrie, chiar în ziua în care Robespierre cerea urgentarea judecăţilor revoluţionare, s-a întâmplat ca un dantonist să urce la tribună, palid şi tulburat, şi să strige:

— Va fi ghilotinat un nevinovat, şi ca dovadă este chiar cererea lui Robespierre!

Într-adevăr se simţea nevoia întoarcerii la clemenţă, încât Convenţia a votat pe loc o suspendare, şi atunci mai mult de douăzeci dintre membrii ei s-au grăbit să iasă din sală, unii alergând la Palatul de Justiţie, alţii în piaţa Revoluţiei, ca să împiedice executarea acelui nevinovat.

Incidentul a dat curaj dantoniştilor. Au mers mai departe decât ar fi vrut-o chiar Danton.

Pentru graba judecăţilor revoluţionare, Bourdon de l'Oise, un fel de mistreţ eu părul roşcat, l-a învinuit pe agentul public al Comitetului de Siguranţă, Heron, ca fiind agentul secret al lui Robespierre.

Imaculatul Robespierre pretindea că nu are nici o legătură cu poliţia; deci nu-l văzuse niciodată pe Heron.

Dar micul hotel unde se întrunea Comitetul de salvare publică, printr-un coridor întunecos, comunica direct cu Tuileries. Pe acolo veneau oamenii lui Heron să înfăţişeze lui Robespierre hârtiile secrete, şi astfel era ţinut la curent cu tot ce se întâmpla.

Adeseori fuseseră văzute nişte fetiţe aducând mici pachete şi lăsându-le domnişoarelor Duplay. Când Robespierre se întorcea acasă, gazda i le dădea.

Robespierre, care dacă-şi dădea cuvântul şi-l respecta până la imprudenţă, garantase impunitatea agentului, ceea ce îl făcuse pe Heron să devină insolent, îndrăznind chiar să insulte deputaţii.

Cum mulţi aveau a se plânge de el, propunerea lui Bourdon de l'Oise a fost acceptată. Adunarea a votat. Heron a fost arestat.

Atunci toţi robespierriştii au dat fugă, cuvântul de ordine fusese primit de la Robespierre, măsura se luase în absenţa lui şi dacă se menţinea, însemna că Robespierre era pierdut, sau cel puţin reputaţia lui era ştirbită.

Mai întâi s-a prezentat Couthon care a cerut Adunării să continue să aibă încredere în Comitetul de salvare publică. Apoi a venit Moise Bayle, depunând mărturie că, în mai multe chestiuni, Heron s-a arătat îndemânatic şi îndrăzneţ. A urmat Robespierre însuşi, care mimând înduioşarea, a vorbit despre sufletele sensibile şi despre ambiţia lui de

a obţine aureola martiriului.

Arestarea lui Heron a fost revocată.

Dacă Heron ar fi fost arestat, prietenul nostru Danton rămânea stăpân în locul lui Robespierre; Brune, devotat pe cât putea, i-ar fi influenţat pe prietenii lui Heron; Westerman l-ar fi criticat vehement pe Henriot şi, împreună cu prietenul său Santerre, ar fi răsculat strada marelui foburg.

Atunci Danton, omul popular prin excelenţă, urma să fie impus Adunării, care nu aştepta decât acest lucru.

Robespierre salvat însă, Danton ar fi fost acela care se prăbuşea.

Robespierre simţise prea aproape abisul ca să nu vrea să-l umple cu cadavrele dantoniştilor. Văzându-l palid şi derutat după această ciocnire, Billaud i-a luat mâna şi i-a şoptit:

— Danton trebuie să moară, nu-i aşa?

Robespierre a tresărit, mirat că cineva îndrăznea să spună asemenea vorbe.

— Ce? îl întrebă pe Billaud privindu-l drept în ochi.

Te-ai încumeta să-i omori pe cei mai buni dintre patrioţi?

— De ce nu? I-a răspuns acesta.

— Chiar dumneata? S-a mirat din nou Robespierre.

— Chiar eu, i-a răspuns ferm Billaud.

Robespierre i-a chemat pe Saint-Just şi Couthon. Le-a spus că existau plângeri despre imoralitatea şi corupţia lui Danton.

Couthon şi Saint-Just au exultat.

Zvonul se împrăştie la Comitetul salvării publice. Lindet, care se afla prin birouri, l-a avertizat pe Danton. Danton a ridicat din umeri nepăsător.

— Fie! a spus el; prefer să fiu ghilotinat decât să ghilotinez.

Când noi l-am sfătuit să fugă cel puţin, el a răspuns:

— Credeţi voi că poţi să iei cu tine patria pe tălpile pantofilor?

— Ascunde-te măcar, i-am spus eu.

— Îl poate oare ascunde cineva pe Danton? S-a mirat el.

Într-adevăr, Danton era greu de ascuns.

Şi, fără să se ştie dacă va fi sau nu acuzat, se şi înfiinţa pentru el un cimitir nou.

Pe de altă parte, Danton părea să aibă un presentiment al celor ce aveau să se întâmple.

El însuşi ne povestea că, într-una din acele seri întunecoase şi reci, favorabile gândurilor sinistre şi care te determină să-ţi descarci sufletul, ieşind din palatul de justiţie cu Souberbielle, jurat la tribunalul revoluţionar, şi cu prietenul lui Camille, se oprise pe Pont Neuf pricind melancolic curgerea apei; Souberbielle s-a apropiat de el şi l-a întrebat:

— Ce faci aici?

— Priveşte, i-a răspuns Danton, nu ţi se pare că râul rostogoleşte sânge?

— Adevărat, a spus Souberbielle, cerul e roşu, şi îndărătul acestor nori sunt multe alte ploi de sânge.

Danton s-a întors şi rezemându-se de parapet i-a zis:

— Ştii tu, aşa cum merg lucrurile, în curând nimeni nu va mai fi în siguranţă; cei mai buni patrioţi sunt confundaţi fără discernământ cu trădătorii, sângele vărsat de generali pe câmpul de luptă nu-i împiedică să verse alt sânge pe eşafod; sunt sătul de viaţă!

— Ce vrei! I-a spus Souberbielle, la început aţi pre tins judecători neînduplecaţi — şi eu am acceptat poziţia de jurat; dar acuma nu mai vor decât călăi servili. Ce pot eu să fac? Nu sunt decât un obscur patriot. Ah! Dacă aş fi Danton!

Danton i-a pus mâna pe umăr şi i-a spus liniştit:

— Danton doarme. Taci. Se va trezi când va veni vremea. Totul începe să-l sârbească. Eu sunt un om al revoluţiei, nu sunt un om al măcelului... Dar tu, a continuat Danton adresându-se lui Camille Desmoulins, tu de ce păstrezi tăcerea?

— Sunt plictisit de tăcere: i-a răspuns Camille. Mina îmi atârna greu; am uneori poftă să fac din pana mea un stilet şi să înjunghii cu el pe toţi aceşti mizerabili.

Cerneala mea este mai trainică decât sângele lor: pătează pentru vecie.

— Bravo, Camille! L-a încurajat Danton. Începe de mâine. Tu eşti cel care ai pornit revoluţia, tu trebuie s-o opreşti şi, fii liniştit, această mâna te va ajuta. Ştii că e puternică.

După trei zile a apărut ziarul: *Le Vieux Cordelier*.

Iată ce spunea Camille în numărul 6, a doua zi după arestarea prietenului său, poetul Fabre d'Englantine{14}:

"Considerând că autorul lui Philinte a fost închis la Luxemburg înainte să fi apucat a patra lună a calendarului său, am vrut să profit cât mai am cerneală şi hârtie, şi cât mai sunt stăpân pe mine, şi mai pot sta în faţa căminului să-mi pun ordine în idei, — să public aici crezul meu politic, în care am trăit şi în care voi muri fie de glonţ, fie de stilet, fie de moartea filosofilor, cum spune cumătrul Mathieu."

Acest număr, destul de violent, anunţa un altul, şi mai îndrăzneţ.

Mi-am dat seama că se pierdea şi, neuitând o clipă că el e unul din cei doi prieteni pe care tu, iubitul meu, mi i-ai lăsat moştenire, am alergat în strada l'Ancienne Comedie, unde altădată, pe vremea atotputerniciei lui Danton şi a lui Camille, am fost primită şi încurajată şi unde astăzi prietenii lor îngroziţi veneau să-l roage pe Camille să înceteze de mai avea încă timp.

Ajungând la Camille acasă, l-am găsit luând masa ca un ofiţer patriot, pe nume Brune, care nu părea câtuşi de puţin timid. Tocmai îl sfătuia să fie prudent. Camille însă era pornit; pentru el însemna o laşitate să facă acum un pas înapoi.

I s-au adus corecturile ziarului; le-a verificat liniştit şi a adăugat între două rânduri:

— Miracol, dragii mei! În noaptea asta un om a mu rât în patul său.!

Apoi, cum Brune a ridicat din umeri, Camille a spus în latineşte, ca să nu fie înţeles de Lucile:

— *Edamus et bibamus*.

Şi crezând că nici eu nu înţelegeam, a continuat:

— *Cras enim moriemur*.

M-am dus la Lucile şi i-am tradus încet ceea ce auzisem.

Ea le pregătea ciocolata.

— Lasă-l, lasă-l, mi-a spus; să-şi împlinească misiunea, el este cel care va salva Franţa; pe cei care gândesc altfel nu-i voi servi cu ciocolată.

Locul unde trebuia înmormântat Danton fiind dinainte hotărât, nu le mai rămânea decât să-l aresteze.

Camille întrecuse măsura cerând în jurnalul său un comitet de clemenţă.

La 28 martie Danton ne-a anunţat că va lua masa cu Robespierre; nişte prieteni comuni încercau cu un ultim efort să-i împace.

Am hotărât să rămân în noaptea aceea la Sèvres, pentru a avea ştiri despre această reuniune la care cina nu era decât un pretext.

Întâlnirea avea loc acasă la Panis, în Charenton.

Danton s-a întors pe la ora unu noaptea.!

— Ei! am exclamat noi văzându-l că apare.

— Nimic! a spus el, omul acesta este de nepătruns. Nu e un om; de fapt, este un spectru. Nu ştii cum să-l iei, nu are nimic uman; cred că suntem mai învrăjbiţi decât am fost vreodată.

— Dar, pe scurt, a întrebat doamna Danton, ce s-a petrecut? Te rog, dă-ne amănunte.

— La ce bun? Nici eu însumi nu mai ştiu ce s-a spus! Se poate oare înţelege ceva din vorbă monotonă şi cleioasă a lui Robespierre? Proteste din amândouă părţile; m-a învinuit de septembrie, ca şi cum n-ar şti că Marat este cel care a făcut septembrie. Eu l-am învinuit de Lyon şi Nantes. Pe scurt, ne-am despărţit la cuţite.

A doua zi se şi răspândise zvonul despre ceea ce se întâmplase.

Robespierre i-a spus lui Panis:

— Îl vezi, nu e chip să-l readucem pe acest om în guvern; înăuntru corupe; în afară ameninţă. Noi nu suntem îndeajuns de puternici pentru a-l înfrunta, şi suntem prea curajoşi pentru a ne teme

de el; noi vroiam pacea, el vrea războiul; îl va avea.

Prietenii lui Danton au venit degrabă la Sèvres, implorându-l să înlăture furtuna care se pregătea şi îndemnându-l cu toţii la rezistenţă:

— Montagnarzii sunt cu tine, îi spunea măcelarul Legendre.

— Trupele sunt cu tine, spunea alsacianul Westermann.

— Opinia publică e de partea noastră, spunea Camille Desmoulins, care prin articolele din jurnalul său *Le Vieux Cordelier* simţea pulsând inima Franţei.

Dar Danton nu le-a răspuns decât cu un surâs de indiferenţă şi de orgoliu:

— Nu vor îndrăzni să mă atace, sunt mai puternic decât ei!

A doua zi, la 31 martie, la ora şase dimineaţa, el şi prietenii lui au fost arestaţi.

Cel mai crud lovit de această arestare a fost bietul Camille.

Jandarmii au intrat la el chiar în momentul în care desfăcea o scrisoare care începea astfel:

"Mama ta a murit..."

A aflat tot atunci că şi Danton fusese arestat.

— Ei bine, a spus el, unde merge el, voi merge şi eu.

Şi-a sărutat fiul, pe micuţul Horace care dormea în leagănul lui, şi s-a predat jandarmilor.

A fost condus la închisoarea Luxembourg. Şosea în acelaşi timp cu Danton; au intrat împreună, şi primul om pe care l-au întâlnit a fost Herault de Sechelles, care în aşteptarea morţii se juca de-a dopul{15} cu copiii portarului.

A alergat spre Danton şi Camille şi i-a îmbrăţişat.

Când s-a răspândit zvonul arestării lor, Parisul a rămas consternat.

Camille Desmoulins era ca nebun; se lovea cu capul de perete, plângea, o chema pe Lucile.

— La ce bun aceste lacrimi? L-a întrebat Danton. Suntem trimişi la eşafod; să mergem cu fruntea sus.

O voce slabă s-a auzit dintr-o celulă vecină. Era Fabre d'Eglantine.

— Cine eşti tu, biet nenorocit în disperare? A între bat acesta.

— Sunt Camille Desmoulins, i-a răspuns deţinutul.

— A început deci contrarevoluţia? A strigat Fabre.

Intrând la Luxembourg şi aplecându-şi capul sub boltă pe sub care nu treceai decât pentru a muri, Danton a murmurat:

— Pentru ca să ajungem aici am făcut eu să se instituie tribunalul revoluţionar! Dumnezeu să mă ierte şi să mă ierte şi oamenii!

La 2 aprilie, la ora unsprezece dimineaţa, au fost aduşi acuzaţii.

Doamna Danton, care nu se simţea bine din cauza sarcinii, nu avusese curajul să asiste la şedinţă; fuseseră arestaţi doi sau trei indivizi, complici în afaceri necinstite cu bani, şi îi implicaseră în proces, pentru ca publicul să creadă că Danton, Camille Desmoulins şi Herauld de Sechelles ar fi complici ai acestor mizerabili.

Când Danton a apărut între cei doi pungaşi, grefierul tribunalului, nemaiputîndui-ise stăpâni, şi-a aruncat până cu care scria şi s-a dus să-l îmbrăţişeze pe Danton.

— Vârsta, numele şi domiciliul dumneavoastră? A fost întrebat Danton.

— Eu sunt Danton, a răspuns el; am treizeci şi cinci de ani; domiciliul e de mâine neantul, iar numele meu va rămâne în Pantheonul istoriei.

Aceeaşi întrebare a fost pusă lui Camille Desmoulins.

— Sunt Camille Desmouiins, a spus el, am treizeci şi trei de ani, vârsta revoluţionarului Isus Cristos.

Încă din închisoare, Camille i-a scris soţiei lui două scrisori care i-au parvenit.

Ea, sărmana, rătăcea înnebunită de durere în jurul Luxembourgului. Camille, lipit de gratii, încerca s-o vadă, negândindu-se decât la ea şi la moarte.

Lucile s-a adresat lui Robespierre; i-a scris, i-a amintit că Desmoulins fusese prietenul lui, că el însuşi fusese martor la căsătoria lor.

Robespierre n-a răspuns.

A venit acasă la doamna Danton; vroia să meargă împreună la Robespierre, ca amândouă să ceară în genunchi iertarea bărbaţilor lor. Doamna Danton însă a refuzat-o cu îndărătnicie.

— Chiar dacă aş fi sigură că-mi salvez bărbatul, a spus ea, n-aş recurge la o asemenea intervenţie. Când te numeşti Danton, poţi muri, dar nu te poţi înjosi.

— Eşti mai tare decât mine, i-a spus Lucile doamnei Danton.

Şi ne-a părăsit disperată.

Nu are rost să-ţi povestesc condamnarea lor.

La ora patru slujitorii călăului au venit să lege mâinile condamnaţilor şi să le taie părul.

Danton nu s-a împotrivit; apoi, privindu-se într-un geam, a spus:

— Au izbutit să mă facă şi mai urât decât eram; din fericire, nu aşa voi apare în faţa posterităţii.

Camille Desmoulins nu putuse totuşi să creadă că

Robespierre îi va semna sentinţa de moarte. Când a văzut însă călăii intrând, l-a apucat un acces de furie. Nu a aşteptat să vină ei spre el, s-a aruncat asupra lor luptând cu disperare.

Au fost nevoiţi să-l trântească pe jos ca să-i poată lega mâinile şi

să-i taie părul.

Cu mâinile legate, l-a rugat pe Danton să-i strecoare în palmă o buclă din părul soţiei lui pe care o purta la piept şi pe care vroia s-o strângă murind.

Era paisprezece în aceeaşi şaretă.

Tot drumul Camille s-a adresat mulţimii.

— Oameni buni, strigă el, nu mă recunoaşteţi? Sunt Camille Desmoulins! Sunt cel care a făcut 14 iulie, sunt cel care v-a dat cocarda pe care o purtaţi!

La toate strigătele lui mulţimea n-a răspuns decât cu insulte, în timp ce Danton, încercând să-l liniştească, îi spunea:

— Hai, mori liniştit şi lasă în pace calicimea asta abjectă!

Când au ajuns în strada Saint-Honoré, în faţa casei tâmplarului Duplay, unde, locuia Robespierre, au văzut că avea uşile şi obloanele închise. Mulţimea şi-a înteţit strigătele.

Dar Danton s-a ridicat în picioare şi deodată s-a făcut linişte.

— Oricât de bine ai fi ascuns, a strigat el, tot auzi glasul meu. Te trag după mine, Robespierre! Robespierre, mă vei urma!

Şi Robespierre l-a auzit într-adevăr, şi s-a auzit apoi că lăsându-şi capul în jos a murmurat:

— Da, ai dreptate, Danton, nevinovaţi sau vinovaţi, toţi: ne vom da capul Republicii. Revoluţia îi va recunoaşte pe ai săi de cealaltă parte a eşafodului.

Herault de Sechelles a coborât primul, dar înainte de asta s-a întors vrând să-l îmbrăţişeze pe Danton. Călăul nu i-a permis acest lucru.

— Nătărăule! I-a spus Danton, nu vei putea, peste câteva clipe numai, să împiedici capetele noastre să se sărute când vor fi în coş.

Apoi a urcat Camille Desmoulins şi, recăpătându-şi tot calmul pe eşafod, a privit cuţitul ghilotinei plin de sânge şi a spus:

— Iată deci sfârşitul primului apostol al libertăţii.

Apoi adresându-se călăului:

— Trimite soacrei mele şuviţa pe care o vei găsi în mâna mea.

Danton a urcat ultimul. La tribună nu fusese nicicând mai mândru şi mai impunător; a privit cu milă mulţimea de la dreapta spre stânga, apoi întorcându-se spre călău, i-a spus:

— Să le arăţi capul meu; merită osteneala.

Când a doua zi m-am dus la Sèvres, ca să-mi unesc durerea cu a doamnei Danton, am găsit uşile şi ferestrele zăvorâte; toată această biată familie, decapitată prin şeful lor, părăsise regiunea, fără să se ştie încotro au apucat-o.

M-am întors la Lucile; fusese arestată chiar în dimineaţa aceea.

După opt zile urca şi ea pe eşafod.

Cu Lucile am pierdut singura şi ultima mea prietenă. Parisul nu

mai era decât un pustiu.

Atunci mi-au trecut prin minte cele mai disperate gânduri.

O clipă am avut intenţia să părăsesc Franţa, să plec în America, să te caut, să te găsesc în această lume nouă.

Din păcate, un fapt mărunt, la care nu mă gândisem, mi-a dat ultima lovitură.

Nu-mi mai rămăseseră decât câteva sute de franci: nu aveam cu ce să plătesc traversarea Oceanului.

Din acel moment, singură, complet părăsită, fără veşti de la tine, fără certitudinea că trăieşti, am căzut într-o apatie din care nu am ieşit pentru o clipă decât ca să mă cufund mai mult.

Ţi-am spus că aveam pe lângă mine o fată de la ţară pe care o chema Jacinthe. La două zile după moartea lui Danton, mi-a cerut să-i îngădui să-şi petreacă duminica la o mătuşă de-a ei, care locuia la Clamart.

I-am acordat învoirea pe care o dorea.

Fata, ştiind că nu o aveam decât pe ea de ajutor, a pregătit totul, ca să nu-mi lipsească nimic pe timpul celor douăzeci şi patru de ore. Apoi a plecat.

A doua zi, s-a întors mai curând decât o aşteptam. La Clamart se întâmplase ceva neobişnuit.

Către ora nouă dimineaţa, un bărbat încă tânăr, cur barba lungă şi privirea rătăcită, cu hainele sfâşiate demersul printre mărăcini în timpul nopţii, — a intrat în bodega "Puits-sans-vin". A cerut de mâncare şi a mâncat atât de lacom, încât a stârnit curiozitatea ţăranilor care beau alături de el şi care făceau parte din comitetul revoluţionar din Clamart.

În timp ce mânca, a început să citească, întorcând paginile cărţii cu mâini atât de albe şi de îngrijite, încât revoluţionarii aflaţi acolo nu s-au îndoit o clipă că aveau de-a face cu un duşman al Republicii.

Ţăranii l-au arestat şi l-au dus la district. Cum era obosit şi nu putea face un pas, l-au urcat pe un cal şi l-au condus la închisoarea din Bourg-la-Reine.

M-am grăbit să întreb cam ce vârstă avea deţinutul.

Jacinthe mi-a spus că era atât de tras la faţă, din cauza oboselii şi-a lipsurilor, încât cu greu i s-ar fi putut ghici vârsta; ea auzise doar spunându-se că era unul dintre girondinii proscrişi la 31 mai şi la 2 iunie, care reuşise să fugă.

Atunci am sperat înnebunită că acel proscris eşti tu, iubitul meu Jacques. Am trimis să-mi aducă degrabă o trăsură, m-am urcat împreună cu Jacinthe şi am plecat imediat la Clamart, cu toate că ştiam bine că acel om nu mai era acolo, dar vroiam să nu-mi scape nici una dintre ocaziile în care aş fi putut afla ceva despre tine.

Chiar de la Clamart am început să mă îndoiesc că ai fi tu; semnalmente prizonierului erau cu totul altele, dar suferinţa face astfel de ravagii în noi, încât acest lucru nu m-a împiedicat să conţinu cercetările.

Am ajuns către seară la Bourg-la-Reine; prizonierul se afla într-o celulă şi trebuia să fie duş a doua zi la Paris.

Ne-am instalat la un mic han, unde am aşteptat cu nerăbdare ziua, fără să mă culc şi fără să dorm.

Aici mi s-a confirmat zvonul că prizonierul, ascuns de aproape un an, fie în Franţa, fie în străinătate, a fost prins în timp ce încerca să se reîntoarcă la Paris.

Se înşelau însă. El fusese prins în timp ce, dimpotrivă, încerca să iasă din Paris.

În zori am deschis fereastra. Era mare zarvă în sat; toată lumea alerga spre închisoare.

Am trimis-o acolo pe Jacinthe. Simţeam că pe mine nu m-ar fi ţinut puterile.

Jacinthe s-a întors foarte speriată.

Prizonierul se otrăvise în timpul nopţii; îl găsiseră mort în celulă.

Cât timp îl ştiusem viu, forţele — cum am spus — îmi lipsiseră; dar mort, n-am mai avut nici o clipă de ezitare.

La închisoare am aflat şi cum îl chema.

Numele lui îl auzisem foarte ades şi cu mult respect rostit de Danton şi Camille Desmoulins. Îl chema Condorcet. Am vrut să-l văd.

Am intrat în închisoare; sta întins pe pat. Parcă dormea.

Era un bărbat cam de cincizeci şi cinci de ani, aproape chel; o figură gravă, blândă şi plină de nobleţe. M-am aplecat deasupra patului lui şi l-am privit îndelung.

Aceasta era, deci, moartea!

Am fost pentru a doua oară cuprinsă de un sentiment de adâncă invidie. Această odihnă nu valora oare de o mie de ori mai mult decât viaţa agitată şi fără speranţă pe care o duceam eu? Pentru ce să continui astfel? Ca să aflu într-o bună zi de moartea ta, cum va afla doamna Condorcet de cea a soţului ei? Fără îndoială că otrava care-i dăduse o moarte atât de senină fusese plăcută şi uşor de luat. Şi puţină; cei din jur arătau inelul în care fusese ascunsă.

Unde voi găsi o asemenea otravă, şi de ce nu te-am rugat, prietenul meu, înainte să te părăsesc, să-mi pregăteşti un inel asemănător, pentru căzui când aş fi despărţită de tine?

Am întrebat dacă se oferise cineva să vegheze mortul. Nimeni nu avusese această milă. Am cerut să rămân lângă el şi să mă rog.

Ştiam că domnul de Condorcet avea o soţie tânăra şi frumoasă. Ştiam că aveau un copil şi ştiam că soţia lui îl iubea cu adâncă afecţiune pe acest bărbat care putea să-i fie tată; mai ştiam că doamna Condorcet ţinea un magazin de lenjerie în strada Saint-Honoré la numărul 352. Deasupra magazinului avea un atelier de pictură şi din munca aceasta, precum şi din câştigul de la magazin trăiau ea, sora ei bolnavă, bătrâna ei guvernantă şi copilul.

Deoarece mi s-a îngăduit să veghez mortul, şi pentru că auzisem că abia a doua zi va fi îngropat, am luat o pană şi i-am scris doamnei

Condorcet:

"Doamnă,

Sunt ca şi dumneavoastră o femeie care îl plânge pe bărbatul de care e poate despărţită pentru totdeauna. Întâmplarea m-a adus lângă patul de moarte al unuia dintre cei mai însemnaţi oameni ai vremurilor noastre. Nu îl numesc, doamnă; veţi bănui de cine e vorba. V-o trimit pe slujnica mea, şi trăsura cu care am ajuns aici vă va conduce şi pe dumneavoastră; nu mie îmi este rezervată cinstea de a aduce ultimul omagiu celui pentru care mă rog."

I-am dat Jacinthei scrisoarea, i-am spus să plece la Paris şi să o ducă la adresa indicată.

Fata a plecat.

Vizitatorii care toată ziua făcuseră înconjurul patului deveniseră către seară mai rari.

Înrâurirea pioşeniei este atât de mare, încât nici unuia nu i-a trecut prin minte să mă insulte sau să râdă de mine.

Odată cu venirea nopţii gardianul a adus două lumânări, le-a aşezat pe vatră şi m-a întrebat dacă na doream ceva.

I-am cerut o supă, care mi-a şi fost adusă, şi apoi am rămas singură.

Cine poate spune, iubitul meu Jacques, că moartea este ceva înfricoşător, când dragostea, sufletul vieţii, coboară tristă spre apus, precum soarele în fiecare seară?

Atunci viaţa nu este altceva decât noapte — şi noaptea nu este altceva decât sora morţii.

Astfel, în timpul celor cinci sau şase ore cât am vegheat lângă mort, am luat o hotărâre nestrămutată.

Mai am bani pentru aproape două luni. Nu vreau să cerşesc. Nu ştiu, să lucrez; voi mai trăi încă două luni, nădăjduind că în acest timp Providenţa mă va ajuta să. Am veşti de la tine. Dacă în două luni nu voi primi nimic din partea ta, cum foamea este o moarte prea dureroasă, într-o zi de execuţie, mă voi duce în piaţa Louis al XV-lea şi voi striga: "Trăiască regele!" în trei zile totul se va termina, şi voi dormi tot atât de liniştită şi tot atât de nepăsătoare ca acest corp lângă care. Îmi petrec acum noaptea.

Vai, prietene, cu cât îl priveam mai intens, cu atât mă cufundam în fatala credinţă a neantului. Acel cadavru era al unui om de geniu, al unui om de bine, al unui om după inima lui Dumnezeu. Dacă vreodată a dăinuit în vreun trup un suflet emanând din esenţa divină, atunci acesta a fost.

De câte ori în timpul lungului priveghi eu singură cu el, în deplină tăcere, când în închisoare şi poate chiar în sat numai eu eram

trează; de câte ori nu l-am întrebat: Trupule, ce-ai făcut cu sufletul tău?

Cred că dacă sufletul ar exista, când atât de fierbinte îl implori în puterea nopţii, ar trebui să dea un oarecare semn al prezenţei lui. Numai ceea ce nu există nu răspunde.

Dacă sufletul putea să răspundă, sigur i-ar fi răspuns lui Shakespeare care întrebase moartea prin gura lui Hamlet. Niciodată nu-i fusese adresată o invocare mai înălţătoare, o rugă mai stăruitoare.

Ce a făcut atunci Shakespeare? Văzând că moartea este mută, l-a trimis pe însuşi Hamlet să caute în moarte secretul morţii.

Dacă acest secret nu e decât neantul, dacă omul n-ar trăi o întreagă viaţă de nelinişti şi de dureri, agăţat da o speranţă nedesluşită şi fragilă, dacă nu ar trăi decât ca să o vadă curmându-se nelămurit odată cu ultimul lui suspin, — atunci de unde a venit el în ziua naşterii?

Ce vor deveni, iubitul meu Jacques, frumoasele noastre proiecte de o viaţă eternă, petrecută unul lângă celălalt? — după iluziile timpului pierdut ar urma pierderea iluziilor eternităţii!

Şi apoi, cum am putea înţelege care a fost intenţia lui Dumnezeu, când ne-a lăsat în incertitudine? Dar nu, actele lui sunt de neînţeles, ca şi el!

Când un rege trimite un mesager de cealaltă parte a mărilor, temându-se ca mesagerul lui să nu se rătăcească pe drum, îi dezvăluie scopul călătoriei sale.

Ludovic al XVI-lea, când l-a trimis pe La Perouse în Oceania, i-a indicat drumul pe care-l avea de făcut în această lume necunoscută.

La Perouse a murit în această călătorie. Dar cel puţin el a ştiut în ce scop fusese trimis, ce trebuia să caute, ce trebuia să aducă, dacă ar fi supravieţuit.

Noi, noi suntem trimişi pe un ocean cu mult mai furtunos decât Oceanul Indian, şi nu ni se spune ce să facem aici, şi ce se va întâmpla cu noi când o furtună ne va înghiţi.

Şi când te gândeşti că cele mai luminate minţi — ale lui Homer sau Moise, Solonr sau Zoroastru, Eschil sau Confucius, Dante sau Shakespeare, pe oare acest Dumnezeu mut şi nevăzut le tot creează de şase inii de ani sau poate de două ori pe atât — au pus în faţa cadavrului unui frate, al unui prieten sau al unui străin, întrebările pe care le pun eu acum acestui cadavru, — care ar trebui să fie cu atât mai dispus să-mi răspundă cu cât a fost faţă de el însuşi în faţa morţii, şi pe care cadavru nimeni nu a văzut tresărind vreo fibră ca să răspundă da, sau ca să răspundă nu!

Oh, prietene, când erai cu mine credeam, fiindcă este uşor să crezi când eşti plin de speranţă, de dragoste, de bucurii; dar departe de tine, în izolarea, în singurătatea, în durerea mea, nu mă opresc nici

chiar la îndoială; şi nu cred decât în lipsa binelui şi a răului, decât în odihna eternă, decât în dizolvarea fiinţei noastre în mijlocul acestei naturi neştiutoare, care produce fără mai multă afecţiune pentru unul decât pentru celălalt, plantele veninoase şi plantele binefăcătoare, câinele care îşi mângâie stăpânul, şarpele care îl muscă pe cel care l-a încălzit.

La ora trei dimineaţa am auzit o trăsură duruind pe caldarâmul satului şi oprindu-se la poarta închisorii.

S-a bătut, porţile s-au deschis şi, condusă de gardian şi de Jacinthe care a rămas lângă uşă, a intrat, doamna Condorcet.

Primul ei gest a fost să se arunce fără zăbavă pe patul unde stătea întins corpul bărbatului ei.

Am profitat de durerea în care se pierduse ca să ies din celulă, să cobor în stradă şi să mă îndepărtez degrabă.

La ora şase dimineaţa eram la mine acasă şi m-am culcat liniştită.

Hotărârea mea era luată.

Când m-am trezit, prima grijă a fost să număr puţinii bani care îmi rămăseseră.

Mai aveam o sută zece franci de argint, aproape treizeci sau patruzeci de mii de franci în asignaţi. Dar era acelaşi lucru, pentru că o pâine care costă şaizeci de centime în argint, costa optzeci de franci în asignaţi.

Îi datoram Jaicinthei leafa pe o lună; i-am plătit luna aceea şi alte două în plus, cu totul şaptezeci şi cinci de franci.

Mi-au mai rămas treizeci şi cinci de franci.

Nu i-am spus nimic bietei fete despre hotărârea mea şi am continuat să trăiesc ca de obicei.

Dar vai! Nimeni nu mai trăia ca de obicei; eram, dacă nu în noaptea veşnică, cel puţin în crepusculul care duce spre ea, 03 fusese un vulcan, însă flacăra lui era o lumină. Pe vremea aceea se trăia şi se murea; astăzi se agonizează.

Pe străzi auzeai: *l'Anii du peuple!*

Acum *l'Ami du peuple a murit.*

Pere Duchesne a murit.

Strigau: *Vieux Cordelier*.

Vieux Cordelier a murit.

Spuneau atunci: "Uite că trec Danton!" şi cu toţii alergau să-l Vadă pe Danton.

Astăzi spun: "Uite-l pe Robespierre!" şi uşile toate se închid ca să nu-l vadă pe Robespierre.

Când l-am văzut pentru prima oară, l-am recunoscut pe dată.

M-am dus la cimitirul Monceaux, nu voi spune că m-am dus să mă rog la mormintele lui Danton, Desmoulins şi Lucile, — tu nu m-ai învăţat să mă rog, — ci să mă sfătuiesc cu ei.

Nădăjduiam ca mormintele tribunilor să fie mai elocvente decât cadavrul filozofului.

Moartea nu este numai noapte, ci mai ales linişte.

Gropile prietenilor noştri sunt lângă zidul care desparte cimitirul de parcul rezervat de la Monceaux.

Am auzit voci de cealaltă parte a zidului. Am avut curiozitatea să ştiu cine îndrăznea să vină şi să tulbure liniştea morţilor cu voci atât de ridicate.

Zidul este scund şi căţărându-mă pe o piatră desprinsă din el am putut să privesc pe deasupra.

M-am uitat. Era el, Robespierre.

Se pare că zilnic are nevoie de două ore de plimbare, şi că a ales parcul rezervat de la Monceaux.

Ştia oare că moartea este la doi paşi de el?

Ştia că numai un zid mic şi şubred îl desparte de locul arid al aşternutului de var nestins şi mistuitor, unde i-a culcat pe Danton, pe Camille Desmoulins, pe Herault de Sechellea, pe Fabre d'Eglantine? Să fie poate o sfidare azvârlită morţilor, aşa cum o azvârle celor vii?

Mergea repede, însoţitorii lui se ţineau după el cu greu.

Clipind des, cu muşchii feţei agitaţi, epuizat, slăbit, încotro se duce astfel şi când are de gând să se oprească?

Era totuşi timpul. Văzând mereu ghilotinindu-se femei şi copii, oamenilor le-a trecut spaima de ghilotină.

Jurnalul lui Prudhomme, singurul care a mai rămas şi care a reapărut după ce şi-a încetat o vreme apariţia, relata acum câteva zile că un curios, întorcându-se să vadă cum funcţiona eşafodul, l-a întrebat pe unul de lângă el:

— Ce-ar trebui să fac oare ca să fiu ghilotinat?

Acum câteva zile unul dintre condamnaţi citea o carte când a fost strigat. A citit şi în timp ce i s-a făcut toaleta şi a continuat să citească până a ajuns la eşafod; la picioarele ghilotinei a pus semn la carte, a aşezat-o pe marginea şaretei, apoi şi-a întins braţele ca să-i fie legate.

Jacinthe mi-a povestit că alaltăieri cinci deţinuţi au scăpat de sub escortă nu ca să se salveze, ci ca să meargă încă o dată la Vodevil.

Unul din cei cinci s-a întors la tribunalul care-l condamnase şi aici a întrebat:

— Puteţi să-mi spuneţi unde sunt jandarmii mei? I-am pierdut.

Un om a fost găsit dormind într-una din tribunele Convenţiei.

— Ce faci dumneata aici? A fost întrebat.

— Venisem să-l omor pe Robespierre; dar în timp ce-şi ţinea discursul am adormit.

Am primit vizita doamnei de Condorcet, care venise să-mi mulţumească. Cu figura ei feciorelnică. Rafael ar fi luat-o drept prototip al metafizicii. Are treizeci şi trei de ani.

A fost mai întâi călugăriţă. Nu pentru a se întoarce lângă ea se expusese Condorcet când fusese prins, ci, dimpotrivă, pentru a sta cât mai departe; se ascunsese în strada Servandonisi doamna Condorcet o dată pe săptămână, tremurând şi cu inima zdrobită, se ducea să-l vadă. El era înspăimântat de primejdia la care se expunea soţia lui. Făcuse rost de la Cabanis de o otravă sigură. Ca şi mine, îşi fixase un termen pentru supliciul său. Trebuia să-şi termine cartea *Progresul raţiunii umane*, în noaptea de 6 aprilie a scris ultimul rând şi în zorii zilei a plecat.

Nu a mers prea departe, după cum se ştie. La Clamart a fost recunoscut; la Bourg-la-Reine s-a otrăvit.

Îi fusese dat acestei biete femei tristă *până la moarte* — cum spune în Evanghelie — să-mi dăruiască un moment de bucurie.

Ea ştie că mai sunt încă patru girondini ascunşi, doi la Bordeaux, doi în grota Saint-Emilion.

Nu Ie cunoaşte numele; va primi însă veşti despre ei şi-mi va da de ştire.

Oh, iubitul meu Jacques, nu m-aş mâna ca tu să fii unul din cei patru ascunşi!

De azi într-o lună, de azi în două luni, totul se poate schimba. Oamenii îl urăsc pe Robespierre, ţi-o jur.

De la moartea lui Danton toată vina a fost aruncată asupra lui. Lumea nu poate uita că tocmai apelul la clemenţă i-a împins pe prietenii noştri în mormânt.

Robespierre a ucis femeile, femeile îl vor ucide pe el, dar nu fizic, cum a făcut Charlotte Cerday, ci moral.

Moartea Charlottei Cirday, calmă, neînfricată, sublimă, a întemeiat o religie, — religia admiraţiei.

Moartea doamnei du Barry, biata făptură strigând pe eşafod: "încă o clipă, domnule călău, încă o clipă", a întemeiat religia milei.

Dar execuţia sărmanei noastre Lucile le-a întrecut pe toate acestea. Nu a existat făptură omenească, de orice părere ar fi fost, să nu fi simţit că i se sfâşie inima din cauza morţii ei.

Cu ce greşise? Vrusese să-şi salveze soţul iubit; rătăcise în jurul închisorii; se rugase, plânsese; îi scrisese lui Robespierre: "Dumneata m-ai iubit, ai vrut să te căsătoreşti cu mine..."

Asta poate a fost crimă, mai cu seamă dacă domnişoara Cornelie Duplay citise scrisoarea.

La execuţia lui Lucile toată lumea a spus: "Oh, asta e prea mult!"

Şi iată dovada, iubitul meu Jacques. Cum am spus mai înainte, doamna de Condorcet ţine un mic magazin de lenjerie şi un atelier de pictură, situat la câteva case de cea pe care o locuieşte Robespierre; gălăgia unei teribile mulţimi a atras-o la fereastră.

Vacarmul se stârnise chiar în faţa casei tâmplarului, Duplay.

Iată ce se întâmplase: o tânără regalistă, fata unui negustor de hârtie din Câte, s-a prezentat de trei ori la locuinţa lui Robespierre, spunând că vrea să-l vadă.

A treia oară insistenţa ei a trezit bănuielile domnişoarei Cornelie, care a chemat lucrătorii şi aceştia au arestat-o.

Într-un coş avea două cuţite mici.

Interogată asupra cauzei insistenţei ei, n-a putut răspunde altceva decât că a vrut să vadă cum arăta un tiran.

A fost dusă la Force şi va face parte dintr-un mare grup anchetat sub acuzaţia de asasini ai lui Robespierre.

Seara, tremurând de spaimă, Legendre şi Rousselin au cerut iacobinilor să le dea o gardă pentru Robespierre.

Astfel, când un om este condamnat, şi acela este Robespierre,

prieteni şi duşmani se unesc ca să-l piardă.

Tânăra Renaud, duşmana lui, îl numeşte tiran, vrând să-l omoare.

Rousselin şi Legendre, prietenii lui, l-au proclamat tiran din moment ce au cerut pentru el o gardă.

Mi-am petrecut noaptea visând, iubitul meu, şi întrebându-mă, — pentru că tot eram hotărâtă să mor — dacă nu ar fi mai bine să-mi folosesc la ceva moartea.

Aşadar el trebuie să organizeze, după cum se povesteşte, o mare solemnitate, o sărbătoare a Fiinţei supreme, în care va fi glorificat el însuşi ca mântuitor al lumii.

Acestui om nu-i e de ajuns că e stăpân, vrea să fie Dumnezeu.

Mă întrebam dacă nu e necesar un mare exemplu, lovindu-l în plin triumf.

Dar dacă trebuie dat un mare exemplu, de ce nu îl dă însuşi Dumnezeu?

Din moment ce un asemenea om există, înseamnă că Dumnezeu îi îngăduie existenţa.

Din moment ce Dumnezeu îi îngăduie existenţa, înseamnă că el serveşte intenţiilor sale.

Trăieşte el ca un instrument de pedeapsă divină?

Nu, căci atunci el nu ar lovi decât pe cei răi; nu, căci atunci el ar cruţa femeile şi copiii.

Trăieşte el din uitarea şi indulgenţa lui Dumnezeu?

În acest caz îi revine omului să corecteze slăbiciunile lui Dumnezeu?

Nu, iubitul meu, eu nu am nici sufletul unei Jahel, nici al unei Judith, nici al unei Charlotte Corday. Prefer să mă prezint cu mâinile nepătate de sânge în faţa fiinţei necunoscute care mă va primi dincolo de pragul vieţii.

Destul va trebui să dau socoteală de propriul meu sânge.

Faimoasa lui sărbătoare a avut loc. Nici în calea Domnului n-au fost presărate atâtea flori de-a lungul drumului străbătut de el altădată. Se spune că domnia sângelui s-a terminat, că îi urmează cea a clementei. Robespierre a oficiat ca pontif al Fiinţei supreme.

Ghilotina a dispărut, aşa cum dispare soarele pentru a reapare a doua zi, şi ca şi soarele ea a dispărut dintr-o parte pentru a răsări într-alta.

De acum înainte execuţiile se vor face în foburgul Saint-Antoine, — iată ce a câştigat Parisul la sărbătoarea Fiinţei supreme.

Şaretele nu vor mai avea de traversat Pont-Neuf, strada Roule şi strada Saint-Honoré.

Robespierre vrea să condamne, dar nu vrea ca cei condamnaţi, trecând prin faţa casei tâmplarului Duplay, să strige ca Danton:

— Te iau cu mine, Robespierre! Robesipierre, mă vei urma!

Totuşi i se pregăteşte o frumoasă sărbătoare.

Într-o singură zi, cincizeci şi patru de persoane, din care şapte sau opt sunt femei frumoase, iar două sau trei chiar foarte tinere.

Dacă procesul ar mai întârzia puţin, aş putea spera să fiu şi eu implicată.

Se povestesc în fiecare zi lucruri groaznice, care fac să sporească mânia poporului întocmai ca lava unui vulcan.

Iată ce s-a petrecut ieri la Plessis:

Un condamnat pe nume Osselin, nume de o tristă celebritate, în momentul în care l-au strigat să-i urce în şaretă, şi-a înfipt, în lipsa unei alte arme, un piron în inimă.

L-au lăsat puţin, şi apoi au început să-l târască. El apăsa într-una cuiul, fără să izbutească să se omoare. Gardienilor li se făcuse milă de el şi îl trăgeau îndărăt spunând:

— E mort.

Ajutoarele călăului îl trăgeau spre ei, spunând:

— Trăieşte!

Şi călăii au fost cei mai tari. Au pornit-o în goană şi au putut să-l ghilotineze încă viu.

Tu nu găseşti, iubitul meu, că asemenea lucruri murdăresc izvorul de lumină al dumnezeirii şi că ţi-e ruşine să mai trăieşti după ce le-ai văzut?

Îmi vine să arunc în Sena cei doi sau trei ludovici care mi-au mai rămas, ca să termin mai repede.

Să ne obişnuim cu moartea, vorbind puţin despre cimitir.

Îţi aminteşti, iubitul meu, acea măreaţă scenă din *Hamlet* în care groparii, glumind între ei, unul îl întreabă pe celălalt dacă ştie care monument durează cel mai mult; văzând că interlocutorul se încurcă din ce în ce, îi spune:

— Nătărăule! E groapa, fiindcă doar judecata de apoi îi va vedea sfârşitul.

Ei bine, prietene, în vremea noastră, când nimic nu este durabil, groapa însăşi a devenit nestatornică, asemeni tuturor celor omeneşti.

Sentimentul de milă profundă, inspirat de moartea femeilor şi care după executarea lui Lucile a făcut să se audă: "Este prea mult!", ei bine, acea milă s-a domolit.

Cum ar fi oare altfel? Până la Danton şi Lucile, şaretele duceau douăzeci, douăzeci şi cinci de condamnaţi; astăzi duc câte şaizeci.

Boala acută a devenit cronică.

Ghilotina are obiceiul să-şi ia masa de la ora două până la şase seară: venim s-o vedem cum se hrăneşte ca animalele feroce din Jardin des Plantes. La ora unu şaretele o pornesc la drum ca să-i aducă iarăşi carne.

În loc de cincisprezece-douăzeci de îmbucături ca altădată,

înghite acum cincizeci sau şaizeci, — asta e totul; pofta i-a venit mâncând.

Totul e un fel de rutină, un mecanism organizat.

Fouquier-Tinville învârteşte roata şi învârtind-o se îmbată. Acum două zile el a propus să aşeze ghilotina chiar în teatru.

Dar toată povestea asta dă morţi, iar morţilor le trebuiesc cimitire.

Belşugul de cadavre a început la Madeleine. E adevărat că acolo se află regele, regina şi girondinii.

Vecinii au spus: "Destul!" şi cimitirul a fost închis pentru a se deschide porţile celui de la Mcnceau.

Danton, Desmoulins, Lucile, Fabre, d'Eglantine, Herault de Sechelles şi ceilalţi au fost primii.

Apoi, cum cimitirul nu are decât douăzeci şi nouă de stânjeni lungime şi nouăsprezece în lăţime, curând a fost plin. Ghilotina şi-a schimbat locul.

I s-a dat cimitirul Sainte-Margueritte. Cu şaizeci de cadavre pe zi, s-a umplut şi acesta. Nu mai aveau unde să-i îngroape.

Ar fi fost o soluţie, să se azvârle un strat de treizeci de centimetri de var pe fiecare cadavru; dar cum condamnaţii ar fi fost la un loc cu ceilalţi morţi ai cimitirului, însemna să fie calcinaţi cu toţii, —şi morţii foburgului şi morţii oraşului.

Dintr-o pietate lesne de înţeles, foburgul n-a acceptat să li se ardă morţii.

Atunci condamnaţii au fost transportaţi la mănăstirea Saint-Antoine, dar iată că la şapte sau opt picioare adâncime au dat de apă, şi toate fântânile din cartier riscau să fie otrăvite.

Oamenii tac, însă pământul vorbeşte; el spune că e istovit; se plânge că i se dau mai mulţi morţi decât poate descompune.

Mărturisesc, iubitul meu, că, pe măsură ce mă apropii de termenul pe care eu însămi l-am fixat, mă gândesc mai mult la bietul meu trup. Ce va spune sufletul meu, dare totdeauna l-a avut în grijă, când va plana deasupra lui şi îl va vedea respins de argilă, topindu-se şi mustind la soare? Îmi vine să scriu Comunei, pe care o văd acum în mare încurcătură, şi să-i propun să ardă trupurile ca la Roma.

Dar nu trebuie să pierd timp; suntem în 9 iunie şi în câteva zile...

Perfect, ghilotina a fost adusă înapoi în Piaţa Revoluţiei. Asta mi-a redat toată liniştea.

Eram teribil de necăjită că nu voi muri în piaţa unde muriseră oamenii cumsecade.

Ce vrei, iubitul meu Jacques, sângele nu înşeală şi de aceea, cu toate că din moşiile mele, din castelele, din casele din fermele, din cei o sută de mii de franci venit, în fine din toate astea nu mi-au rămas decât opt franci într-un sertar, — eu nu sunt, mai puţin domnişoara de Chazelay.

Există cel puţin un punct asupra căruia sunt liniştită, — nemurirea sufletului. Din moment ce Robespierre a i recunoscut-o în numele poporului francez, înseamnă că ea există. Un popor întreg, şi încă atât de inteligent ca al nostru, nu ar fi recunoscut în unanimitate un lucru care nu i-ar fi fost dovedit materialmente.

Sărbătoarea cămăşilor roşii se apropie. Se spune că va fă fi la 17 ale lunii acesteia.

După cât se pare, va fi ultimul spectacol de acest fel pe care îl voi vedea...

Cele două personaje principale ale acestei îngrozitoare drame sunt mama şi fiica; doamna şi domnişoara de Saint-Amarante.

Mama este văduvă, spune ea, a unui aghiotant ucis la 6 octombrie.

Fiica este măritată cu fiul domnului de Sartines.

Cele două doamne primeau multă lume; locuiau în casa din colţul străzii Vivienne.

Pe pereţii salonului lor, unde se jucau cărţi, se puteau vedea multe portrete ale regelui şi ale reginei.

Robespierre{16} tânărul era unul dintre obişnuiţii casei.

Se presupunea că el îşi va ocroti prietenele. Asta ar fi însemnat ca Robespierre să accepte revenirea la clemenţă. Deci, revenirea la clemenţă din cauza unor femei regaliste şi corupte. Frumos câmp de exploatat pentru calomnie.

Numai că Robespierre nu avea sentimente fraterne atât de calde încât să cadă în cursă.

El a ordonat, dimpotrivă, să li se alăture şi tânăra

Renaud, cea care se prezentase la el să vadă cum arată un tiran, şi bărbatul care venise să-l asasineze şi ador mise în tribună.

Apoi, cum din suficiente motive el era părintele patriei, a hotărât ca toţi asasinii săi să meargă la eşafod îmbrăcaţi în cămăşi roşii.

Va fi o mare sărbătoare, cu atât mai mult cu cât 17 iunie va coincide exact cu terminarea resurselor mele de trai.

Iubitul meu, am împlinit ieri şaptesprezece ani; timp de zece ani nu am fost nici fericită, nici nenorocită, neavând nici sentimentul bucuriei, nici pe cel al tristeţei; timp de patru ani însă, am fost atât de fericită cât poate fi o femeie: am iubit, am fost iubită.

De doi ani viaţa mea se desfăşoară între speranţă şi nelinişte; cum nu am făcut niciodată vreun rău cuiva, nu-mi închipui că Dumnezeu vrea să mă încerce, şi cu atât mai mult să mă pedepsească. Poate ar fi fost mai bine pentru mine în aceste momente dacă în locul educaţiei filozofice pe care am primit-o de la tine, să fi primit de la vreun preot educaţia catolică, aceea care pregăteşte pe creştini să primească, binecuVântând pe Dumnezeu, atât binele cât şi răul; dar mintea mea refuză un alt raţionament decât acesta:

Sau Dumnezeu este bun, sau Dumnezeu este rău.

Dacă Dumnezeu este bun, el nu poate trimite suferinţă cui nu a făcut rău.

Dacă Dumnezeu este rău, îl reneg; nu este Dumnezeul meu.

Nimic nu mă va putea face să cred că un lucru nedrept provine de la o esenţă divină.

Prefer să mă întorc, iubitul meu, la acea vastă şi inteligentă filozofie care nu admite un dumnezeu personal, care să se ocupe de fiecare individ în parte, când el are de diriguit ordinea universală a naturii.

"Numai prin porunca lui Dumnezeu poate muri până şi o pasăre", spune Hamlet.

Dar Dumnezeu a spus o dată pentru totdeauna:

"Păsările vor muri; şi păsările mor.

Când, unde, cum, — Dumnezeu nu-şi face griji.

Cu noi, iubitul meu, este la fel cum e şi cu păsările. Dumnezeu a populat globul nostru cu toate speciile vieţii, de la imensul elefant până la infuzorul invizibil; elefant sau infuzor, nu i-a venit mai greu să-l creeze pe unul decât pe celălalt şi nu îl iubeşte mai mult pe unul decât pe celălalt. El nu vrea decât conservarea raselor,

Pentru ce crede rasa umană că are un Dumnezeu al ei special? Oare pentru că este cea mai nesupusă, cea: mai răzbunătoare, cea mai feroce, cea mai orgolioasă dintre rase? În plus, se vede bine ce fel de Dumnezeu şi-a făurit, — Dumnezeul armatelor, Dumnezeul răzbunărilor, Dumnezeul ispitelor; nu a introdus ea acea blasfemie în cea mai sfântă rugăciune a ei: *ne nos inducos în tentationem*? Îl vezi tu, iubitul meu, pe Dumnezeu plictisindu-se în grandoarea lui eternă, în măreţia lui nemaipomenită şi trecându-şi vremea — cu ce? Să ne ducă pe noi în ispită?

Şi ni se porunceşte să ne rugăm lui Dumnezeu seara şi dimineaţa, să cerem să ne ierte greşelile noastre.

Să-i cerem mai întâi să ne ierte rugăciunile, când acestea sunt o

greşeală.

Şi apoi orgoliul acela de pigmei, de a crede că îl putem ofensa pe Dumnezeu!

În ce? Cum? Tăgăduindu-l?

Noi nu-l tăgăduim, noi îl căutăm.

Dacă ar fi vrut să fie cunoscut, s-ar fi arătat.

Îl vezi tu pe Dumnezeu transformat în enigmă şi enigma dată oamenilor ca să aibă ce dezlega în eternitate?

Astfel, fiecare popor şi-a făcut un Dumnezeu după placul lui, care nu este bun decât pentru el singur şi care nu poate servi altora.

Hinduşii şi-au creat un dumnezeu cu patru capete şi patru mâini, ţinând în aceste mâini lanţul pe care se sprijină lumile, cartea legii, dalta de scris şi focul sacrificiului.

Egiptenii şi-au creat un dumnezeu muritor şi al cărui suflet trece la moartea lui în corpul unui bou.

Grecii s-au creat un dumnezeu paricid; când lebădă, când taur, aruncându-şi din cer pe pământ — cu o lovitură de picior — singurul fiu legitim pe care-l avusese..

Evreii şi-au creat un dumnezeu gelos şi răzbunător, care îneacă pământul ca să facă oamenii mai buni şi care îşi dă seama că după aceea sunt mai răi decât att fost înainte.

Doar mexicanii şi-au creat un dumnezeu vizibil, Soarele.

Noi, privilegiaţii creaţiunii, l-am avut pe Omul-Dumnezeu, cu morala lui sfânta; el ne-a dat o religie a dragostei şi a devotamentului.

Dar duceţi-vă să o căutaţi, pierdută cum este între dogmele Bisericii, cu pontiful ei — regele Romei —care, ca fondator divin, în loc să-i dea Cezarului ce-i al Cezarului, face comerţ cu tronuri, tocmai el al cărui regat nu este în lumea aceasta!

Doamne-Dumnezeule, în momentul; în care voi apare în faţa ta, aş face poate mai bine să mă rog, să mă umilesc, să cred, să supun inteligenţa mea credinţei, adică să nu cred în ceea ce văd şi să cred în ceea ce nu văd. Dar tu mi-ai dat această inteligenţă ca să mă servesc de ea. Tu ai spus-o: Adevărul nu e pe lume ca să fie ascuns. Soarele a fost creat ca să lumineze pământul.

Nu, Doamne, nu, suflet al lumii, nu, creator al infinitului, nu, stăpân al veşniciei, nu, nu voi crede niciodată că suprema ta plăcere este de a fi adorat de această turmă simplă care te primeşte gata făcut din mâinile preoţilor ei şi care te închide în dogma îngustă a credinţei iraţionale, când întregul univers nu este de ajuns de încăpător ca să te cuprindă!

Astăzi se celebrează liturghia roşie pe marele altar al Revoluţiei.

Ieri doamna de Condorcet a venit să mă vadă; avea ceva să-mi comunice.

Eram plecată să-mi iau rămas bun de la mormintele din cimitirul

Monceau.

Mă voi duce astăzi pe la ora două la doamna de Condorcet, locuieşte în strada Saint-Honoré, 352. Voi sta într-un loc minunat de unde voi putea vedea trecerea cortegiului.

Acum, prietene drag, eu însămi nu ştiu ce se va întâmpla, nu ştiu dacă acest manuscris va ajunge vreodată în mâinile tale, căci nu ştiu ce e cu tine, nu ştiu dacă trăieşti, nu ştiu dacă ai murit.

Doamna de Condorcet este singura persoană din lume pe care o cunosc: dacă nu eşti decât exilat şi te vei întoarce în Franţa, numai ea va fi în măsură să cunoască acest lucru; voi depune deci în mâinile ei manuscrisul.

Îl voi putea continua în închisoare? Voi putea oare — până în momentul în care voi urca în şareta nefastă, să-ţi spun: "Te iubesc"? Nu; să-ţi scriu: "Te iubesc"; să ţi-o spun, o voi putea face mereu, şi va fi ultimul cuvânt pe care-l voi arunca în vânt pe eşafod, şi securea îl va reteza în grumazul meu.

Dealtfel, iau caietul cu mine; poate ceea ce avea să-mi spună are o oarecare importanţă, şi poate acasă la ea voi avea timp. Să adaug ceva.

Am făcut bine că l-am luat, vei şti măcar, iubitul meu, că nu am murit decât după ce mi-am pierdut ultima speranţă.

Ieri la Convenţie s-a dat citire acestei scrisori a reprezentantului lui Robespierre la Bordeaux:

"Bordeaux, 13 iunie, seara

Trăiască Republica una şi indivizibilă!

Girondinii pe care îi ştiam ascunşi la Bordeaux au fost denunţaţi şi arestaţi. Unul din ei s-a înjunghiat şi a murit pe loc.

Ceilalţi s-au retras în grotele de la Saint-Emilion unde sunt vânaţi cu câinii.

Ora opt seara

Aflu chiar în clipa aceasta că au fost prinşi. Din nenorocire unul a fost sugrumat în luptă.

Cei doi supravieţuitori au refuzat să-şi spună numele; nimeni nu-i cunoaşte aici la Bordeaux.

Mâine seară ghilotina va face dreptate.

Trăiască Republica!"

Sunt patru zile de când a fost scrisă scrisoarea, prin urmare ei sunt morţi!

Dacă tu ai fi una din victime, cum de nu a venit sufletul tău să-şi ia rămas bun de la mine?

Odată mort, tu ai ştiut unde mă aflu, morţii le ştiu pe toate.

Oh! Dacă trăieşti, eu voi veni să-mi iau rămas bun oriunde vei fi, dacă nu...

Iată cortegiul asasinilor lui Robespierre.

Este într-adevăr foarte frumos: gândeşte-te, cincizeci şi patru de cămăşi roşii. Celor zece şarete le-au trebuit două ore ca să vină de la Conciergerie până aici.

Şi casa tâmplarului Duplay este închisă tot ca în ziua execuţiei lui Danton şi a lui Camille Desmoulins.

Eu înţeleg ferestrele închise în ziua aceea, era vorba de prieteni. Dar astăzi, Robespierre, trec asasinii tăi. Sau nici tu nu eşti atât de sigur, sau nici tu nu prea crezi?

Atunci, dacă-i aşa, întinde un lanţ de-a curmezişul străzii, şi cortegiul de nevinovaţi nu va trece mai departe de uşa ta.

Nu poţi să ierţi o dată, tu care ucizi în fiecare zi?

Iată un frumos prilej să joci rolul lui Dumnezeu!

Hai, suveran pontif, întinde mâna şi pronunţă faimosul *quos ego* al lui Neptun.

Ah! De astă dată ofranda este demnă de divinitate.

Ţi-au înmănuncheat această jerbă omenească de pe toate treptele scării sociale. Iată pe doamna Saint-Amarante şi pe fiica ei; iată patru funcţionari ai muncipalităţii: Marino, Soules, Froidez şi Dauge; iat-o pe domnişoara de Grandmaison, artistă la Italieni; iată pe Louise Giraud, cea care a vrut să vadă cum arată un tiran.

L-a văzut.

Şi acea fetiţă de şaisprezece ani, acea fetiţă nefericită, care nu a făcut nimic altceva decât că i-a adus de mâncare stăpânei sale.

Oh! Ce frumos va fi spectacolul; execuţia va dura cel puţin o oră.

Apoi tunuri, soldaţi... Nu s-a mai văzut încă ceva asemănător de la execuţia lui Ludovic al XVI-lea.

Rămâi cu bine, prietenul meu; adio, iubitul meu, adio, viaţa mea; adio, sufletul meu; adio, tot ce am iubit, tot ce iubesc, tot ce voi iubi până dincolo de moarte.,. Adio!

Le voi vedea pe toate şi voi arunca blestemul asupra acestui om.

(Urmarea manuscrisului Evei pe foi volante)
La Force, 17 iunie 1794, seara

Sunt în La Force, în camera ocupată mult timp de Vergniaud. Iată ce s-a întâmplat.

Vrând să asist la execuţie, am coborât de la doamna ele Condorcet şi am început nu să urmez, ci să merg înaintea şaretei. Un om îmbrăcat de gală, în uniformă de general, gătit cu pene şi panaşe şi învârtind o sabie mare, deschidea drumul şaretei.

Era generalul Comunei, Henriot. Cineva a avut grijă să-mi spună

că el devenea maestru de ceremonii al ghilotinei numai în ocaziile solemne.

Cel care mi-a dat aceste explicaţii era un burghez cam de patruzeci şi cinci de ani, cu umeri laţi şi foarte cunoscut, după cât se pare, în mulţimea Parisului, pentru că, fără să fi avut nevoie să se servească de forţa lui, toţi îi făceau loc şi îl salutau.

— Domnule, i-am spus, sunt foarte interesată să văd ce se va întâmpla; vreţi să-mi îngăduiţi să merg lângă dumneavoastră, ca să profit de forţa şi chiar de popu-laritatea pe care le aveţi?

— Mai mult deci t atât, mica mea cetăţeană, mi-a spus bărbatul acela voinic, ia-mă de braţ, dar nu-mi spune domnule; este o toartă care, adăugată numelui, miroase puţin prea mult a aristocrat pentru un locuitor de la periferie ca mine; ia-mi braţul şi, dacă vrei să vezi bine, vei fi servită după pofta inimii.

L-am luat de braţ. Ceea ce vroiam era să văd, dar mai ales să fiu văzută.

El nu promisese mai mult decât era în stare. Cu toate că înghesuiala era mare, mulţimea a continuat să-i facă loc, salutându-l la tot pasul şi, după zece minute, ne-am pomenit în partea dreaptă ghilotinei, în acelaşi loc unde stătusem alături de Danton în ziua execuţiei lui Charlotte Corday.

În spatele meu era renumita statuie a Libertăţii sculptată de David pentru sărbătoarea zilei de 10 august.

Ce-or fi făcând oare cei doi porumbei care se opriseră atunci din zbor în cutele rochiei statuii?

Dar iată, în vuietul strigătelor şi insultelor, şaretele s-au oprit în ordinea în care ieşiseră din curtea închisorii Conciergerie.

Condamnaţii nu au fost aranjaţi după măsura vinovăţiei lor, ca să înceapă cu unii şi să termine cu ceilalţi; nu, de data aceasta se ştia bine că toţi vinovaţii erau nevinovaţi.

Nu-ţi vei putea închipui niciodată, iubitul meu, ce spectacol prezenta acest înspăimântător măcel.

O oră, o oră întreagă, o lungă oră, înfiorătoarea maşină a funcţionat, căzând de cincizeci şi patru de ori şi retezând de fiecare dată o viaţă cu toate iluziile, cu toate speranţele ei.

Călăii erau cei obosiţi; pacienţii erau cei care îi grăbeau.

De fiecare dată când cădea cuţitul, bărbatul de care mă sprijineam îmi strângea braţul cu o mişcare sacadată şi murmură încet:

— Oh, e prea mult, e prea mult! Bărbaţi, — mai merge! Dar femei! Oh, femei!...

În sfârşit, nu mai rămăsese decât biata fetiţă, mica lucrătoare care nu făcuse altceva decât să ducă de mâncare domnişoarei de Grandmaison. Poliţistul care o arestase povestea că atunci când se

dusese s-o ridice de la locuinţa ei, într-o mansardă de la etajul şapte, nu văzuse aici altă mobilă decât o saltea de paie; îi dăduseră lacrimile şi le spusese celor de la comitet că e păcat s-o omoare. Dar nimeni nu l-a luat în seamă şi fata a fost judecată, condamnată şi împinsă în şaretă la un loc cu ceilalţi. Iar ea, sărmana făptură, văzuse cum cădeau capetele celor cincizeci şi trei de tovarăşi de suferinţă şi murise cu ei de cincizeci şi trei de ori înainte să moară.

I-a venit în sfârşit rândul.

— Oh! a murmurat protectorul meu, şi copila asta, şi ea! Nu găseşti că e josnic? Şi atâţia oameni aici care nu spun nimic! Oh! Uite că o iau, uite că o îndeamnă să urce pe eşafod! Nu le e ruşine! Uite, uite! Se potriveşte chiar ea pe scândură!...

— Domnule călău, m-am aşezat bine aşa?

Apoi cuţitul a coborât, s-a auzit o lovitură surdă.

Bărbatul de care mă sprijineam a căzut ca fulgerat; eu, în mijlocul acestei tăceri lugubre, am strigat:

— Ah! Blestemat să fie Robespierre şi ziua în care a dat acest spectacol pământului şi cerului!... Blestemat! Blestemat! Blestemat!

S-a produs o mare mişcare: m-am simţit luată şi în timp ce mă duceau, am auzit spunându-se:

— Cetăţeanului Santerre i s-a făcut rău! Şi el e totuşi bărbat!

Când mi-am revenit îndeajuns ca să-mi dau seama ce se petrecea, m-am văzut într-o trăsură cu doi poliţişti care mă conduceau la închisoare. Numai că, necunoscând deloc cartierul acesta din Paris, am întrebat unde mă duceau.

Unul din ei mi-a răspuns:

— La închisoarea La Force.

În momentul sosirii am citit la răspântie: rue Pavee; apoi s-a deschis o poartă masivă. Am intrat într-o curte; m-au pus să cobor şi să intru în temniţă.

Acolo mi s-a cerut numele.

— Eva, am răspuns.

— Numele dumneavoastră de familie?

— Nu am familie.

— Ce-a făcut? A întrebat gardianul.

-— A scos strigăte instigatoare.

Actul de încarcerare a fost făcut fără zăbavă.

— E-n ordine, a spus temnicerul; acuma puteţi să vă retrageţi.

Cei doi oameni au plecat.

Paznicul m-a urcat la etajul al doilea. Ajuns pe coridor, a fluierat un cuine enorm.

— Nu vă fie frică, mi-a spus el, n-a făcut niciodată rău cuiva.

L-a pus să mă adulmece.

— Aşa! a spus el apoi; acuma iată-l pe adevăratul dumneavoastră

paznic. Dacă încercaţi să fugiţi, dar mă îndoiesc să aveţi chef de aşa ceva, el o să vă împiedice.

Dar nu face nici un rău. Liniştiţi-vă. Nu-i aşa, Pluton?

Acum câteva zile un deţinut a încercat să evadeze;

Pluton l-a apucat de încheietura mâinii şi mi l-a adus fără ca să-i facă nici cea mai mică zgârietură. Ajunsă în celula mea, l-am întrebat:

— Credeţi că. Mai am mult?

— Trei sau patru zile.

— Este foarte mult, am spus eu încet.

Paznicul s-a uitat la mine:

— Sunteţi cumva grăbită?

— Foarte grăbită.

— Aveţi dreptate, a spus el filozofic, când trebuie să termini...

— Mai bine să termini pe dată, am răspuns eu.

— Dacă sunteţi chiar hotărâtă, putem să stăm de vorbă.

— Cum se procedează?

— Vă dau un loc de favoare, cum se spune la teatru. Aici este închisoarea comedianţilor; avem ce avea Opera mai de seamă, ba chiar şi o parte a Comediei Franceze. Până atunci cum veţi trăi?

— Cum se trăieşte aici; este prima oară că vin, am adăugat surâzând, şi nu cunosc obiceiurile casei.

— Vreau să zic, aveţi bani ca să vi se gătească separat sau mâncaţi de la cazan?

— N-am nici un ban, i-am răspuns, dar uite un inel;

Mă poţi hrăni din inelul acesta; e de ajuns pentru două sau trei zile de hrană, nu?

Temnicerul a examinat inelul ca un om care se pricepea la bijuterii. E firesc, de zece ani de când era la La For ce, îi trecuseră destule prin mână.

— Oh, a spus el, dacă v-aş hrăni două luni pentru inelul ăsta, tot n-aş face o afacere proastă.

Apoi a continuat, chemându-şi soţia:

— Doamnă Ferney!

Doamna Ferney a apărut.

— Iat-o pe cetăţeana Eva, pe care ţi-o recomand. E închisă sub învinuirea de instigare. Dă-i o cameră bună şi tot ce-ţi cere.

— Chiar hârtie, cerneală şi pană? Am întrebat eu.

— Chiar hârtie, cerneală şi pană este ceea ce ne cer în primul rând. Când vin toate deţinutele noastre.

— Hai, am spus, văd eu că n-o să am timp să mă plictisesc aici.

— De asta mi-e teamă şi mie, a spus paznicul. Mi-ar face totuşi plăcere să vă am în pază cât mai mult timp

Cu putinţă.

— Chiar mai mult decât ar suporta inelul? L-am întrebat râzând.

— Atât cât o să vrea Dumnezeu.

Acea blândeţe a gardianului, politeţea soţiei lui, cuvântul *Dumnezeu* invocat sub bolta închisorii, toate n-au făcut decât să mă intrige.

Au trecut atâţia aristocraţi prin. Aceste închisori încât, datorită contactului cu ei, s-a tocit asprimea gardienilor.

În rest, — lucru pe care nu-l ştiam şi pe care l-am aflat, ulterior, cei doi Ferney se bucurau de reputaţia unor oameni buni printre deţinuţi.

Bună doamnă Ferney, în timp ce-mi mătura camera şi aranja aşternutul curat pe patul care urma să fie al meu, promiţându-mi cerneală, pană şi hârtie pentru seara aceea, m-a întrebat cu ce am greşit ca să fiu băgată la închisoare.

— Dar, i-am spus, ştiţi din actele întocmite. Am proferat cuvinte de instigare împotriva regelui Robespierre.

— Sst! Copila mea, mi-a spus ea, tăceţi din gură, avem aici o mulţime de oameni care au oribila îndeletnicire de spioni. Vor veni la dumneavoastră, vor mărturisiri false crime ca să tragă în schimb de la dumneavoastră crime adevărate. Există dintr-aceştia şi printre femei şi printre bărbaţi. Să nu aveţi încredere; noi suntem obligaţi să primim drojdia asta a societăţii, dar atâta cât putem, ca oameni cinstiţi ce suntem, îi prevenim pe deţinuţi.

— Oh, nu am de ce mă teme.

— Biata mea copilă, chiar şi nevinovaţii trebuie să tremure.

— Dar eu sunt vinovată, eu am strigat: "Jos cu Robespierre! Jos Monstrul!" Şi l-am blestemat.

— De ce aţi făcut asta?

— Ca să mor.

— Ca să muriţi! a repetat femeia mirată. Şi luând lampa s-a întors să mă privească în faţă, ceea ce nu făcuse până atunci.

— Să muriţi? Dumneavoastră? Ce vârstă aveţi?

— Am împlinit şaptesprezece ani.

— Sunteţi frumoasă.

Am ridicat din umeri.

— Îmbrăcămintea vă arată bogată.

— Am fost.

— Şi vreţi să muriţi?

— Da.

— Nu se poate, răbdare! A făcut ea coborând vocea; vedeţi, nu mai poate să dureze mult.

— Puţin mă interesează dacă durează mult sau dacă încetează curând.

— Eu văd cum stau lucrurile, a spus maica Ferney aşezând lampa pe masă şi continuând să deretice. Biată tinereţe, i-au ghilotinat

iubitul şi vrea să moartă!

N-am răspuns nimica, temniceră şi-a continuat treaba. După ce a terminat, m-a întrebat ce voiam pentru cină.

I-am cerut o ceaşcă de lapte.

O clipă după aceea, a urcat din nou cu o ceaşcă de lapte, hârtie, cerneală şi o pană.

— Ştiţi pe cine au mai adus? A spus ea.

— Nu!

— Santerre, copila mea, faimosul Santerre, regele foburgului Saint-Antoine. Ah! Pe ăsta nu-l vor putea ghilotina pe tăcute. Vreţi să-l vedeţi?

— Îl cunosc.

— Aş!

— Nu numai că eram la braţul lui când m-au arestat, dar sunt probabil cauza arestării lui. Aş vrea să mă ierte. Asta e tot. Pot să-i vorbesc?

— Am să-i spun lui Ferney, o să se bucure. Ah, aici cel puţin, deţinuţii pot să se vadă şi să se consoleze între ei, nu sunt la carceră.

A ieşit. Am rămas pe gânduri şi mi-am zis: ce înseamnă destinul!

Iată un patriot bine cunoscut, mai mult prin exagerarea decât prin indiferenţa lui. A luat parte la toate cele întâmplate de la cucerirea Bastiliei până astăzi. Şi-a apărat foburgul ca un leu, a făcut servicii mari Revoluţiei. A fost, ca şi mine, curios să vadă această ultimă execuţie, întâmplarea face să-l întâlnesc; de teamă să nu fiu strivită, mă sprijin de braţul lui. Vederea aceluiaşi spectacol ne produce un efect deosebit. Pe el îl distruge, pe mine mă scoate din minţi, în culmea furiei, eu; îi arunc blesteme călăului, şi iată-ne pe amândoi în aceeaşi închisoare, destinaţi după cât se pare aceleiaşi şarete şi aceluiaşi eşafod. Dacă nu l-aş fi întâlnit, pentru mine nu s-ar fi schimbat nimic, deoarece eu luasem o hotărâre. Dar lui i s-ar fi întâmplat oare acelaşi lucru?

Chiar acum uşa mea s-a deschis şi l-am auzit pe berar spunând cu vocea lui groasă:

— Unde e mica şi frumoasa cetăţeană care vrea s-o iert? N-am nimic să-i iert.

— Aşa este, i-am spus, eu sunt probabil cauza arestării dumneavoastră.

— Ce tot spui? Am leşinat ca o muiere. Este o crimă să leşini. Dar cui să-i treacă prin minte că un elefant ca mine are să leşine? Dobitoc, dobitoc mare ce sunt! Mărturiseşte totuşi că această mică Nicole care îi spunea călăului cu vocea ei blândă: "Domnule călău, m-am aşezat bine aşa?" — mărturiseşte că îţi sfâşie sufletul. Dumneata nu ţi-ai putut înghiţi blestemul, i l-ai aruncat în faţă şi bine ai făcut; ca să le sfâşie măruntaiele celor care n-au îndrăznit să i-l scuipe în obraz! Oh!

Moartea femeilor, ai să vezi moartea femeilor îl va ucide l

— Atunci, mă iertaţi?

— Cred şi eu! Dar te laud! Şi te admir! Am şi eu; o fată de aceeaşi vârstă, dar nu atât de frumoasă ca dumneata; ei bine, aş vrea grozav ca ea să fi făcut ce ai făcut dumneata, chiar dacă ar trebui să moară cum vei muri, iar eu n-o conduc la eşafod şi să mă urc să stau alături de ea!

— Mă liniştiţi, domnule Santerre. Ştiind că aţi fost arestat din pricina mea, n-aş fi murit liniştită.

— Moartă! Încă nu eşti moartă. Ah! Când se va afla în foburg că sunt arestat, are să iasă un tămbălău grozav! Aş vrea să fiu acolo să-mi văd oamenii!

— Dar să stabilim dinainte un lucru, domnule Santerre: orice s-ar întâmpla, nu veţi face nimic pentru a mă salva, pentru că eu chiar vreau să mor.

— Să mori, dumneata?

— Da, şi dacă eu am să vă rog, chiar mă veţi ajuta, nu-i aşa?

Santerre a dat din cap că nu.

— Mai spuneţi-mi o dată că mă iertaţi şi întoarceţi-vă la dumneavoastră în cameră; cetăţeana Ferney îmi face semne că e timpul să ne despărţim.

— Te iert din toată inima, a spus el, chiar dacă cunoştinţa noastră are să mă ducă la eşafod. Pe mâine!

— Cum puteţi spune *Pe mâine*? M-am întors spre doamna Ferney:

— Ne vedem şi mâine?

— La orele de plimbare, da.

— Atunci, cetăţene Santerre, spun şi eu ca dumneavoastră: pe mâine!

A ieşit. Mi-am luat ceaşca de lapte şi am început să-ţi scriu.

Aud bătând ora două la Primărie. Nu ştii ce linişte îmi dă certitudinea că voi muri mâine sau poimâine.

La Force, 18 iunie 1794

Prietene, cred că am avut despre moarte cea mai adâncă imagine care se poate avea. Am dormit şase ore un somn adânc, fără vise, vecin cu moartea.

Şi totuşi, oricât aş căuta o comparaţie, nimic nu poate semăna cu moartea decât moartea.

Dacă ea n-ar fi decât un somn ca cel pe care îl dorm, nimeni nu s-ar teme de moarte mai mult decât se teme de somn.

Lavoisier a spus că omul ar fi un fluid solidificat; nici că se poate reduce omul la o formulă mai simplă.

Cuţitul îţi cade pe gât şi fluidul dispare.

Dar acest fluid care a alcătuit omul, la ce serveşte, ce devine el,

amestecat din nou cu întreaga fire, adică reîntors la sursă?

Ceea ce a fost înainte de a se naşte?

Nu, căci înainte de a se naşte nu existase.

Moartea este necesară, tot atât de necesară ca viaţa. Fără moarte, adică fără succesiunea fiinţelor, nu ar mai fi progres, nu ar mai exista civilizaţie. Ridicându-se unele peste altele, generaţiile îşi lărgesc orizonturile.

Fără moarte, lumea ar sta pe loc.

Dar moartea ce face din morţii ei?

Îngrăşământul ideilor, gunoiul ştiinţelor.

Într-adevăr, nu e deloc vesel să te gândeşti că ăsta ar fi singurul lucru bun rămas trupurilor, de îndată ce au devenit cadavre.

Gunoi acea sublimă Charlotte Corday! Gunoi acea bună Lucile! Gunoi sărmana, micuţa Nicole!

Oh! Cu totul altfel însă gândeşte poetul englez punându-l pe preot să rostească următoarele patru versuri când o binecuvântează pe Ofelia moartă:

"Tu care-a zilelor povară ţi-a fost prea mare pe pământ,
Nevinovată şi fecioară, te odihneşte în mormânt,
Ca cel de sus să poată face-n neobosita lui schimbare,
Din suflet înger, dacă-i place, din trupul tău, de vrea, o floare."

Dar vai! Ştiinţă modernă admite ca trupul să se transforme în flori, dar nu admite ca sufletul să se prefacă în înger.

Acest înger, odată zămislit, unde să-l aşezi? Câtă vreme neştiinţa astronomică a crezut în existenţa unui cer, îl situa în cer; dar ştiinţa modernă a făcut să dispară deodată bolta cerească a grecilor, firmamentul ebraic şi cerul creştinilor.

Când pământul era centrul lumii; când, aşa cum pretindea Thales, pământul era purtat pe ape ca o navă imensă; când, după Moise, soarele era cel care se învârtea în jurul lui; când, cum credea Aristot, ar fi existat ceruri deasupra noastră, cerul lunii, al lui Mercur, al lui Venus, al soarelui, al lui Marte, al lui Jupiter, al lui Saturn şi, în fine, firmamentul, bolta solida în care sunt încrustate stelele, — atunci puteai, cu toate că acela era cerul păgân, să-i aşezi acolo pe Dumnezeu, îngerii, serafimii, influenţele, sfinţii, sfintele, aşa cum un cuceritor se aşază în regatul cucerit. Acum când, după lună, pământul este socotit cea mai mică planetă, când pământul este cel care se roteşte iar soarele cel care stă nemişcat, când cele opt ceruri au dispărut pentru a face loc infinitului, — în ce tărîm al infinitului să

aşezăm noi, Doamne, îngerii tăi?

O, prietene, de ce m-ai învăţat toate aceste lucruri, despre arborele vieţii, arborele ştiinţei, arborele îndoielii?

Ferney şi soţia lui mi-au spus că, doar dacă agenţii nu m-au denunţat direct tribunalului revoluţionar, ar fi cu putinţă să fiu uitată aici fără să mi se facă proces.

Ar însemna că nu am noroc, trebuie să recunoşti.

Sunt atât de plictisită de viaţa asta mai pustie, mai tristă, mai mută pentru mine decât moartea, încât mă voi folosi de orice împrejurare ca să scap de ea.

Iată la ce m-am gândit.

Întrucât se pare că nu vor să-mi facă proces, am să renunţ.

Aici se dau două pauze pe zi.

Deţinuţilor le este permis să ia parte la amândouă!

Şi să te plimbi în curtea închisorii, şi să vezi cum pleacă cei condamnaţi spre piaţa Revoluţiei.

La prima serie vom coborî, Santerre şi cu mine, să vedem acest spectacol. Voi avea mâinile legate la spate, panii înnodat în vârful capului.

Mă voi strecura printre condamnaţi şi mă voi urca în şaretă. Şi atunci într-adevăr voi avea mare ghinion dacă ghilotina n-o să mă vrea!

Numai că trebuie să-l conving pe Santerre; cred că aici e greul.

Acest respectabil berar este într-adevăr un om foarte cumsecade. Când i-am spus că tu eşti cel pe care îl iubesc, când i-am spus că i-au vânat cu câinii pe ultimii doi girondini în grotele de la Saint-Emilion; când i-am spus că unul din aceşti doi martiri erai probabil tu, şi când şi-a adus aminte că i s-a povestit şi lui acelaşi lucru; când, în sfârşit, i-am spus că doar în el puteam avea încredere, că doar lui puteam să-i cer acest serviciu, a consimţit plângând; dar, în fine, a consimţit.

Mâine trebuie să fie o execuţie. S-au anunţat trei şarete, ceea ce înseamnă cel puţin optsprezece persoane.

Una în plus sau în minus, nimeni n-o să bage de seamă, nici chiar moartea!

Ţi-am spus tot ce aveam să-ţi spun, iubitul meu; am să folosesc noaptea, încercând să dorm bine.

Ca şi cavalerul de Canolles: îmi încerc puterea.

Ce noapte minunată am petrecut, iubitul meu!

Bine ar fi ca şi spectacolul să fie tot atât de plăcut! Am visat casa noastră din Argenton, am visat grădina, umbrarul, arborele vieţii, izvorul; în vis am revăzut în sfârşit tot trecutul nostru.

Este oare o dovadă a eternităţii tale, Doamne? Dacă mă pregăteşti astfel, lăudat fie numele tău!

Ora sosirii şaretelor are să sune, nu vreau să mă las aşteptată.

Adio, iubitul meu, adio, ziua aceasta este chiar ultima. De astă dată am să văd spectacolul de pe scenă, în loc să-l văd din stal.

Iubitul meu, n-am avut niciodată inima atât de liniştită şi de veselă, încă o dată, îţi spun: "Dacă ai murit, te voi regăsi; dacă trăieşti, te voi aştepta". Oh, dar... neantul! Neantul!

Şaretele intră în curte. Adio!

Santerre vine să mă ia.

Plec.

Te iubesc

Eva ta,

În viaţă şi în moarte.

Eşafodul nu mă vrea. Cu adevărat sunt blestemată.

Nădăjduiam atâta ca în loc să stau aici şi să-ţi scriu rândurile de faţă, să mă odihnesc de oboselile acestei lumi în braţele Domnului sau în sânul pământului!

Voi fi oare obligată să mă sinucid ca să mor?

Îţi scriu la întâmplare. Convingerea mea este că ai murit, iubitul meu Jacques. Am căutat iar să aflu numele celor patru girondini ucişi la Bordeaux — pe eşafod sau sfâşiaţi de câini în grotele de la Saint-Emilion.

Imposibil să li se afle numele; ziarele consemnează doar moartea lor, atâta tot.

În sfârşit, s-ar putea să trăieşti, şi poate numai pentru asta a fost să fie să nu mor.

Totul s-a petrecut cum plănuisem, în afară de deznodământ. Mă îmbrăcasem în alb; nu plecăm oare să te regăsesc, dragul meu logodnic?

Ajunsă în curte, am văzut căruţele cu două roţi încărcând condamnaţii şi l-am găsit pe Santerre care mă aştepta.

Încă o dată m-a implorat să renunţ la proiectul meu; am insistat, surâzând.

Nu-ţi pot spune ce profundă seninătate mă cuprinsese; s-ar fi spus că albastrul cerului îmi curgea prin vine.

Ziua era splendidă, era una din acele zile frumoase de iunie, la sfârşitul cărora, cu mâna în mâna ta, ascultam sub bolta paradisului nostru pierdut cum cânta privighetoarea în tufele de liliac.

La cererea categorică, Santerre mi-a legat mâinile. Un trandafir se căţăra pe zidul încărcat de flori. Mă întreb, iubitul meu, când o să mai înflorească oare trandafirii?

Este adevărat că florile acestuia erau roşii ca sângele.

— Rupeţi un boboc, i-am spus lui Santerre, şi daţi-mi-l.

El a rupt bobocul şi mi l-a pus între dinţi.

Mi-am aplecat fruntea şi mi-a atins-o cu buzele, înţelegi tu, iubitul meu, ultima moştenitoare de Chazelay primind ca ultim omagiu sărutul berarului din foburgul Saint-Antoine!

M-am suit în cea din urmă căruţă. Nu mi s-au făcut greutăţi. Este atât de rar să întâlneşti oameni care-şi caută moartea, încât nimeni nu s-a îndoit că aş fi şi eu condamnată.

Erau treizeci în cinci căruţe; eu a treizeci şi una. Am căutat zadarnic printre nenorociţii mei tovarăşi vreo figură atrăgătoare, dar n-am găsit. Ghilotina devenea din ce în ce mai nesăţioasă, şi aristocraţii din ce în ce mai rari.

Penultima serie, aceea a doamnei Saint-Amarante, furnizase cu multă greutate douăzeci şi cinci de nobili din cei cincizeci şi patru de ghilotinaţi. Ultima serie, care era de treizeci şi patru, nu avusese ca nume ilustre decât un fiu natural al domnului de Sillery şi pe bietul reprezentant Osselin, condamnat pentru că o ascunsese pe femeia iubită. Dar acesta era un patriot, şi nu un aristocrat. Cei care mă însoţeau erau treizeci de ocnaşi, hoţi, lăcătuşi în faţa cărora nu rezistă nici o uşă, cărora li se cuvenea cel mult temniţa, dar, din lipsă de altceva, îi ridicau la înălţimea eşafodului. Biata ghilotină, pâinea albă şi-o mâncase la început!

Am crezut o clipă că jandarmii mă vor da jos, atât de mare era contrastul între mine şi tovarăşii mei; dar căruţele au pornit-o la drum; i-am trimis o ultimă privire de mulţumire lui Santerre şi am plecat.

Mulţimea care ne urma sau pe care mai degrabă noi o împingeam, pentru că se înghesuia în drumul nostru, părea tot atât de mirată că şi jandarmii să mă vadă în mijlocul acestei ciudate companii; cu atât mai mult cu cât, fiind a şaptea într-o căruţă care nu avea decât şase locuri, numai eu stăteam în picioare.

În general prezenţa mea provoca murmure, dar murmure de milă. Mulţimea însăşi începuse să se sature să tot vadă cum erau transportate în pieţele publice. Aceste abatoare omeneşti. Auzeam voci în mulţime care spuneau:

— Ia uitaţi-vă ce frumoasă e!

Şi alţii:

— Pun rămăşag că n-are şaisprezece ani.

Un om a strigat, întorcându-se:

— Credeam că odată cu Saint-Amarante s-a terminat cu femeile!

Şi murmurele au reînceput, amestecându-se cu insultele care îi însoţeau pe ceilalţi condamnaţi, în colţul străzii Ferronerie mulţimea a devenit mai compactă şi semnele de simpatie mai mari.

E straniu cum apropierea morţii dă simţurilor o supremă acuitate. Auzeam tot ce se spunea, vedeam tot ce se petrecea.

O femeie a strigat:

— Este o sfântă care va fi omorâtă la un loc cu nişte tâlhari că să-i izbăvească.

— Ia uite, a spus o fată, ţine o floare între dinţi.

— E un trandafir, i l-o fi dat iubitul când s-a despărţit de ea, i-a răspuns alta, şi vrea probabil să moară cu trandafirul ăsta...

— Spuneţi dacă nu e un adevărat asasinat să omori copii de vârsta asta! Ce-o fi putut să facă, vă întreb?...

Acest concert de compasiune care se ridica în favoarea mea producea un efect neobişnuit, mă ridica materialmente, ca să zic aşa, deasupra tovarăşilor mei, şi precedându-mă în cer, părea că-mi

deschid porţile lui.

Un tânăr frumos, de vreo douăzeci de ani, şi-a croit drum prin valurile mulţimii, a ajuns în rândul din faţă şi, punând mâna pe scândura din spatele căruţei, a spus:

— Făgăduieşte-mi să mă iubeşti, şi-mi voi risca viaţa să te salvez!

Eu am dat încet din cap şi surâzând am ridicat ochii spre cer.

— Mergi în glorie! a spus el.

Jandarmii, văzându-l că-mi vorbeşte, au vrut să-I aresteze, dar el s-a zbătut şi, ajutat de lume, s-a pierdut în mulţime.

Mă cuprinsese o stare plăcută pe care n-o încercasem decât atunci când eram în braţele tale. Mi se părea că pe măsură ce înaintam spre piaţa Revoluţiei, mă apropiam de tine. Tot uitându-mă la cer, mi se năzărise în înceţoşarea vederii un fel de aureolă prin care îl vedeam pe Dumnezeu în maiestatea lui sublimă şi de temut.

Mi se părea că în afară de zgomotele şi mişcarea pământului începeam să văd şi să aud lucruri pe care numai eu le vedeam şi le auzeam; auzeam sunetele unei armonii îndepărtate şi cereşti; vedeam fiinţele luminoase şi transparente totodată, alunecând pe cer.

La colţul străzii Saint-Martin cu strada Lombards, am fost scoasă din extazul meu de o îmbulzeală de trăsuri. Un tomberon care venea fie de la Roquette, fie de la Saint-Lazare, fie de la Bicetre, ducea de cealaltă parte a Senei o duzină de deţinuţi înghesuiţi între scândurile lui.

De data aceasta Comitetul salvării publice avusese noroc: erau chiar aristocraţi.

Patru jandarmi escortau prizonierii: căruţa noastră s-a agăţat de tomberon; şocul mi-a adus privirile pe pământ.

Printre deţinuţi era o femeie tânără, aproape de vârsta mea, brunetă, cu ochi negri, încântător de frumoasă.

Privirile noastre s-au oprit una asupra celeilalte, sufletele noastre au schimbat nu ştiu ce efluviu de simpatie; ea mi-a întins braţele; ale mele erau însă legate la spate... Am răsucit bobocul de trandafir între dinţi şi i l-am aruncat cu toată puterea suflului. I-a căzut în poală. L-a luat şi l-a dus la gură.

Apoi tomberonul s-a desprins de căruţă; ei şi-au continuat drumul spre podul Notre-Dame, iar noi drumul spre piaţa Revoluţiei.

Acest episod al călătoriei mi-a forţat spiritul, care plutea în înălţimile sublime unde îl transportase contemplarea, să coboare din nou asupra lucrurilor obişnuite de pe pământ.

Mi-am aruncat privirea asupra nefericiţilor mei tovarăşi.

Aveam în jurul meu dragostea de viaţă şi spaima morţii sub toate aspectele.

Aceşti ticăloşi, efectiv fără virtuţi, fără conştiinţă, fără remuşcări, fără vreo credinţă politică — acel suport moral al condamnaţilor din

acea vreme — nu aveau un punct de reazim nici pe pământ, nici în cer. Ei nu îndrăzneau să ridice capul, nu îndrăzneau să privească în jurul lor; din când în când, unul sau altul întreba cu voce surdă, vrând parcă să ştie câte minute le mai rămâneau de trăit:

— Unde suntem?

Le-am răspuns nădăjduind mai întâi să-i consolez:

— Pe drumul Cerului, fraţii mei.

Dar unul din ei, în mod brutal:

— Nu întrebam asta, întrebam dacă mai e mult.

— Intrăm în strada Saint-Honoré, i-am răspuns.

Apoi mai târziu, şi încă de două ori la aceeaşi întrebare:

— Barriere de Sergents, — Palais-Egalite.

Şi ei răspundeau cu scrâşnete de dinţi şi cu blesteme în care bineînţeles numele lui Dumnezeu era amestecat foarte firesc.

Şareta a ajuns în faţa magazinului de lenjerie al doamnei de Condorcet. Am încercat s-o văd pentru ultima oară, dar la ea totul era închis, atât la parter cât şi la primul etaj.

— Adio, soră a doliului meu, i-am spus trecând; voi duce veşti de la tine omului de geniu care te-a iubit că un tată şi ca un soţ.

Unul dintre condamnaţi, care era mai aproape de mine, m-a auzit; <s-a lăsat să alunece pe genunchi şi a căzut la picioarele mele.

— Tu crezi deci într-o altă viaţă? M-a întrebat el.

— Dacă nu cred, cel puţin sper în ea.

— Eu nici nu cred, nici nu sper, a spus el.

Şi şi-a lovit furios capul de bancă pe care stătuse cu o clipă înainte.

— Ce faci, nenorocitule? L-am întrebat.

El a râs nervos.

— Îmi dovedesc prin durere că încă trăiesc, dar tu?

— Moartea îmi va dovedi imediat prin odihnă că am încetat să mai trăiesc.

Un altul a ridicat capul şi m-a privit cu un aer rătăcit şi cu ochii congestionaţi:

— Deci ştii ce este moartea? M-a întrebat el.

— Nu, dar într-o clipă voi şti.

— Ce crimă ai comis ca să te omoare împreună cu noi?

— Nici una.

— Şi totuşi mori!

Apoi, ca şi cum blestemul l-ar putea atinge pe creatorul tuturor lucrurilor, a strigat:

— Nu există Dumnezeu! Nu există Dumnezeu! Nu există Dumnezeu!

Biata omenire nenorocită care crede într-un dumnezeu individual şi care, în orgoliul ei, se gândeşte că acel Dumnezeu nu are altceva de

făcut decât să o vegheze de la naşterea până la moartea ei! Şi pe care, în fiece clipă, ca să-şi satisfacă un capriciu sau ca să o cruţe de suferinţă, îl roagă... să strice printr-un miracol ordinea imuabilă a naturii.

— Dar, a spus unul dintre condamnaţi, în lipsa unei justiţii divine, ar trebui să existe o justiţie omenească.

Eu am furat, am spart ferestre, am forţat uşi, am. Spart cufere, am sărit peste ziduri; am meritat ocna, dar nu eşafodul. Să mă trimită la Rochefort, la Brest, la Toulon, da, au dreptul; dar nu-l au pe acela de a mă ghilotina!

— Ia ascultă, i-am spus, strigă-i asta lui Robespierre, trecem tocmai prin faţa uşii tâmplarului, poate e-n casă şi te va auzi.

Ocnaşul a scos un geamăt surd şi ridicându-se în picioare a strigat:

— Tigru de Arras{17}! Ce faci tu cu toate capetele care se retează pentru tine şi cu tot sângele care se varsă în numele tău?

Un cor de blesteme s-a ridicat din toate şaretele şi s-a amestecat cu strigătele mulţimii în mijlocul căreia numele lui Robespierre începuse să-şi piardă popularitatea.

— Îţi mulţumesc, rege al teroarei, mă uneşti din nou cu ceea ce iubesc.

Apoi, când a trecut şi s-a potolit această izbucnire, condamnaţii au căzut din nou în apatia lor, şi liniştea a plutit din nou în căruţe. De fapt, o treime doar dintre aceşti mizerabili au avut puterea să se ridice şi să strige.

Cel care îşi lovise fruntea de bancă şi care rămăsese în genunchi mi-a spus:

— Ştii rugăciuni?

— Nu, i-am răspuns, dar ştiu să mă rog.

— Atunci roagă-te pentru noi.

— Ce vrei să-i cer lui Dumnezeu?

— Orice; tu ştii mai bine decât noi ce ne trebuie.

Mi-am amintit de acele fecioare din circuri care îi alinau pe candidaţii la moarte înainte ca aceştia să fi avut fericirea de a deveni martiri.

Am ridicat ochii spre cer.

În genunchi, voi ceilalţi, a spus ocnaşul; are să se roage pentru noi.

— Doamne! am spus, dacă exişti altfel decât ca imensitate de neatins, decât ca putere nevăzută, decât ca veşnică manifestare a operei sublime a naturii; dacă, aşa cum spun dogmele Bisericii noastre, te-ai încarnat în înfăţişare omenească, dacă ai ochi pentru a vedea durerile noastre, dacă ai urechi ca să auzi rugăciunile noastre; dacă, în sfârşit, păstrezi undeva într-o lume superioară răsplata

virtuţilor şi pedeapsa crimelor din lumea aceasta, binevoieşte să-ţi aduci aminte, văzându-i pe aceşti oameni din faţa ta, că justiţia omenească a uzurpat drepturile tale, că, odată pedepsiţi dincolo de crimele lor de pe pământ, ei nu pot fi iarăşi pedepsiţi în acel imperiu necunoscut pe care ştiinţa îl caută în van şi pe care cărţile sfinte îl numesc Cer! Să se odihnească deci acolo pentru veşnicie, în măsura ispăşirii lor şi în gloria justiţiei tale milostive!

— Amin! S-au auzit spunând două-trei voci.

Dar dacă, dimpotrivă, am continuat eu să mă rog, poarta pe sub care vom trece toţi este cea a nimicniciei, dacă vom cădea printr-aceeaşi lovitură în noapte, în nesimţire şi în moarte, dacă nimic nu va fi după viaţă, cum nimic nu a fost înaintea ei, atunci, prietenii mei, să-i mulţumim iarăşi lui Dumnezeu, căci lipsa simţămintelor aduce lipsa durerii, şi noi vom dormi în veşnicia acelui somn fără vise, pe care oboseala unei zile anevoioase ne-a făcut uneori să-l simţim cumva în lumea aceasta.

— Oh, nu! au strigat ocnaşii, mai curând să ne pedepsească Dumnezeu prin suferinţa veşnică, decât prin întunericul veşnic!

— Doamne! Doamne! am exclamat, ei au strigat către tine din adâncul abisului; auzi-i, Doamne!

Am mai mers câtva timp în linişte. Apoi deodată a trecut prin mulţime un freamăt care i-a cuprins şi pe condamnaţi; în timp ce căruţele noastre cu două roţi întorceau la poarta Saint-Honoré, cu toate că ei mergeau, cu spatele înainte şi deci nu au putut vedea instrumentul pedepsei lor, au ghicit că au ajuns în faţa lui.

Eu, dimpotrivă, am încercat un sentiment de bucurie m-am ridicat pe vârful picioarelor şi pe deasupra tuturor capetelor am văzut ghilotina înălţându-şi cele două braţe roşii spre cerul către care toate lucrurile tind. Ajunsesem să prefer îndoielii în care mă zbăteam de mai bine de doi ani, chiar neantul care îi înfricoşa atâta pe aceşti nefericiţi.

— Am ajuns, nu-i aşa? A întrebat cu voce nesigură un ocnaş.

— Vom fi acolo în cinci minute.

— Ne vor ghilotina ultimii, fiindcă suntem în ultima caretă, a spus un altul, vorbind de unul singur. Suntem treizeci, unul pe minut, mai avem de trăit o jumătate de oră.

Mulţimea continua să urle împotriva lor şi să mă plângă pe mine; devenise atât de compactă, încât jandarmii care mergeau înaintea căruţelor n-au mai putut să ne deschidă drumul. A trebuit ca din piaţa Revoluţiei, unde stătea de veghe lângă eşafod, să vină chiar generalul Henriot şi, urmat de cinci sau şase jandarmi, să facă loc cu sabia în mână şi înjurând teribil.

Calul său o pornise atât de brutal, încât cu avântul pe care i-l dăduse călăreţul, răsturnând femei şi copii, a pătruns până la ultima şaretă.

M-a văzut stând în picioare în mijlocul tuturor oamenilor îngenuncheaţi. :

— De ce nu stai în genunchi ca ceilalţi? M-a întrebat.

Ocnaşul care-mi spusese să mă rog pentru ei a auzit, întrebarea şi s-a îndreptat de spate:

— Pentru că noi suntem vinovaţi şi ea e nevinovată pentru că noi suntem slabi şi ea e tare, pentru că noi plângem şi ea ne mângâie.

— Bun! a strigat Henriot, încă vreo eroină ca Charlotte Corday sau ca doamna Roland; credeam totuşi că ne-am descotorosit de toate femeile astea bărbătoase..

Apoi s-a adresat căruţaşilor:

— Hai, calea e liberă, daţi-i drumul!

Şi am pornit-o din nou.

Cinci minute după aceea, prima căruţă s-a oprit la: piciorul eşafodului.

Celelalte, de la prima până la a cincea, s-au oprit una după alta.

Un om în carmagnolă{18} şi bonetă roşie stătea la, piciorul eşafodului, între scara ghilotinei şi căruţele care îşi aduceau încărcătura pe rând.

Omul acesta striga cu voce tare numărul şi numele condamnatului.

Condamnatul cobora singur, sau susţinut de ajutoare, se urcă pe platformă, se agită, o clipă, apoi dispărea. Se auzea o lovitură înăbuşită, apoi totul se sfârşea.

Omul cu carmagnolă chema numărul următor.

Ocnaşul care calculase că mai avea de trăit o jumătate de oră număra acele lovituri surde şi la fiecare tresărea şi gemea.

După şase lovituri a urmat o întrerupere.

Atunci a scos un suspin şi o scuturat din cap ca să facă să-i cadă sudoarea pe care nu şi-o putea şterge.

— S-a terminat cu cei din prima căruţă, a murmurat.

Într-adevăr, a doua căruţă a luat locul primei, apoi cea de a treia celei de a doua; mişcarea a ajuns astfel până la noi, şi ne-am apropiat de eşafod cu lungimea căruţei goale din faţă.

Apoi loviturile au început iarăşi să răsune şi nenorocitul a continuat să numere îngălbenindu-se şi tremurând din ce în ce mai tare.

La a şasea lovitură, aceeaşi întrerupere, aceeaşi mişcare.

Loviturile au reînceput, mai perceptibile, pe măsură ce ne apropiam.

Ocnaşul continua să numere; dar la numărul 18, cuvântul i s-a stins pe buze, s-a prăbuşit, n-am mai auzit decât un fel de horcăit.

Loviturile continuau să răsune cu o regularitate înfricoşătoare. Şareta care se golea era cea care o despărţea pe a noastră de eşafod.

Ocnaşul care-mi spusese să mă rog a ridicat capul.

— Vine rândul nostru, a spus el, copilă sfânta, binecuvântează-mă!

— Pot oare s-o fac, cu mâinile legate? L-am întrebat.

— Întoarce-te, mi-a spus.

Am făcut mişcarea pe care o dorea şi am simţit cum deznoda cu dinţii frânghia care-mi ţinea mâinile legate.

Odată eliberate, le-am ridicat deasupra capului său.

— Dumnezeu să fie îndurător cu tine, i-am spus, şi atât cât îi stă în puteri unei biete făpturi care ar avea ea însăşi nevoie de binecuvântare, te binecuvântez!

— Şi pe mine! Şi pe mine! au spus alţi doi-trei ocnaşi.

Şi s-au ridicat cu efort.

— Şi voi la fel, le-am spus. Curaj, muriţi ca nişte bărbaţi şi ca nişte creştini!

Oamenii s-au îndreptat la cuvintele mele, şi cum ultima căruţă era

goală, a noastră s-a învârtit în loc şi a înaintat să-şi ia locul la piciorul eşafodului.

Atunci a început funebrul apel.

Tovarăşii mei, chemaţi pe rând, au coborât unul după altul. Cel care numărase loviturile era al douăzeci şi nouălea: au trebuit să-l ducă pe sus, el fiind fără cu-noştinţă.

Al treizecilea s-a ridicat singur înainte să-l fi strigat.

Şi-a auzit numele.

— Rugaţi-vă pentru mine, a spus el.

Şi a coborât liniştit şi neşovăitor.

Sub cuvântul meu, revenise de la disperare la seninătate.

Înainte de a se lungi pe bascula fatală, mi-a aruncat o ultimă privire.

I-am arătat cerul.

Capul i-a căzut, am coborât la rândul meu. Omul cu carmagnola mi-a barat drumul.

— Unde te duci? M-a întrebat mirat.

— Mă duc să mor, i-am răspuns.

— Cum te cheamă?

— Eva de Chazelay.

— Nu eşti pe lista mea, a spus el. Am insistat să trec.

— Cetăţene executor, a strigăt atunci omul cu carmagnola, am aici o tânără care nu e pe lista mea şi care NU are număr! Ce trebuie să fac?

Călăul s-a apropiat de balustradă şi, privindu-mă, a spus:

— Să fie condusă înapoi la închisoare, va fi pe listă pentru altă zi.

— De ce să amânăm treaba pentru o altă zi, dacă tot e aici? A strigat Henriot. Hai, să terminăm numaidecât, sunt aşteptat la masă.

— Iertare, cetăţene Henriot, a spus călăul cu o oare care deferentă, dar cu voce sigură; acum câteva zile, pentru micuţa Nicole am fost insultat şi ameninţat, şi ea îşi avea totuşi numărul ei şi era pe listă; alaltăieri, pentru Osselin, care era pe jumătate mort şi pe care l-ar fi putut lăsa să moară liniştit, au aruncat cu pietre în mine, şi totuşi el avea număr şi era pe listă. Acuma, pentru această tânără, care nu are număr şi nu e pe lista mea, aş fi rupt în bucăţi! Mulţumesc! Asta mergea la început, dar acuma, gata, îmi ajunge. Ia, auziţi cum a început lumea să mârâie?

Şi, într-adevăr, în mulţime începuse acea mişcare de hulă care agită valurile când începe furtuna.

— Dar e 11 consimt să mor, i-am strigat călăului, ce contează dacă sunt sau nu pe listă?

— Pentru mine contează, frumoasă copilă! a răspuns călăul; eu nu-mi fac meseria de plăcere.

— Drace! Şi pe mine mă interesează, a spus omul cu carmagnola.

Eu dau socoteală tribunalului revoluţionar; lista mea este de treizeci de capete, şi nu de treizeci şi unu. Socotelile drepte frăţie curată.

— Mizerabile! a strigat Henriot, învârtind sabia şi adresându-se călăului, — îţi ordon să terminăm cu această aristocrată! Şi, dacă nu-mi dai ascultare, vei avea de-a face cu mine!

— Cetăţeni, a strigat călăul adresându-se mulţimii, fac apel la voi! Mi se ordonă să execut o copilă care nu este pe lista mea. Trebuie s-o fac?

— Nu! Nu! Nu! au strigat mii de voci.

— Jos cu Henriot! Jos cu cei care ghilotinează! au strigat câţiva din mulţime.

Henriot, pe jumătate beat ca totdeauna, şi-a împins calul în mulţime, spre partea de unde veneau ameninţările.

Atunci a început să curgă o ploaie de pietre şi să se agite ciomegele.

— Ia-mă de braţ, cetăţeană, a spus omul cu carmagnola.

Tumultul creştea. Mulţimea se arunca asupra eşafodului ca să-l dărâme; jandarmii alergau în ajutorul şefului lor. Eu vroiam să mor, dar nu (vroiam să fiu ruptă în bucăţi şi nici strivită sub copitele cailor.

M-am lăsat dusă.

Mulţimea care mă recunoscuse, crezând că omul cu carmagnola vroia, să mă salveze, ne-a făcut loc strigând:

— Treceţi, treceţi!

În colţul cheiului Tuileries am găsit o trăsură. Omul cu carmagnola a deschise portiera, m-a împins şi a urcat după mine.

— La Carmes! a strigat el birjarului.

Trăsura a pornit în goană mare, a mers de-a lungul cheiului, a ajuns la pod cât a putut de repede şi a pătruns În rue du Bac. La capătul unei curse de un sfert de oră, s-a oprit la mănăstirea Carmes, transformată de doi ani în închisoare.

Tovarăşul meu a coborât din trăsură şi a bătut la o uşă în faţa căreia patrula o santinelă.

Santinela s-a oprit, s-a uitat curios în interiorul trăsurii, a văzut o femeie singură, n-a găsit nimic deosebit în asta şi şi-a continuat patrularea.

Poarta s-a deschis şi a apărut portarul însoţit de doi cum.

Aceşti câini mi-au amintit de cel de la La Force, pe care bunul Ferney îl pusese să mă adulmece în ziua sosirii mele în închisoare.

— Ah, dumneata eşti, cetăţene comisar! a strigat portarul; ce e nou?

— Îţi aduc o pensionară, a spus omul cu carmagnolă.

— Ştii bine că aici e plin, cetăţene comisar, a răspuns portarul.

— Bun! Este o fostă, poţi s-o pui în aceeaşi celulă cu celelalte două pe care ţi le-am trimis astăzi.

— Să vină, a spus portarul ridicând din umeri; cu una mai mult sau cu una mai puţin...

— Vino, mi-a strigat omul cu carmagnolă.

Am coborât din trăsură şi am intrat. Poarta s-a închis în urma mea.

— Treci la administraţie.

— Spune un nume fals, mi-a şoptit omul cu carmagnolă.

Eram zăpăcită de tot ceea ce se întâmplase în jurul meu... Am ascultat fără să-mi dau seama de ceea ce făceam. Numele tău, iubitule, a fost cel care mi-a venit în minte.

— Cum te cheamă? M-a întrebat portarul.

— Hélène Mérey, am răspuns.

— Sub ce acuzaţie ai fost adusă aici?

— Nu ştie nici ea, s-a grăbit să spună comisarul; dar totul o să se lămurească în două sau trei zile. Mă ocup eu de ea când mă întorc.

Apoi foarte încet mi-a spus:

— Să nu te gândeşti decât la un singur lucru: să uite de dumneata.

— Şi a ieşit făcându-mi un semn de încurajare. Credea, fără îndoială, că ţineam la viaţă. Am rămas singură cu portarul.

— Ai bani, cetăţeană? A întrebat el.

— Nu, i-am răspuns, nu am.

— Atunci, ai să trăieşti la regim de închisoare.

— La care regim vreţi.

— Vino.

— Te urmez.

Am traversat curtea, apoi printr-un coridor umed, m-a condus la o celulă îngustă şi întunecată în care cobora! Pe două trepte, şi care printr-o lucarnă zăbrelită dădea în grădină şi în vechea mănăstire, în această celulă, aşa cum am fost prevenită, am găsit două femei: una dintre ele era frumoasă persoană pe care o întâlnisem în colţul străzii Saint-Martin în tomberonul deţinuţilor; mai avea încă bobocul de trandafir pe care i-l aruncasem.

M-a recunoscut, a scos un strigăt de bucurie şi a venit spre mine cu braţele deschise.

Am răspuns la fel şi am strâns-o la piept.

— Ea este! Înţelegi tu, dragă Josephine! Ea este. Ce fericire s-o revăd când o credeam ghilotinată!

Acea frumoasă făptură căreia îi aruncasem bobocul de trandafir era Thérèsia Cabarrus.

Cealaltă era Josephine Tascher de la Pagerie, văduva generalului Beauharnais.

Mă mai iubea cineva în lumea asta; eram legată din nou de viaţă.

Prietenia care se năştea acum îşi întindea firele nevăzute spre dragostea mea pentru tine. Nu ştiu cum s-a trezit în inima mea puţin din speranţa complet pierdută.

Din când în când, în adâncul sufletului o voce nedesluşită îmi murmură: "Dar dacă n-a murit totuşi!"

Cele două prietene noi mi-au cerut mai întâi să le povestesc aventurile mele. Întoarcerea mea nu era doar uimitoare, era chiar miraculoasă.

După ce mă văzuse în căruţa condamnaţilor, după ce primise de la mine în dar acel boboc de trandafir cules de pe zidul unei închisori, Thérèsia mă revedea acum în viaţă. Ca Euridice mă întorceam din ţara morţii.

Trecusem pe lângă ghilotină în loc să trec pe sub cuţitul ei.

Le-am povestit tot.

Amândouă erau tinere, amândouă iubeau, amândouă erau copleşite de amintiri, de nerăbdare, de sete de viaţă.

De fiecare dată când se bătea la uşă, ele tremurau şi-mi dădeam seama cum le treceau prin inimă chinurile morţii.

M-au ascultat cu o mirare vecină cu neîncrederea. Aveam şaisprezece ani, eram frumoasă şi totuşi, obosită de viaţă, îmi dorisem moartea.

Numai la ideea de a vedea condamnaţii împuţinându-se unul câte unul, de a auzi de treizeci de ori pe rând zgomotul cuţitului ghilotinei muşcând în carne, — ele erau gata să cadă jos leşinate.

Mi-au povestit şi ele viaţa lor.

Nu ştiu de ce mi se pare că aceste două femei sunt prea frumoase şi prea distinse ca să nu fie chemate într-o zi să joace un mare rol în lume. Iată motivul pentru care mă voi ocupa de ele mai mult.

Apoi dacă eu voi fi cea care va muri şi tu cel ce te vei întoarce, este bine să le cunoşti şi să le întrebi despre ultimele taine ale inimii mele. Şi în fond, ce aş face dacă nu ţi-aş scrie? Scriindu-ţi înseamnă să încerc să mă conving că eşti în viaţă, îmi spun că nu este adevărat, dar este posibil totuşi ca într-o zi să citeşti acest manuscris; la fiecare pagină vei vedea că mă gândesc la tine, şi că nici o clipă n-am încetat să te iubesc.

Thérèsia Cabarrus e fata unui bancher spaniol; a fost măritată la paisprezece ani cu domnul marchiz de Fontenay.

Era un adevărat fost, cum i se spune acum unui marchiz, legat pătimaş de blazonul şi de giruetele lui, crezând în imprescriptibilitatea drepturilor lui feudale, bătrân, cartofor şi afemeiat.

Din primele zile Thérèsia şi-a dat seama de nereuşita căsătoriei sale.

Sentimentele marchizului de Fontenay erau devotate cu totul vechiului regim şi când a apărut legea suspecţilor, el şi-a făcut singur dreptate s-a socotit atât de suspect, încât a hotărât să emigreze în Spania.

A pornit-o l-a drum, luând-o cu el şi pe Thérèsia.

La Bordeaux fugarii s-au oprit la un unchi, fratele tatălui Thérèsiei, domnul Cabarrus.

De ce s-or fi oprit ei la Bordeaux în loc să-şi continue călătoria?

De ce! De câte ori n-a fost pusă această întrebare în drumul vieţii omeneşti...

Pentru că destinul lor era să fie arestaţi la Bordeaux, şi întreaga lor existenţă poate tocmai datorită acestei arestări trebuia să se schimbe.

La Bordeaux, Thérèsia, a aflat că un căpitan englez, care urma să ridice pânzele şi să transporte trei sute de emigraţi refuza să plece deoarece nu i se adusese suma convenită: lipseau trei mii de franci. Atât fugarii, cât şi prietenii lor nu puteau face rost de această sumă.

De trei zile ei aşteptau cu speranţă şi îngrijorare.

Thérèsia, oare nu dispunea de averea ei, i-a cerut soţului trei mii de franci, dar acesta i-a răspuns că fiind el însuşi fugar, nu se putea lipsi de o sumă atât de mare. Trei mii de franci în aur erau o avere la acea epocă.

A apelat la unchiul ei care i-a făcut rost de o parte din bani; pentru rest, a vândut bijuterii şi s-a dus să înmâneze cele trei mii de franci căpitanul englez care aştepta într-un han al oraşului.

Căpitanul l-a întrebat pe hangiu cine este această femeie frumoasă care tocmai ieşise de la el şi care nu a vrut să-şi spună numele.

Hanigul s-a uitat după ea; nu ştia cine e; nu era din Bordeaux.

Căpitanul i-a povestit hangiului că femeia i-a adus cei trei mii de franci pe careţi aştepta, şi prin urmare va ridica pânzele.

Hangiul era robespierrist; a dat fuga la Comitet şi a denunţat-o. I-ar fi spus el şi numele, dar nu i-l cunoştea. Ştia numai că e foarte tânără şi foarte frumoasă.

Întorcându-se acasă de la Comitet, hangiul a trecut prin piaţa Teatrului şi a văzut-o pe marchiza de Fontenay plimbându-se la braţul unchiului ei Cabarrus. A recunoscut în ea pe femeia misterioasă şi atunci a încredinţat secretul altor trei sau patru prieteni — terorişti ca şi el — şi toţi au pornit s-o urmărească strigând:

— Uite-o! Uite-o pe aceea care dă bani englezilor ca să-i salveze pe aristocraţi!

Teroriştii s-au aruncat asupra ei şi au smuls-o de la braţul unchiului său.

Ar fi fost în stare s-o omoare pe loc, fără nici un fel de proces, dacă un tânăr de douăzeci şi patru — douăzeci şi cinci de ani, frumos, căruia îi venea de minune costumul deputaţilor în misiune, n-ar fi văzut din balconul apartamentului său ceea ce se petrecea în piaţă; acesta s-a repezit afară, a trecut prin mulţime, a ajuns lângă Thérèsia, i-a luat braţul şi a spus:

— Sunt reprezentantul Tallien. O cunosc pe această femeie. Dacă e vinovată, ea aparţine Justiţiei; dacă nu e, să loveşti o femeie, şi încă o femeie nevinovată, înseamnă o dublă crimă; fără să mai socotim — adăugă el — laşitatea dumneavoastră de a maltrata o femeie.

Şi Tallien, încredinţând-o pe marchiza de Fontenay unchiului său Cabarrus, pe care îl recunoscuse, i-a spus încet:

— Fugiţi, nu aveţi timp de pierdut.

Numai că Tallien a uitat de Lacombe, preşedintele tribunalului revoluţionar. Lacombe, aflând cele întâmplate, a dat ordin ca marchiza de Fontenay să fie arestată.

Au arestat-o tocmai când se pregătea de plecare şi se înhămau caii la trăsură.

A doua zi după arestarea ei, Tallien s-a prezentat la grefă.

Oare într-adevăr nu a recunoscut-o pe doamna de Fontenay sau s-a făcut numai că nu o recunoaşte?

Amorul propriu al frumoasei Thérèsia vroia ca el să se fi prefăcut.

Nu-l văzusem niciodată, mi-am făcut o părere numai după impresiile pe care a vrut să1 mi le împărtăşească frumoasa deţinută.

Până atunci relaţiile ei cu Tallien fuseseră un întreg roman; oare acest roman era opera unui capriciu al întâmplării sau un calcul al Providenţei?

Deznodământul va decide.

Iată ce mi-a povestit Thérèsia, iată ce scriu după dictarea ei:

Doamna Lebrun era atunci o pictoriţă la modă pentru femei; ea privea natură în latura ei cea mai frumoasă şi mai graţioasa. De aici rezulta că cea mai frumoasă femeie era redată pe pânzele ei mai frumoasă şi mai graţioasă.

Marchizul de Fontenay vrusese să aibă un portret al soţiei sale, mai mult ca să se laude faţă de prieteni decât ca să-l privească. A condus-o la doamna Lebrun care, extaziată în faţa frumuseţii modelului, s-a angajat să-i facă portretul, cu condiţia să i se acorde atâtea şedinţe câte va cere ea.

Când doamna Lebrun trebuia să picteze o femeie de a frumuseţe mediocră, după ce o înfrumuseţase, totul era gata; modelul nu putea cere mai mult.

Dar când modelul era el însuşi de-o frumuseţe perfectă, doamna Lebrun era cea care lua lecţii de la natură în loc să i le dea, şi atunci

nu pierdea nimic din vedere că să ajungă la reproducerea perfectă a originalului pe care îl avea sub ochi.

De aceea doamna Lebrun, când ajungea la ultimele şedinţe, cerea părerea tuturor, până-ntr-atât, încât domnul de Fontenay vrând să aibă cât mai degrabă portretul mult aşteptat, şi-a invitat într-o zi câţiva dintre prietenii săi ca aceştia să asiste la ultima sau cel puţin penultima şedinţă de lucru ia portretului.

Sivarol era unul dintre prietenii domnului de Fontenay,

Ca toţi oamenii al căror spirit se apropie de geniu fără să-l atingă, Sivarol, scânteietor în conversaţie, pierdea foarte mult cu pana în mână şi înnegrea cu ştersături un scris şi aşa indescifrabil.

El elaborase pentru librarul Janckaucke un prospect al noului ziar pe care îl publicase librarul.

Zeţarii şi meşterii se chinuiseră cu prospectul lui Rivarol, dar nu reuşiseră să-l descifreze.

Tallien, care era corector la ilustrul librar, le-a propus să ia el prospectul, să-l citească împreună cu domnul Rivarol şi după ce-l vor pune la punct să se întoarcă şi să-l dea la cules.

În consecinţă, s-a prezentat la Rivarol acasă şi a insistat să-l vadă; până la urmă a aflat de la servitoarea acestuia că îl putea găsi la doamna Lebrun, adică în casa de alături.

Tallien s-a dus, a găsit uşa apartamentului deschisă, a căutat în zadar pe cineva ca să-l anunţe, a auzit vorbă în atelier şi, uzând de privilegiul care începuse să pună toate clasele sociale pe aceeaşi treaptă, a deschis uşa şi a intrat.

Ca perfect om de lume! E, Tallien a manifestat faţă de doamna Lebrun respect; faţă de doamna de Fontenay admiraţie şi în fine, faţă de Rivarol condescendenţa cuvenită omului de spirit şi de reputaţie.

Întorcându-se apoi spre doamna Lebrun, cu multă dezinvoltură şi graţie i-a spus:

— Doamnă, trebuie să cer urgent domnului de Rivarol o precizare asupra uneia dintre lucrările domniei-sale... Domnul de Rivarol este foarte greu de găsit acasă. Am fost îndrumat aici, şi atât din nevoia de a-l găsi, cât şi din dorinţa de a cunoaşte un pictor celebru, mi-am permis să comit această indiscreţie.

Pe atunci Tallien avea abia douăzeci de ani; ca şi Thérèsia, era în floarea tinereţii şi a frumuseţii; părul lung, negru, buclat de la natură, dat într-o parte pe frunte, încadra o faţă luminată de ochi minunaţi în care strălucea scânteia tuturor ambiţiilor.

Doamna Lebrun, admiratoare a frumosului în sine, l-a salutat pe Tallien şi întinzând mâna spre Rivarol a spus:

— Ca la dumneavoastră acasă, dumnealui este cel pe care-l căutaţi.

Rivarol, puţin atins de observaţiile făcute asupra scrisului său, a

vrut să-l trateze pe Tallien ca pe un mic maistru tipograf.

Dar Tallien. Foarte tare în latină şi greacă, a subliniat cu multă inteligentă două greşeli făcute de domnul de Rivarol — una în limba lui Cicero, cealaltă în limba lui Demostene. Rivarol. Care crezuse că va distra musafirii pe socoteala tânărului, a înţeles că se întâmplă exact invers şi a tăcut.

Tallien tocmai vroia să se retragă, când doamna Lebrun l-a oprit.

— Domnule, i-a spus, aţi remarcat atât de elocvent două greşeli de-ale domnului de Rivarol, încât nu mă îndoiesc că aţi studiat şi pe Apelle şi pe Phidias cum i-aţi studiat pe Cicero şi pe Demostene. Nu păreţi linguşitor, şi este tocmai ce vreau, căci toţi cei din jurul meu, oricât l-aş ruga, nu fac decât să ascundă defectele sau lipsurile operelor mele.

Tallien s-a apropiat fără sfială, acceptând acest rol de arbitru. A privit cu atenţie portretul şi apoi a studiat îndelung originalul.

— Doamnă, a spus el într-un târziu, dumneavoastră vi se întâmplă ceea ce se întâmplă celor mai talentaţi pictori, Van Dyck, Velasquez şi chiar Rafael. Ori de câte ori arta se poate apropia de natură, ea este cea care triumfă; dar când natura depăşeşte puterea de cuprindere a artei, artă este cea învinsă. Nu cred că mai e ceva de făcut, nu veţi atinge niciodată perfecţiunea originalului; dar aţi putea plasa capul pe un fond mai închis, ceea ce i-ar reda întreaga valoare. Această uşoară corectură odată făcută, cred, doamnă, că veţi putea în credinţa portretul persoanei care îl reprezintă. Când nu vor fi alături, va fi perfect; dar orice artificiu artistic aţi utiliza, tabloul dumneavoastră va pierde întotdeauna când va sta în apropierea originalului.

Trecuseră de atunci doi ani. Tallien ajunsese secretarul particular al lui Alexandre de Lameth.

Într-o seară, când marchiza de Fontenay cina la prietena ei, doamna de Lameth, Tallien, fără îndoială cu intenţia de a revedea pe aceea a cărei imagine îi rămăsese adânc întipărită în suflat, a luat nişte scrisori şi a venit să întrebe dacă domnul Alexandre de Lameth nu e acasă.

— Alexandre nu e aici, a spus contesa, dar tocmai vroiam să sun. ca să se taie pentru doamna de Fontenay ramura aceea încărcată cu trandafiri albi; dumneata, domnule Tallien, nu eşti un servitor, dar te rog, îmi poţi face serviciul să tai acea ramură?

Tallien a rupt-o cu mâna şi a întins-o contesei.

— Nu pentru mine le vroiam, a spus doamna de Lameth; dar pentru că tot ţi-ai dat osteneala s-o rupi, îţi las bucuria de a o oferi persoanei căreia îi este destinată.

Tallien s-a apropiat de doamna de Fontenay şi, oferindu-i ramura, a rupt cu vârful degetului unul din trandafiri şi l-a lăsat să cadă în poala marchizei.

Marchiza şi-a dat seama cită dorinţă ardea în privirile tânărului; a luat trandafirul şi i l-a dăruit.

Tallien s-a înclinat, roşu de fericire, şi a ieşit.

Aşadar, când în închisoarea din Bordeaux i s-a anunţat că proconsulul Tallien vrea să-i vorbească, doamna de Fontenay avea tot dreptul să creadă că proconsulul o recunoscuse şi că se prefăcuse numai că nu ştia cine e.

M-am întrerupt ca să-ţi povestesc acest fermecător roman al lui Taliliten şi al Thérèsiei Cabarrus. A doua zi Tallien s-a prezentat la grefă.

Nu ţi se pare, iubitul meu, că dintre toate sistemele filozofice şi sociale, cel al lui Descartes{19} este cel mai amăgitor?

Tallien a trimis să o cheme pe doamna de Fontenay.

Doamna de Fontenay a răspuns însă că-i era cu neputinţă să umble şi că-l ruga pe el, cetăţeanul Tallien, să coboare în celula ei.

Proconsulul a dat dispoziţie să fie condus.

Temnicerul mergea înaintea lui, destul de ruşinat că nu rezervase o celulă mai bună unei deţinute pe care cetăţeanul *Tallien o stima* până-ntr-atât încât venea să o vadă în închisoare.

Pentru că de fapt temnicerul nu-i dăduse Thérèsiei o celulă, ci o azvârlise într-o adevărată groapă.

Există oameni atât de duşmănoşi din fire şi atât de porniţi împotriva eleganţei şi a frumuseţii, încât e de ajuns să fii bogată şi frumoasă pentru a te aştepta la toată ura lor.

Temnicerul era unul dintre aceştia.

Tallien a găsit-o pe Thérèsia ghemuită pe o masă în mijlocul celulei sale şi când a întrebat-o ce căuta acolo, i-a răspuns:

— Fug de şobolanii care mi-au muşcat toată noaptea picioarele.

Proconsulul s-a întors către temnicer; privirea lui a strălucit ca un fulger în întuneric. Paznicul s-a speriat.

— O putem muta pe cetăţeană într-o cameră mai bună, a spus el.

— Nu, a spus Tallien, nu e nevoie; lasă dumneata lanterna aici şi trimite să-l cheme pe aghiotantul meu.

Paznicul a încercat să se scuze din nou; dar Tallien, cu un gest care paraliza ideea oricărui protest, l-a poftit să iasă.

Mizerabilul a ieşit.

— Iată deci, cetăţene Tallien, cum trebuia să ne întâlnim a treia oară, a spus Thérèsia, cu amărăciune. Crede-mă, primele noastre două întrevederi mă făcuseră să mă gândesc altfel la cea de a treia.

— Nu am aflat de arestarea dumneavoastră decât azi-dimineaţă, a spus Tallien, şi, de-aş fi ştiut-o ieri seară, n-aş fi îndrăznit să vin. Cu atâţia spioni în jurul meu, nu pot să fac ceva pentru dumneavoastră decât cu condiţia ca nimeni să nu afle că ne cunoaştem.

— Ei bine, fie! Nu ne cunoaştem; dar mă vei scoate de aici!

— Din celulă, da, chiar acum.

— Nu din celula asta, din închisoarea asta vreau să spun.

— Din închisoarea asta, îmi e cu neputinţă. Aţi fost denunţată, sunteţi arestată, trebuie să apăreţi în faţa tribunalului revoluţionar.

— Să apar în faţa tribunalului vostru? Nu aş fi dinainte condamnată. O biată făptură ca mine, fiică de conte, soţie de marchiz, care riscă să moară de frică numai că a dormit o noapte cu o duzină de şobolani; dar în vremurile acestea, eu sunt o adevărată candidată la ghilotină.

Tallien îşi dădu o palmă peste frunte:

— Dar vă întreb, ce aţi căutat la Bordeaux, să vă amestecaţi şi să plătiţi unui căpitan englez pentru trecerea duşmanilor naţiunii peste canal?

— Dar n-am venit pentru asta. În drumul meu s-a întâmplat să pot răscumpăra de la eşafod trei sute de nenorociţi pentru trei pumni de aur. Imaginaţi-vă că în loc să aveţi pălăria aceasta cu panaş şi centura tricoloră, aţi fi un simplu cetăţean; ei bine, atunci aţi fi procedat la fel ca mine.

— Nu numai că aţi favorizat emigrarea altora, dar dumneavoastră înşivă eraţi pe oale să emigraţi.

— Eu? Ce vorbiţi? Mă duc în Spania să-i fac o vizită tatei pe care nu l-am văzut de patru ani. Aş! Ta numiţi dumneavoastră emigrare? Lăsaţi-ne libertatea, mie şi soţului meu, ca să plecăm.

— Soţului dumneavoastră? Credeam că aţi divorţat.

— Poate că da, dar n-o să-mi amintesc despre asta când el e în închisoare şi capul lui e ameninţat.

— Ascultaţi, i-a spus Tallien, eu nu sunt stăpân absolut, nu pot să las decât pe unul din dumneavoastră să scape; celălalt va rămâne zălog. Vreţi să plecaţi? Vă păstrez soţul; vreţi să plece soţul? Vă păstrez pe dum neavoastră.

— Şi garantaţi viaţa celui care rămâne?

— Da, atâta timp cât propriul meu cap îmi stă pe umeri.

— În acest caz, să plece soţul meu, eu rămân, a spus doamna de Fontenay cu o fermecătoare renunţare.

— Mâna dumneavoastră în semn de învoială.

— Oh, nu, nu sunteţi demn să-mi sărutaţi mâna, după uitarea în care m-aţi lăsat; cel mult piciorul meu, sau mai curând ce au lăsat şobolanii.

Şi descălţându-şi piciorul încântător, piciorul ei de spaniolă, mic cât palma, pe care urma dinţilor rozătorilor nocturni era vizibilă, i l-a întins să i-l sărute.

Tallien i l-a luat cu totul în mâini şi apăsându-şi buzele pe el, i-a spus:

— Îmi joc capul; dar nu mă interesează! Mi-am luat plata cu prisosinţă.

În acel moment uşa s-a deschis şi a apărut aghiotantul urmat de paznic.

— Amaury, i s-a adresat Tallien, aşteaptă aici ordinul de ieşire al

cetăţenei Fontenay. Mă duc să-l iau de la tribunal, şi când îl vei avea, domnia-sa îţi va spune unde va trebui să o conduci.

După un sfert de oră sosea ordinul; doamna de Fontenay era condusă la Tallien acasă, iar temnicerul îi scria lui Robespierre:

"Republica este trădată din toate părţile; cetăţeanul Tallien a iertat din propria lui autoritate, înainte chiar de a] i interogată, pe marchiza de Fontenay, arestată din ordinul Comitetului salvării publice".

Thérèsia se ţinuse de cuvânt; soţul ei odată plecat, ea rămăsese zălog, nu numai lui Tallien, dar chiar la Tallien acasă.

Din acest moment oraşul Bordeaux începu să respire. Se întâmpla foarte rar ca o femeie tânără şi frumoasă să fie răutăcioasă; Thérèsia, cu graţia, blândeţea şi cu darul ei de convingere, l-a captivat pe Tallien; l-a captivat pe Isabeau, l-a captivat pe Lacombe.

Era unul din acele temperamente de felul Theodorei şi al Cleopatrei, sub influenţa cărora capetele tiranilor se plecaseră.

Locuitorii din Bordeaux au înţeles curând tot ce datorau frumoasei Thérèsia. La teatre, la reviste, la reuniunile populare o aplaudau. Credeau că văd în ea pe însăşi Egerie{20} a mantagnarzilor, geniul Republicii.

Thérèsia înţelesese că avea o singură scuză pentru dragostea ei: aceea de a-l fi îmblânzit pe reprezentantul crâncen; şi neînduplecat; aceea de a fi smuls dinţii şi de a fi tăiat ghearele leului. Repausul ghilotinei era gloria ei; — dacă frecventa cluburile şi dacă lua acolo cuvântul, o făcea pentru a folosi popularitatea ei în favoarea îndurării.

Îşi aducea necontenit aminte de noaptea petrecută într-o celulă a închisorii din Bordeaux, când frumoasele ei picioare fuseseră muşcate de şobolani; îşi procură prin Tallien listele deţinuţilor. "Ce a făcut acesta?" "Ce a făcut aceea?" îl întreba. "Suspect". "Şi eu tot suspectă am fost. Să nu mai vorbim! Dacă m-aţi fi ghilotinat, ar fi fost Republica mai puternică?"

O lacrimă cădea pe un nume şi numele se ştergea.

Această lacrimă elibera un deţinut.

Numai că denunţul temnicerului a dat roade, într-o dimineaţă a sosit la Bordeaux omul lui Robespierre. Tallien a fost înlocuit" de noul venit. El, împreună cu Thérèsia, au plecat la Pariis.

Robespierre se înşelase în aşteptările lui; viatul, un vârât necunoscut, aducea demenţa. Tallien, despre care Robespierre gândea că-şi pierduse popularitatea prin indulgenţa lui, a fost numit preşedinte al Convenţiei.

Din acel moment între cei doi oameni a izbucnit o ură de nestins.

Omul lui Robespierre i-a scris acestuia din Bordeaux:

"Ia seama, Tallien năzuieşte să joace un rol mare".

Robespierre, neîndrăznind să-l atace pe Tallien direct, a dat ordin Comitetului salvării publice s-o aresteze pe Thérèsia.

Arestarea a avut loc la Fontenay-aux-Roses.

Thérèsia a fost condusă la închisoarea La Force.

Aşadar, cu aproape cincisprezece zile înainte ca eu însămi să fiu dusă acolo.

A fost aruncată într-o celulă întunecoasă şi umedă care i-a amintit de şobolanii din Bordeaux. A dormit şi aici ghemuită pe o masă, cu spatele rezemat de zid.

După două sau trei zile a fost scoasă din tainiţă şi băgată într-o cameră mare, împreună cu alte opt femei.

Ghiceşte, iubitul meu, cum se distrau acele femei pentru a scurta lungile nopţi fără somn?

Se jucau de-a tribunalul revoluţionar.

Acuzata era întotdeauna condamnată; i se legau mâinile, i se trecea capul printre stinghiile unui scaun, i se dădea un bobârnac peste gât şi se termina.

Cinci din celle opt femei care au stat în această cameră au plecat pe rând să joace în realitate, în Piaţa Republicii, rolul pe care l-au repetat într-un fel în camera din La Force.

În acest timp Tallien, înfăşurat într-o mantie, rătăcea în jurul închisorii unde era închisă Thérèsia, încercând să zărească printre graţiile vreunei ferestre silueta îndrăgită.

Până la urmă a închiriat o mansardă din care putea să vadă în curtea unde deţinuţii aveau permisiunea să se plimbe seara, în momentul când Thérèsia urma să se întoarcă în celulă şi când, prin învoire specială, cumsecadele Ferney a mai lăsat-o singură o clipă, — i-a căzut la picioare o piatră. Pentru deţinuţi totul devine important; a înţeles că piatra avea o semnificaţie anume; a luat-o deci de pe jos şi de ea a găsit legat un bileţel. L-a ascuns cu grijă. Nu putea să-l citească, era noapte şi curtea nu era luminată; în cameră acelaşi întuneric; a dormit ţinând biletul în mână, iar a doua zi, în zori, s-a apropiat de fereastră şi la primele raze ale dimineţii a citit:

"Veghez asupra dumneavoastră; duceţi-vă în curte în fiecare seară; nu mă veţi vedea, dar voi fi lângă dumneavoastră."

Scrisul era prefăcut, semnătura nu exista; dar cine altul decât Tallien ar fi putut să scrie acel bilet?

A aşteptat nerăbdătoare momentul în care urca bătrânul Ferney; a făcut tot ce a putut ca să-l determine să vorbească. Dar paznicul n-a făcut decât să-şi pună un deget pe buze.

Opt zile. la rând, prin acelaşi mijloc, Thérèsia a avut veşti de la protectorul ei.

Fără îndoială, Robespierre a fost avertizat de către poliţia lui că Tallien închiriase o cameră aproape de La Force. S-a dat ordin că împreună cu alte opt sau zece deţinute, Thérèsia să fie dusă la închisoarea Carmes.

Pleca deci de la Grand Force, în acelaşi timp când eu ieşeam de la Petite Force.

Numai că şareta condamnaţilor ieşise prin poartă din strada Roi-de-Sicile, în timp ce tomberonul ieşise prin poartă din strada Rosiers.

Ne-am încrucişat în strada Lombards, tomberonul fiind nevoit să traverseze strada Saint-Honoré ca să ajungă la podul Notre-Dame.

Exact acolo unde am văzut-o pe Thérèsia; acolo unde i-am aruncat bobocul de trandafir.

Ajungând la Carmes, au dus-o în camera doamnei de Beauharnais, de unde tocmai fusese scoasă doamna d'Aiguillon.

Doamna de Beauharnais e o femeie cam de douăzeci şi nouă — treizeci de ani, născută în Martinica, unde tatăl ei era guvernator de port. Venise în Franţa la vârsta de 15 ani şi se căsătorise cu vicontele Alexandre de Beauharnais.

Generalul de Beauharnais (căci soţul ei a servit mai întâi Revoluţia, care l-a călcat în picioare ca pe mulţi alţii) tocmai murise pe eşafod.

Cu toate că a fost destul de nefericită cu soţul ei, ca şi doamna de Fontenay, a făcut tot ce a putut pentru a-l salva, dar demersurile întreprinse până la urmă au com-promis-o şi pe ea. A fost arestată, dusă la Carmes şi aştepta de la o zi la alta să fie tradusă în faţa tribunalului revoluţionar.

Cu generalul Beauharnais avea doi copii, Eugene şi Hortense; dar situaţia lor fusese atât de disperată încât băiatul intrase ucenic la un tâmplar, iar faţa, la o lenjereasă, numai pentru mâncare.

În ajunul sosirii Thérèsiei, temnicerii au venit să ridice patul de campanie al doamnei d'Aiguillon.

— Ce faceţi? A întrebat Josephine.

— Ce vedeţi, luăm patul prietenei dumneavoastră.

-— Dar ea unde se va culca mâine?

Paznicul a început să râdă.

— Mâine, a spus el, nu va mai avea nevoie de pat.

În adevăr, o luaseră pe doamna d'Aiguillon şi nu mai reapăruse.

Rămăsese doar o saltea aruncată pe jos.

Trebuia s-o Moşim toate trei, dacă două dintre noi nu vroiam să ne culcăm pe scaune.

Trebuie spus că aspectul camerei noastre nu este vesel deloc, iubitul meu; la 2 septembrie ea a fost scena asasinării unor preoţi şi

sângele a pătat zidurile în mai multe locuri.

Inscripţii lugubre acopereau pereţii — ultim strigăt de speranţă şi de disperare.

A venit seara, iar întunericul a adus cu el gândurile cele mai sumbre. Ne-am aşezat toate trei pe saltea şi cum eram singura care nu tremuram, Thérèsia m-a întrebat:

— Nu ţi-e frică?

— Nu ţi-am spus că am vrut să mor?

— Ai vrut să mori La vârsta ta, la şaisprezece ani?

— Vai, am trăit mai mult decât oricare altă femeie de optzeci de ani.

— Oh, eu mărturisesc că tremur la fiecare zgomot, a spus Thérèsia. Doamne! Tu ai văzut ghilotinându-se treizeci de persoane înaintea ta; ai simţit vâjiitul cuţitului care trecea ca un fulger prin faţa ochilor tăi şi n-ai albit!

— Aşa cum Julieta îl vedea pe Romeo sub balconul ei, aşa mi se părea mie că-mi văd iubitul culcat în mormânt. Nu muream, ci pur şi simplu mă duceam la el. Voi aveţi totul în viaţă, voi toate aveţi logodnici, copii, de aceea vreţi să trăiţi. Eu, eu am totul în moarte, de aceea vreau să mor.

— Dar acuma, mi-a spus ea dezmierdătoare, acuma că ai găsit două prietene, tot vrei să mori?

— Da, dacă muriţi voi.

— Dar dacă nu murim?

Am ridicat din umeri.

— Nu cer altceva decât să trăiesc, am răspuns eu.

— Şi de exemplu, a spus Thérèsia strângându-mă la piept şi sărutându-mă pe ochi, dacă ai putea să ne salvezi viaţa?

— Oh! am exclamat. Aş face-o cu bucurie, dar cum?

— Cum?

— Da. Sunt deţinută ca şi voi.

— Numai că, după cele ce ne-ai povestit, ai putea să scapi dacă ai vrea.

— Eu? Cum?

— Nu eşti tu protejata unui comisar?

— Protejată?

— Desigur. Nu el ţi-a sugerat să te înregistrezi sub un nume fals?

— Da.

— Nu ţi-a spus că va reveni?

— Dar când? Asta e întrebarea.

— Nu ştiu; dar trebuie să fie cât mai curând cu putinţă.

— Zilele trec repede.

— Dacă i-ai şti măcar numele...

— Nu i-l ştiu.

— Am putea afla prin portar.

— Dacă tot a spus că va reveni, n-ar fi mai bine să-l lăsăm, să vină singur?

— Da, dar dacă pină atunci...?

— Pot s-o salvez numai pe una dintre voi, am spus: răspunzând la apel şi urcând în şaretă în locul ei.

— Dar care? A întrebat repede Thérèsia.

— Ar fi drept să fie cea care are copii, doamna de Beauharnais.

— Eşti un înger, mi-a spus aceasta îmbrăţişându-mă; dar n-aş accepta niciodată un asemenea sacrificiu.

— Ascultaţi, bunele mele prietene, le-am spus eu, de cât timp sunteţi arestate?

— Eu, a spus Thérèsia, de douăzeci şi două de zile.

— Şi eu, a spus doamna de Beauharnais, de şaptesprezece.

— Ei bine, s-ar putea ca nici mâine, nici poimâine să nu se gândească la noi. Avem deci trei sau patru zile pentru a-l face pe comisarul nostru să revină, dacă nu revine şi singur. Deocamdată să ne culcăm şi să dormim, noaptea este un bun sfătuitor.

Şi ne-am culcat pe singura saltea care există, una în braţele celeilalte.

Cred însă că numai eu am dormit.

Zilele treceau şi nu schimbau cu nimic situaţia noastră. Nu aveam nici o veste dinafară. Nu ştiam în ce stadiu de iritare sau de conflict ajunseseră partidele.

Cele două nefericite tovarăşe ale mele tremurau şi se făceau livide la cel mai mic zgomot de pe coridor.

Într-o dimineaţă uşa s-a deschis şi portarul mi-a spus că sunt chemată la administraţie.

Tovarăşele mele m-au privit speriate:

— Nu vă fie teamă, le-am spus; nu sunt judecată, nu sunt condamnată, deci nu pot fi executată.

M-au îmbrăţişat ca şi cum nu mă vor mai vedea. Eu însă le-am jurat că nu părăsesc închisoarea fără să-mi iau rămas bun de la ele.

Am coborât. Cum bănuisem, mă aştepta comisarul meu.

— Trebuie s-o interoghez pe această tânără, a spus el; lăsaţi-mă singur cu ea la vorbitor.

Purta acelaşi costum; la prima vedere carmagnola şi boneta roşie îi dădeau un aer feroce; dar sub masca aceasta surprindea doi ochi buni şi sinceri şi trăsături îmblânzite de o gură binevoitoare.

— Vezi, cetăţeană, că nu te-am uitat? Mi-a spus el.

M-am înclinat în semn de recunoştinţă.

— Acum poartă-te cu mine aşa cum te-ai purta cu un om care îţi vrea binele şi spune-mi taina dumitale.

— Nu am nici o taină.

— Atunci cum de te aflai în şareta condamnaţilor, când împotriva dumitale nu era nici proces, nici condamnare?

— Vroiam să mor.

— Ceea ce mi s-a spus la La Force, era deci adevărat că ai puis să ţi se lege mâinile şi că te-ai urcat în şaretă prin surprindere?

— Cine ţi-a spus dumitale toate astea?

— Chiar cetăţeanul Sariterre.

— Şi nu va avea necazuri pentru serviciul pe care mi l-a făcut?

— Nu!

— Atunci, ţi-a spus adevărul. Este rândul meu să vorbesc.

— Ascult.

— De ce te interesează soarta mea?

— Ţi-am spus, sunt comisar de secţie. Eu am arestat-o pe biata Nicole; mi-au dat lacrimile când am arestat-o. Execuţia ei mi-a răscolit primele remuşcări din viaţa mea. Atunci am jurat că dacă mi s-ar ivi prilejul să salvez o nevinovată ca ea, să nu-l pierd. Providenţa te-a adus în drumul meu şi am venit să-ţi spun: vrei să trăieşti?

Am tresărit; viaţa îmi era indiferentă, dar m-am gândit cât preţ

puneau pe ea cele două biete făpturi pe care urma să le las în urma mea în închisoare.

— Cum vei proceda ca să mă scoţi de aici? L-am întrebat.

— Foarte simplu, împotriva dumitale nu există nici o învinuire; m-am informat la La Force; aici eşti închisă sub nu nume fals. Eu vin, te iau ca să te duc în altă închisoare. Pe drum te las pe Pont Neuif sau pe Pont des Tuileries, şi te îndrepţi încotro ai să vrei.

— Am făgăduit tovarăşelor mele de cameră că-mi voi lua rămas bun de la ele.

— Cum le cheamă?

— Îţi pot spune numele lor fără teamă?

— Nu-ţi dai seama că mă jigneşti?

— Doamna de Beauharnais şi doamna Thérèsia Cabarrus.

— Iubita lui Tallien?

— Chiar ea.

— Toată lupta se dă astăzi între amantul ei şi Robespierre. Dacă Tallien va triumfa, o să mă recomanzi?

— Fii liniştit.

— Du-te în celulă, dar «coboară repede. Trăim vre muri în care trebuie să ne aşteptăm la moarte, nu la viaţă.

Am urcat foarte veselă.

— Oh, ai veşti bune, nu-i aşa? Au strigat prietenele mele văzându-mă.

— Da, am vorbit cu comisarul meu, şi se oferă să mă scoată de aici.

— Acceptă şi salvează-ne! a strigat Thérèsia, sărindu-mi de gât.

— Dar cum?

Thérèsia a scos din sin un pumnal spaniol, ascuţit ca un ac, ucigător ca o viperă; apoi, cu o forfecuţă pe oare doamna d'Aiguillon o lăsase doamnei de Beauharnais, şi-a tăiat o buclă cu care a înfăşurat pumnalul.

— Ţine, a spus ea, caută-l pe Tallien; povesteşte-i că te-ai despărţit de mine, că mi-ai cerut să mă serveşti, că *eu* ţi-am dat şuviţa asta şi pumnalul spunându-ţi:

"Dă-i pumnalul lui Tallien şi anunţă-l că sunt chemată poimâine în faţa tribunalului revoluţionar, iar dacă în douăzeci şi patru de ore Robespierre nu e mort, Tallien e un laş!"

Înţelegeam această furie spaniolă.

— Bine, aşa îi voi spune. Şi dumneata, doamnă, am continuat întorcându-mă spre doamna de Beauharnais, n-ai nici un mesaj de transmis?

— Eu, a răspuns cu vocea ei plăcută de creolă, eu nu îl arn decât pe Dumnezeu; pe el îl rog să mă apere şi să vegheze asupra mea. Dar dacă treci prin strada Saint-Honoré, intră în magazinul de lenjerie de

la numărul 352, sărut-o pe frunte pe scumpa mea Hortense, care la rândul ei va da acest sărut fratelui ei. Spune-i că mi-e bine — atât cât poate fi de bine în închisoare, unde inima ţi-e împovărată de griji. Mai spune-i că voi muri cu numele ei pe buze şi că-i voi vorbi de ea lui Dumnezeu.

Ne-am îmbrăţişat. Thérèsia m-a tras spre ea.

-— Nu ai bani, mi-a spus, şi poate îţi vor trebui pentru salvarea noastră. Să-i împărţim.

Şi mi-a strecurat în mână douăzeci de ludovici.

Am încercat să protestez.

— Iartă-mă, te rog, a spus ea, dar nu vreau să-mi fac griji că într-o afacere de importanţa acesteia, în care este vorba de capetele noastre, îţi va lipsi un ludovic sau doi.

Avea dreptate; am luat cei douăzeci de ludovici şi i-am pus în pungă. Am ascuns pumnalul în sân şi m-am grăbit să-mi regăsesc protectorul la vorbitor. Cât timp lipsisem, el aranjase totul cu portarul.

Mi-a dat braţul; am ieşit. O trăsură ne aştepta.

În timpul cursei, comisarul de poliţie, care nu mi se părea prea sigur de inamovibilitatea lui Robespierre, m-a pus la curent cu evenimentele.

Robespierre, — care de la executarea cămăşilor roşii se izolase, lăsând Franţa să meargă în aparenţă la voia întâmplării, dar ţinând totuşi în mână Comitetul salvării publice pe ai cărui membri îi punea să semneze liste prin Herman, — revenise la 5 thermidor.

Îl aştepta pe Saint-Just să izbucnească. Saint-Just venea cu mâinile pline de denunţuri. Când triumviratul Saint-Just, Gouthon şi Robespierre va fi reunit, vor cere ultimele capete dare trebuiau neapărat sacrificate Teroarei.

Acestea erau capetele lui Fouche, Collot-d'Herbois, Cambon, Billaud-Varennes, Tallien, Barrere Leonard Bourdon, Lecointre, Merlin, Thionvilte, Freron, Panis, Dubois-Crance, Bentabole, Barras...

Cincisprezece sau douăzeci de capete, atâta tot.

După care va urma clemenţa.

Rămâneau să vadă dacă cei cărora li se va cere capul vor accepta să le fie luate, într-adevăr, în ce-i priveşte, pregătiseră o acuzaţie împotriva celui pe care îl numeau *dictatorul*.

Dar oare dictatorul le va da lor răgaz să acuze?

Timp de o lună, cât lipsise, Robespierre şi-a redactat apologia.

Omul formelor legale înţelegea să nu răspundă decât legalităţii.

Ne aflam la 8 thermidor, deznodământul va avea loc peste trei-patru zile.

L-am întrebat pe comisarul meu unde l-aş putea găsi pe Tallien.

Mi-a dat adresa acestuia, strada de la Perle, numărul 460, la Marais.

Am coborât la poarta Saint-Honoré.

Acolo protectorul meu şi-a luat rămas bun de la mine. L-am întrebat cum îl cheamă.

— Nu e nevoie, mi-a spus el; dacă izbuteşti, o să mă reîntâlneşti, am să vin să-mi cer eu singur răsplata. Dacă nu, n-ai să poţi face nimic pentru mine, aşa cum eu n-o să pot face nimic pentru dumneata. Nu ne cunoaştem.

Şi a plecat cu trăsura înspre bulevarde.

Eu am pornit-o pe jos pe strada Saint-Honoré şi am ajuns la numărul 352.

Am intrat în magazinul de lenjerie. Îţi aminteşti, dragul meu, acesta era magazinul doamnei de Condorcet.

Am întrebat de domnişoara Hortense.

Mi-au arătat o fetiţă încântătoare, de vreo zece ani, cu un păr şi nişte ochi nemaipomeniţi.

Lucra aici *în schimbul mâncării*.

Am cerut să mi se îngăduie să-i povestesc între patru ochi. Nu s-a împotrivit nimeni. Ne-am dus împreună într-o cameră alăturată magazinului şi i-am spus că veneam din partea mamei sale.

Biata copilă a izbucnit în lacrimi, s-a aruncat de gâtul meu şi m-a sărutat.

I-am dat doi ludovici pentru rufărie. Se vedea că duce mare lipsă.

Am întrebat de doamna de Condorcet.

O puteam găsi în atelierul ei de la mezanin.

Am urcat acolo.

Când m-a văzut, a scos un strigăt şi s-a repezit în braţele mele.

— Oh, mi-a spus, te credeam moartă; mi s-a spus că ai fost văzută trecând în şaretă... în câteva cuvinte i-am povestit totul.

— Ce vei face acum? M-a întrebat.

— Nu ştiu, am răspuns zâmbind. Poate sunt muntele care ascunde înlăuntrul lui un şoarece; poate sunt firul de nisip de care se va împiedica, zdrobindu-se, carul Teroarei.

— În orice caz, rămâi aici, a spus ea.

— Faţă de câte ţi-am povestit, nu ţi-e teamă să rămân la dumneata? Am întrebat-o eu.

A surâs şi mi-a întins mâna.

Am prevenit-o că aveam de făcut un drum chiar în noaptea aceea şi am rugat-o dacă nu are cumva în plus o cheie a apartamentului, ca să ies şi să mă întorc fără să o deranjez.

— E foarte simplu, mi-a spus ea. Eu voi dormi în casa mea de la Auteuil, iar aici vei rămâne dumneata stăpână.

Şi chiar atunci mi-a dat cheia.

Şedinţa de la Convenţie a fost furtunoasă.

Apologia lui Robespierre nu a avut succesul scontat de el. Primele

fraze au fost de fapt o mare gafă. La deschiderea şedinţei Barrere anunţase recucerirea An-versului, — cu alte cuvinte, recucerirea întregii Belgii.

Or, neprevăzând această veste, Robespierre îşi îndreptase atacul împotriva lui Carnot, cel care tocmai recucerise Anvers.

Din nefericire pentru el, Robespierre nu era atât de abil încât să improvizeze pe loc şi să poată ieşi cu bine dintr-o asemenea încurcătură şi, neschimbând nimic din discursul său, începuse astfel:

— "Anglia, atât de bruscată în discursurile noastre, este cruţată de armatele noastre..."

A citit două ore.

Lecointre, duşmanul lui Robespierre, dându-şi seama de efectul defavorabil făcut de discursul lui Robespierre, a cerut în mod zgomotos tipărirea lui.

Un robespierris nu ar îi îndrăznit să ceară acest lucru.

Din obişnuinţă, Adunarea a votat tipărire.

Atunci, un bărbat s-a repezit la tribună. Era Cambon, omul integru prin excelenţă. Robespierre spusese despre el că e un pungaş, tot aşa cum spusese despre Carnot că e un trădător.

— O clipă, a spus el, să nu ne grăbim, înainte de a fi dezonorat, voi vorbi.

Şi în cuvinte puţine, dar clare a expus sistemul său de finanţe. A terminat astfel:

— A venit timpul să spunem adevărul. Un singur om paralizează toată Convenţia. Acest om este Robespierre. Judecaţi-ne!

Atunci Billaud a strigat:

— Da, ai dreptate Cambon, trebuie smulse măştile. Dacă e adevărat că libertatea de opinie nu mai există, atunci mai bine să servească hoitul meu drept tron unui ambiţios, decât să devin, prin tăcerea mea, complicele crimei sale.

— Eu, a spus Panis, întreb numai dacă numele meu este pe lista proscrişilor. Ce am câştigat eu de la Revoluţie? Nici cu ce să cumpăr o sabie pentru fiul meu şi o fustă pentru fiica mea?

Atunci în sală au izbucnit strigătele "Retractează ce ai spus! Retractează!"

Robespierre ansă s-a ridicat calm:

— Nu retractez nimic. Mi-am azvârlit scutul; m-am prezentat descoperit în iată duşmanilor; nu am măgulit pe nimeni, nu am calomniat pe nimeni, nu mă tem de
nimeni! Şi nu mă interesează ce va hotărî Convenţia în legătură cu tipărirea sau netipărirea discursului meu. Din toate părţile sălii se strigă:

— Să revocăm tipărirea!

Şi a fost revocată.

Înfrângerea lui a fost teribilă.

Din momentul în care Convenţia nu mai acceptă acuzaţiile de pungăşie, de trădare, de conspiraţie aduse de Robespierre împotriva Comitetelor şi a reprezentanţilor poporului în misiune, Cameră îl acuză pe însuşi Robespierre de calomnie împotriva reprezentanţilor poporului şi a Comitetelor.

Robespierre conta să-şi ia revanşa prin iacobini. Această societate, care îi datora înfiinţarea, forţa şi strălucirea ei, era stâlpul de rezistenţă.

M-am hotărât să asist la şedinţă. Am fost prevenită că nu-l voi găsi acasă la el pe Tallien decât la miezul nopţii.

M-am înfăşurat într-o pelerină de femeie din popor, pe care mi-a împrumutat-o doamna de Condorcet.

Te sufocai în acea pivniţă unde îşi ţineau iacobinii şedinţele.

Comună a şi fost prevenită de eşecul suferit de eroul ei; Henriot fusese văzut beat, clătinându-se pe cal, aşa cum i se întâmpla numai la marile ocazii. Dădea ordine să fie înarmată garda pentru a doua zi.

Către ora nouă Robespierre a apărut întâmpinat de aclamaţiile tuturor. Capul palid i se înţepenise parcă între umeri, ochii îi ardeau. S-a urcat la tribună ţinând în mână apologia pe care o citise şi la Convenţie.

Robespierre nu se sătura niciodată să-şi citească discursurile. A fost ascultat cu evlavia apostolilor faţă de dumnezeul lor şi aplaudat cu entuziasm.

Apoi, când a terminat, când tripla salvă de aplauze s-a stins, Robespierre a spus:

— Cetăţeni, acesta este testamentul meu de moarte pe care vi-l aduc. Vă las memoria mea, va trebui să o apăraţi. Dacă voi fi nevoit să beau cucută, o voi face liniştit.

— Voi bea împreună cu tine! a strigat David.

— Toţi o vom bea, toţi! au strigat cei prezenţi, aruncându-se unii în braţele celorlalţi.

Şi n-au mai fost decât lacrimi şi plânsete.

Entuziasmul a atins frenezia.

Couthon s-a urcat la tribună şi a cerut să fie radiaţi din Convenţie toţi cei care au fost împotriva tipăririi discursului lui Robespierre.

Iacobinii au votat într-un singur glas.

Nu-şi dădeau seama că, acest refuz de tipărire fiind votat de către majoritate, ei votau acum destituirea majorităţii Comunei.

Înflăcăraţi, robespierriştii s-au strâns în jurul apostolului lor.

Aşteptau un singur cuvânt din partea lui ca să facă un al doilea 31 Mai.

Robespierre, înconjurat de toţi şi grăbit să termine, a scăpat aceste cuvinte:

— Ei bine, mai încercaţi, descătuşaţi Convenţia, despărţiţi-i pe cei buni de cei răi.

În acel moment o mare agitaţie s-a produs în partea mai întunecoasă a sălii. Iacobinii îi recunoscuseră printre ei pe Callot-d'Herbois şi pe Billaud. Cei doi duşmani de moarte ai lui Robespierre, oare auziseră deci tot ce se spusese împotriva Convenţiei, precum şi dezlegarea dată de către Robespierre devotaţilor lui, de a separa pe cei răi de cei buni.

S-au auzit atunci strigăte de moarte împotriva lor, cuţitele s-au ridicat.

Câţiva iacobini, oare nu vroiau ca sala lor să fie pătată de sânge, i-au înconjurat protejându-i şi ajutându-i astfel să iasă.

Preşedintele a declarat şedinţa încheiată.

Celor două partide de-abia le ajungea noaptea ca să se pregătească pentru lupta de a doua zi.

Am ieşit afară odată cu mulţimea. Trecuse de unsprezece noaptea. Sosise deci momentul să-l caut pe Tallien la el acasă.

Mergeam chiar în urma lui Robespierre.

Ieşise sprijinindu-se de Coffinal. Tâmplarul Duplay se ţinea aproape de el.

Se vorbea de şedinţa de a doua zi. Triumful de la iacobini nu îi liniştise îndeajuns pe prietenii lui Robespierre.

— Nu mai aştept nimic de la montagnarzi, spunea el; dar majoritatea lor sunt tineri, majoritatea Convenţiei mă va înţelege.

Soţia lui Duplay şi cele două fete ale lui îl aşteptau pe Robespierre în poartă de la stradă.

Zărindu-l, au alergat înspre el. Robespierre le-a liniştit. Toţi au intrat în aleea care ducea spre casa tâmplarului. Uşa s-a închis în urma lor.

Curiozitatea mă îndemnase să-l urmăresc pe acest om; am făcut calea-ntoarsă şi am pornit-o din nou pe strada Saint-Honoré, mergând de astă dată înspre Palais-Egalite.

Cu toate că se făcuse târziu, străzile nu erau pustii. O febră arzătoare străbătea arterele Capitalei. Oamenii ieşeau misterios de prin case; alţii intrau nu mai puţin misterios; se schimbau vorbe dintr-o parte într-alta a străzi, semnale de la o fereastră la alta; ajunsă la capătul străzii Ferronnerie, am luat-o pe strada Temple şi am ajuns în strada Perle.

Strada era prost luminată; cu greu citeam numerele. Presupuneam că am ajuns în faţa numărului 460.

Am şovăit să bat la poarta unei alei înguste care mi se părea a fi singura intrare a acestei oase întunecoase, pe faţada căreia nu răzbătea nici o lumină. Deodată poarta aleii s-a deschis şi a apărut un bărbat îmbrăcat în carmaenolă, înarmat cu un ciomag.

Mi-a fost teamă şi m-am tras înapoi.

— Ce doreşti, cetăţeană? A întrebat omul lovind caldarâmul cu ciomagul.

— Vreau să vorbesc cu cetăţeanul Tallien.

— De unde vii?

— De la închisoarea Carmes.

— Din partea cui vii?

— Din partea cetăţenei Thérèsia Cabarrus.

Omul a tresărit.

— Spui adevărul? M-a întrebat.

— Condu-mă la el şi vei vedea.

— Vino.

Omul a întredeschis poarta. M-am strecurat în alee. El a luat-o înainte, a urcat o scară slab luminată.

De la primele trepte am auzit gălăgia unui mare număr de voci care păreau că discută aprins.

Discuţia era violentă şi, pe măsură ce urcam treptele, vocile se auzeau din ce în ce mai distinct.

Erau pomenite numele lui Robespierre, Couthon, Saint-Just, Henriot.

Vocile veneau de la etajul al doilea.

Omul oare mă însoţea s-a oprit în faţa unei uşi şi a deschis-o.

Un val de lumină a invadat scara, dar la apariţia lui s-a făcut linişte; toate vocile au tăcut.

— Ce este? A întrebat Tallien.

— O femeie, a răspuns călăuza mea, vine de la Carmes şi aduce, spune ea, veşti de la cetăţeana Thérèsia Cabarrus.

— Las-o să intre! a spus el repede.

Omul cu ciomagul s-a dat în lături. Eu mi-am lăsat pelerina pe balustradă scării şi am înaintat în acea cameră unde toţi rămăseseră aşa cum îi surprinsesem.

— Care dintre voi este cetăţeanul Tallien? Am întrebat.

— Eu, a răspuns cel mai tânăr dintre toţi.

Am înaintat spre el.

— M-am despărţit de cetăţeana Thérèsia Cabarrus. "Du-i această şuviţă de păr şi acest pumnal lui Tallien, spune-i că sunt chemată poimâine la tribunalul revoluţionar, şi dacă în douăzeci şi patru de ore Robespierre nu este mort, el este un laş!"

Tallien s-a repezit spre bucla de păr şi pumnal. A sărutat bucla şi, ridicând pumnalul, a spus:

— Aţi auzit, cetăţeni; sunteţi liberi să nu-l decretaţi mâine pe Robespierre inculpat; dar dacă nu-l veţi decreta, eu îl voi înjunghia şi gloria de a fi scăpat Franţa de tiranul ei îmi va reveni numai mie.

Într-un singur gest, au întins toţi mâinile deasupra pumnalului

Thérèsiei Cabarrus.

— Jurăm, au spus ei, că mâine vom fi morţi sau Franţa va fi liberă.

Atunci Tallien întorcându-se către mine mi-a spus:

— Dacă vrei să vezi ceva la fel de măreţ cum a fost căderea lui Appius{21} sau moartea lui Cezar, vino mâine la şedinţă, tânăra prietenă, şi te vei putea întoarce la
Thérèsia să-i spui ce ai văzut!...

— Da, dar dacă vreţi să reuşiţi, s-a auzit careva, nu vă încurcaţi în discuţii, nu îi daţi cuvântul! Moarte fără fraze l

— Bravo, Sieyès! au strigat toţi într-un glas; eşti un bun sfătuitor şi-ţi vom urma sfatul!

Tallien a vrut neapărat să fiu condusă de omul cu ciomagul, care era chiar garda lui personală.

M-am întors la doamna de Condorcet pe acelaşi drum pe care-l făcusem ca să ajung la cetăţeanul Tallien. Încercam o senzaţie deosebită. Poate tocmai eu fusesem mijlocitoarea între braţul care trebuia să lovească şi pieptul care trebuia să fie lovit...

Lăsându-mă antrenată, mă implicasem în ceea ce urma să se petreacă a doua zi; fie că pumnalul îl va lovi pe Robespierre, fie că îl va lovi pe Tallien, şi într-un caz şi în altul, eu eram aceea care înmânase pumnalul.

Gita vreme a fost în mâinile mele, cât timp am fost împinsă de dorinţa de a le salva pe cele două prietene, nu m-am gândit la asta; dar, din momentul în care pumnalul se găsea în mâinile lui Tallien, eu am devenit complicea lui. Încordarea care mă susţinuse atâta vreme cât misiunea mea nu era îndeplinită m-a părăsit în clipa când am coborât în stradă. Zgomotul se potolise; totuşi în marea arteră Saint-Honoré, atât de circulată, era destulă lume, dar nu grupată. Treceau unul câte unul. Am avut curiozitatea să mă duc până la poarta tâmplarului Duplay. Totul era închis, ferecat, nici o rază de lumină nu răzbătea afară. Dormeau în liniştea conştiinţelor curate? Vegheau pe tăcute în neliniştea gândurilor zbuciumate?

— I-am mulţumit omului care m-a condus şi i-am dat o monedă de argint. A luat-o spunând:

— O primesc numai din curiozitate, mică cetăţeană; de mult n-am mai văzut aşa ceva...

Am urcat la mezaninul meu, am tras jaluzelele, dar cu ferestrele deschise mă uitam printre ele; nu puteam să adorm. Eram foarte neliniştită pentru cele două prietene ale mele.

Seara, a doua zi, totul va fi hotărât. Eu, care nu mă temusem pentru mine, care văzusem cuţitul ghilotinei fără să pălesc, eu care fără să clipesc privisem raza de soare reflectată pe cuţitul înroşit de sângele a treizeci de oameni, ei bine, eu tremuram acum pentru aceste două femei pe care le cunoşteam abia de câteva zile, care îmi erau străine, dar care mi-au întins braţele când mi-a fost mai greu.

După cele ce văzusem şi auzisem seara la şedinţa cordelierilor, mi-am putut da seama de ascendentul lui Robespierre asupra mulţimii.

— Voi bea cucută, spusese liniştit Socrate.

Şi un întreg cor de fanatici îi răspunsese:

— Toţi o vom bea împreună cu tine!

Nu mă îndoiam că prietenii sau mai curând aliaţii noştri ar avea curajul de a începe lupta, dar îl vor avea ei oare pe cel de a duce mai

departe această luptă? Vor avea ei mai cu seamă forţa de a asculta sfatul lui Sieyès: "*Moarte fără fraze*"?

Cât de puţine cuvinte îi trebuiesc geniului pentru a-şi exprima gândul, ca să-l poată face înţeles şi în prezent şi în viitor, până la a fi modelat în bronz!

Fără îndoială, Sieyès era omul de geniu al acestei reuniuni; dar preot fiind, nu putea fi tot el omul oare să-l execute.

Către ora trei am închis fereastra şi m-am culcat. Am avut un somn agitat, plin de vise fără sens.

Singurul lucru care continua să bată în creierul meu ca limba unei pendule era fraza lui Sieyès. În ea stătea adevărata condamnare a lui Robespierre.

Se făcuse ziuă când am aţipit. M-am trezit spre ora opt sau nouă. Am auzit gălăgie în stradă; m-am sculat imediat şi am întredeschis fereastra.

Se şi adunase un grup de iacobini (şi prin iacobini înţeleg pe obişnuiţii clubului) la poarta tâmplarului Duplay. Intrau în casă şi ieşeau; se duceau fără îndoială să primească de la Robespierre cuvântul de ordine.

În mijlocul acestei mulţimi un om s-a oprit şi doi ochi s-au fixat asupra mea cu o privire care a pătruns printre jaluzele. Am închis-o repede; dar era prea târziu, fusesem recunoscută.

După două minute am auzit bătăi în uşă şi m-am dus să deschid fără prea multă grijă.

La rândul meu îmi recunoscusem comisarul de poliţie; l-am invitat să intre şi să se odihnească.

-— Nu vă refuz, a spus el, sunt zdrobit, am stat toată noaptea în picioare. Partidele sunt faţă în faţă şi bătălia va avea loc astăzi.

— Oh, mărturisesc că aş dori să asist la această luptă, i-am spus. Unde crezi dumneata că va avea loc.

— La iacobini sau la Convenţie?

— La Convenţie, fără îndoială. Acolo e sediul legii, iar Robespierre este omul formelor legale.

— Cum să fac să asist la şedinţă? O să fie, cred, omor la porţile Convenţiei, iar eu sunt singură.

— Vă dau cartonaşul meu de identitate, mi-a spus.

Şedinţa se va deschide la ora unsprezece; mâncaţi repede ceva ca să puteţi rămâne până la sfârşitul discuţiei.

Când o să ieşiţi, mă găsiţi şi singură dacă aveţi nevoie de mine; ştiţi bine că sunt la ordinele dumneavoastră.

— Dacă ai avea o oră liberă, mi-ai face un foarte mare serviciu. Aş vrea să te duci până la Carmes, şi printr-un mijloc oarecare să-i spui dumneata Thérèsiei
Cabarrus că i-am îndeplinit rugămintea.

— O să fac chiar ceva mai mult, mi-a spus el; pentru a-i deruta pe copoi, am să-i schimb închisoarea; dacă Tallien eşuează, primul ordin pe care-l va da Robespierre va fi să pună mâna pe iubita lui, pentru a se răzbuna. Şi atunci, până se duc s-o caute la Carmes, până să găsească noul loc unde a fost transportată, or să treacă două sau trei zile. Şi în situaţia în care ne aflăm înseamnă ceva să ai mai multe zile înaintea ta.

— Oh, dacă reuşim, i-am spus eu, ce-aş putea face pentru dumneata?

— Dacă ajungem acolo, a răspuns comisarul, cum iotul va trece în mâinile lui Tallien, ale lui Barras şi ale prietenilor lui, n-o să fie deloc greu.

— Ei bine, atunci ne-am înţeles, i-am răspuns, pleacă, nu pierde o clipă, gândeşte-te că prietenele mele trebuie să fie în spaimele morţii.

— Nu aveţi pe nimeni aici care să vă servească? M-a întrebat.

— Pe nimeni.

— Bine, când cobor, vă trimit ceva de la cafenea două ouă, o supă...

— Mi-ai face un serviciu.

— Nu uitaţi, de îndată ce mâncaţi, duceţi-vă la Convenţie, dacă nu vreţi să pierdeţi nimic din tot ce se va întâmpla astăzi.

După o jumătate de oră mă aflam în tribună cea mai apropiată de preşedinte. La ora unsprezece s-a deschis sala; tribunele s-au umplut, cum prevăzusem; dar ceea ce îngrijora îndeajuns Adunarea, era că membrii ei nu soseau, sau mai bine zis nu soseau decât foarte puţini.

Şi apoi, din cei şapte sute de deputaţi care proclamaseră Republica la 21 septembrie 1792, lipseau mai mult de două sute, căzuţi pe eşafod.

În toate rândurile era teribil să vezi băncile goale, care însemnau tot atâtea morminte.

Mai întâi, în Centru, locul girondinilor, vast ca o groapă comună.

Sus, la Montagne, băncile lui Danton, a lui Herault de Secheles, a lui Fabre d'Eglantine.

Apoi, ici-colo, capricii ale morţii, locuri pe care, de când erau libere, nimeni nu mai îndrăznea să se aşeze.

Toate aceste goluri acuzatoare cine le făcuse?

Un singur om.

Cine lovise în cei douăzeci şi doi de girondini prin vocea lui Danton?

Cine lovise în cei douăzeci şi cinci de cordelieri prin glasul lui Saint-Just?

Cine îl lovise pe Chaumette?

Cine îl lovise pe Hebert?

Mereu acelaşi om.

Dacă toate aceste goluri ar fi întrebate, dacă toate aceste gropi ar fi întrebate dintr-o dată sau pe rând, toate n-ar striga decât un singur nume:

Robespierre!

Toate aceste morminte larg deschise erau pentru conjuraţi nişte teribile ajutoare. Mi-am dat seama în ziua sângeroasă a represaliilor că mâna nevăzută a morţilor făcea mai mult decât mâna bătăioasă a celor în viaţă.

Chiar în ajun, la iacobini, Robespierre avusese slăbiciunea să făgăduiască sau poate avusese forţa să comande o epurare.

Citi urmau să fie proscrişi prin această epurare?

Nici el nu ştia. Întocmai ca Sylla{22} putea să răspundă: "Nu ştiu".

Între timp, deputaţii se îndreptau unul câte unul spre locurile lor. Erau obosiţi, poate mai mult îngrijoraţi decât obosiţi.

Se vedea că puţini dintre ei îşi petrecuseră noaptea în paturile lor. Unii pentru că făceau parte din vreun plan conspirativ; alţii pentru că le fusese teamă să nu fie cumva arestaţi.

Privirile lor căutau... Ce?... Ceea ce cauţi atunci când se apropie un mare eveniment, când pe cer se adună furtuna, când un cutremur se pregăteşte să scuture pământul.

Necunoscutul!

Când mă întorsesem acasă văzusem lumea întârziind pe străzi cu acea lipsă de preocupare ameninţătoare, aşteptând parcă ceva.

Sunase amiaza şi Robespierre încă nu sosise. Se spunea că, jignit de eşecul din ajun, nu se va întoarce la Convenţie decât în fruntea Comunei înarmate şi ceea ce venea în sprijinul acestei afirmaţii era că Henriot, beat ca de obicei, aşezase tunurile în bătaie în piaţa Carrousel.

Nici Tallien nu apăruse în camera de şedinţe. Se ştia însă că era în sala Libertăţii, împreună cu toţi prietenii săi; cum pe aici trebuia să treci pentru a intra în sala Convenţiei, el opera deputaţii, pe câte unii îi luă cu el, iar pe alţii îi trimitea să-şi ocupe locurile cu lecţia învăţată.

Îl aşteptau oare pe Robespierre tot aşa cum Brutus, Casius şi Casca l-au aşteptat pe Cezar? Oare îl va înjunghia acolo, *fără fraze*, cum spusese Sieyès?

În sfârşit, — un murmur a anunţat intrarea celui pe care îl aşteptau cu atâta nerăbdare, unii poate mai mult cu teamă decât cu nerăbdare.

Chimistul care ar fi putut să descompună acest murmur ar fi descoperit în el câte puţin din toate, — de la un început de ameninţare până la un rest de răfuială.

Niciodată, chiar în minunata zi a sărbătorii Domnului, Robespierre nu avusese atâta grijă pentru îmbrăcămintea sa. Purta o

haină albastru deschis; pantalon scurt de culoare deschisă, jiletcă din pichet alb cu franjuri; mergea liniştit şi sigur. Lebas, Robespierre tânărul, Couthon, devotaţii lui, îl secundau în acelaşi pas. S-au aşezat lângă el, fără să se uite la nimeni şi fără să salute pe nimeni. Şi totuşi, de la locurile lor, priveau, cu un oarecare dispreţ pe care nu reuşea să-l ascundă, spre şefii partidelor de la Plaine şi de la Montagne, neîmpăcaţi între ei până atunci, dar care, în ziua aceea — fapt ce dădea de gândit — intrau ţinându-se la braţ şi sprijinându-se unul pe celălalt.

Pentru o clipă a fost tăcere deplină.

Saint-Just a intrat şi el ţinând în mână discursul pe care avea de gând să-l citească, discurs care trebuia să provoace căderea comitetelor şi primenirea lor cu oameni devotaţi lui Robespierre.

În ajun, partidul iacobin, temându-se de vehemenţa acestui tânăr, ceruse imperios ca înainte de a-l rosti să supună discursul unei comisiuni. Dar Saint-Just nu avusese timp. Abia îl terminase. Paloarea de cenuşă şi ochii lui cercănaţi arătau câtă osteneală îşi dăduse pentru acest discurs.

A mers direct spre tribună; o mulţime de reprezentanţi, în fruntea cărora se afla Tallien, au intrat după el. Collot-d'Herbois, duşmanul personal al lui Robespierre, prezida adunarea. Alături de el stătea — ales anume pentru a-l înlocui — un om de care erau siguri că nu-i va lipsi curajul, un buldog al partidului lui Danton, Thuriot, care votase, îţi aminteşti, dragul meu, moartea regelui cu atâta îndârjire, când de atunci nu i se mai spune Thuriot, ci Tueroi (ucide rege).

Din neglijenţă sau poate din dispreţ, Saint-Just s-a urcat direct la tribună şi şi-a început discursul, fără să ceară cuvântul.

Dar abia a pronunţat primele cuvinte, că Tallien, ţinând mâna la piept şi în mână având probabil pumnalul Thérèsiei, a făcut un pas înainte şi, a spus:

— Preşedinte, cer cuvântul pe care Saint-Just a uitat să-l ceară.

Un fior a trecut prin asistenţă. Aceste cuvinte, se simţea, erau o declaraţie de război.

Ce va răspunde Collot-d'Herbois? Va lăsa tribuna lui Saint-Just? I-o va da lui Tallien?

— I se dă cuvântul lui Tallien, a spus Collot-d'Herbois.

S-a lăsat o linişte profundă. Tallien s-a urcat la tribună şi a scos de la piept mâna crispată încă.

— Cetăţeni, a spuse Tallien, în puţinele cuvinte pe care ni le-a spus Saint-Just l-am auzit lăudându-se că nu este din nici un partid. Eu am aceeaşi pretenţie, şi de aceea voi face să răsune adevărul. Vă veţi mira, fără îndoială. Adevărul va exploda, nu mă îndoiesc, căci pre tutindeni în jurul nostru nu se propagă de câteva zile decât tulburare şi minciună. Ieri, un membru al guvernului, izolându-se, a pronunţat

un discurs în numele său personal. Astăzi, un altui face la fel. Toate aceste individualisme vin să mai agraveze suferinţele patriei, s-o sfâşie şi s-o împingă în prăpastie; cer ca vălul să fie definitiv sfâşiat.

— Da, a strigat de la locul său Billaud-Varennes, mai palid şi mai posomorât chiar decât era de obicei; da, ieri societatea iacobinilor a votat epurarea Convenţiei. S-a votat adică ce? De necrezut, dar s-a votat masacrarea tuturor celor care au refuzat să voteze tipărirea discursului cetăţeanului Robespierre. Or, această epurare înseamnă, nici mai mult, nici mai puţin decât două sute cincizeci dintre noi, cu alte cuvinte majoritatea.

— Nu e cu putinţă! Nu! S-au auzit voci din sală. — Collot-d'Herbois şi cu mine eram acolo, cetăţeni, şi nu am scăpat decât printr-o minune de cuţitele asasinilor. Şi acolo! Acolo, a spus el întinând pumnul cu un gest ameninţător, acolo la Montagne, îl văd pe unul dintre oamenii care au ridicat cuţitul asupra mea.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare s-a ridicat strigând: "Arestaţi-l! Arestaţi asasinul!"

Billot i-a spus numele; un nume necunoscut auditorilor, dar cunoscut aprozilor care s-au şi aruncat asupra lui şi l-au arestat.

După arestarea lui, în sală mai dăinuia o rumoare specifică adunărilor tumultoase în care se petrec evenimente importante.

— Adunarea, continuă Billaud, nu trebuie să-şi ascundă că se află între două măceluri. O oră de slăbiciune, şi va fi pierdută.

— Nu, nu! au exclamat toţi membrii urcându-se pe bănci şi agitându-şi pălăriile; nu! Dimpotrivă, ea va fi cea care îşi va zdrobi duşmanii. Vorbeşte, Bilaud, vorbeşte! Trăiască Convenţia! Trăiască Comitetul salvării publice!

— Ei bine! Deoarece a venit ceasul explicaţiilor, a continuat Billaud, cer ca toţi membrii acestei Adunări, pe care însăşi Adunarea îi va interoga, să se explice. Vă veţi cutremura de groază când veţi afla situaţia în care sunteţi, când veţi afla că forţa armată este încredinţată în mâini paricide, că Henriot este complicele conspiratorilor; vă veţi cutremura când veţi afla că există aici un om (şi a aruncat o privire cumplită lui Robespierre) care, atunci când a fost vorba să trimită reprezentanţi ai poporului în departamente, a examinat cu atenţie lista convenţionalilor şi, din mai mult de şapte sute de membri câţi eram, a găsit abia douăzeci care să fie demni de această misiune.

Un murmur de orgoliu rănit, de astă dată cel mai ameninţător dintre toate murmurele, s-a ridicat din toate băncile.

— Şi, a continuat Billaud, Robespierre este cel care ieri a venit aici să ne spună, a îndrăznit să ne spună că s-a îndepărtat de Comitet pentru că acolo era oprimat. Să nu credeţi nimic, el s-a îndepărtat fiindcă după ce singur a dominat Comitetul timp de şase luni, Comitetul s-a revoltat împotriva acestei dominaţii şi a organizat

rezistenţa împotriva lui. Şi asta din fericire pentru noi, întrucât acest lucru se întâmplă tocmai când vroia să. Impună adoptarea decretului din 22 prairial{23}, acel decret de moarte care a făcut ca până şi cel mai bun dintre noi să-şi ducă în mod instinctiv mâna la cap.

Vociferări din toate părţile sălii l-au întrerupt pe Billaud; nu pentru ia-l opri, ci pentru a întări acuzaţiile.

A fost o clipă de linişte; dar o linişte tot atât de ameninţătoare ca aceea care prevesteşte furtuna.

Şi această linişte era într-atâta asemănătoare aceleia care precede furtuna, încât privirile scânteietoare ale tuturor oamenilor din sală s-au încrucişat ca nişte fulgere.

— Da, cetăţeni, a continuat Billaud-Varennes, — aflaţi că preşedintele tribunalului revoluţionar, căruia orice iniţiativă ar trebui să-i fie interzisă, a propus ieri la iacobini, acelei adunări nu numai duşmănoase, dar ilegale — să izgonească din Convenţie şi să proscrie pe toţi membrii care au avut curaj să ţină piept lui Robespierre. Dar poporul este aici, a arătat Billaud întorcându-se spre tribune. Nu-i aşa că voi vegheaţi asupra reprezentanţilor voştri?

— Da, da, poporul e aici! au strigat tribunele într-un singur glas.

— Vedem de câtăva vreme un spectacol cu adevărat straniu; oamenii care vorbesc fără încetare de virtute şi de justiţie sunt aceiaşi care fără încetare calcă în picioare justiţia şi virtutea. Cum se explică atunci că oamenii izolaţi, care nu cunosc pe nimeni, care nu se amestecă în nici o intrigă, care salvează Franţa luptând pentru victorie, sunt tocmai cei care au fost acuzaţi de conspiraţie?

Şi în aceeaşi zi când, datorită sfaturilor şi strategiei lor, Anvers este recucerit de la englezi, conspiratorii vin aici să-i acuze că trădează Franţa! Dar prăpastia este sub paşii noştri, iar adevăraţii trădători sunt în faţa noastră; trebuie că prăpastia să fie umplută cu cadavrele lor sau cu ale noastre...

Lovitura l-a izbit în plin pe Robespierre; nu mai putea da înapoi; palid şi crispat, s-a avântat la tribună.

— Jos trădătorul! Jos tiranul! Jos dictatorul! S-a auzit din toate părţile sălii.

Dar Robespierre a înţeles că sunase ora supremă; întocmai ca mistreţul, el trebuia să facă faţă întregii haite care urla împotriva lui. A apucat balustrada tribunei, s-au agăţat de ea; a urcat, în ciuda tuturor; a ajuns ia platformă. Transpiraţia îi curgea de pe frunte; era palid până la lividitate; un ultim pas şi va fi în locul lui Billaud. Deschide gura să vorbească în mijlocul unui tumult înspăimântător, dar poate că îndată ce glasul lui ascuţit se va face auzit, tumultul va înceta.

Tallien îşi dă seama că tribuna va fi cucerită; înţelege pericolul, se avânta şi-l îndepărtează pe Robespierre brutal cu cotul.

Iată un nou duşman, un nou acuzator. În aceeaşi clipă se face linişte.

Robespierre priveşte mirat în jur; nu mai recunoaşte această Adunare pe care de trei ani este obişnuit s-o ţină în miînă cum vrea.

Cu greu începe să înţeleagă pericolul la care se expune şi în ce

încăierare de moarte s-a angajat.

Tallien profită de tăcere şi izbucneşte:

— Ceream adineauri să se sfâşie vălul, — ei bine, iată, am făcut-o, conspiratorii sunt demascaţi, libertatea, va triumfa!

— Da! Strigă toată sala ridicându-se în picioare. A triumfat! Dă lovitura de graţie! Isprăveşte-o!

— Totul prevesteşte, a continuat Tallien, că duşmanul reprezentării naţionale va cădea sub loviturile noastre; până acum mi-am impus tăcerea; l-am lăsat să-şi întocmească liniştit în umbră lista lui de proscriere; nu puteam să spun: *Am văzut, am auzit!* Dar mă găseam şi eu ieri seară la iacobini, şi *am văzut şi am auzit*, şi m-am cutremurat pentru patrie. Un nou Cromwell îşi recruta armata, şi azi-dimineaţă am luat acest pumnal, care dormea în spatele bustului lui Brutus, ca să-i străpung inima, dacă Convenţia nu va avea curajul să decreteze punerea lui sub acuzare.

Şi Tallien i-a pus lui Robespierre în piept pumnalul Thérèsiei. Robespierre n-a făcut nici o mişcare să evite lovitura; dar la lucirea oţelului ochii lui au clipit ca ochii păsărilor de noapte la lumina zilei.

— Dar nu, a spus Tallien îndepărtând pumnalul de pieptul ameninţat; noi suntem reprezentanţi ai poporului şi nu asasini; iar acest tiran, palid şi plăpând, nu are nici puterea, nici geniul lui Cezar. Franţa ne-a încredinţat spada justiţiei sale şi nu pumnalul răzbunărilor. Să-l acuzăm pe trădător, să-l judecăm, nu să-l asasinăm!

Să nu mai existe un 31 Mai, nici proscrişi, chiar împotriva celui care a organizat 31 Mai şi proscrierile! În faţa justiţiei naţionale, Robespierre!

Niciodată vreun ropot asemănător de aplauze nu zguduise bolţile Convenţiei naţionale.

— Şi acum, a adăugat Tallien, cer arestarea ticălosului Henriot care la această oră, şi pentru a treia oară, târăşte după sine tunurile împotriva noastră, înainte de toate, să dezarmăm tiranul, să-i luăm garda pretoriană şi după aceea îl vom judeca!

Un fel de urlet s-a auzit în toată Adunarea; cei doi ani de ură şi de teroare îşi croiau drumul şi vuiau prin acea supapă deschisă acum de Tallien.

— Cer, a continuat el, să decretăm permanenţa şedinţei noastre, până în clipa când spada legii vă asigura: existenţa Republicii, lovind pe cei care conspiră împotriva ei.

Toate propunerile lui Tallien au fost puse la vot şi aprobate cu entuziasm.

Robespierre ţinea totuşi să vorbească, n-a părăsit tribuna, a rămas acolo cramponat, cu buzele tremurânde, cu muşchii obrajilor contractaţi.

Rânjetul gurii lui abia se vede, într-atât de strânşi îi sunt dinţii.

Dar din toate părţile sălii s-au ridicat strigăte:

— Jos tiranul!

Cuvântul de ordine dat de Sieyès a fost respectat. Robespierre să nu vorbească. *Deci nu va face fraze*. Tallien a reluat:

— Nu există unul între noi care să nu poată evoca un act de inchiziţie sau de tiranie al acestui om; dar pentru purtarea lui de ieri de la iacobini, apelez acum la toată repulsia voastră. Acolo s-a demascat tiranul! Prin aceasta vreau să-l dobor! Ah! Dacă ar fi să amintesc toate actele de opresiune care au avut loc, aş dovedi că toate au fost comise de când Robespierre a fost însărcinat cu poliţia generală.

Robespierre face un efort, ajunge aproape faţă-n faţă cu Tallien şi ţipă întinzând mâna:

— Nu e adevărat! Eu...

Dar tumultul reîncepe mai puternic decât înainte şi-l acoperă.

Abia atunci Robespierre îşi dă seama că nu va mai stăpâni tribuna niciodată, că o conspiraţie solidă îl lipseşte de ea; caută un loc de unde glasul lui să poată domina Adunarea. Se uită spre Montagne, coboară în grabă scările tribunei, se repede printre vechii lui prieteni şi vrea să vorbească dintr-un loc găsit gol.

— Taci! Îi strigă careva; eşti pe locul lui Danton!

Robespierre coboară din nou la Centru:

— Ah, nu vreţi să mă lăsaţi să vorbesc, montagnarzi, spune el. La voi, oameni curaţi, vin să cer azil şi nu la aceşti tâlhari!

— Înapoi! Strigă o voce de la Centru. Eşti pe locul lui Vergniaud!

Robespierre a sărit afară din rândurile Girondei, ca şi cum ar fi fost în adevăr urmărit de umbrele celor pe care îi decapitase.

Pe jumătate fulgerat, se repede din nou la tribună şi agitându-şi pumnul spre preşedinte, strigă:

— Preşedinte al unei adunări de asasini, pentru ui ţi mia oară, vrei sau nu să-mi dai cuvântul?

— Îl vei avea la rândul tău, i-a răspuns Thuriot care-l înlocuise în fotoliu pe Collot-d'Herbois.

— Nu! Nu! Strigă conjuraţii; se va apăra, ca şi ceilalţi, în faţa tribunalului revoluţionar.

Dar Robespierre se îndârjeşte; peste toată gălăgia, tot tumultul, toate strigătele, se aude chelălăitul vocii lui care imediat se stinge într-o răguşeală subită.

— Îl sufocă sângele lui Danton! a strigat cineva de lângă el.

Sub această ultimă lovitură de pumnal, Robespierre a tresărit, s-a răsucit ca sub pila voltaică.

— Acuzarea! a strigat o voce de la Montagne.

— Arestarea! a strigat altul de la Centru, întreaga Adunare aprobă.

Robespierre, distrus, la capătul puterilor, la capătul speranţei, cade pe o bancă.

— Deoarece Robespierre e acuzat şi judecat, au strigat în acelaşi timp două glasuri, cer să fiu acuzat şi judecat împreună cu el!

O voce e a lui Lebas, cealaltă a lui Robespierre tânărul.

— Fratele meu care se sacrifică pentru mine! Exclamă Robespierre, ridicându-se.

Dacă ar fi fost lăsat să vorbească, poate ieşea de sub acuzaţie prin acea poartă deschisă spre milă; dar nu, aceste două cuvinte: acuzarea! Arestarea! Au căzut asupra lui ca munca lui Sisif.

— Ah, e greu să dobori un tiran! Urlă Freron care cere răzbunarea pentru sângele lui Camille Desmoulins şi al lui Lucile.

Arestarea este pusă la vot ele preşedintele Thuriot şi decretată în unanimitate.

— Acum nu ne rămâne decât să o votăm, a spus careva; totul e să fie adusă la îndeplinire.

Pentru a doua oară Thuriot a dai ordin să fie executată hotărârea care ai privea pe Robespierre, Lebas şi Robespierre tânărul.

Couthon şi Saint-Just vin să se aşeze lângă Robespierre. Sunt în prima bancă, jos, în Plaine, şi un mare gol se cască în jurul lor.

Aprozii şovăie să-şi facă datoria; cum vor îndrăzni ei să pună mâna pe aceşti regi ai Adunării de la care atâta amar de vreme au primit ordine?

În sfârşit, se hotărăsc să se apropie şi le aduc la cunoştinţă decretul Convenţiei.

Cei cinci acuzaţi se ridică şi ies încet pentru a fi conduşi în faţa comitetelor.

Toată Adunarea respiră uşurată. Această luptă a patru sute de deputaţi împotriva unui singur om dovedeşte cât era de puternic Robespierre. Cât timp se afla acolo, fiecare se întreba: "S-a terminat oare?" La rândul meu, respir şi eu uşurată şi mă reped afară.

Zvonul arestării lui Robespierre s-a răspândit în curtea Carrouselului şi de acolo a zburat pe deasupra întregului Paris.

Nu ştiu dacă mi se pare numai, dar parcă toate inimile sunt vesele, toate gurile surâd; oameni care nu se cunosc aleargă unii către alţii strigând:

— Ei bine, aţi aflat?

— Nu... ce?

— Robespierre e arestat!

— Nu se poate!

— Am văzut cum îl conduceau la comitete.

Şi cel care primea vestea alergă s-o răspândească la rândul lui.

Dar prin porţile masive, printre zăbrelele de fier ale închisorilor veştile trec cu greu. Îl caut din ochi pe comisarul meu care-mi

promisese să stea în curtea Car-rouselului.

Privirea mi se opreşte asupra unui om care părea că asta aştepta. Scot un strigăt: e el.

Numai că omul meu o luase înaintea evenimentelor; nu mai purta boneta roşie, îşi scosese carmagnola, era îmbrăcat la fel ca toată lumea, înseamnă că a asistat din tribună la căderea lui Robespierre. S-a apropiat de mine fără afectare.

— Aveţi nevoie de serviciile mele? M-a întrebat.

— Aş vrea să anunţ triumful lui Tallien bietelor mele prietene, i-am răspuns.

— Fiţi atentă, mi-a spus, şi nu vă hazardaţi prea tare în speranţă; comitetele în faţa cărora îl duc pe Robes pierre pot să declare că nu există motive de acuzare şi să dea o decizie de neurmărire. Tribunalul revoluţionar în faţa căruia vă fi condus, şi care îi aparţine pe de-a-ntregul, poate să declare că nu este vinovat şi să-i organizeze pe deasupra un triumf ca lui Marat. În fond, ce-a fost n-a fost decât prima etapă.

— Nu are importanţă! am răspuns. Am câştigat-o, nu-i aşa? Acum urmează a doua.

— Mergeţi agale, m-a sfătuit el, traversaţi podul, intraţi în strada du Bac, iar în dreptul străzii Lille o să vă ajung din urmă cu o trăsură.

Am pornit-o fără să răspund spre strada du Bac.

În momentul când am ajuns la strada Lille am auzit o birjă care s-a oprit în urma mea. M-am urcat. Comisarul mă aştepta.

I-a poruncit vizitiului să meargă pe strada Lille, să o ia pe cheiuri până la Greve şi să ne ducă la La Force.

El adusese deţinutele înapoi de unde plecaseră.

L-am regăsit aici pe curajosul portar Ferney; l-am regăsit pe Santerre care m-a primit zgomotos, mă credea ghilotinată. Le-am adus şi lor la cunoştinţă arestarea lui Robespierre.

Lucru bizar, cel care mi-a părut cel mai mulţumit a fost chiar temnicerul.

Nu ne-a făcut nici o greutate când însoţitorul meu, spunându-şi numele, i-a ordonat să mă conducă în camera celor două noi deţinute.

Când m-au zărit, au scos un strigăt. Surâsul meu le spunea că aduceam veşti bune.

-— Triumf! Le-am strigat. Triumf! Robespierre este acuzat şi arestat.

— Şi Tallien? Cum a fost Tallien? A întrebat Thérèsia.

— Strălucitor de curaj şi mai ales de dragoste.

— Cert e că dacă ar fi fost vorba numai despre el, i-ar fi lăsat să-i taie gâtul; e atât de leneş!

— Hai, hai, vei purta un nume frumos, cetăţeana Tallien, i-a spus doamna de Beauharnais.

— Aspir la unul şi mai frumos, a spus Thérèsia cu o mândrie specific spaniolă.

— Care?

— Acela de Notre-Dame-de-Thermidor!

Dar cum mă prevenise foarte judicios comisarul meu, nu eram decât la prima etapă şi Robespierre putea să iasă de aici mai puternic ca niciodată.

Am convenit cu cele două prietene că a doua zi voi urmări evenimentele în toate amănuntele lor, desigur nu mai puţin importante decât cele care se petrecuseră.

Thérèsia s-a gândit atunci cât de greu îmi va fi să urmăresc tot ce se va petrece în mulţime, îmbrăcată cum eram, în straiele mele femeieşti.

Mi-a propus să mă duc la locuinţa ei de pe Champs-Elysees şi să iau unul din costumele bărbăteşti pe care avea obiceiul să le poarte când îl însoţea pe primul ei soţ la cursele de cai şi la vânătoare; m-a înarmat cu o scrisoare pentru bătrâna menajeră care îi îngrijea casa. Cu acest prilej puteam să-i dau femeii veşti de la stăpâna ei şi s-o liniştesc. I-am vorbit despre tot ce îi datoram omului cumsecade care mă luase sub protecţia lui, prevenind-o astfel că dacă vom ieşi victorioşi, omul acesta era un protejat şi nu va trebui uitat. Thérèsia mi-a promis că nu va uita nimic.

Se făcuse târziu, trebuia să părăsesc închisoarea. Nu am făgăduit să vin a doua zi, pentru că, dacă ieşeam victorioşi, aveam de gând să mă duc direct la Tallien, să-l scutesc de căutări zadarnice şi să-i spun unde îşi putea găsi prietena. I-am promis însă că voi scrie cuvânt cu cuvânt, oră cu oră tot ce voi vedea şi auzi. Prin bunul meu comisar eram sigură că scrisoarea îi va fi înmânata.

Ne-am îmbrăţişat îndelung, doamna de Beauharnais, Thérèsia şi cu mine şi, sprintenă şi plină de speranţă, am coborât aceeaşi scară pe care ultima oară o coborâsem convinsă că mă duc la eşafod.

Am regăsit trăsura şi ne-am dus direct la casa Thérèsiei din aleea Veuves. Acolo am găsit-o pe bătrâna spaniolă care o crescuse. I-am transmis întâi veştile bune de la stăpâna ei, apoi i-am dat scrisoarea prin care îi poruncea să mă lase să aleg dintre hainele ei bărbăteşti pe aceea care s-ar potrivi mai bine cu gustul şi cu talia mea. Am ales o redingotă mare cu guler răsfrânt, o pălărie cu boruri late care-mi ascundea complet faţa, cu o pafta de oţel şi panglică lată neagră, fără pană; două cămăşi cu jabou, două jiletci, una albă şi alta galbenă deschis, un pantalon scurt de culoare deschisă şi cizme până deasupra genunchilor.

Ne-am urcat din nou în trăsură şi comisarul m-a condus la mine. Am traversat cu greu strada. Era o înghesuială teribilă în faţa casei lui Duplay. Tocmai se aflase despre arestarea lui Robespierre şi strigătele domnului Duplay şi ale bătrânei au atras mai întâi vecinii, apoi trecătorii şi până la urmă pe toţi cei care se strânseseră din curiozitate, convinşi că numai aici puteau afla cele mai recente noutăţi.

Eram tot atât de curioasă ca oricare dintre cei adunaţi; căci trebuie s-o spun, familia Duplay trecea în tot cartierul drept cea mai cinstită din câte existau pe lume. Cum mezaninul meu nu era decât la câţiva paşi de magazinul lor, m-am urcat degrabă şi am socotit că era momentul să utilizez costumul Thérèsiei. Nu purtasem până atunci costume bărbăteşti, totuşi, după zece minute, graţie mantiei care mă înfăşura în întregime, mi-am putut da seama că voi putea trece prin mulţime fără ca cineva să-şi dea seama că sunt femeie. Am coborât din casă şi m-am pierdut printre curioşi. Doamna Duplay, fanatică în credinţa despre locatarul ei, invoca reputaţia de neatacat a lui Robespierre, omul cinstit, cetăţeanul incoruptibil; celor care se îndoiau său aveau aerul să nu creadă, le spunea:

— Ah, puteţi să intraţi, cetăţeni, puteţi să vizitaţi apartamentul pe care-l locuieşte, şi dacă veţi găsi vreo monedă de argint, o bijuterie sau vreun asignat de cincizeci de franci, îmi voi recunoaşte greşelile şi voi mărturisi că Robespierre era un om venal!

Şi într-adevăr, lumea intra ca la un pelerinaj, şi de la intrare te simţeai chiar în casa incoruptibilului. Din prag, curtea cu sura, bancurile încărcate cu fierăstraie, cu robancuri şi rindele, toate spuneau parcă: sunteţi aici la un lucrător cinstit, muncitor şi onest. Apoi, dacă urcai la mansarda locuită de Robespierre, ţi se înfăţişa întra-devăr dovada acestei vieţi de muncă activă şi săracă. Hârtiile aşezate pe scânduri de brad, îngrămădite unele peste altele, arătau munca neobosită. Şi totuşi, se vedea că în această cameră fuseseră aduse, ca în tabernacolul unui zeu, cele mai bune mobile din casă, un

pat frumos, alb, că patul unei fecioare, şi câteva scaune bune; un birou, de brad, e adevărat, dar făcut de stăpânul casei după un plan desenat fără îndoială de către locatarul lui, după indicaţiile şi cerinţele lui, plasat în aşa fel, încât atunci când lucra, să-şi arunce privirea în curte şi să se distreze văzând cele patru fete, băiatul şi nepotul care alcătuiau familia cinstitului tâmplar.

Într-o bibliotecă mică de brad, bibliotecă neînchisă, am văzut un Rousseau şi un Racine; pe toţi pereţii mâna fanatică a doamnei Duplay şi mâna pasionată a fiicei ei Cornelia atârnaseră toate portretele idolului lor, în aşa fel încât, în orice parte s-ar fi întors, Robespierre să aibă mereu în faţa lui un portret al lui Robespierre. Unul din aceste portrete îl reprezenta cu un trandafir în mână; şi, rând pe rând, bătrâna mamă a lui Duplay, soţia tâmplarului şi fetele acestuia, conducându-i pe curioşi, le spuneau:

— Este oare locuinţa unui om rău, care trebuie să fie crezut drept tiran şi care — cum spun ticăloşii lui duşmani — urmărea dictatura sau regalitatea?

Una din cele patru fiice ale doamnei Duplay nu spunea nimic, nu se amestecă în nimic, plângea într-un colţ, aşezată pe un scaun; era soţia lui Lebas, cel care se sacrificase pentru Robespierre şi fusese arestat împreună cu el. Când eu ieşeam, doi soldaţi s-au postat în uşă şi alţi doi au intrat: veneau să aresteze toată familia tâmplarului.

Mărturisesc că acel interior aproape sărac şi camera lui modestă m-au impresionat profund.

M-am înşelat oare? Oare acei oameni care l-au acuzat pe Robespierre nu mi-au spus adevărul? Îmi aminteam, iubitul meu Jacques, tot ce-mi repetaseşi tu de atâtea ori, îmi aminteam drumul pe care mergea el. Neînduplecat, dar integru, îmi spuneai tu; neînduplecarea lui l-a dus prea departe, a făcut din el omul sângeros, urât de toţi şi, la ora actuală, ori trebuia să moară el, ori să tremure mii de capete.

Au luat-o pe doamna Lebas ca şi pe ceilalţi. Ea nu s-a zbătut deloc, nu s-a văicărit de arestarea ei; a continuat să plângă arestarea soţului ei, atâta tot.

M-am întors acasă la mine; îmi simţeam inima sfâşiată; aveam mereu în faţa ochilor camera aceea atât de modestă unde familia Duplay dorea să se găsească măcar o monedă de argint, o bijuterie sau un asigant de cincizeci de franci. Acest om care avea atât de puţine pretenţii, ce putea să-şi dorească? Aur? Se vedea scris peste tot, cu litere mari, dispreţul lui pentru bani. Putere, probabil. Orgoliu, în mod sigur. Toate acele portrete din camera lui, acel cortegiu de Robespierre înconjurându-l pe Robespierre, trâmbiţau cu tărie că aparenţa atât de modestă sacrifica totul nevoii de reclamă, aviditătii de renume. Acest orgoliu atât de multă vreme jignit, această

amărăciune adunată în fundul inimii îl determinaseră să reteze totdeauna capul aceluia care îl întrecea pe al lui.

Robespierre — povestea mama Duplay — repeta fără încetare că omul, oricare ar fi el, nu are nevoie de mai mult de trei mii de franci pe an ca să trăiască. Câte su-ferinţe trebuie că îndurase această inimă invidioasă ori de câte ori privise mai sus decât el!

Toată noaptea a fost mare gălăgie pe stradă, în casă nu au mai rămas decât cea mai mică dintre fetele lui Duplay şi o servitoare bătrâna; nu au închis uşa; nu avea rost; ar fi trebuit să o deschidă prea des. Copilă şi bătrână, sfârşite de oboseală, au adormit, lăsând casă: pustie la discreţia celor care vroiau să intre.

Se petrecuse un lucru extraordinar, pe care nu l-am aflat decât a doua zi. În momentul în care s-a răspândit prin oraş zvonul arestării lui Robespierre, strigătul care a ieşit din toate piepturile, strigătul unanim şi vesel a fost:

— Robespierre a murit! Gata cu eşafodul!

Într-atâta se identificase el cu ghilotina în această lună messidor{24} care se scursese!

Şi totuşi, ca şi cum Robespierre n-ar fi fost arestat, tribunalul revoluţionar continua să judece şi să condamne. O acuzată, aşezându-se pe bancă, fusese apucată de un acces de epilepsie; violenţa accesului se manifesta atât de puternic, încât chiar judecătorii au întrebat-o dacă suferea de mult de această maladie.

— Nu, a răspuns femeia când s-a mai liniştit, dar m-aţi făcut să mă aşez chiar pe locul unde a stat copilul meu pe care l-aţi condamnat ieri...

Cum şedinţa de la Convenţie a luat sfârşit la ora trei, cum la trei şi jumătate toată lumea în Paris aflase despre căderea lui Robespierre, poporul (căci am spus-o, mai ales poporul era acela care obosise de atâtea masacre) spera că nu vor mai fi execuţii, însuşi călăul credea acest lucru, răspunzând ca atare celor care-l întrebau şi când, conform rutinei, tribunalul revoluţionar i-a pregătit seria respectivă, când şaretele încete şi greoaie şi-au făcut apariţia la ora obişnuită în curtea Palatului de Justiţie, l-a întrebat pe Fouquier-Tinville:

— Cetăţene acuzator public, nu aveţi nici un ordin să-mi daţi?

Pouquier nici nu şi-a dat măcar osteneala să gândească şi a răspuns sec:

— Execută legea!

Cu alte cuvinte, "omoară în continuare".

În ziua aceea au fost aduşi patruzeci şi cinci de condamnaţi, şi ceea ce făcea moartea şi mai cumplită era că ei aflaseră totul, îl ştiau pe Robespierre arestat şi nădăjduiseră că arestarea lui va fi salvarea lor.

Toată lumea a putut să vadă ieşind de sub arcada întunecoasă

cinci şarete încărcate cu condamnaţi pe care îi duceau la Bariera Tronului ca să-i execute.

Acei nenorociţi implorau milă, ridicau spre cer mâinile legate, întrebând cum de rămâneau valabile procesele lor când duşmanul poporului era arestat, că doar ei fuseseră condamnaţi tocmai do cel care urma să fie condamnat?

Mulţimea a început să murmure; găsea că bieţii oameni aveau dreptate şi, ca şi ei, implorau mila. Câţiva au sărit la frâiele cailor, au oprit şaretele, au vrut să le întoarcă; dar Henriot, asupra căruia nu se putuse executa ordinul de arestare dat de Adunare, a sosit în galop cu jandarmii lui, a lovit cu sabia în dreapta şi în stânga, în condamnaţi şi liberatori, şi lumea s-a împrăştiat, înălţând spre cer un ultim blestem.

— Nu era adevărată vestea bună care ni s-a anunţat, că Robespierre a fost arestat şi că noi o să scăpăm de eşafod?

Către ora şapte seară am auzit sunându-se din toate părţile adunarea; încurajată de deghizarea mea, mă pregăteam să ies, cu orice risc, când pe scară l-am întâlnit pe bunul meu comisar. Era foarte palid.

— Să nu ieşiţi, mi-a spus; ceea ce prevăzusem s-a întâmplat. Comuna se răzvrăteşte împotriva Adunării.

Henriot, arestat la Palais-Royal pe când se întorcea de la execuţia de la Bariera Tronului, a fost eliberat aproape imediat, temnicerul de la închisoarea Luxembourg unde vroiau să-i depună pe Robespierre şi pe prietenii lui, a refuzat să deschidă poarta sub motiv că el ascultă de ordinul Comunei. Robespierre, dimpotrivă, insista să fie întemniţat: tribunalul revoluţionar era pentru el ceva cunoscut, toţi membrii lui fuseseră numiţi de el şi îi erau devotaţi; răzvrătirea Comunei, lupta care se va da după aceea, bătălia ce va trebui susţinută contra Convenţiei însemnau pentru el, dimpotrivă, necunoscutul, ba mai mult decât atât, însemnau ilegalitatea.

Avocat ca şi Vergniaud, Robespierre era gata să-şi sacrifice viaţa, şi ca şi Vergniaud vroia să moară în legalitate.

Văzând că Luxembourgul nu vroia să-şi deschidă porţile, Robespierre a ordonat gardienilor lui să-l conducă la administraţia poliţiei municipale; i-au dat ascultare. Dacă le-ar fi ordonat să-l lase liber, tot aşa i-ar fi dat ascultare. Arestat cum se afla, imensa lui putere punea în cumpănă puterea executivă a Convenţiei.

Iată unde se ajunsese; va fi în mod sigur un conflict în timpul nopţii. Comisarul meu mă imploră să stau încuiată cel puţin până a doua zi dimineaţa, când urma să vină el să-mi anunţe întâmplările din timpul nopţii. Reprezentam pentru el ceva atât de preţios, încât m-ar fi pus bucuros sub cheie. Şi într-adevăr, dacă Robespierre n-ar fi învins, nimeni nu avea de unde să ştie tot ce făcuse comisarul pentru mine şi şi-ar fi putut relua activitatea obişnuită. Dacă Robespierre era

doborât, serviciile pe oare mi le făcuse, deveneau pentru el o sursă de bogăţie.

Eram foarte obosită; poziţia lui ai îngăduia să fie mai bine informat decât mine: i-am făgăduit să nu ies, cu condiţia ca a doua zi de dimineaţă să cunosc prin el tot ce se va petrece în timpul nopţii.

S-a oferit să-mi trimită sus cina; am acceptat, întrunit de dimineaţă nu mă aprovizionasem cu nimic şi era aproape miezul nopţii.

Am dormit prost, tresărind mereu: eu care vrusesem să mor, eu oare mă dusesem singură să-mi aşez capul sub cuţit, eu care credeam că nu mai am nici un rost în lumea aceasta, în fine, eu pe care ghilotina nu mă vrusese, tresăream acum la fiecare zgomot, şi inima îmi bătea în ritmul galopului cailor care treceau pe stradă.

Straniu lucru această dragoste de viaţă! În lipsa omului pe care îl iubesc, dorinţa de a trăi se legase de două femei necunoscute; mi-aş fi dat viaţa dacă ar fi trebuit >ă le salvez, dar nu fără părere de râu.

Câteva minute după plecarea comisarului mi s-a adus cina. Clopotul de alarmă al Comunei tocmai suna de câtva timp, şi cum ferestrele mele erau deschise şi doar jaluzelele trase, auzeam vibraţiile lui care anunţau că se întâmplase ceva grav. L-am întrebat pe chelner de ce sună astfel. El mi-a spus că se zvonea că Robespierre ar fi fost eliberat.

— Dar, i-am spus eu, cum eliberat?... Credeam că Robespierre nu vroia să fie eliberat.

— Exact, a răspuns chelnerul, dar nu i-a cerut nimeni părerea. Comună a trimis pur şi simplu pe unul din Auvergne, pe nume Coffinhal, care ar fi fost în stare să mute şi turnurile de la Notre Dame, cu ordin să-l aducă pe Robespierre. Coffinhal n-a stat mult pe gânduri, s-a dus la primărie, şi când a văzut că Robespierre nu vroia să meargă cu el, l-a luat pe sus. Prietenii l-au urmat încântaţi. Ei nu aveau privirea pătrunzătoare a lui Robespierre; numai el ştia că smuls din închisoare era dus la moarte, şi de aceea strigă mulţimii:

"— Mă pierdeţi, prieteni, pierdeţi Republică!"

— Aşa că, — a continuat chelnerul — la ora asta Robespierre e stăpânul Parisului, dacă nu chiar regele lui!

M-am culcat gândindu-mă la tot ce-mi povestise chelnerul.

Dimineaţa, comisarul meu a venit punctual la întâlnire. Chiar la ora opt a bătut în uşă. Eram trează, îmbrăcată şi de două ore priveam printre jaluzele.

În noaptea aceea se întâmplaseră multe lucruri neobişnuite. Convenţia rămăsese liniştită şi demnă, pregătindu-se să moară cu demnitate, şi Collot-d'Herbois, din fotoliul lui de preşedinte, spunea:

— Cetăţeni, trebuie să ştim să murim la postul nostru!

Ca şi Convenţia, Comuna aştepta; ajutorul de nădejde trebuia să-i

vină de la iacobini şi nici o delegaţie serioasă nu sosea trimisă de ei: Robespierre şi Saint-Just se considerau părăsiţi. Couthon, ologul, care în marile evenimente se credea mai degrabă o piedică decât un ajutor, se retrăsese acasă, lângă soţie şi copii. Cum însă el era omul de nădejde al iacobinilor, Robespierre şi Saint-Just i-au scris la primărie:

"Couthon,

Patrioţii sunt proscrişi; poporul întreg s-a ridicat; ar însemna să-l trădezi dacă nu vii la Comună, unde suntem şi noi."

Couthon a venit şi în timp de Collot-d'Herbois spunea la Convenţie: "Să ştim să murim la postul nostru", Robespierre îi spunea lui Couthon: "Să ştim să ne suportăm destinul".

Trei luni în urmă un asemenea eveniment ar fi zguduit Parisul. Partidele s-ar fi înarmat, s-ar fi năpustit unii peste alţii şi ar fi luptat. Dar partidele erau istovite. Toţi pierduseră ce avuseseră mai bun, viaţa publică era nimicită.

Ceea ce simţea toată lumea acum era o nesfârşită oboseală, o nesfârşită plictiseală. Parisul revenise cumva 3a viaţă pe vremea ospeţelor publice, care păreau ospeţe libere ale unui biet oraş în agonie. Comuna însă le-a interzis.

Toată noaptea s-a scurs în luarea de măsuri fără eficacitate. Un deputat necunoscut, un anume Beaupre, făcuse să se voteze înfiinţarea unei comisii de apărare, care se mulţumea doar să activeze comitetele. Comitetele şi-au amintit de un oarecare Barras, care a fost alături de Freron cu ocazia recuceririi Toulonului de la englezi; l-au numit general. Dar Barras, general fără armată, n-a putut să facă decât câteva recunoaşteri în jurul Tuileriilor.

Când omul meu a ajuns aici cu povestirea, am auzit un zgomot puternic de cavalerie, de chesoane şi tunuri pe roţi. Ne-am dus imediat la fereastră. Era secţiunea l'Homme-Arme care, convocată în timpul nopţii cu bătăi de tobe, hotărî.se că tunurile ei să fie trimise la Adunare. Tallien era cauza acestei mişcări. Cum el locuia pe strada La Perle, în Marais, s-a dus degrabă la această secţiune şi a anunţat că e în pericol Convenţia, că municipalitatea se înstăpânea peste Convenţia naţională, dând azil deputaţilor împotriva cărora Convenţia decretase arestarea. Secţiunea l'Homme-Arme şi-a trimis tunurile la Tuileries, luându-şi sarcina să alerge din cartier în cartier ca să pună în mişcare celelalte patruzeci şi şapte de secţiuni din Paris.

Lucrurile începeau să se contureze în favoarea Convenţiei. Am obţinut de la omul meu să mă conducă pînă la Comună, ca să pot aprecia cu ochii mei de partea cui se va înclina norocul.

Cu multă greutate Convenţia a reuşit să adun o aproape o mie opt sute de oameni în curtea Carrouselului. Fuseseră puşi sub ordinele lui Barras, generalul ei. I-am văzut trecând spre Tuileries. Barras se străduia să-i alinieze pe cheiuri.

Un tânăr jandarm de nouăsprezece ani, care în ajun îl arestase pe Henriot şi care era cât pe ce să fie asasinat când Henriot fusese eliberat, a pornit degrabă la Comitetul salvării publice să anunţe acest lucru.

Acolo l-a găsit pe Barrere căruia i-a raportat că generalul Comunei se afla în libertate.

— Cum, s-a mirat Barrere, l-ai avut în mână şi nu i-ai zburat creierii? Ar trebui să te împuşc!

Tânărul a luat asta drept ordin. Ambiţia lui era de a reuşi în timpul zilei o mare lovitură care să-l distingă printre camarazii lui şi să-i deschidă cariera militară, înarmat cu sabia şi cu două pistoale încărcate cu mai multe gloanţe, a luat drumul primăriei unde ştia că-i va găsi pe Robespierre, Saint-Just, Couthon, Lebas şi Robespierre tânărul.

Când am ajuns pe cheiul Le Peletier, am văzut o] mulţime de oameni blocând circulaţia. Am întrebat ce este şi cineva mi-a răspuns cu spaimă în glas:

— Sunt ei!

— Care ei?

— Deputaţii puşi în afara legii, — Robespierre, Couthon.

Auzind acestea, ne-am dublat eforturile să pătrundem până în centrul ocupat de compania secţiunii Gravilliers. Acolo, întinşi pe caldarâm, am văzut doi oameni cu nişte răni îngrozitoare din care curgea sângele. Unul din ei era într-atâta desfigurat de un foc de armă care îi zdrobise falca, încât nu l-am recunoscut. A trebuit să ni se spună că e Robespierre.

Nu ne venea să credem, până când însoţitorul meu, ridicându-i capul, mi-a spus înspăimântat:

— Da, chiar el e!

Cum de s-a putut întâmpla o asemenea catastrofă? Cum de am găsit într-o rigolă, — înconjuraţi de oameni sălbatici de care strigau: "Să aruncăm hoiturile astea în Sena!" — doi oameni ale căror priviri cu trei zile înainte făceau să tremure întreg Parisul?

— Ascultaţi, mi-a spus omul meu, acuma nu e cazul să fim formalişti. Sunteţi îmbrăcată bărbăteşte, intrăm în cârciuma cea mai apropiată şi vă aşezaţi la o masă. Eu am să comand prânzul şi în timp ce mâncaţi am să mă strecor printre oamenii aceştia şi am să mă

întorc aici cu cheia enigmei care ni se pare de nepătruns. Cum amândoi sunt aici, Couthon şi Robespierre, adică cei doi granguri ai partidului, fără ei nu se poate face nimic. Dacă o să-i ridice, mergeţi după ei; eu tot am să ştiu unde o să-i ducă şi deci o să pot să vă găsesc.

— Du-te şi întoarce-te degrabă, i-am spus.

Comisarul meu a plecat. Am chemat cârciumarul să-i dau comanda prânzului meu, în realitate însă vrând să aflu detalii despre această groaznică tragedie. Nu ştia mâi mult decât noi. Robespierre, spunea el, în momentul când a fost arestat, şi-a tras un foc de revolver, intenţionând să-şi zboare creierii, dar nu nimerise sau poate trăsese în partea de jos a capului în loc să tragă unde trebuia.

Alţii spuneau că l-ar fi împuşcat un jandarm, pe când vroia să-l aresteze, că Robespierre se zbătuse, iar jandarmul trăsese asupra lui un foc de pistol, scoţându-l astfel din luptă.

După un sfert de oră tovarăşul meu s-a întors. Fusese la sursă, adică la primărie, şi aducea informaţii precise.

Tânărul jandarm care îl arestase; în ajun pe Henriot şi căruia Barriere ai spusese că merita să fie împuşcat pentru că-l lăsase să-i scape, hotărâse, cum am spus, să dea o lovitură de stat şi a plecat cu sabia scoasă şi două pistoale încărcate spre primărie.

Intenţia lui a fost de fapt să-l aresteze pe Robespierre.

Ajungând în preajma primăriei, a găsit piaţa Greve, aproape goală. Jumătate din tunurile lui Henriot stăteau cu gurile îndreptate spre Comună, cealaltă jumătate cu gurile îndreptate în toate direcţiile; dar nimic nu lăsa să se întrevadă priceperea apărării şi atacului la cei care le părăsiseră astfel.

Două santinele erau postate la poarta Comunei, iar pe scări — iacobinii cei mai fanatici şi mai întârziaţi.

Au vrut să-l împiedice pe tânărul jandarm să treacă.

— Ordin secret, a răspuns el.

În faţa acestui cuvânt, toţi s-au dat la o parte. Jandarmul trece pe peron, urcă scara, trece de sala de consiliu, intră într-un coridor, unde se înghesuiau atâţia oameni încât nu ştie cum să facă să treacă mai departe.

Dar iată, zăreşte un om în care recunoaşte pe unui dintr-ai lui Tallien. Este Dulac, omul cu ciomagul, acelaşi care m-a condus pe mine alaltăieri. Jandarmul schimbă cu el două-trei cuvinte.

Ajung împreună la uşa secretariatului. Dulac ciocane de mal multe ori; uşa se întredeschide; al împinge pe jandarm prin deschizătură, trage uşa şi se uită printr-un ochi de geam, ca să vadă ce se va întâmpla, în această cameră erau Robespierre şi prietenii lui.

Tânărul jandarm caută o clipă din ochi, îl vede pe Couthon aşezat turceşte pe jos, Saint-Just în picioare bătând cu degetele într-o

fereastră, Lebas şi fratele lui Robespierre vorbind cu ei foarte însufleţit, Robespierre aşezat într-un fotoliu, cu coatele pe genunchi şi capul sprijinit în mână.

Abia l-a recunoscut, că a şi scos sabia, s-a repezit spre el, i-a pus vârful sabiei în piept şi i-a strigat:

— Ridică-te, trădătorule!

Robespierre, care nu se aştepta la această agresiune, a avut o tresărire, l-a privit pe jandarm în faţă şi i-a spus calm:

— Tu eşti un trădător şi voi da ordin să fii împuşcat.

Abia a pronunţat aceste cuvinte, că s-a şi auzit un foc de pistol, grupul spre care sunt întoarse toate privirile se pierde în fum, iar Robespierre se rostogoleşte pe parchet.

Glonţul l-a lovit în barbă şi i-a zdrobit maxilarul stâng inferior. Atunci s-a produs un mare vacarm din care răzbeau strigătele: Trăiască Republică!

Jandarmii şi grenadierii care îl însoţeau pe Robespierre au intrat degrabă în sală. Spaimă şi teroarea se răspândesc printre conjuraţii care se împrăştie; toţi fug în afară de Saint-Just; el se repede la Robespierre care zăcea pe jos, îl ridică şi îl aşează din nou în fotoliul de unde focul de pistol îl făcuse să cadă.

În acest moment tânărul jandarm care a cauzat tot acest tumult aude că Henriot fuge pe o scară secretă.

Îi mai rămăsese un pistol încărcat. Aleargă spre scara aceea, ajunge un fugar, crede că e Henriot, trage asupra grupului de oameni care îl duceau pe Couthon; aceştia se împrăştie, îl părăsesc pe cel ce încerca să-l salveze, grenadierii şi jandarmii îl târăsc de picioare pe Couthon până în sala consiliului general; Robes-pierre este percheziţionat, i se iau portofelul şi ceasul; şi cum credeau că Robespierre şi Couthon sunt morţi, cum Robespierre e prea grav rănit şi Couthon prea mândru ca să se plângă, îi târăsc afară din primărie până la cheiul Le Peletier. Acolo urma să fie aruncaţi în apă când Couthon, cu vocea lui calmă pe care nici durerile prin care trecea nu o putuseră altera, le spuse:

— O clipă, cetăţeni, încă nu am murit.

Astfel furia asasinilor se Schimbase în curiozitate; îi chemaseră pe trecători strigându-le:

— Veniţi să-l vedeţi pe Couthon; veniţi să-l vedeţi pe Robespierre!

Atunci grenadierii din secţia Gravilliers i-au înconjurat pe cei doi agonizanţi, pe chei fiind îmbulzeală mare de curioşi. Tocmai în clipa aceea am sosit şi noi.

Nu mai avea rost să mai umblăm după alte amănunte în afara celor pe care mi le adusese tovarăşul meu; trebuiau să fie adevărate şi toate acestea s-au confirmat când am văzut aducându-se un cadavru şi nişte răniţi.

Cadavrul era al lui Lebas. Când jandarmii năvăliseră în sală, iar Robespierre a căzut lovit de glonţ, el a scos pistolul din buzunar, l-a pus la tâmplă şi şi-a zburat creierii.

Robespierre tânărul a încercat să fugă; îşi credea fratele mort şi nu mai era cazul să dea acel exemplu de dragoste maternă pentru care ceruse să moară împreună cu el. Îşi scosese pantofii, ieşise prin fereastră şi cu pantofii în mână mersese câteva secunde pe frontonul de piatră care se întindea în jurul monumentului. Apoi, văzând piaţa primăriei goală şi dându-şi seama că dacă ar ajunge la prima fereastră şi aici găsind o scară tot nu ar avea nici o şansă să fugă sau să se salveze într-un fel; îşi dădu drumul de la etajul al doilea, zdrobindu-se de caldarâm, fără însă să moară.

Pe cheiul Le Peletier lumea ducea spre Convenţie bietele rămăşiţe adunate, cadavre sau muribunzi, la care urmau să se alăture, în trecere, Robespierre rănit şi Couthon agonizând.

Doar Saint-Just, cu capul sus şi fără răni, legat de capătul unei frânghii, îşi urma prietenul. Robespierre era transportat pe o scândură, iar mortul şi ceilalţi răniţi — traşi de oameni într-o căruţă de comisionar.

Am urmat şi noi acest jalnic cortegiu. Robespierre a fost aşezat pe o masă în sala Comitetului salvării publice. I s-a pus din milă sub cap o cutie de brad care servise pentru pâinea soldaţilor.

Toată lumea spunea că murise.

Oricât de îngrozitor era acel spectacol, întrucât vroiam să duc ştiri sigure deţinutelor noastre, am reuşit să pătrund împreună cu tovarăşul meu în sala de audienţe, chiar în clipa când Robespierre începea să deschidă ochii. Nu avea pălăria pe cap; mai mult ca sigur, chiar el îşi scosese cravată care probabil îl sufoca. Maxilarul stâng îi atârna înspre piept, sângele picura şi i se vedeau dinţii sparţi. Chirurgul pe care l-au chemat l-a pansat, i-a pus maxilarul cu aproximaţie la locul lui, i-a bandajat rana şi lângă el a aşezat un lighean umplut cu apă.

Am asistat la această operaţie, care trebuie să-i fi pricinuit nişte dureri atroce; nu a scos însă nici un geamăt; faţa lui căpătase rigiditatea morţii. Deci, cu el se terminase, nu mai aveam de ce ne teme.

M-am gândit că cel mai urgent lucru era să le liniştesc pe cele două frumoase prietene, în starea în care se afla Robespierre, m-am gândit că protectorul meu nu mai avea motiv să ascundă ocrotirea pe care mi-o acorda. Nu s-a mai ferit câtuşi de puţin să se urce cu mine în trăsură şi să mergem împreună la La Force, unde eram aşteptată bineînţeles cu toată nerăbdarea unor inimi care nu cer decât să trăiască şi să iubească şi cărora le era teamă de moarte.

Am ajuns la închisoare către ora unsprezece dimineaţa. Deţinuţii, fără să ştie exact ce anume se petrecuse, bănuiau doar câte ceva şi era

în plină agitaţie. Ar fi fost greu să-i mai ducă la eşafod, aşa cum se procedase în ajun. Fiecare dintre ei improvizase o armă din ce găsise, aproape toţi îşi rupseseră paturile şi din picioarele lor îşi făcuseră un fel de măciuci. Se auzeau strigăte şi urlete, încât te puteai crede într-o casă de nebuni şi nicidecum într-o închisoare politică.

Mi-am găsit cele două prietene închise în camera lor strâns îmbrăţişate, tremurând din cauza acelei nebunii colective, a cărei cauză nu o cunoşteau.

Când m-au văzut, dându-şi seama după bucuria care strălucea pe faţa mea că nu mai au a se teme de nimic, au scos un strigăt de speranţă şi s-au repezit în braţele mele. Dar abia am pronunţat cuvântul "salvare!" că doamna de Beauharnais a căzut în genunchi, strigând: "Copiii mei!" iar Thérèsia a leşinat.

Am strigat după ajutor; uşa s-a deschis, comisarul meu a venit degrabă; a găsit un flacon de oţet din care i-a dat Thérèsiei să miroasă şi şi-a revenit. Am profitat de acest moment ca să le prezint pe tovarăşul meu şi să le amintesc toate serviciile pe care mi le făcuse.

— Ah, domnule, puteţi fi liniştit, a spus Thérèsia care renunţase la cuvântul cetăţean; dacă vom fi cineva şi vom putea ceva în noul guvern nu vom uita serviciile dumneavoastră. Eva îmi va spune numele şi adresa şi eu îl voi însărcina pe Tallien să-mi achite datoria către dumneavoastră.

Nu mi-am putut stăpâni râsul.

— Numele şi adresa dumnealui? Am întrebat. A fost destul de prudent încât nu mi le-a dat înainte de a şti ce întorsătură vor lua lucrurile; dar acum cred că nu mai are nici un motiv să mi le ascundă.

Omul nostru a surâs la rândul lui, s-a îndreptat către o masă pe care era cerneală, hârtie şi pană şi a scris:

"Jean Muruer, comisar de poliţie la secţia Palais-Egalite."

— Acum, bunele mele prietene, le-am spus, probabil că cetăţeanul Tallien se grăbeşte spre închisoarea La Carmes pentru a vă elibera. Acolo nimeni nu va şti să-i spună unde sunteţi, ci doar că au venit să vă ridice ieri, în cursul dimineţii; cred că în primul rând ar trebui să-l găsim şi să vi-l aducem cât mai degrabă. Probabil are o mulţime de lucruri să-i spună Thérèsiei care, la rândul ei, presupun, nu va fi supărată dacă îi aduce pumnalul înapoi.

Thérèsia s-a aruncat de gâtul meu.

— Voi porni deci în căutarea lui Tallien şi nu mă voi întoarce decât cu el, am continuat eu, sau, dacă îi va fi cu neputinţă să vină, din cauza acestei teribile răsturnări, nu mă voi întoarce decât cu ordinul de punerea voastră în libertate.

Când să ies, doamna de Beauharnais m-a prins de braţ privindu-

mă rugătoare.

— Ce pot face pentru dumneata, scumpă Josephine? Am întrebat-o.

— Oh, buna mea Eva, mi-a răspuns ea, am doi copii, după cum ştii. N-aş putea oare să-i văd înainte de a ieşi de aici? Sau cel puţin, le-aş putea transmite ceva despre mine?

— Oh, Dumnezeule mare! am izbucnit fericită: Spune-mi ce să fac şi voi alerga la ei.

— Fiul meu Eugene este la un tâmplar din strada L'Arbre-Sec, cum intri din strada Saint-Honoré, a treia sau a patra casă pe stânga. Fetiţa este la o mare lenjereasă, cam în faţa acestei case, la bariera Les Sergents, cum ţi-am spus. Şi pentru că s-ar putea să refuze să ţi-i încredinţeze, deoarece nici tâmplarul şi nici lenjereasa nu te cunosc, am să-ţi scriu un bilet, pe care citindu-l, cel puţin vor linişti copiii dacă nu se va putea să-i aduci şi pe ei aici.

Şi într-adevăr Josephine mi-a dat câteva rânduri prin care mă prezenta ca pe o prietenă tâmplarului şi lenjeresei unde cei doi copii făceau ucenicie.

Întrucât se putea ca cetăţeanul Jean Munier să-l găsească mai curând decât mine pe cetăţeanul Tallien, ne-am înţeles că el să pornească să-l caute şi eu să-i aştept pe amândoi în strada Saint-Honoré, la mezaninul doamnei de Condorcet.

Mi-am luat rămas bun de la prietenele mele, cu noi îmbrăţişări, am parcurs coridoarele şi am coborât scările strigând:

— Gata cu Robespierre! Gata cu eşafodul!

Santerre, pe care l-am întâlnit la ieşirea din clădire, m-a oprit câteva secunde şi în puţine cuvinte i-am spus ce se întâmplase.

Am sărit în trăsură.

Strada Saint-Honoré era plină de lume, toată această lume având un aer de sărbătoare şi de bucurie cum nu mai văzusem nicicând pe feţele lor. Abia dacă ne puteam strecura, într-atâta se grăbea fiecare să aibă informaţii că să ştie ce se mai întâmplase.

Comisarul meu, căruia de aici înainte putem să-i spunem pe nume, — ceea ce-mi uşura mult discuţia cu el — m-a lăsat la uşa mea şi mi-a făgăduit să mi-l aducă pe Tallien.

Cât despre vizita celor doi copii ai doamnei de Beauharnais la închisoarea La Force, Jean Munier şi-a luat asupra lui şi această sarcină, uşoară pentru el.

Am urcat la mezaninul meu, fără să mai am vreun motiv să mă ascund; de aceea am ridicat jaluzelele şi m-am aşezat la fereastră.

Uşa casei lui Duplay era închisă, fie pentru că cele două persoane rămase fuseseră şi ele arestate, fie pentru că, sătule de atâtea insulte şi înjurături grosolane, se încuiaseră pe dinăuntru.

Nu mă aşteptam la execuţie decât pentru a doua zi; am fost deci

foarte mirată când, spre ora patru, am auzit strigăte puternice dinspre Palais-Egalite, am văzut lumea cum se înghesuia şi se năpustea într-acolo, dând unii peste alţii. Capetele şi piepturile jandarmilor apăreau pe deasupra mulţimii, şi în mâinile acestor arcaşi ai morţii străluceau săbiile cu spada îngerului nimicitor.

Era hidoasa exhibiţie cu care Fouquier-Tinville şi judecătorii lui gratificau încă o dată populaţia.

Strigătele: "Uite-i...!" s-au făcut auzite.

Şi, într-adevăr, cei care ghilotinaseră până ieri erau acum cei care, la rândul lor, huiduiţi şi blestemaţi, urmau să se supună neînduplecatei legi a talionului.

Nu observi, iubitul meu Jacques, cum capriciul destinului meu, bun sau rău, mă face să fiu martoră la tot ce se întâmplă, fie că mă duc eu la întâmpinarea evenimentelor, fie că evenimentele vin în întâmpinarea mea?

Astfel, eu singură nu-mi dau seama de agitaţia stranie care îmi pune în mişcare creierul! Nu ştiu cum se face asta, dar mi se pare că nu mai sunt pe de-a-ntregul stăpână pe mine însămi, şi că există o fatalitate mai puternică decât voinţa mea oare, la un moment dat, mă va împinge fără voie pe panta vreunei mari nenorociri.

Am uneori un fel de halucinaţii în timpul cărora mi se pare că în ziua aceea, când am luat loc în şaretă, am fost realmente ghilotinată, în vis simt uneori durerea cuţitului cum trece printre vertebrele gâtului; îmi spun că am murit din ziua aceea şi că umbra mea este cea care crede că trăiesc şi mă agit încă pe pământ.

În aceste momente de viziuni sepulcrale, te caut peste tot. Am senzaţia că nu ne separă decât o pâclă densă în care rătăcim amândoi şi în care, pedepsiţi pentru vreo greşeală pe care zadarnic încerc să mi-o amintesc, suntem condamnaţi să rătăcim neîncetat fără să ne regăsim vreodată.

Atunci cred că pulsul nu are mai mult de cincisprezece sau douăzeci de bătăi pe minut, că sângele mi se răceşte, că inima mi se leneveşte; atunci aş fi incapabilă să mă apăr de un om care ar atenta la viaţa sau la fericirea mea. Sunt la fel ca acei nenorociţi căluţi în catalepsie, pe care îi crezi morţi, în faţa cărora se discută despre înmormântarea lor, în ce fel de sicriu să-i pună, de plumb sau de stejar, aud totul cu inima tresărind de spaimă, dar nu se pot opune la nimic.

Ei bine, când am văzut că apar căruţele nefaste, mă aflam într-unul din acele momente; credeam că visez tot ce se înfăptuise de opt zile încoace nu erau acţiuni ale vieţii, ci acte ale morţii.

Doamne, dacă aş avea vreo vină pentru rănile, agonia, supliciul şi suferinţele tuturor acelor oameni, oare mi-aş ierta-o vreodată?

E respingător. Iată morţii, muribunzii; iată fiinţele omeneşti, fraţi, da, fraţi — căci nimeni nu poate nega frăţia umană, — toţi împinşi spre ghilotină. Unii dintre ei sunt sfărâmaţi, zdrobiţi, dezarticulaţi; unul a şi îmbrăţişat moartea, ceilalţi sunt ca şi morţi. Şi am eu oare vreo vină în toate aceste grozăvii? Cu neputinţă!

Eu, Eva ta, Jacques, înţelegi? Eu pe care o numeai floarea ta, fructul tău, pasărea ta cântătoare, pârâul tău, picătura ta de rouă, adierea ta!

Ah, da, îmi amintesc, întâmplarea m-a aruncat într-o închisoare,

în această închisoare am cunoscut două femei, frumoase ca nişte îngeri de lumină. Ele iubeau. Una era mamă şi avea doi copii; cealaltă, cu o dragoste mai puţin nevinovată, iubea un bărbat care nu era soţul ei. Amândouă se temeau de moarte; mie, căreia nu-mi pasă de moarte, mi-a fost frică pentru ele. M-am aruncat în acest groaznic labirint politic unde nu călcasem niciodată. Şi atunci m-a cuprins şi pe mine setea de sânge; am gândit: "Aş vrea ca acei oameni să moară pentru că prietenele mele să trăiască!" şi am ajutat să fie omorâţi unii pentru ca să trăiască ceilalţi.

Şi astfel am uitat că sunt o fată tânără, o femeie timidă; am străbătut străzile Parisului noaptea; am dus un pumnal care vorbea; el spunea: "Cer să ucid!" Şi un orator i-a răspuns: "Ucide fără fraze!"

A doua zi am văzut acel pumnal în mâna unui om îndreptat spre pieptul altui om. Pumnalul nu a ucis, e adevărat, dar a spus: "Băgaţi de seamă, dacă nu ucideţi cu vorba, voi ucide eu cu lama".

Şi vorba a învins. Numai de aceea pumnalul pe care eu l-am dus nu a ucis cu lama lui.

Dealtfel, eu l-am îndemnat pe Tallien să ucidă un om blestemat, un om detestat, un om a cărui moarte înseamnă izvor de viaţă pentru mii şi mii de oameni care ar trebui să moară dacă el ar mai trăi. Numai că el este cel care va muri, şi iată-l că se îndreaptă spre mine.

Îngrozitor! Îngrozitor! Îngrozitor! Cum spune Shakespeare. Are capul înfăşurat într-o cârpă murdară, pătată de sânge negru. Uite-l cum vine zdrobit, lăsându-şi fruntea în jos sub povara durerii şi sub blestemele care-i apasă capul! Simţi deci remuşcările?

Dar nu, atitudinea lui rigidă este aceeaşi; ochiul lui rece! S-a oprit asupra mea. Dumnezeule mare! Apropierea morţii îl face oare vizionar? Ghiceşte, sub deghizarea în care mă ascund, că eu sunt aceea care am strigat: "Aruncaţi-vă asupra tiranului!", că eu sunt aceea care "am adus pumnalul? Întoarce-ţi odată ochii, diavole! Nu; te mai uita la mine, fantomă!

Ah! Din fericire, iată ceva îi abate privirea. Se uită spre casa lui Duplay, unde a locuit şi unde privirea lui care în oricare altă parte răspândea spaima, aici răspîn-dea bucuria; se uită spre casa unde întoarcerea lui era aşteptată cu emoţie, vorbă lui ascultată cu desfătare şi aplaudată cu entuziasm. Această casă a cunoscut singurele ore fericite din viaţa lui. Trecând, o va privi şi nu-şi va aminti că Dante, acel pictor al mărilor dureri, a spus: "cel mai mare chin din lume este să-ţi aminteşti de zilele fericite când eşti nenorocit"!

Nu numai că o priveşte, dar căratele cu două roţi se opresc. Ah, i se va face lui Robespierre ceea ce i s-a făcut lui Philippe-Egalite, — i se va arăta pentru ultima oară palatul.

Abia atunci am observat câtă lume se îngrămădise acolo. Fără îndoială, se răspândise de mult zvonul funebrei comedii care urma să

fie jucată în acest loc, şi în fuga mare spectatorii veniseră aici grămadă. Nici o fereastră nu rămăsese neocupată, multe se şi închiriaseră la preţuri de necrezut. Rude ale victimelor lui Robespierre îl aşteptau aici ca să joace în jurul şaretei lui şi până la piciorul eşafodului rolul corului antic al răzbunării.

Mi-a venit un fel de ameţeală; nu numai că am contribuit cu ceva la supliciul acelor nenorociţi, dar, să recunoaştem, eu am fost grăuntele de nisip care a făcut să se încline balanţa şi, în plus, aveam contribuţia mea în apariţia tuturor acestor oameni care ieşeau nu se ştie, de unde, a acelor bărbaţi cu părul pudrat, cu haine şi pantaloni scurţi de mătase care până atunci se mulţumiseră să rătăcească noaptea, ca fluturii, pe străzile Parisului şi care, pentru prima oară, îndrăzneau acum să se arate ziua; a acelor femei fardate, gătite cu flori, acum, la patru după-amiază, decoltate, rezemate în coate la ferestre, pe covoare de catifea sau pe şaluri de mătase, ca în ziua Domnului; dacă geniul rău nu m-ar fi condus în închisoarea Carmes, şi dacă eu nu aş fi dus acel pumnal lui Tallien în strada La Perle, toată această lume nu ar fi acum aici, dimpotrivă, cei care se îndreaptă în acest moment spre eşafod i-ar fi trimis pe ei acolo.

Dar, în fine, nu s-ar putea să-i ducă la eşafodul al cărui drum ei înşişi al croiseră, fără această sporire a chinului? Pedeapsa cu moartea este suprimarea vieţii, a fit tot, nu este o răzbunare.

Au fost opriţi, ca să li se pună răbdarea la încercare; aceiaşi jandarmi, — zbirii lui Henriot, care în ajun îi trecuseră prin sabie pe cei ce vroiseră să-i salveze pe condamnaţi, îi înţepau acum cu vârful săbiilor pe cei care până ieri condamnaseră şi îl îndemnau pe Couthon, rămas prăbuşit pe picioarele lui paralizate: "Hai, ridică-te, Couthon!" şi pe Robespierre, distrus de rana oribilă: "Stai drept, Robaspierre!" În adevăr, oboseala îl făcuse să cadă pe scândura şaretei. Dar, la primul apel, mândria îl îndreptase, şi plimbase peste mulţime acea privire înspăimântătoare, de care am avut şi eu parte.

Dar de ce nu plecăm de la fereastră? Cine mă ţinea ţintuită locului?

O forţă mai puternică decât voinţa mea.

Trebuia să văd ce se petrece: era pedeapsa mea.

Această feerie sângeroasa trebuia să-şi aibă baletul ei: de aceea s-au oprit în faţa casei Duplay. S-a format un cerc. Nişte femei, dacă acelea se pot numi femei, au început să danseze în cerc, strigând:

— La ghilotină, Robespierre! La ghilotină, Couthon! La ghilotină, Saint-Just!

Îmi voi aminti toată viaţa cu câtă linişte şi mândrie s-a uitat acel tânăr frumos, singurul care nu încercase să scape de la moarte şi care nu atentase la propria-i viaţă, — la cercul de furii, ascultându-i strigătele şi blestemele. Te făcea să ai din nou îndoieli; se întrezărea

conştiinţa în acei ochi mari şi dispreţuitori, plini de silă pentru viaţă.

Dar asta nu era totul şi sărbătoarea trebuia să-şi aibă deznodământul ei dezgustător ca şi restul. Unul dintre acei copii vagabonzi care apar de prin rigole, unul dintre acei bastarzi ieşiţi din noroiul străzii, pe care nu-i vezi decât în zilele ploioase ca pe unele reptile, " stătea acolo cu o găleată plină de sânge, luat de la abator. A muiat o mătură în găleată şi s-a apucat să vopsească cu sânge nevinovata casă a tâmplarului Duplay.

Ah, această ultimă insultă Robespierre n-a putut-o îndura; şi-a lăsat în jos capul şi, cine ştie, poate din acel ochi nemişcat şi tăios, a căzut o lacrimă.

Dar când şaretele au pornit-o din nou, la strigătele: "La ghilotină! La ghilotină!" acest cap livid, din oare nu se mai vedea decât ochii, s-a ridicat, iar privirea lui s-a oprit asupra mea.

Atunci, — îţi aminteşti balada germană pe oare am citit-o împreună, în care logodnicul mort îşi răpeşte iubita care trăieşte şi a cărei crimă fusese că pe oriunde trecea blestema moartea lui? — la un strigăt scos de tristul cavaler, toţi morţii îşi ridicau piatra mormântului şi îi urmau, mânaţi de o forţă magică. Ei bine, tot astfel privirea lui Robespierre m-a smuls, ca să spun astfel, din locul în care şedeam şi m-a târât în urmă acestui spectru în viaţă, cu o putere împotriva căreia voinţa mea nu a fost în stare de nimic.

Am plecat de la fereastră, am coborât în stradă, am urmat cortegiul.

Mergeam cu ochii fixaţi pe şaretă, nu puteam să-i desprind; era atâta mulţime de oameni, încât te făcea să te cutremuri de frică şi eram târâtă de ea fără să-i simt apăsarea sufocantă. Mergeam, şi totuşi mi se părea că picioarele mele nu atingeau pământul.

Nu ştiu cum s-a făcut, dar ajunsă în piaţa Revoluţiei, m-am pomenit că am unul din cele mai bune locuri.

Am văzut cum l-au dus pe Couthon, l-am văzut urcând pe Saint-Just. A murit cu surâsul pe buze. Când călăul a arătat mulţimii capul lui, surâsul încă nu i se ştersese de pe faţă.

A venit rândul lui Robespierre. Desigur, el nu mai putea să năzuiască decât un singur lucru: să moară! Mormântul era portul în care această navă zdrobită trebuia să-şi arunce ancora. S-a urcat liniştit şi hotărât. Mi se părea că privirea lui mă căuta, aruncând o scânteie de ură când mă vedea. Doamne! Doamne! Doamne! Vei îngădui oare că privirea unui muribund să-mi poarte nenoroc?

Atunci însă, în clipa când bănuiam mai puţin, s-a petrecut pe eşafod un lucru odios, josnic, nemaipomenit.

Unul din ajutoarele călăului, o bestie feroce, — există oameni nedemni de numele de om — văzând furia mulţimii, auzind blestemele, a vrut să-şi joace rolul în simfonia infernală: a apucat de

un colţ şervetul care îi ţinea falca şi i l-a smuls.

Era mult mai multă suferinţă decât putea să îndure maşina omenească. Falca frântă a căzut ca de la un schelet.

Robespierre a scos un urlet.

N-am mai văzut nimic. Am auzit lovitura înfundată care izbea în umbră. Eu leşinasem.

Când mi-am revenit, eram singură în camera mea, culcată în pat.

M-am ridicat şi m-am aşezat la marginea patului.

"Oh, am murmurat, ce vis îngrozitor!"

Într-adevăr, tot ce văzusem în realitate mi se părea că a fost un vis.

Era întuneric beznă, dar eu vedeam aievea tot spectacolul la care asistasem.

Şaretele fatale, cu nenorociţii mutilaţi, dezmembraţi, zdrobiţi, defilau pe dinaintea ochilor mei. În mijlocul lor numai Saint-Just, teafăr şi nevătămat, cu capul sus şi cu surâsul dispreţuitor; apoi oprirea la poarta casei tâmplarului, apoi mizerabilul vagabond mânjind casa cu sânge, în sfârşit, în piaţa Revoluţiei, ajutorul călăului smulgând lui Robespierre bandajul cu ajutorul căruia I se mai păstra obrazului său o formă omenească. Auzeam, acel strigăt, acel răcnet al lui Robespierre, datorită căruia căzusem epuizată, şi mă întrebam prin ce întâmplare oare inima mea şi-a pierdut în acelaşi loc puterile în faţa victimei şi în faţa călăului.

Zgomotul uşii care se deschidea m-a scos din starea, de halucinaţie. Nu-mi dădeam seama unde mă aflu; am crezut că sunt în vreo celulă şi că-mi venise rândul. Să mă duc la moarte.

Am strigat:

— Cine e acolo?

— Eu, mi-a răspuns vocea binecunoscută a lui Jean Munier.

— Aprinde lumina, l-am rugat.

A aprins o lumânare. M-am întins pe pat, acoperindu-mi la început ochii, apoi am privit în jur şi am recunoscut mezaninul meu.

Atunci totul mi s-a limpezit deodată în minte.

— Ah, am spus, ce-ai făcut? Ce e cu cetăţeana Tallien?

— L-am văzut, l-am liniştit în privinţa frumoasei Thérèsia, dar i-am spus că numai prin dumneavoastră poate să afle unde se găseşte, pentru că n-am vrut să vă răpesc bucuria de a fi cea care să-l conducă la iubita lui. Din nefericire însă, el e preşedintele Convenţiei.

Convenţia e în şedinţă permanentă; deţine fotoliul prezidenţial până la miezul nopţii; dacă la miezul nopţii reuşeşte să găsească om în loc sau să modifice după cum o să vrea el Comitetul salvării publice, atunci va emite ordinul de eliberare.

— Dar acolo! am izbucnit eu, ce fac acolo cele două nefericite prietene ale noastre?

— Ele ştiu că nu vor fi ghilotinate şi ăsta e principalul lucru... Mă întorc la Convenţie, Tallien m-a făcut să-i promit că o să mă întorc; trebuie să-l aştept şi, indiferent de oră, vin aici cu el să vă iau. Între

timp, îmbrăcaţi-vă din nou cu straie femeieşti şi duceţi-vă să luaţi copiii; îmbrăcată bărbăteşte, poate o să refuze să vi-i încredinţeze.

Mi s-a părut înţelept sfatul bunului meu comisar; îndată după plecarea lui m-am grăbit să mă transform şi am coborât să iau o trăsură şi să-i aduc pe cei doi copii.

Dar nu mai putea fi vorba de trăsură; strada Saint-Honoré era în sărbătoare şi trăsurile nu circulau. Din douăzeci în douăzeci de paşi ardeau focuri aprinse de bucurie şi în jurul lor jucau oamenii din toate clasele sociale.

De unde răsăriseră toţi tinerii aceştia îmbrăcaţi în haine de catifea, cu pantaloni scurţi de nanchin şi ciorapi tărcaţi de mătase?

De unde apăruseră toate aceste femei măscuite cu roşu ca roţile unui rădvan şi decoltate până la brâu? Cine făcuse muzica, cine născocise cuvintele carmagnolelor republicane? Niciodată nu mi-aş fi putut închipui o asemenea nebunie.

Mi-am făcut loc prin toată această sarabandă, înlăturând cam douăzeci de braţe care vroiau să mă tragă în horă drăcească, în piaţa Palais-Egalite nu ştiai unde să pui piciorul; artificiile te copleşeau, petardele pocneau lângă picioare şi la lumina torţelor vedeai lumea ca în plină zi.

Fără această manifestaţie, negreşit că aş fi găsit uşile celor două magazine închise; dar ele erau date de perete şi stăpâni şi stăpâne, laolaltă cu toţi ai casei, luau parte ia sărbătoare. Bătrânele servitoare care nu puteau găsi vreun cavaler dansau cu măturile cu coadă.

Am intrat în magazinul Deux-Sergents; m-au luat drept o clientă care, în ciuda orei înaintate, venea poate să cumpere vreun obiect de lenjerie şi de aceea m-au poftit pe-a doua zi. Aveau ei tot timpul să vândă; se terminase cu teroarea, comerţul avea să înflorească clin nou.

M-am prezentat; am spus motivul vizitei mele.

Le-am mai spus, lucru pe care nu-l ştiau — că doamna de Beauharnais nu fusese executată în ultimele zile, că trăia şi că aştepta nerăbdătoare să-şi vadă copiii.

Bucuria acestor oameni cumsecade a fost teribilă. O adorau pe micuţa Hortense. Au chemat-o strigând-o tare; fetiţa se retrăsese în camera ei şi plângea, în timp ce toată lumea se bucură; dar abia a aflat că măicuţa ei mai trăia şi nu i se întâmplase nimic, că a şi început să sară şi să râdă. Era o copilă fermecătoare, cam de zece-unsprezece ani, cu pielea mătăsoasă, părul blond frumos, ochi mari albaştri, transparenţi ca azurul.

Nu au făcut nici o obiecţie după ce-au citit biletul şi s-au grăbit să-mi dea copila; dar pentru o asemenea solemnitate stăpâna a ţinut neapărat s-o facă frumoasă. Au îmbrăcat-o cu cea mai bună rochiţă şi i-au pus în mână un buchet de flori, iar eu în acest timp m-am dus să-l caut pe fratele ei.

Tâmplarul, soţia lui şi toţi ucenicii dansau şi dinţau în jurul unui foc mare în strada l'Arbre-Sec; am întrebat de tânărul Beauharnais şi mi l-au arătat; stătea cu coatele rezemate de-o bornă şi privea trist la toată această bucurie la care el nu lua câtuşi de puţin parte.

Dar când m-am apropiat de el şi i-am spus cine sunt şi din partea cui "veneam, în loc să izbucnească vesel în râs, a început să plângă spunând doar atât:

— Mama mea! Mama mea!

Care dintre cei doi copii îşi iubea mai mult mama? Şi unul şi celălalt, numai că amândoi o iubeau după temperamentul lor diferit.

Într-o clipă Eugene şi-a făcut toaleta. Era un tânăr de şaisprezece ani, cu ochii negri frumoşi, cu păr negru, bogat, care-i cădea pe umeri. Mi-a oferit braţul, l-am luat şi ne-am grăbit să traversăm strada, să mergem s-o luăm pe sora lui.

Faţă ne aştepta îmbrăcată, cu buchetul în mână; avea o rochie de muselină albă, cordon alb şi pălărie rotundă de păi cu panglică albastru deschis; de sub pălăria de păi se revărsau valuri de păr blond. Era fermecătoare.

Am pornit-o din nou în fugă pe strada Saint-Honoré.

Orologiul de la Palais-Egalite bătea ora unsprezece; focurile începeau să se stingă şi se circulă mai uşor. Cât a ţinut drumul, n-am făcut decât să răspund în dreapta şi-n stânga mea la întrebările puse de cei doi copii despre mama lor.

Am ajuns la mezaninul meu; lângă uşă ascunsesem cheia, dar comisarul nu se întorsese. Le-am explicat celor doi copii că trebuia să-l aşteptăm pe cetăţeanul Tal-lien, singurul care putea să deschidă porţile închisorii mamei lor. Auziseră de el, dar nici unul nu prea era la curent cu întâmplările Revoluţiei, care până la ei ajungeau atenuate de mediul comercial în care trăiau.

Camera mea avea două ferestre, — copiii s-au aşezat la una, eu la cealaltă; aşteptam.

Afară era nemaipomenit de frumos, o vreme din acelea care te fac să crezi, atunci când se petrec mari evenimente, că pentru săvârşirea lor cerul îşi dă mâna cu pământul. Îl auzeam pe băiat, care avea unele noţiuni de astronomie, spunându-i surorii lui numele stelelor.

Deodată, puţin după ce-a bătut miezul nopţii, s-a auzit uruitul unei birje care venea pe străduţa ce ducea de-a lungul grilajului de la Ascension, apoi s-a oprit la uşa noastră.

Portiera s-a deschis şi doi oameni au sărit din trăsură.

Erau Tallien şi comisarul.

Comisarul şi-a ridicat capul, m-a văzut la fereastră, l-a oprit pe Tallien care o pornise grăbit să urce, şi m-a strigat.

Apoi, întorcându-se spre Tallien, a spus:

— Nu are rost să mai pierdem timpul ca să urcăm, are să coboare

dumneaei.

În adevăr, am coborât împreună cu cei doi copii.

— Ah, domnişoară, mi-a spus Tallien, ştiu tot ce vă datorez. Fiţi convinsă că Thérèsia şi cu mine nu vom uita niciodată...

— Vă iubiţi, vă veţi vedea, veţi fi fericiţi, i-am răspuns eu, asta va fi pentru mine cea mai mare răsplată.

Mi-a strâns amândouă mâinile şi mi-a arătat portiera deschisă a birjei; m-am urcat, am luat-o pe Hortense pe genunchi, iar amabilul nostru comisar, ca să nu ne stânjenească, s-a urcat pe capră, lângă vizitiu.

Poate se gândise că vreau să vorbesc cu Tallien acum, când flacăra recunoştinţei lui nu avusese încă timp să se domolească.

Dacă aceasta i-a fost intenţia, a intuit perfect, îndată t: e s-a închis portiera, vizitiul a pornit-o în galop pe drumul ce ducea la La Force, iar noi am şi început să vorbim despre faptele şi isprăvile isteţului Jean Munier.

O vorbă şoptită Thérèsiei va face că recomandările ei să se adauge alor mele.

Caii nu încetau să alerge şi totuşi Tallien, scoţând capul prin portieră, striga în fiecare clipă:

— Mai repede! Mai repede!

Am ajuns la La Ponce. La poarta închisorii mai erau încă parte din oamenii care se tot adunaseră aici toată ziua: rude şi prieteni ale căror rude şi prieteni zăceau în închisoare. Se temeau că şaretele să nu-şi continue cumva cursa, aşa cum făcuseră şi în ajun; de aceea fiecare venise înarmat cu ceva, ca să poată opune astfel rezistenţă la ridicarea deţinuţilor. Trecuse de mult ora când şaretele puteau să-i mai ridice, dar ei continuau să rămână acolo. Când am coborât din trăsură, s-au uitat cu interes la noi şi l-am auzit pe unul din ei, care îl recunoscuse probabil pe fostul proconsul din Bordeaux, murmurându-i încet numele.

Dar cum Tallien bătuse în poartă ca un stăpân, poarta s-a deschis degrabă şi tot degrabă s-a închis la loc.

Comisarul ne servea drept ghid. Aş fi putut face şl eu acelaşi lucru, căci începusem să mă familiarizeze cu închisoarea La Force şi chiar bunul Ferney mă numea râzând *mica lui deţinută.*

Tallien l-a lăsat pe comisar la administraţie cu hârtiile respective pentru eliberarea deţinutelor şi s-a repezit pe scări, nevrând să mai întârzie pentru aceste formalităţi.

Bătrânul Ferney ne-a dat un temnicer; dar fiind mai sprintenă şi cunoscând bine drumul, tot eu am ajuns la uşă înaintea lui.

— Noi suntem! am spus lovind în uşă de trei ori.

Două strigăte mi-au răspuns şi paşi uşori s-au repezit în întâmpinarea mea.

— Şi Tallien? S-a mirat Thérèsia.

— E aici, i-am răspuns.

— Şi copiii mei? A întrebat Josephine.

— Şi ei sunt aici!

O dublă invocare s-a înălţat spre cer.

M-am dat în lături din uşă.

Cheia a scârţâit în broască, uşa s-a rotit în balamale şi tot grupul s-a repezit în cameră, — iubitul spre iubita lui, copiii spre mama lor.

Eu nu eram nici logodnică, nici mamă. M-am îndreptat spre pat şi m-am aşezat; de-abia atunci mi-am dat seama cât de singură sunt şi am început să plâng.

Unde te aflai tu, iubitul meu Jacques?

Timp de câteva secunde nu s-au auzit decât sărutări, strigăte de bucurie, cuvinte întretăiate: "Mamă! Copiii mei! Thérèsia mea! Tallien al meu!"...

Apoi, egoişti cum sunt îndrăgostiţii, necrezându-se decât ei în lume, au ieşit cu toţii, în două grupuri, fără să se mai gândească la cea care rămânea în urma lor.

Camera era goală. Oh, fără îndoială această cameră văzuse mări tristeţi, auzise plânsete îndurerate; văzuse copii smulşi din braţele mamelor lor, soţii smulse din braţele bărbaţilor lor, părinţi din braţele copiilor lor. Ei bine, sunt convinsă, camera aceasta nu auzise ceva asemănător suspinului pe care l-am scos, când m-am prăbuşit pe pat.

Am închis ochii; aş fi vrut să fiu moartă. Sub pământul nesimţitor aveam mai multe rude şi mai mulţi prieteni decât în această lume de uituci şi de nerecunoscători.

Pentru a doua oară îmi părea rău că ghilotina nu mă vrusese.

Am căzut într-o stare de apatie, greu de descris. O voce cunoscută m-a scos din starea aceasta de descurajare.

— Ce faceţi, nu veniţi cu noi?

Am deschis ochi; comisarul meu venise să mă caute.

El nu mă uitase.

Mai avea nevoie de mine.

L-am urmat cu moartea în suflet.

La poartă am căutat în zadar o trăsură, — cea cu care am venit dispăruse. Tallien, aşa cum am spus, fusese recunoscut, şi când să plece mulţimea l-a întâmpinat. Se ştia cât contribuise el la căderea lui Robespierre; i-au pregătit o manifestaţie. Trăsura cu cele cinci persoane a fost escortată cu făclii; au străbătut Parisul însoţit de strigătele: "Moarte dictatorului!", "Trăiască Tallien! Trăiască Republica!" Acesta a fost de fapt începutul triumfului lui! Nimic nu lasă în urmă mai mult întuneric decât lumina; nimic nu lasă mai multă linişte decât zgomotul.

Jean Munier şi cu mine păream două umbre rătăcind într-un oraş mort.

Din timp în timp auzeam în depărtare urate scoase de mulţime.

Cât de fericită trebuie că era Thérèsia, care se întorcea la viaţă în strigăte de triumf adresate iubitului ei. Cât de fericită trebuie că era acea marnă care renăştea în braţele copiilor ei, până mai ieri convinsă că nu-i va mai revedea niciodată!

Am traversat Parisul pe jumătatea lungimii lui, de la La Force la Ascension. Aici mi-am luat rămas bun de la însoţitorul meu şi m-am urcat la mine, singură şi disperată.

M-am aruncat în pat îmbrăcată cum eram. Nu ca să dorm, ca să plâng.

Somnul sau poate leşinul m-a cuprins fără să-mi dau seama, în timp ce plângeam. Am continuat să plâng şi în somn.

A doua zi mi s-a părut că aud zgomot prin cameră şi, în bătaia unei raze de soare, am văzut cum mă privea o făptură atât de frumoasă, încât am luat-o drept un înger din cer.

Era Thérèsia.

Îşi adusese aminte de mine; alergase să mă găsească, să mă ia, fie că vroiam sau nu, şi să-mi spună că nu ne vom mai despărţi.

Cred că la început m-am ferit de sărutările ei; am dat din cap.

— Singură sunt, singură trebuie să rămân, i-am spus.

Dar atunci, făptura aceea plină de înflăcărare s-a repezit la mine, m-a strâns în braţe, a râs, a plâns, s-a rugat, a poruncit, în sprijinul rugăminţilor făcând apel la toate resursele minţii ei, ca până la urmă să mă ridic de pe pat şi să mă ducă în faţa oglinzii.

— Uită-te, dar uită-te bine la tine, mi-a spus. Oare eşti singură, ai oare dreptul să rămâi singură când eşti atât de frumoasă? Oh, cât de bine îţi vin lacrimile, cât de frumoşi îţi sunt ochii umbriţi de cearcăne. Şi eu am avut ochii aşa, şi eu am fost singură, chiar foarte sin gură! Uită-te la mine, există vreo urmă de durere pe figura mea? Nu, o

noapte de fericire a şters totul, şi tu o să ai o noapte de fericire care va şterge totul!

— Ah, am izbucnit, tu ştii bine, Thérèsia, singurul om care putea să-mi dea fericirea a murit. La ce bun să aştept un călător care nu se poate întoarce? Mai bine să mă duc să-l întâlnesc acolo unde se află, în mormânt.

— Vai, urâte gânduri! a răspuns Thérèsia. Cum pot ieşi asemenea cuvinte dintr-o gură tânără şi proaspătă ca a ta? Mormântul, — peste şaizeci de ani să ne tot gândim la el, Ah! Să trăim, să trăim, frumoasa mea Eva, vei vedea în ce paradis vom trăi! Mai întâi vei părăsi această cameră unde nici nu ai loc să respiri.

— Asta nu e camera mea, am spus.

— Dar a cui e?

— A doamnei de Condorcet.

— Dar tu unde locuiai înainte de a sta aici?

— Ţi-am spus: nemaiavând nici un ban şi vrând să mor, am strigat: "Moarte lui Robespierre!"

— Perfect! Un motiv în plus ca să vii cu mine. Camera ta, sau mai degrabă apartamentul tău este pregătit la "La Chaumiere". Tu mi-ai spus că erai bogată înainte de Revoluţie?

— Foarte bogată, cel puţin aşa cred, nu m-am gândit niciodată la avere.

— Ei bine, îţi vom înapoia veniturile, pământurile, casele; vei redeveni bogată, ne vom întoarce într-o perioadă a vieţii în care femeile vor fi regine; tu, frumoasă cum eşti, vei fi împărătească; mai întâi, în dimineaţa aceasta, mă vei lăsa să te îmbrac, să te gătesc, să te înfrumuseţez; vom prânzi la mine cu Barras, Freron şi Chenier. Ce păcat că fratele lui, Andre, a fost ghilotinat acum patru zile! Ce versuri minunate ţi-ar fi închinat! Te-ar fi numit Nereidă{25}, te-ar fi comparat cu Galatheea, ţi-ar fi declamat:

"— O, Nereidă, nu te lăsa în voia valurilor să

Fii zeificată; şi glasul marinarilor să
Cheme ajutoare în a furtunii salbă pe
Alba Nereida, pe Galatheea albă."

Şi în torentul vorbelor, făgăduielilor şi laudelor, Thérèsia mă îmbrăţişa, mă mângâia, mă strângea în braţe; vroia să mă facă să cred că nu eram singură şi că recunoştinţa va face din mine sora ei.

O, Doamne, din moment ce încă trăim, nu ceream mai mult decât să mă las pe mine însămi convinsă că trăiesc, să iau viaţa aşa cum era şi să o suport cu stoicism.

Am surâs.

Thérèsia m-a surprins; învinsese.

— Ia să vedem, a spus ea, ce toaletă te-ar aranja cel mai bine? Vreau să-i încremeneşti pe comesenii mei.

— Dar cu ce vrei să mă îmbrac? Nu am nimic al meu. Tot ce vezi aici este al doamnei de Condorcet şi, ai dreptate, nu pot să ies în rochia asta murdară şi mototolită.

— Iar rochiile unei femei filozof, de patruzeci de ani, nici nu-ţi merg. Nu, ţie îţi trebuie rochiile unei nebune ca mine.

După o clipă am auzit-o strigând:

— Domnule Munier?

M-am întors.

Bunul meu comisar sta în picioare în pragul uşii.

— Domnule Munier, coboară, ia trăsura mea; du-te la căsuţa mea care face colţ cu aleea Leş Veuves şi Cours de la Reine, şi spune-i dumneata bătrânei Marceline să aleagă şi să-ţi dea din dulap una din cele mai elegante rochii de dimineaţă.

— Eşti nebună, Thérèsia! I-am spus. Pentru ce să-mi dau aerele unei bogăţii pe care nu o am? Fă din mine umila dumitale doamnă de companie, dar nu o rivală în bogăţie şi frumuseţe.

— Te rog, domnule Munier, fă ce ţi-am spus.

Comisarul şi dispăruse, pentru a da ascultare frumoasei dictatoare.

— Hai să le facem pe toate femeile să turbeze, suntem mai tinere şi mai frumoase decât ele, a spus Thérèsia.

— Josephine este foarte frumoasă şi eşti nedreaptă cu ea, Thérèsia!

— Da, dar ea are douăzeci şi nouă de ani şi e creolă. Tu ai şaisprezece; iar eu, eu... am de-abia optsprezece.

O vei vedea pe doamna Recamier, — este într-adevăr foarte frumoasă, dar biata de ea — ai spus Thérèsia cui un surâs straniu — la ce-i mai serveşte că e frumoasă?

O vei vedea pe doamna Krudner, şi ea e frumoasă, poate chiar mai frumoasă decât doamna Recamier, dar de o frumuseţe germană. Oh! Şi pe urmă, este o profetă care propovăduieşte o religie nouă, — neo-creştinismul sau cam aşa ceva. Eu nu sunt tare în probleme de religie.

Tu, care le ştii pe toate, îţi vei da seama în curând des pre ce e vorba. O vei vedea pe doamna de Stael; nu e frumoasă, dar e un arbore al ştiinţei.

Mi-am pus mâinile la ochi şi am încetat să mai ascult ce spunea. Oh, frumosul meu arbore al ştiinţei! Rege al paradisului meu din Argenton, la rădăcinile căruia curgea pârâul care înviora toate grădinile şi din care beau tulpinile irişilor şi rădăcinile trandafirilor mei!

Oh, de mult nu mai ascultăm ceea ce-mi spunea Thérèsia, când zgomotul unei trăsuri a trecut prin reveria mea şi cetăţeanul Munier s-a întors cu rochiile Thérèsiei.

— Aşteaptă-ne jos, Munier, a spus Thérèsia, vei veni cu noi şi te voi prezenta cetăţeanului Barras, care o să fie probabil cineva în guvernul care va urma acestuia.

Ajutat de Tallien, o să poată face pentru dumneata tot ce doreşti.

L-a salutat din cap şi Munier, dispus să asculte, s-a înclinat până la pământ şi a dispărut.

Thérèsiei i-a trebuit câtva timp să aleagă din celei două rochii pe care mi-ar veni mai bine; femeilor cu adevărat frumoase nu le e teamă de femeile frumoase.

— Dimpotrivă, ele sunt de părere că frumuseţea pune în valoare frumuseţea.

Trebuie neapărat să mărturisesc că după ce am ieşit din mâinile Thérèsiei eram cum nu se poate de frumoasă. Ne-am suit în trăsură, am traversat piaţa Revoluţiei. Robespierre nu mai era acolo, ghilotina însă rămăsese în picioare.

M-am ascuns la pieptul Thérèsiei.

— Ce ai? M-a întrebat.

— Ah, dacă ai fi văzut câte am văzut eu ieri...

— Adevărat, tu ai văzut când i-au ghilotinat.

— Şi îi voi vedea mereu. Dar de ce mai e încă la locul ei maşina asta infernală?

— E o treabă care ne priveşte pe noi femeile. Astăzi la amiază vom începe s-o dărâmăm. Minţile noastre sunt cele care urmează să răstoarne lucrurile de care bărbaţii, nu îndrăznesc să se atingă.

Trăsura a oprit în dreptul unei case mici, ascunsă între tufe de liliac, deasupra căreia se clătinau câţiva plopi.

I se spunea La Chaumiere; era într-adevăr învelită cu paie, dar vopsită cu ulei, ornată cu trunchiuri necojite de copac şi împodobită cu ghirlande de trandafiri ca o colibă de operă bufă.

Aici locuia Thérèsia.

Ceasul arăta ceva mai mult de ora zece dimineaţa i când am ajuns; prânzul fusese anunţat pentru oral unsprezece.

Pentru o casă părăsită de stăpâna ei de şase săptămâni, era perfect întreţinută datorită bătrânei Marceline doar pe bucătar şi pe vizitiu îi concediase. Trăsurile stă teau sub remiză, gata să fie înhămaţi caii, caii în grajd — gata să fie puşi la trăsuri; bucătăria stinsă, gata să se facă din nou focul.

Prânzul urma să fie adus de la unul din restaurantele cu renume.

Thérèsia m-a condus mai întâi la apartamentul meu; el se compunea dintr-un mic budoar, o cameră şi o debara.

Totul încântător, de bun gust şi elegant.

Am vrut să refuz, am întrebat cu ce drept să mă instalez la ea, să mă amestec în existenţa ei şi să ocup o parte din casa ei.

Mi-a răspuns simplu:

— Draga mea Eva, tu mi-ai salvat viaţa; dacă nu te-aş fi întâlnit în drumul meu, mai mult ca sigur eu aş fi fost ghilotinată ieri şi nu Robespierre. Îţi sunt obligată, am deci drept absolut asupra ta. Apoi, îndrăznesc să-ţi răspund că nu va dura mult, pentru că, în cincisprezece zile, toată averea îţi va fi înapoiată şi tu vei fi aceea care vei putea să-mi oferi un apartament la tine acasă.

M-a condus în camera mea; în timp ce-şi potrivea puţin toaleta, în vârful picioarelor a intrat Tallien.

Fiind întoarsă spre uşă, l-am văzut.

Thérèsia l-a văzut prin oglinda mare în care se privea.

S-a întors îndată şi şi-a deschis braţele.

— Şi el mi-a salvat viaţa, dar după tine, Eva.

— Accept cu plăcere locul al doilea pe care mi-l oferi, scumpă Thérèsia, încântat să cedez întotdeauna întâietatea unei femei frumoase, a răspuns Tallien, dar ea poate să-ţi spună că în momentul când a venit la mine trimisă de tine, moartea lui Robespierre era hotărâtă.

— Da, însă mărturiseşte că pumnalul şi mesajul pe care ţi le-am trimis au contribuit cu ceva la hotărârea pe care aţi luat-o.

— Întru totul, Thérèsia, întru totul. Gândul că întârziind cu o zi, cu o oră, cu o clipă — puteai deveni victima acestui monstru m-a determinat nu să-l răstorn, ci să-i grăbesc căderea lui Robespierre. Ţie îţi datorează Franţa faptul că respiră cu trei sau patru zile mai devreme.

— O vom iubi mult, nu-i aşa? I-a spus Thérèsia lui Tallien, arătându-mă. Apoi, cât mai curând cu putinţă, trebuie să i se înapoieze averea. Este o Chazelay. Familia ei a fost nobilă şi bogată. Nobleţea nu i-au putut-o lua. Dar de ruinat au ruinat-o.

— Perfect! Nimic mai simplu; ea nu este emigrată, a fost victima Teroarei, din moment ce era să moară pe eşafod, îi vor vorbi lui Barras şi vom aranja împreună. Numai că — a adăugat el râzând — întrucât acest lucru este drept, îndeplinirea lui va dura ceva mai mult, şi va fi mai greu decât ar fi fost ceva arbitrar.

Bătrâna Marceline a anunţat că cetăţeanul Barras tocmai sosise.

— Du-te şi-l primeşte, l-a rugat pe Tallien, venim şi noi.

Tallien a coborât după ce au schimbat o privire complice, în care fără îndoială era vorba despre mine. Câteva minute după aceea, am coborât şi noi.

Salonul era plin de flori şi aici se ajungea prin culoare împodobite şi ele cu flori, dealtfel ca tot restul casei, în câteva ore Tallien înlocuise cu o haină de sărbătoare valul de tristeţe ce dăinuise peste

casă în lipsă Thérèsiei.

Se simţea că bucuria şi dragostea au deschis ferestrele minunatului soare de iulie.

Cum am spus, Barras stătea în salon şi ne aştepta.

Era, într-adevăr, frumos, mai degrabă eleganţi decât frumos, în costumul lui de general al Revoluţiei, cu revere mari albastre brodate cu aur, cu vesta de pichet alb, centura tricoloră, pantalon strâmt şi cizme cu margini răsucite. Când a văzut-o pe Thérèsia, i-a întins braţele.

Thérèsia i-a sărit de gât ca unui prieten intim şi s-a dat la o parte ca să-mi facă loc.

Barras a cerut permisiunea de a săruta frumoasă mâna care a ştiut atât de bine să deschidă zăvoarele, închisorilor. Tallien îi povestise în puţine cuvinte tot ce făcusem.

Mi-a vorbit despre recunoştinţa prietenului său, mi-a spus că el îşi luase obligaţia de a achita faţă de mine, j şi i-a mulţumit că binevoise să-l însărcineze cu acest rol. Apoi mi-a spus să-i fac o notă a tuturor bunurilor pe care le-am avut înainte de Revoluţie.

— Vai, cetăţene, îmi cereţi pur şi simplu un lucru imposibil. Nu am fost crescută de părinţii mei; ştiu doar că batal meu a fost bogat. Dar mi-ar fi cu neputinţă să dau vreun detaliu asupra acestei averi.

— Nu e nevoie să avem aceste detalii de la dum neavoastră, cetăţeană; e chiar mai bine să nu fie aduse de o a treia mână. Aveţi desigur un om de încredere pe care să-l puteţi trimite la Argenton şi care să se înţeleagă cu notarul familiei dumneavoastră?

Eram gata să răspund nu, când mi-am adus aminte de bunul meu comisar, Jean Munier. Era din toate punctele de vedere omul care îmi trebuia şi astfel mă puteam plăti pentru serviciile pe care mi le făcuse.

— Voi căuta, cetăţene, am răspuns făcând o reverenţă de mulţumire, şi voi fi onorată să vă trimit omul care, graţie unui permis de liberă trecere eliberat de dumneavoastră, să-şi poată îndeplini liniştit misiunea, căci ar putea fi stânjenit dacă nu va fi susţinut de amândoi.

Barras, om de lume, a înţeles că, reverenţa mea însemna că durase prea mult conversaţia noastră. S-a înclinat şi, s-a dus în întâmpinarea Josephinei şi a copiilor ei care tocmai intrau.

Din păcate, toţi trei erau îmbrăcaţi în negru.

A doua zi după ce ieşise din închisoare, doamna de Beauharnais a aflat că în urmă cu opt zile soţul ei fusese executat; venea acum la Thérèsia să-i facă o vizită de doliu, şi nu să răspundă invitaţiei din. Ajun.

Barras şi Tallien au ştiut de executarea soţului ei, dar s-au gândit că nu era nimerit să-i spună acest lucru când era la închisoare.

Doamna de Beauharnais a primit condoleanţele lui Barras şi ale

Thérèsiel, apoi a venit la mine şi mi-a spus:

— Ah, draga mea Eva, câte scuze să-ţi cer pentru felul în care te-am uitat ieri! Credeam că eşti tot cu noi, într-atâta ne-ai orbit de fericire. Fericirea orbeşte. Când mi-am dat seama că lipseai, trăsura ajunsese prea departe. Şi apoi, dragă Eva, ce-ţi puteam oferi? Ospitalitatea hanului? Ne-am dus să ne culcăm, eu şi copiii, în strada La Loi, la Hotel de l'Egalite.

— Aşadar, i-am spus, iată-vă în aceeaşi situaţie cu mine. Eu mi-am pierdut tatăl, împuşcat ca emigrat; dumneavoastră v-aţi pierdut soţul, decapitat ca aristo crat.

— Absolut în aceeaşi situaţie. Averea domnului viconte de Beauharnais este sechestrată; toată averea mea personală este în Antile; va trebui să trăiesc din împrumuturi până când cetăţeanul Barras va reuşi să facă să mi se înapoieze proprietăţile soţului meu. Credeţi că dacă nu ar fi fost absolută nevoie, mi-aş fi adus eu copiii mei dragi, unul la un tâmplar şi celălalt la o lenjereasă? Oh, nu! Dar uitaţi-vă, nu mă vor mai părăsi!

Josephine a făcut semn Hortensiei şi lui Eugene care au venit repede şi s-au aşezat în aşa fel lângă ea, încât părea Cornelia antică.

Au rămas aşa o clipă, îmbrăţişând şi îmbrăţişaţi; apoi, scuzându-se încă o dată pentru tristeţea adusă de prezenţa lor,: s-au retras încrucişându-se cu Freron care, ştiind şi el de moartea generalului, s-a înclinat în faţa celor trei îndureraţi.

E uşor de presupus ce a însemnat ca eleganţă un prânz servit de Beauvilliers la trei petrecăreţi ca Barras, Tallien şi Freron.

La acest gen de reuniuni femeile nu contează, d; ar| chiar aşa fiind, totul este făcut pentru ele, până la s ritul care scânteiază din toate părţile. Spiritul este pentru moralul omului ceea ce este parfumul florilor pentru fizicul lui. Cu toate că nu am nici o idee despre mâncărurile fine, am înţeles imediat diferenţa de savoare dintre un prânz obişnuit şi un prânz cu trei femei tinere. Şi frumoase şi trei bărbaţi care treceau atunci drept cei mai spirituali din Paris.

Li se spunea frumosul Barras, frumosul Tallien şi elegantul Freron.

Începeam să cunosc o latură a vieţii de care până atunci nu ştiusem nimic, a vieţii senzuale.

Prânzul a fost servit cu toată eleganţa care trebuia să urmeze epocii brutale din care ieşeam. Vinurile s-au turnat în pahare subţiri pe care ţi-era teamă să le atingi cu buzele. Cafeaua s-a băut din ceşti japoneze fragile ca o coajă de ou şi împodobite cu figuri şi plante în culorile cele mai capricioase şi mai strălucitoare.

Există un fel de beţie în excesul de lux. De-aş fi băut numai apă din acele pahare şi ceşti, în acea atmosferă parfumată, nu aş fi fost mai puţin tulburată.

Stăteam la masă între Barras şi Tallien.

Tallien a fost în întregime al Thérèsiei; dar Barras n-a avut altceva de făcut decât să se ocupe de mine.

Cum cele două femei complotaseră ca să-i fiu pe plac, se întreceau pe rând să mă pună mai mult în valoare în ochii viitorului dictator.

Parfumurile au asupra mea o foarte mare influenţă. Când ne-am ridicat de la masă eram palidă, dar, cu toată paloarea, ochii îmi străluceau.

Am trecut prin faţa. Unei oglinzi: m-am privit şi m-am oprit mirată de expresia stranie a feţei mele. Nările se dilatau că să adulmece, ochii ca să vadă, ca şi cum acele parfumuri erau ceva oare putea fi prins. Am întins braţele şi apoi le-am apropiat vrând parcă să strâng la piept aroma tuturor acelor plante, vinuri şi băuturi, al tuturor acelor feluri de mâncare de care abia m-am atins.

M-am dus fără să vreau în faţa unui pian. Thérèsia i-a ridicat capul şi m-am trezit cu degetele pe clape; atunci nu ştiu cum s-a făcut că mi-am amintit de ziua când, exercitată de furtună, am cântat singură primele melodii pe care tu mă făcuseşi să le ascult; degetele mi-au alergat pe claviatură, nu pot spune cu pricepere, dar cu o vigoare, o uşurinţă şi un rafinament totodată, care m-au mirat chiar pe

mine. Mă simţeam tremurând şi fremătând de melodiile necunoscute care prindeau viaţă sub degetele mele; nu mai erau note, ci lacrimi, suspine, plânset, întoarceri la bucurie, la viaţă, la fericire, un imn de recunoştinţă adus lui Dumnezeu; nu mai trăiam viaţa mea obişnuită, ci o viaţă sacadată, înfrigurată,
în care se contopeau tot ce văzusem, tot ce resimţisem şi tot ce suferisem de o lună încoace. Am improvizat într-un fel povestea îngrozitoare a evenimentelor pe care le trăisem.

Eu singură eram corul şi personajele unei tragedii, antice.

În cele din urmă, am închis ochii, am dat un ţipăt şi. Am leşinat în braţele Thérèsiei.

Mi-am revenit într un hohot de râs nervos; pe bărbaţi ăi poftise afară, ca să-mi dea îngrijirile necesare, leşinului. Eram pe jumătate dezbrăcată; o ţineam pe Thérèsia strâns la piept şi nu vroiam să-i dau drumul. Mi se părea că dându-i drumul aş cădea într-o prăpastie.

Am suspinat încă mult timp înainte de a-mi reveni complet şi a mă putea stăpâni; apoi, în sfârşit, în loc să fiu prost dispusă, m-am simţit copleşită de o stare plăcută şi am întrebat chiar eu unde sunt musafirii noştri.

De îndată mi s-a aranjat îmbrăcămintea şi au fost poftiţi să intre.

Ei îşi dăduseră foarte bine seama că nu fusese nimic jucat în leşinul meu; leşinasem datorită unei excitări nervoase mai puternice decât mine.

Barras a venit spre mine cu amândouă mâinile întinse şi m-a întrebat dacă mă simţeam mai bine, mâinile îi erau reci şi tremurau. Se vedea că el însuşi fusese puternic emoţionat; aceeaşi emoţie, de intensitate diferită, se vedea pe feţele lui Tallien şi a lui Freron.

— Dar pentru Dumnezeu, ce-aţi avut, domnişoară? M-a întrebat Barras.

— Nu ştiu nici eu. Aceste doamne mi-au spus că mi s-a făcut rău după ce am improvizat nu ştiu ce fantezie la pian.

— Dumneavoastră numiţi asta o fantezie, domnişoară? Dar este o simfonie cum nici Beethoven, în zilele cele mai bune ale lui, nu a compus. Ah, dacă ar fi fost aici un stenograf muzical, cu ce capodoperă aţi fi îmbogăţit acest repertoriu atât de sărac; muzica dumneavoastră nu se adresează numai sufletului, ci vorbeşte prin inimă tuturor simţurilor.

— Nu-mi dau seama, i-am răspuns ridicând uşor din umeri. Nu-mi amintesc nimic.

— Chiar dacă noi v-am ruga să încercaţi să repetaţi?... a întrebat Barras.

— Ar fi cu neputinţă, am răspuns. Am improvizat, cel puţin aşa cred, şi nici una din notele pe care le-aţi ascultat nu mi-a rămas în memorie.

— Oh, domnişoară, a spus Tallien, să sperăm că saloanele noastre unde s-a reîntors liniştea se vor alcătui din nou. Nu suntem nişte tigri, cum au putut să vă facă să credeţi cele şase sau opt luni câte s-au scurs. Suntem oameni cultivaţi, spirituali, accesibili tuturor stărilor; trebuie că aţi fost crescută în lumea cea mai bună. Cine e profesorul dumneavoastră? Cine v-a învăţat să compuneţi astfel de capodopere?

Am zâmbit trist căci mă gândeam la tine, Jacques, iubitul meu.

Am izbucnit în plâns.

— Ah, am exclamat, profesorul meu, bunul meu profesor iubit a murit.

Şi m-am aruncat în braţele Thérèsiei.

— Lăsaţi-o, domnilor, a spus ea; nu vedeţi că este încă un copil, că nu a avut ca profesor decât o natură exuberantă şi generoasă care odată cu frumuseţea i-a dat simţul frumosului? Daţi-i o pensulă şi va picta. Doamne, este una din acele făpturi destinate tuturor bucuriilor sau tuturor suferinţelor morale.

— Tuturor suferinţelor, da! am exclamat eu.

— Închipuiţi-vă, a continuat Thérèsia, că s-a pomenit — tânăra şi frumoasă cum o vedeţi — într-atât de singură şi părăsită, încât a dorit să moară, dar nevrând să se sinucidă, — fără îndoială din respect pentru această capodoperă realizată de Creaţiune — a strigat la execuţia lui Saint-Amarante: "Jos tiranul! Moarte lui Robespierre!" închipuiţi-vă că în închisoarea unde se afla găsind că moartea vine prea încet, s-a urcat în căruţa eşafodului. Atunci m-a întâlnit pe mine; atunci mi-a azvârlit bobocul de trandafir pe care îl ţinea între dinţi şi pe care l-am primit ca pe un ultim dar de la un în ger ce urma să moară. Coborând ultima din căruţa ne fastă, s-a constatat că nu figura pe lista dată călăului.

Au izgonit-o de la eşafod. Un om cumsecade, pe care vi-l vom prezenta numaidecât, a condus-o la Carmes unde eu şi Josephine ajunsesem cu puţin timp înainte. Acolo ne-a povestit viaţa ei, — un roman înălţător, ca cel al lui Paul şi Virginie. Ştiţi serviciile pe care ni le-a făcut, ea a fost mesagerul meu pe lângă dumneata, Tallien, şi ieri seară, drept mulţumire, nerecunoscătoare şi ingrate, eu şi Josephine am uitat de ea în închisoarea La Force. Eu sunt cea care, azi de dimineaţă, m-am dus s-o caut în micul mezanin al doamnei de Condorcet. Această copilă, care s-a născut cu patruzeci sau cincizeci de mii de livre venit, nu avea măcar o rochie a ei, şi o vedeţi acum îmbrăcată cu o rochie de-a mea.

— Oh, Thérèsia! am murmurat.

— Lasă-mă să le spun toate astea, draga mea. Trebuie să ştie şi ei, pentru că ei trebuie să repare nedreptăţile fatalităţii. Tatăl ei a fost împuşcat ca emigrat la Mayence, un Chazelay, cu titlu de nobleţe de la Cruciade. De ce a fost acuzată? Pentru că a strigat "Jos tiranul! Jos

Robespierre!" Toate acestea, până acum opt zile, erau o crimă vrednică de moarte, astăzi înseamnă un act de virtute vrednic de răsplată. Ei bine, Barras, ei bine, Tallien, ei bine, Freron, trebuie să daţi înapoi averea celei care m-a readus între voi. Pământurile şi castelul ei sunt situate în Berry, aproape de orăşelul Argenton. Veţi ordona să se facă un raport despre toate astea, nu-i aşa, Barras? Trebuie să acţionaţi degrabă, că Eva să poată ieşi din această situaţie de protejată a mea pentru care am întâmpinat foarte mari greutăţi ca să o determin s-o accepte, şi de care roşeşte.

— Oh, nu, Thérèsia, nu roşesc, am strigat, şi nu cer să mi se înapoieze toată această imensă avere, ci doar atât cât să trăiesc în orăşelul Argenton, unde am fost crescută, într-o căsuţă a mea, pe care să o cumpăr dacă va fi de vânzare.

— Trebuie, domnişoară, a spus Barras, trebuie să ne ocupăm de asta cât mai repede cu putinţă; vor fi o mulţime de reclamaţii la fel ca a dumneavoastră, — nu atât de îndreptăţite, desigur, — dar nu trebuie să lăsăm să ni se ia înainte. Aveţi probabil un om de afaceri căruia ne-am putea adresa în vederea întocmirii la faţa locului a unui inventar care să cuprindă toate proprietăţile dumneavoastră; aceasta pentru ca să ne putem documenta dacă se află sub sechestru sau dacă au fost vândute?

— Am, domnule, i-am răspuns, îl am pe omul cumsecade care m-a salvat din piaţa Revoluţiei când m-a respins călăul. El m-a văzut când am aruncat Thérèsiei floarea, pe care de fapt nu am dăruit-o unei femei, ci însăşi statuii frumuseţii. Omul acesta era comisar de poliţie; m-a condus la Carmes, fără să mă considere arestată, gândindu-se totuşi că numai o închisoare putea fi adăpostul cel mai sigur pentru mine. El este cel care, de atunci, nu m-a mai părăsit, care m-a adus ieri seară de la La Force la mezaninul doamnei Condorcet; el e cel care m-a ajutat să-l găsesc pe domnul Tallien, pentru a-i transmite mesajul Thérèsiei; el e, în sfârşit, cel care se afla la mine atunci când Thérèsia a venit să mă ia, şi la ei m-am gândit când buna mea prietenă mi-a spus că mi-ar trebui un om priceput care să se ducă la Argenton şi să întocmească inventarul averii mele.

— Şi unde se află acum acest om? A întrebat Barras.

— Aici, scumpul meu cetăţean, i-a răspuns Thérèsia.

— Ei bine! a spus Barras, dacă nu vă supăraţi, îl vom chema la noi, trebuie să vorbim cu el despre această afacere.

Jean Munier a fost chemat şi a urcat numaidecât. Barras, Tallien şi Freron l-a examinat pe rând. Era tocmai omul indicat pentru o asemenea misiune. — Acum ce să facem? A întrebat Barras. Noi nu avem o situaţie legală în baza căreia să putem da ordine.

— E adevărat, însă puteţi da un certificat de bun cetăţean unui om însărcinat de voi să se ducă să facă o anchetă în departamentul

Creuse. Numele voastre sunt astăzi cel mai bun permis de liberă trecere pe care îl poate avea cineva, i-a răspuns Thérèsia.

Barras cere din priviri încuviinţarea celor doi prieteni care îi fac semn că sunt de acord.

Atunci a luat de pe biroul Thérèsiei o foaie de hârtie şi a scris:

"Noi, subsemnaţii, recomandăm bunilor patrioţi, prieteni ai ordinei şi duşmani ai sângelui, pe numitul Jean Munte, care ne-a dat ajutor şi asistenţă în ultima Revoluţie care tocmai a avut loc şi care până la urmă l-a dus pe Robespierre la eşafod.

Este vorba, într-un cuvânt, de a se face cercetări asupra averii reale a fostului marchiz de Chazelay, pentru a se şti dacă această avere a fost numai sechestrată sau dacă bunurile mobiliare şi imobiliare au fost vândute.

Rugăm pe funcţionarii superiori, asigurându-i de recunoştinţa noastră, să binevoiască a-l ajuta pe cetăţeanul. Jean Munier în cercetările sale.

Paris, 11 termidor, anul II."

Şi au semnat toţi trei.

Nu era de mirare că tocmai Freron, omul din Lyon; Tallien, omul din Bordeaux şi Banras, omul din Toulon făceau apel la bunii patrioţi, duşmani ai sângelui vărsat.

Jean Munier a plecat chiar de-a doua zi.

La ora trei, un vizitiu în livrea burgheză a adus doi cai minunaţi pentru a fi înhămaţi la o caleaşca. Freron care avea treburi, ne-a părăsit; Thérèsia, Tallien, Banras şi cu mine ne-am urcat în trăsură.

Era o vreme splendidă, Champs-Elysees era plin de lume; femeile ţineau în mână buchete de flori, bărbaţii ramuri de laur, în amintirea victoriei repurtate cu patru zile în urmă.

Ar fi fost greu să spui de unde ieşeau numeroasele trăsuri cu care ne întâlneam, când cu patru zile în urma s-ar fi putut crede că nu mai existau în Paris cle. Cât căruţele ghilotinei.

Parisul avea un aspect atât de diferit de cel pe care îl văzusem cu câteva zile înainte, încât nu te puteai abţine să nu participi la încântarea generală.

Dintre toate echipajele al nostru era destul de elegant pentru a fi remarcat. Curând a fost nu numai remarcat, dar cei care îl ocupau au fost recunoscuţi.

Numele lui Barras, al lui Tallien, al Thérèsiei Cabarrus s-a răspândit în mulţimea care începu să vuiască. Mulţimea are în ea ceva de fiară: mormăie şi la dragoste şi la mânie.

Cinci minute după aceea trăsura a fost împresurată i şi nu mai putea înainta decât la pas.

Atunci au izbucnit strigătele "Trăiască Barras! ", "Trăiască

Tallien!", "Trăiască doamna Cabarrus!" şi în iureşul strigătelor a răsunat vocea unei femei:

— Trăiască Nontre-Dame-de-Termidor!

Numele i-a rămas frumoasei Thérèsia.

Am fost conduşi de aceste strigăte frenetice până la căsuţa din aleea Veuves, întrucât a fost cu neputinţă să ne mai continuăm plimbarea.

Dar, cu asta nu s-a terminat; mulţimea a rămas în faţa clădirii şi aici a continuat să strige până când Barras, Tallien şi doamna Cabarrus au apărut din nou.

Ar mai fi ţinut încă aşa, dacă Tallien nu i-ar fi rugat să îi acorde Thérèsiei puţină odihnă, întrucât, aşa cum le mai spusese, nu se simţea prea bine.

Cât despre mine, eram ameţită de stare neobişnuită, care ţinea mai mult de mirare decât de entuziasm.

Barras nu s-a mişcat de lângă mine nici o clipă toată seara, dar nu mi-am amintit, după ce a plecat, nici mă car un singur cuvânt din tot ce mi-a spus sau din ce i-am răspuns.

După ce a plecat Barras, ne-a acaparat Thérèsia.

Conversaţia: a revenit asupra lui Barras. Cum îl găseam? Nu mi se părea oare: vesel, spiritual, fermecător?

Într-adevăr, aşa era.

Thérèsia m-a condus în camera mea; n-a vrut să mă lase până nu mi-a făcut toaleta de noapte, cum mi-o făcuse şi pe cea de zi.

Luminată, camera mea era şi mai cochetă decât ziua. Totul servea de reflector pentru flacăra luminărilor: cristalele sfeşnicelor, vasele de porţelan japonez şi chine-zeşti, oglinzile veneţiene şi de Saxa răspândite de-a lungul pereţilor.

Patul, acoperit cu o ţesătură de mătase cenuşie-deschis, cu boboci de trandafiri, era atât de deosebit de paiele pe care dormisem la Carmes şi La Force, pe patul doamnei de Condorcet, de cel al odăiţei pe care o lăsasem nemaiputând s-o plătesc, — încât îl mângâiam cu mâinile şi cu ochii, întocmai cum fac copiii cu o jucărie.

Apoi, în mijlocul tuturor acestor lucruri de preţ, această făptură atât de frumoasă, atât de elegantă şi curajoasă pe care mulţimea, recunoscând-o, o aclamase; ea care spunea că vrea să facă din mine prietena ei, să nu se mai despartă de mine, să trăiască mereu lângă mine; ea care intervenise să mi se înapoieze averea, care vroia să împartă luxul ei cu mine, să duc o viaţă aleasă, — toate acestea, mărturisesc, contrastau într-atât cu zilele: grele pe care le trăisem, cu dezgustul meu de viaţă, cu i încercările pe care le făcusem ca să mor, — încât gândindu-mă la trecutul meu, aveam senzaţia că ies dintr-un vis agitat şi absurd, sau mai curând că am intrat într-o viaţă nouă care nu avea nici o raţiune să existe şi care putea să dispară la fel de repede ca podoabele grădinilor fermecate şi ale palatelor minunate din basme".

Am adormit în mângâierile Thérèsiei.

Când m-am trezit, am văzut în jur flori, pomi, am auzit păsările cântând: eram încă la Argenton?

Din păcate, nu; eram la Paris, în aleea deis Veuves, pe Champs-Elysees.

O tânără fată în casă, o adevărată subretă de operetă, a intrat la mine pe vârfuri, râzând, dichisită, ca să mă întrebe ce doream.

Masa se lua la ora unsprezece, dar până atunci ce doream, — cafea sau ciocolată?

Am cerut ciocolată.

Cât trebuie că le chinuise viaţa de închisoare pel aceste două femei, obişnuite cu un asemenea lux cotidian! Şi am înţeles atunci că Thérèsia îmi era de fapt recunoscătoare tocmai pentru că o ajutasem

să recâştige totul.

Stăteam încă la masă după terminarea prânzului, când s-a anunţat Barras care avea de discutat probleme oficiale cu Tallien.

Ne-a adresat amabilităţile de rigoare şi a pretins că. Sunt mai frumoasă în neglijeul de dimineaţă decât în toaleta de seară.

Ah, bunul meu prieten, nu eram deloc învăţată cu un astfel de limbaj, tu niciodată nu mi-ai vorbit în felul acesta; niciodată nu mi-ai lăudat frumuseţea, nici inteligenţa; ajungea să-mi spui:

— Sunt mulţumit de tine, Eva.

Apoi din când în când îmi luai mâna, mă priveai şi-mi spuneai:

— Te iubesc.

Oh, dacă te-aş vedea, măcar în vis, privindu-mă astfel; dacă te-aş simţi strângându-mi mâna astfel; dacă te-aş auzi spunându-mi "te iubesc" — tot acest miraj care mă împresoară ar dispare şi aş fi salvată.

După ce a discutat cu Tallien, Barras mi-a spus:

— M-am şi ocupat de dumneavoastră şi cred că v-am găsit, într-unul din cartierele elegante din Paris, o căsuţă aşa cum v-ar conveni din toate punctele de vedere.

— Dar, cetăţene Barras, i-am răspuns, mi se pare că avansaţi foarte repede.

— Orice s-ar întâmpla, a răspuns el, veţi rămâne la Paris şi va trebui să vă instalaţi într-un fel.

— Mai întâi, nu ştiu dacă voi rămâne la Paris, şi în orice caz, ca să cumpăr aici o casă şi să locuiesc în ea, îmi trebuie o avere a mea; eu nu o am încă.

— Da, dar o veţi avea foarte curând. Acuma l-am văzut pe Sieyès şi l-am consultat; este, după cum ştiţi, un jurisconsult abil; mi-a spus că nimic nu se opune la res tituirea bunurilor dumneavoastră, şi voi pregăti totul pentru ca, de îndată ce vă vor fi restituite, să nu mai aveţi de aşteptat. Nu pentru că Thérèsiei nu i-ar place să vă păstreze pe lângă ea cât mai mult timp cu putinţă, dar vă înţeleg stingherea la într-o casă care nu e totuşi a dumneavoastră.

Barras avea destule motive să vină de trei-patru ori pe zi la Tallien acasă; iar când nu avea, le inventa.

Zilele treceau repede şi eu mă împrieteneam din ce în ce mai mult cu Thérèsia, părăsită de doamna de Seauharnais care în primele zile ale văduviei se lăsase cu totul pradă durerii ei. Cincisprezece zile au trecut.

Astfel, şi n-a fost una măcar fără ca Barras să nu se fi arătat de două sau de trei ori, aşa cum se aştepta, thermidorienii erau pe punctul de a moşteni puterea pe care ei o prăbuşiseră. Era evident că la prima schimbare care s-ar efectua în forma de guvernământ, ei ajungeau la putere.

Tallien şi Barras rămâneau în acest caz şefi ai partidului.

După opt zile am primit veşti de la Jean Munier. Îmi scria că averea fusese pusă sub sechestru, dar nu se vânduse. El îi calcula acum valoarea şi făgăduia să se întoarcă de îndată ce întreaga listă avea să fie întocmită de topograf şi de notar.

În sfârşit, în ziua a cincisprezecea, a sosit şi el.

Bunurile care constau în case, castele, câmpii şi păduri se puteau ridica la valoarea de un milion şi jumătate de franci, în acea perioadă de depreciere, în oricare altă vreme ele ar fi valorat două milioane, cu alte cuvinte vreo şaizeci de mii de livre venit.

Toate acestea erau veşti bune pentru mine şi mărturisesc că am sărit în sus de bucurie. Dacă ar fi fost să o iau de la început, să renunţ la tot, ba chiar să-mi caut moartea, nu ştiu dacă aş mai fi avut curajul.

Cu tine, iubitul meu Jacques, poate aş fi suportat orice, dar fără tine şi în absenţa ta, biata mea inimă îşi pierdea toată puterea. Oh, Jacques, Jacques, te-ai îngrijit mai mult de trupul decât de sufletul meu; ai avut timp să faci acest corp de o frumuseţe care, se spune, înmărmureşte; dar sufletul! Sufletul l-ai lăsat slab şi nu ai avut timp să-l dăruieşti cu suflul tău puternic.

Barras, cu actele mele de proprietate în mână, cu procesul verbal de deces al tatălui meu, primit de la Mayence, a început demersurile necesare. Departe de a fi ostilă mişcării care se înfăptuise, eu am pierdut totul şi am fost pe punctul de a-mi pierde şi viaţa sub guvernarea iacobinilor.

Norocul, ca de obicei, începea din nou să se încline de partea victimelor Revoluţiei şi chiar aceia care alături de Freron se dovediseră mai gălăgioşi între demagogi începeau să se lase antrenaţi de cele mai contrare excese.

Cât despre mine, ieşeam în fiecare zi cu Thérèsia şt Tallien. În virtutea legii divorţului, ea a putut să se recăsătorească, cu toate că primul ei soţ trăia încă, şi, lucru straniu care o caracteriza perfect pe spaniolă, — s-a cununat în faţa unui preot şi încă în faţa unuia care nu depusese jurământul.

Barras nu făcea decât să-şi sporească atenţiile faţă de mine. Se vedea că era robit de o irezistibilă pasiune, în ce mă priveşte, — fie în speranţa serviciilor pe care le-aşteptam de la el, fie că fără voia mea cedam puţin câte puţin acelui farmec care îl înconjura, fie, în fine, — scump prieten, că absenţa ta acţiona cu efectul ei obişnuit asupra sufletului meu simplu, — într-atât mă obişnuisem să-l văd, încât, dacă venea o dată mai puţin decât de obicei, seară eram îngrijorată şi-l aşteptam nerăbdătoare.

S-au scurs două luni. Într-o zi Barras a venit să mă ia într-un cupeu frumos la care erau înhămaţi doi cai.. Avea să-mi arate ceva, spunea el.

La stadiul de prietenie la care ajunsesem, nu vedeam nici o dificultate să ieşim împreună.

M-a condus într-o casă din strada Victore, plasată între curte şi grădină. Un fecior aştepta la peron.

M-a îndemnat să o vizitez, de la parter până la etaj.. Nu se putea să vezi un giuvaer mai încântător, totul era de o eleganţă perfectă la care luxul fără ostentaţie contribuise la îmbinarea bunului gust —- lucru care se întâlneşte atât de rar în zilele noastre, în salon erau două tablouri splendide de Greuze. Într-un dormitor de Crist care îi apare Magdalenei, pictat de Prudhon. Dormitorul acesta avea aerul unui budoar şlefuit într-un boboc de trandafir, pentru pasărea colibri.

Barras a descuiat un birou mic aşezat între două ferestre şi mi-a arătat actul care ridica sechestrul bunurilor mele plasate în titluri de proprietate, apoi în sfârşit, cum vroiam să mă urc din nou în trăsură şi să plec, mi-a spus:

— Rămâneţi, vă rog, casa aceasta este a dumneavoastră plătită pe jumătate din cei patru ani de venituri de care tatăl dumneavoastră şi nici dumneavoastră nu v-aţi atins. Aveţi avere de un milion şi jumătate şi toate datoriile dumneavoastră se ridică la patruzeci de mii de franci care rămân să fie plătiţi pentru această casă; numai că fac o rezervă: Tallien, soţia lui şi cu mine venim astăzi să sărbătorim împreună instalarea în casă; trăsura şi servitorii vă aparţin; este de la sine înţeles că dacă nu suntem mulţumiţi de bucătar, după cină îl vom schimba.

Şi cu uşurinţa şi eleganţa pe care acel gen de bărbaţii ştiu s-o pună în orice, Barras mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o şi a ieşit.

Trăsura lui personală îl aştepta la poartă.

A mea rămânea înhămată în curte, la peron.

O jupânească tânăra şi frumoasă a venit să-mi ceară dispoziţiile şi mi-a deschis două sau trei dulapuri pline cu rochiile cele mai elegante care au fost comandate de
Thérèsia pe măsurile ei.

Am rămas uluită.

Prima mea mişcare a fost să deschid din nou biroul în care se găseau hârtiile mele de afaceri. Am găsit contractul casei făcut pe numele meu de către Jean Munier, procuratorul meu general. Casa a fost cumpărată în acele zile de depreciere mobiliară cu optzeci de mii de franci. Nu însemna nici o jumătate din cât valora.

A fost plătită din fondurile restante rămase în mâinile fermierilor care de patru ani nu ştiuseră cui să prezinte socotelile.

Pe o foaie a unui contract de achiziţie am văzut nota de plată a unui tapiţer care furnizase mobilierul complet, notă care se ridica la patruzeci de mii de franci; apoi veneau notele separate ale pictorilor, ale negustorilor de obiecte decorative, acele zeci de nimicuri

fermecătoare care împodobesc şemineurile şi consolele; totul plătit bineînţeles de mine; cum spusese Barras, cu bani din veniturile mele, şi singurul lucru pe care el şi-a permis să mi-l ofere a fost un ceas cu brăţară, arătând ora la care intrasem în casă.

Mândria mea nativă fiind astfel satisfăcută, nu am mai ezitat să accept un lucru plătit din banii familiei mele şi din moştenirea tatălui meu; în plus, am găsit o rezervă de o mie de ludovici încuiaţi într-un mic sipet pe care erau scrise aceste cuvinte:

"Rest din veniturile domnişoarei Eva de Chazelay în timpul anilor 1791, 1792, 1793 şi 1794."

Cât despre rochii, facturile lor achitate le-am găsit puse aparte. Mi le-a înmânat jupâneasa care m-a întrebat din nou politicoasă:

— Doamnă are de dat dispoziţii?

— Da, i-am spus, îmbracă-mă şi spune-i vizitiului să nu deshame.

M-am îmbrăcat pentru că, despărţindu-mă de Thérèsia fără a-i spune nimic, politeţea cea mai elementară cerea să mă duc să reînnoiesc invitaţia pe care fără îndoială i-o făcuse Barras, de a veni împreună cu soţul el să sărbătorim la mine, cum spunea el, intrarea în casă.

După ce m-am îmbrăcat, m-am suit din nou în trăsură şi am dat ordin vizitiului să mă conducă în aleea des Veuves, la Chaumiere, chiar la poarta de unde mă luase.

Un portar care nu avea pretenţia să fie elveţian, dar căruia dacă i se schimba haina putea deveni, a deschis cele două porţi şi caii au pornit-o.

După zece minute eram în braţele Thérèsiei.

— Ei bine, draga mea, mi-a spus ea, eşti mulţumită?

— Uluită, i-am spus, dar mai ales de felul delicat în care totul a fost făcut.

— Oh, pot să-ţi răspund. Am fost consultată în toate problemele şi în toate mi-am dat părerea.

— Deci tu cunoşti casa?

— Ingrat-o! Mi-a spus ea, n-ai recunoscut în cele mai mici detalii mâna unei femei şi a unei prietene, a unei prietene cam egoiste? N-ai observat că în cupeul tău nu sunt decât două locuri?... Nu vreau ca o a treia persoană să fie între noi atunci când ne vom duce să ne plimbăm la pădure şi să ne împiedice să ne facem cele mai intime confidenţe.

— Ei bine, vrei să începem acum? Trăsura mea e jos, şi amândouă suntem îmbrăcate, hai să dăm o raită prin pădure.

Ne-am urcat amândouă în trăsură şi am pornit-o.

Trebuie să mărturisesc că această primă plimbare, Într-o încântătoare trăsură care era a mea, alături de cea mai frumoasă

femeie din Paris, am făcut-o sub imperiul unui farmec ce nu se poate descrie. Eram oare aceeaşi cu biata copilă înapoiată până la vârsta de şapte ani, la desăvârşirea căreia ai trudit ceas de ceas, zi de zi, timp de alţi sate ani; aceeaşi cu cea care ţi-a fost smulsă într-o zi ca să se ducă să locuiască cu o mătuşă capricioasă, într-o stradă întunecoasă a vechiului oraş Bourges; aceeaşi cu persoana care, chemată de tatăl ei în străinătate, nu ajuns la Mayence decât ca să citească acolo procesul verbal al execuţiei lui; aceeaşi cu cea care s-a dus să se închidă împreună cu mătuşa ei, până la moartea acesteia, într-o casă tristă din Viena şi care a plecat de îndată, cu speranţa să vină şi să te regăsească şi să stea sub protecţia ta în Franţa? Dar tu plecaseşi, erai în străinătate sau erai mort.

Ucisă pe jumătate de acele veşti, am continuat să trăiesc, apropiindu-mă cu fiecare zi de mizerie şi de mormânt. Nici un suflet viu n-a coborât mai adânc decât mine în mormânt. Am fost scoasă de acolo printr-un miracol, şi iată că acelaşi miracol mi-a redat libertatea, averea, viaţa, cu tot ceea ce o face să strălucească.

Nu era oare destul ca să-i sucească minţile unei biete fete care, aşa cum am spus-o fusese idioată timp de şapte ani?

Dumnezeu a fost bun cu mine.

Iartă-mă, Jacques, mă înşel, a fost crud.

Nu, ştiu, o, iubitul meu Jacques, dacă vei înţelege, când vei citi aceste rânduri, ce se petrecea în sufletul meu când le scriam. O tulburare ciudată îmi cuprindea mintea, la fel cu aceea pe care ar încerca-o un bărbat rămas într-o cameră unde s-au distilat alcooluri tari, iar el s-a îmbătat cu vaporii fără să-şi fi apropiat nici o picătură pe buze.

Aveam ceva nedesluşit în minte şi în ochi, ceva care mă determina să fac lucruri din care nu înţelegeam nimic.

În ziua în care am sărbătorit intrarea în casa mea din strada La Victorie, m-au rugat să improvizez la pian; pentru mine erau nişte aiureli, dar cei care ascultau păreau extaziaţi de admiraţie.

Nu există otravă mai subtilă, care să se infiltreze mai adânc în vinele omului ca laudele. Nimeni nu ştia să distileze această otravă mai bine ca Barras, picătură cu picătură. Muzica avea asupra mea această influenţă fatală care-mi răpea. Restul judecăţii.

Când cădeam în starea aceea de catalepsie, care urma întotdeauna improvizaţiilor mele, rămâneam absolut la discreţia celor cu care mă găseam. Ocupaţiile cotidiene dealtfel nu mă predispuneau mai puţin la această stare periculoasă.

Toate zilele treceau într-o sărbătoare, întregul Paris părea să fi scăpat de eşafod şi vroia să facă din viaţă o bucurie veşnică. Dimineaţa prietenii se vizitau, se felicitau că trăiesc. La ora două se duceau să se plimbe la pădure; se puteau vedea acolo oameni despre care nu mai sperai să afli ceva, trăsurile se opreau în şir, se trecea de la una la alta, se strângeau mâinile, se îmbrăţişau, îşi făgăduiau să se revadă, se invitau la baluri, la serate, ca să poată uita tot ce au suferit.

În fiecare seară era mare petrecere sau la doamna Becamier, sau la doamna de Stael, sau la doamna Krudner, apoi se organizau baluri unde altădată nici o femeie din lume n-ar fi pus piciorul şi la care acum tocmai femeile de lume se îmbulzeau.

Se simţea nu numai bucuria de a trăi, ci nevoia absolută de a fi fericit şi mai ales de a fi în viaţă. Femei, despre care gurile rele nu au putut vreodată să spună ceva, ieşeau acum la braţ cu oameni care le erau atribuiţi drept amanţi, fără ca cineva să se formalizeze. Relaţii s-au legat în acea epocă, de care nimeni s-a preocupat şi care, cu un an înainte sau unul mai târziu, ar fi scandalizat pe toată lumea, în fine, acum toţi erau preocupaţi de literatură, lucru uitat timp de cinci ani.

Existau eroi noi, cu o dragoste omenească luată din paradis, care nu semănau cu nici un alt erou; ei se numeau *Reene*, *Chactas*, *Atala*; existau poeme noi care în loc să se cheme *Abencerages*{26}, *Muma Pompilius*, se chemau *Geniul cristianismului* şi *Martirii*.

Aurul, acest metal fricos care fuge sau se ascunde la apropierea revoluţiilor, părea că se întoarce la Paris pe căi noi şi necunoscute. La vederea lui negustorii păreai orbiţi şi apucaţi de febră vânzării; cedând lucrurile Ic preţuri obişnuite, lăsau impresia că le dau pe nimic. Femeile se acopereau de bijuterii, de dantele, de vechituri inventate pentru epocile de lux. Se întâmpla ceva asemănător cu ce povesteşte Juvenal în vremea Mesalinei şi a lui Neron{27}.

Fete tinere şi femei măritate erau întrebate cu glas tare despre amanţii lor. Exista un amestec neobişnuit de naivitate şi lipsă de pudoare.

În ce îşi aflau oare sprijin acele făpturi destul de fericite, pentru a putea scăpa totuşi de influenţa zilelor de imoralitate? Au avut, fără îndoială, credinţa sau superstiţia care le-a dat tăria de a rezista.

Toată tăria mea erai tu. Tu nu mai erai aici. Nu ştiam dacă te voi mai revedea vreodată. Tot te iubeam, dar cu o dragoste însingurată şi fără speranţă, care mai degrabă mă irită decât mă apăra, îmi aduc aminte că m-am trezit deseori în toiul nopţii din cauza propriei mele voci care te chema într-ajutor. Nu te găseam şi adormeam din nou zdrobită de o luptă pe care n-o înţelegeam.

Deseori îi povesteam Thérèsiei despre ciudatele stări ale trupului meu şi ale sufletului meu; ea zâmbea, mă îmbrăţişa, dar n-a ridicat nicicum vălul care mă împiedică să citesc în mine însămi, şi niciodată nu mi-a dat vreun sfat de care s-o pot învinui.

Toţi bărbaţii eleganţi ai epocii păreau să-şi fi dat întâlnire oriunde mă duceam; oriunde mergeam, auzeam acelaşi murmur de admiraţie la sosirea mea. Femeile a căror reputaţie nu fusese umbrită niciodată de cea mai mică pată îşi ofereau acum bucuria de a fi actriţe sau dansatoare. Thérèsia juca admirabil comedie. Doamna Kecamier dansa renumitul dans al şalului, care pus în scenă la teatru, a făcut senzaţie. Pe mine mă rugau să dau din gură sau să improvizez la pian, însă numai inspiraţiile mele muzicale puteau da o idee despre ceea ce se petrecea în mine. Nici un cântec, nici un cuvânt, nici o poezie nu puteau să exprime starea clocotitoare a inimii mele. La tot pasul auzeam spunându-se în jurul meu: "Ce păcat că o fiinţă atât de înzestrată pentru teatru, este o femeie de lume, cu avere de un milion. Ah, pentru ce v-au înapoiat averea? Altfel aţi fi fost obligată să recurgeţi la talentul dumneavoastră, şi atunci, în loc să vă fi aparţinut numai dumneavoastră, aţi fi aparţinut tuturor".

Chiar eu începeam să regret că nu mă aruncasem în viaţa clocotitoare şi tumultuoasă a artei. Cel puţin sufletul meu ar fi avut o hrană, aş fi combătut, aş fi luptat, aş fi suferit, înţelegi tu asta, prietenul meu? Eu, care suferisem atâta, aveam încă nevoie de suferinţă.

Din nenorocire, fără să-şi dea seama, Thérèsia a venit în ajutorul

acestei aspiraţii de dragoste şi de suferinţă. Era modă la acea epocă să se joace comedie şi chiar tragedie. Barras şi Tallien erau prieteni cu Talma; Thérèsia i-a rugat să i-l prezinte pe marele artist, căruia, spunea ea, vroia să-i ceară sprijin ca să poată juca în tragedie.

Invitaţia a şi fost făcută; Talma nu s-a lăsat rugat.

A venit mai întâi la Thérèsia. Era în toată plenitudinea talentului, tinereţii şi frumuseţii sale, un bărbat distins sub toate raporturile; nu văzusem niciodată de aproape un actor şi pentru mine a fost obiectul unei atenţii deosebite.

M-am mirat şi mai mult să descopăr la el toată curtoazia, toată politeţea, toate aptitudinile omului de lume.

Văzând două tinere femei ca mine şi Thérèsia, a crezut că are de-a face cu două fetiţe capricioase şi bogate care vroiau, jucând comedie, să-şi dea aere absurde.

Doamna Tallien se îmbrăca tocmai când Barras l-a introdus în salon unde rămăsesem singură. L-a lăsat pe Talma cu mine şi a urcat să o grăbească pe Thérèsia. Eram destul de emoţionată, nu pentru că rămâneam între patru ochi cu un actor, ci pentru că trebuia să vorbesc cu un om de geniu. El a înaintat spre mine, m-a salutat cu graţie şi m-a întrebat dacă eu sunt aceea care vroiam să iau lecţii de la el.

— Unui om ca dumneavoastră, domnule Talma, — i-am răspuns — nu i se cer lecţii, ci sfaturi. El s-a înclinat.

— M-aţi văzut jucând? M-a întrebat.

— Nu, domnule, i-am răspuns; vă voi face chiar mărturisire bizară poate pentru o persoană de vârsta mea, avidă de cunoştinţe şi de bucurii; eu nu am fost niciodată la vreun spectacol.

— Cum, domnişoară, s-a mirat Talma, nu aţi fost, niciodată la un spectacol? Dacă nu am ieşi dintr-o revoluţie, v-aş întreba dacă nu ieşiţi dintr-o mănăstire.

Am început să râd.

— Domnule, nu am îndrăznit niciodată, ignorantă cum sunt în materie de artă, să doresc să vă văd. Thérèsia este vinovată. Educaţia mea diferă complet de a celorlalte femei. N-am fost niciodată într-o mânăstire şi n-am fost niciodată la teatru. Nu pot să spun însă că îmi sunt străine capodoperele marilor noştri maeştri, — nu le ştiu pe de rost, cu toate că nu mă satisfac.

— Iertaţi-mă, mi-a spus Talma, dar îmi păreţi încă-l foarte tânără, domnişoară.

— Am şaptesprezece ani.

— Şi v-aţi şi format părerile?

— Nu ştiu, domnule, ce numiţi dumneavoastră păreri formate; eu judec după impresiile mele. Cred că în teatru marile emoţii vin din marile pasiuni. Dragostea, pe cât mi s-a părut, este una dintre pasiunile cele mai tragice. Ei bine, eu găsesc că în maniera cu care

poeţii noştri dramatici exprimă iubirea stăruie mai mult în retorică amoroasă decât adevărul.

— Scuzaţi-mă, domnişoară, a reluat Talma, dar dum neavoastră vorbiţi despre artă ca şi cum aţi profesa arta adevărată.

— Există deci o iartă adevărată şi o artă falsă? L-am întrebat.

— Abia îndrăznesc să v-o mărturisesc tocmai eu, care stat rând pe rând chemat să reprezint piesele lui Corneillie, Racine şi Voltaire. Dar spuneţi-mi, vorbiţi şi o altă limbă decât franceza?

— Vorbesc engleza şi germana.

— Dar cum vorbiţi engleza şi germana? Ca o elevă de pension?

Am roşit de îndoiala marelui artist asupra culturii mele.

— Vorbesc engleza ca o englezoaică şi germana ca o nemţoaică, i-am răspuns.

— Şi cunoaşteţi autori care au scris în. Aceste două limbi?

— Îi cunosc pe Shakespeare şi pe Goethe.

— Şi găsiţi că Shakespeare nu vorbeşte bine limba dragostei?

— Oh, dimpotrivă, domnule, găsesc atâta adevăr în această limbă a lui, în cât mă face poate să fiu nedreaptă cu autorii care au vorbit-o după el.

Talma m-a privit uimit.

— Ce este? L-am întrebat.

— Sunt foarte mirat să găsesc atâta justeţe de raţionament la o tânără de vârsta dumneavoastră; şi dacă nu sunt prea indiscret, aş vrea să vă întreb, aţi iubit mult?

— Am să vă răspund, — am suferit mult.

— Ştiţi pe dinafară ceva din Shakespeare?

— Ştiu toate fragmentele remarcabile din Hamlet, din Otlielo, din Romeo şi Julieta.

— Puteţi să-mi spuneţi în englezeşte ceva din Romeo...?

— Înţelegeţi şi dumneavoastră engleza?

— Am jucat tragedia în această limbă, înainte de a o juca în franceză.

— Atunci am să vă spun monologul Julietei când călugărul îi dă narcoticul datorită căruia o va face să treacă drept moartă.

— Vă ascult, a spus Talma.

Am început puţin emoţionată, dar curând forţa poeziei a învins, şi cu un oarecare lirism am spus versurile următoare:

"Adio, mamă.
Ştie Dumnezeu
De ne vom mai vedea!
Ah, reci fiori
Mă furnică prin vine, ca şi cum
Căldura vieţii m-ar fi şi lăsat...

Mă voi trezi-nainte ca Romeo
Să vină să mă caute?
Ce groaznic
E gândul acesta!
N-am să mă înăbuş în boltă, în gura otrăvită unde
În veci nu intră aer sănătos?
Şi de trăiesc, nu s-ar putea-ntâmpla
Ca moartea şi cu noaptea, însoţite
De spaimele acelui loc, cavoul
Boltit în care zac îngrămădite
De veacuri osemintele-ngropate
A tuturor străbunilor şi unde
Sub giulgiu proaspăt încă zece Tybalt
Însângerat şi unde, cum se spune,
La miezul nopţii duhurile umblă?
- Vai, vai, nu s-ar putea cumva-ntîmpla
Prea timpuriu să mă deştept şi-atunci
Mirosul greu şi scrâşnind asemeni
Cu-al mătrăgunei smulse din pământ
Pe care muritorii când l-aud înnebunesc, o dacă-mpresurată
De spaime-atunci îmi voi ieşi din minţi,
Şi cu un os al unui mort străbun îmi voi zdrobi nebunul creier... parcă
Zăresc pe Tybalt înotând în sânge
Şi căutându-l pe Romeo... Stai! O, Tybalt!
Stai... Aşteaptă-mă, Romeo!
Romeo, beau în sănătatea ta!" {28}

Talma nu m-a întrerupt cât timp scandasem versurile. Nu m-a aplaudat când am terminat; dar, întinzându-mi nuna, mi-a spus:

— Este pur şi simplu minunat, domnişoară.

Thérèsia şi Barras au intrat tocmai când Talma termina să-mi aducă laude.

— Ah, cetăţene Barras, a spus el, cetăţeană Tallien, regret profund că nu aţi intrat o clipă mai devreme.

— I-aţi şi prădat lecţia? A întrebat rizând Thérèsia.

— Da, lecţia a fost predată, a răspuns Talma, dar nu domniei-sale, ci mie. Aţi fi auzit-o pe domnişoara spunând versuri cum rar am avut ocazia să ascult.

— Cum, drăguţa mea Eva, s-a mirat Thérèsia râzând, nu cumva eşti tragediană fără să bănuieşti?

— Domnişoara este tragediană, comediană, poetă, tot ce poţi fi când ai o inimă nobilă şi un suflet afectuos. Dar mă îndoiesc să

găsească vreodată în franţuzeşte intonaţiile uluitor de fireşti pe care le-a găsit în engleză.

— Tu vorbeşti englezeşte? A întrebat Thérèsia.

— Admirabil, i-a răspuns Talma. Cetăţene Barras, m-aţi rugat să vin să dau consultaţie acestor doamne; nu am ce să o învăţ pe domnişoara, nici ce sfaturi să-i dau; eu îi voi spune: "Vorbiţi cum simţiţi şi veţi vorbi întotdeauna cum trebuie". Cât despre doamna Tallien, o voi ruga s-o asculte mai întâi pe prietena domniei-sale; după aceea, dacă va mai dori să studieze, voi rămâne la dispoziţia sa.

— Unde şi când o vom auzi pe domnişoara? L-a întrebat Thérèsia.

— La mine, când va hotărî domnul Talma, am răspuns eu.

— Mâine seară; da, mâine seară nu joc. Cunoaşteţi marea scenă din Romeo şi Julieta, scena balconului, nu-i aşa?

— Da, o cunosc.

— Foarte bine! Eu o voi reciti; nu mă simt destul de pregătit să joc alături de dumn-eavoastră fără un nou studiu; să nu invitaţi, vă rog, decât câţiva prieteni, ştiţi bine, se vorbeşte că nu sunt prea grozav în roluri de în drăgostit.

— Atunci, a întrebat Barras, mâine cinăm cu toţii la domnişoara acasă?

— Oh, nu, a răspuns imediat Talma, când joc seara mănânc la ora trei după-amiaza şi după aceea supez.

— Atunci vom lua masa de seară, după spectacol la domnişoara, a spus Barras.

Şi i-a dat lui Talma adresa mea.

Am amânat cât am putut, iubitul meu Jacques, mărturisirea îngrozitoare pe care am a ţi-o face, dar în cel din urmă trebuie să îndrăznesc; pe mâine!

Când aveau loc din întâmplare astfel de petreceri la mine acasă, Barras era cel care făcea toate pregătiri. Nimeni nu se pricepea mai bine decât el să aranjeze acele petreceri grozave la care primea cinci sute de persoane în palatele şi grădinile lui, sau acele mici chefuri, mult mai greu de organizat, după părerea mea, cu cincispre zece-douăzeci de prieteni şi la care trebuia să-ţi ei toate măsurile, în aşa fel, încât toată lumea să plece apo acasă mulţumită.

Detaşând un perete despărţitor, salonul şi dormitorul meu deveneau o singură piesă, fereastra din colţul camerei putea juca de minune rolul ferestrei cu balconul; acolo s-au aranjat, mascând intrarea în camera mea, iederă caprifoi şi iasomie.

Reflectoare ascunse sub baldachinul patului, — patul fiind la rândul lui mascat de o tufă de portocali — luminau fereastră atât cât ar fi putut-o face razele lunii.

O schelă ridicată în grădină îmi îngăduia să stau în picioare la fereastră şi să mă rezem de partea ornamentală cu plantele agăţătoare,

ca şi cum m-aş fi rezemat de marginea unui balcon.

La ora şapte mi s-a adus un încântător costum al Julietei, desenat de Isabey. Era o atenţie de-a Thérèsiei ea ştia mai bine decât mine măsura şi culorile care mă avantajau.

Întâlnirea a fost fixată pentru ora opt.

Eu nu cunoşteam pe nimeni în Paris. Tallien şi Barras au lansat invitaţiile, îmi amintesc doar că l-am văzul pe Ducis, cel care cu douăzeci şi trei de ani în urmă tradusese *Romeo* şi *Julieta*, dacă totuşi acea palidă schiţă două mici tablouri magnifice se putea numi o traducere.

La ora opt fix a fost anunţat cetăţeanul Talma.

Intrând în salon şi-a aruncat mantia în care era înfăşurat şi a apărut în costumul lui Romeo, croit după modelul din cărticica veneţiană desenată de vărul lui Tizian.

Costumul îi venea foarte bine, cu toate că Talma era puţin cam mărunt şi puţin cam gras pentru personaj.

Barras şi Tallien au avut grijă că artistul să întâlnească aici lumea lui obişnuită: Chenier, cetăeţanul Arnault, Legouve, Lemercier, doamna de Stael, Benjamin Constant, frumosul dansator Trenis, — în fine, mulţi pe care eu nu-i cunoşteam, dar care se cunoşteau între ei.

O rugasem pe doamna Tallien să facă onorurile de gazdă. La îmbrăcat mă ajutau cabinierele domnişoarei Marş şi ale domnişoarei Raucourt. Amândouă mă aşteptau în budoarul care dă în dormitorul meu.

Între salon şi dormitor, adică între sala de spectacol şi scenă, era o simplă draperie de catifea roşie care se trăgea de fiecare parte ca perdelele de la un pat sau de la o fereastră.

După ce am fost îmbrăcată, am coborât prin grădină şi m-am urcat pe schelă.

Timpul era frumos, că vara; mi-am aruncat ochii spre interiorul camerei mele şi am fost uimită văzând-o complet transformată într-o grădină de flori.

Iertare dacă insist asupra tuturor acestor detalii; dar fiind pe punctul de a mărturisi o mare greşeală, trebuie să caut în întreaga ambianţă justificări slăbiciunii mele.

Un fel de cort alipit de casă reprezenta camera mea, zugrăvită în maniera începutului secolului al şaisprezecelea.

În locul ferestrei fusese pusă o altă fereastră în ogivă, potrivită foarte bine peste cealaltă.

Când am sosit în balcon, fereastră era închisă, dar în aşa fel, încât să se poată deschide spre mine, adică în Partea opusă aceleia în care se deschidea de obicei.

Prin ochiurile pictate l-am văzut intrând pe Talma. S-a oprit o clipă, neştiind unde să pună piciorul, într-atât era parchetul acoperit

cu flori, — apoi a venit să-şi ia locul la piciorul balconului.

Un gong nevăzut a bătut trei lovituri.

Perdelele au fost trase în lături.

Toţi spectatorii care se aflau în salon au scos un strigăt de mirare; nimeni nu se aştepta la acesta tablou fermecător de Mieris pe care-l făcea fereastra luminată înăuntru, întretăiată de crengi de clematită, de iasomie şi de caprifoi.

Acest strigăt s-a transformat în aplauze generale care nu au încetat decât atunci când fereastra a început să se ilumineze, iar eu am apărut în spatele vitraliului colorat.

Dealtfel, Talma trebuia să înceapă şi toată lumea tăcea ca să-l poată auzi.

La fel cum marele artist pusese o supremă cochetărie în costumul său, tot aşa făcuse apel la toată vraja vocii lui catifelate.

A început deci în englezeşte:

"De răni nu-i pasă celui care-i teafăr?
Dar taci!
Ce străluceste-acolo oare?
Sunt zorile şi Julieta-i soare.
Răsai, o soare sfânt, ucide luna.
N-o vezi ce palidă-i acum, nebuna?
E galbenă de ciudă şi-i geloasă
Că tu care-i slujeşti de preoteasă
O-ntreci în farmec!
O, de n-ai sluji-o!
O, ce n-aş da să fiu mănuşa ei
Şi să-i ating obrazul!..."

De aici urmează toată scena balconului, până la finalul ei, când, încheind, Julieta spune:

"... Ah, dar atunci
Atât mi-ar fi iubirea de nebună
Că poate te-aş ucide. Noapte bună!
O, despărţire! O, griji dulci şi-amare!
Şi-acuma jug, fiindcă-aş fi în stare
Să-ţi spun mereu, mereu, de mii de ori,
Tot "noapte bună" într-una până-n zori."

(Julieta intră în cameră trimiţându-i sărutări din vârful degetelor.)

Romeo

"Coboare-se pe ochi-ţi somnul blând
Şi dulcea pace-n inimă şi-n gând.
De ce nu sunt eu somnul să pot să m-odihnesc

Alăturea de chipu-ţi îngeresc!
Mă duc să-mi spun norocul, să-l implor
Pe bunul pustnic să-mi dea ajutor." {29}

Perdelele s-au închis pe ultimele două versuri, de abia au fost trase, că aclamaţiile "Julieta şi Romeo!" au fost scandate în ropotul aplauzelor. Eram rechemaţi ca în marile succese de scenă, când spectatorii simt nevoia să mai vadă încă pe cei care i-au impresionat adânc.

M-am lăsat furată de această beţie; nu mai eram Eva, nu mai eram domnişoara de Chazelay, eram Julieta; versurile lui Shakespeare adunaseră în minte toată ameţeala dragostei şi a triumfului.

N-a fost nici un bărbat care să nu fi vrut să-mi sărute mâna şi nici o femeie care să nu fi vrut să mă îmbrăţişeze.

În mijlocul acestor demonstraţii uşa s-a deschis şi valetul a anunţat:

— Doamna e servită!

Am luat braţul lui Talma, — acesta fiind cel mai neînsemnat gest faţă de marele artist căruia îi datoram singurul moment de fericire desăvârşită pe care l-am avut de când te-am pierdut, — şi am trecut în sufragerie.

L-am poftit pe Barras, care cunoştea toate simpatiile Şi antipatiile oaspeţilor, să indice locurile, astfel încât fiecare să fie mulţumit.

Nu am luat niciodată parte la o reuniune mai spirituală, la o înţelegere mai perfectă de idei, adevărat foci de artificii strălucitor de spirit francez.

Apoi trebuie spus că la ora aceea din noapte, când j fiecare a uitat grijile zilei, inima este mai generoasă, imaginaţia mai fecundă şi conversaţia mai veselă decât la orice altă oră a zilei.

Pe mine însă nu m-a prins câtuşi de puţin acea beţie de vorbe, de sentimente dulcege şi de amabilităţi. Mă întorsesem în mine însămi, unde, ca o pasăre cântătoare, amintirile îmi povesteau seducătoare simfonie a vanităţii satisfăcute; atunci abia mi-am dat seama că asiduitatea lui Barras faţă de mine fusese remarcată de cei din jur.

Şi-a dat seama şi Barras şi s-a temut să nu mă simt ofensată de acest început de indiscreţie, şi cu un compliment mai amplu decât luxul cu care fusese servită masa, a spus:

— Domnilor, trebuie să vă cunoaşteţi gazda, — şi, în puţine cuvinte, vă voi povesti viaţa nemaipomenită a persoanei care v-a

dăruit în această seară atât de vii satisfacţii artistice şi ne-a servit, pentru a completa serată, un supeu atât de deosebit.

Eu habar nu aveam că Barras cunoştea toate întâmplările vieţii mele; le aflase desigur de la doamna Cabarras căreia i le povestisem la închisoare.

Barras, elocvent la tribună, se dovedea fermecător în saloane. Nimeni nu povestea cu mai multă dezinvoltură şi delicateţe ca el. Uşor supărată de intimitatea ce se întrezărise în relaţiile noastre, am fost plăcut surprinsă de acest torent de laude care ieşeau din gura lui Barras.

De zeci de ori mi-am ascuns faţa în palme, simţind roşeaţa şi lacrimile pe care nu le puteam stăpâni. Nu se cunoştea contribuţia mea la 9 Thermidor. Barras a fost formidabil povestind disperarea care mă împinsese în căruţa eşafodului fără să-mi fi venit rândul.

A fost fermecător când a relatat întâlnirea mea de la închisoarea La Carmes cu Thérèsia şi cu Josephine. A fost dramatic când le-a povestit îndeplinirea misiunii cu care mă însărcinase Thérèsia şi când trebuise să-i duc lui Tallien pumnalul ei.

La rândul ei, doamna Tallien, ca şi cum ar fi jurat să nu-mi lase nici o licărire de raţiune, îl susţinea pe Barras, adăugând amănuntelor date de el alte mici detalii pline de farmec, care duceau admiraţia la paroxism.

Gândeşte-te la această reuniune de poeţi, artişti, romancieri, istorici, cărora viaţa mea le era adusă la cunoştinţă în cele mai intime amănunte, şi îţi vei face o idee despre tot ce simţeam eu în timp ce Barras vorbea, şi în încheiere să mai enumere şi bunurile de familie care tocmai mi se înapoiaseră, exagerându-le mai degrabă valoarea decât diminuându-le-o, tocmai ca o justificare a luxului în care trăiam.

A continuat apoi cu elogiul talentelor necunoscute de ei, insistând asupra aptitudinii de a improviza, care făcea să prindă viaţă sub degetele mele melodii necunoscute şi neauzite vreodată.

Tremuram toată; mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o şi mi-a spus:

— O, dacă de fiecare dată când veţi fi elogiată, veţi leşina, tânăra şi frumoasa mea prietenă, înseamnă că veţi leşina deseori, căci nimeni nu va putea să vă vadă şi să vă cunoască fără să vă preţuiască.

Toată voinţa la care făcusem apel, să mă pot ridica de pe scaun şi să plec de la masă, să scap de aceste laude copleşitoare, s-a topit într-un suspin şi într-o lacrimă; am recăzut pe scaun şi mi-am lăsat mâna într-a lui.

Oh, să nu vă lăsaţi niciodată mâna în mâna unui bărbat care vă iubeşte, chiar dacă nu-l iubiţi. Există în această putere masculină o vigoare şi o atracţie care îţi slăbesc rezistenţa.

După zece minute de când mâna mea rămăsese în mâna lui Barras, nu mai vedeam nimic.

Supeul se terminase; m-a condus în salon şi, fără voia mea, m-a aşezat în faţa pianului pe care chiar el l-a deschis.

Din clipa în care luăm contact cu acest instrument, intram în acea stare ciudată de exaltare magnetică. De la prima vibraţie a clapelor am şi simţit în tot corpul o fierbinţeală; mi-a apărut în minte scena în care Romeo coboară din balcon după ce şi-a petrecut prima noapte de dragoste cu Julieta şi pe acest text, care se leagă ca prima scenă, a balconului, am început să brodez o sim fonie de emoţii necunoscute, fiindcă eu nu avusesem niciodată o noapte asemănătoare cu noaptea celor doi amanţi.

Eu însă-mi nu ştiam ce cântam; mi-ar fi cu neputinţă să aşez din nou cap la cap notele acelei improvizaţii. Ca şi trăsnetul antic în care Vulcan a răsucit într-un singur fascicol tunetul, fulgerele şi ploaia, tot astfel eu am împletit plăcerea, fericirea şi lacrimile.

Despre această improvizaţie mi s-a vorbit apoi de foarte multe ori şi de aceea mă gândesc că a avut ceva extraordinar. Ca întotdeauna, după ce am cântat, am rămas într-o stare vecină cu moartea.

Dar doamna Tallien şi Barras, care m-au văzut de două sau de trei ori în aceeaşi situaţie, departe de a fi îngrijoraţi, au asigurat musafirii că trebuiau să mă lase singură, că va fi de ajuns ajutorul cameristei mele, şi că a doua zi mă voi trezi mai strălucitoare şi mai frumoasă.

Am auzit mica rumoare a doamnelor care-şi luau şalurile şi pălăriile. Câteva buze de femei s-au atins de fruntea mea. Am auzit, saluturi de bun rămas; Barras la rândul lui şi-a luat rămas bun strângându-mi mâna; cred că i-am strâns-o şi eu.

Am auzit trăsurile plecând, apoi vocea cameristei care mă întreba dacă vreau să mă aşeze în pat.

M-am sprijinit gâfâind de braţul ei, cu capul căzut pe spate şi am intrat în dormitor.

Florile dispăruseră de acolo, dar parfumul persista insistent. Era un amestec de mirosuri excitante; trandafirii, iasomia, caprifoiul îşi diluaseră aromele. Camerista m-a dezbrăcat de costumul Julietei şi m-a aşezat în pat.

Chiar patul era îmbibat de miresme îmbătătoare. Mi-am continuat visarea, cu toate că eram pe jumătate trează; privirile mi s-au aţintit spre fereastra pe unde Julieta îl aştepta pe Romeo.

Deodată fereastra s-a deschis şi l-am recunoscut pe. Barras. Am întins mâna spre clopoţel, am vrut să strig, i dar mâna mi-a fost oprită de altă mână, strigătul mi-a fost înăbuşit sub apăsarea buzelor fierbinţi.

Am recăzut nemişcată şi tulburată pe pat.

Şi eu care mă rugam în fiecare dimineaţă: "O, Doamne! Fă să-l văd din nou!", am izbucnit a doua zi printre lacrimi şi plânsete: "O, Doamne! Fă să nu-l m: ai revăd niciodată!"

Capitolul X Întoarcerea Evei

Am văzut în ce condiţii avusese loc această întoarcere, seara, pe ploaie şi frig. Bătrâna Martaha o recunoscuse mai întâi după voce, apoi, în sfârşit, când se deschisese uşa, cele două femei se aruncaseră una în braţele celeilalte.

Dacă ar fi fost ziuă, dacă ar fi fost vreme bună, după ce Eva ar fi îmbrăţişat-o pe Martha, s-ar fi repezit în grădină să revadă cu adevărat toate lucrurile pe care nu le mai văzuse de trei ani decât în amintire.

Arborele ştiinţei, al binelui şi-al răului, pârâul care se strecura de sub rădăcina lui, grota zânelor, bolta acoperită cu verdeaţă, şi toate celelalte...

Dar în noaptea aceea întunecoasă, pe o ploaie măruntă şi îngheţată, o astfel de vizită era cu neputinţă de făcut.

Se urcă direct în odăiţa ei, albă şi curată, ca şi cam doar în ajun ar fi părăsit-o şi unde ar fi fost aşteptată dintr-o clipă în alta. Acolo a trebuit să răspundă întrebărilor care se îngrămădeau pe buzele Marthei. Bătrâna avea şi ea slăbiciunea ei; îl iubea pe Jacques Mérey altfel decât pe Eva, dar tot atât de puternic şi aproape tot atât de pasionat.

Cu toate acestea îşi dădu seama că Eva era frântă de oboseală şi de nesomn şi că trebuia să fie lăsată singură.

Vru să o dezbrace şi să o urce în pat ca altădată.

Eva, care nici nu dorea altceva decât să-şi reia vechile obiceiuri, se lăsă în mâinile ei şi-i ceru doar ca la plecare să lase o lumânare aprinsă; simţea nevoia să treacă în revistă toată obiectele din copilărie, de care era plină camera şi faţă de care, în prezenţa Marthei, inima ei n-ar îi îndrăznit să se manifeste ca atunci când ar fi fost singură şi liniştită.

De aceea, Martha de-abia ieşi pe uşă, că îşi deschise ochii şi-şi văzu cu încântare merişorul sfinţit adus de Basile, şi Cristul de fildeş în jurul căruia merteorul alcătuia un fel de iesle.

Eva se gândea la puritatea sufletului ei atunci când fusese smulsă din această cameră binecuvântată şi la tot ce văzuse, la tot ce simţise, la tot ce suferise de când plecase de aici.

Nici o amintire pe care s-o alunge sau s-o respingă; ele constituiau partea albă şi luminoasă a vieţii ei. Odată trecut pragul acestei camere, odată închisă în urma ei uşa de la stradă, începuse viaţa de suferinţă, de tristeţe, de remuşcări.

După ce Martha ieşi din cameră, Eva se sculă din pat, luă

lumânarea, cercetă toate lucrurile care abia aveau un nume, dar reprezentau întregul ei univers, le sărută, le salută ca la o întoarcere, îngenunche în faţa Cristului, cu toate că nu ştia să spună rugăciunile obişnuite, ea ştiind doar să-şi dăruie oamenilor devotamentul şi să invoce în faţa lui Dumnezeu durerea care nu-şi mai găsea loc în sufletul ei.

Încercă să deschidă fereastra, să privească în grădină, dar vântul năvăli în odaie şi stinse lumânarea, iar ploaia care continua să cadă tot mai deasă şi noaptea fără lună o împiedecară să distingă ceva, ca şi cum acel trecut în care încerca să se întoarcă era de aici înainte închis pentru ea.

Împinse şi închise la loc fereastra, se îndreptă spre pat pe dibuite şi tremurând se băgă udă în aşternut, trăgându-şi cearceaful ca pe un giulgiu peste cap.

Acolo, în acel mormânt anticipat, obiectele începură să se învălmăşească unele cu altele şi să se stingă încet în mintea ei. Simţi acea senzaţie de gheaţă pe care o încercase când, rostogolită de valurile Senei, crezuse că va muri; într-o stare crescândă de leşin avu senzaţia că alunecă pe o pantă abruptă, de la viaţă spre moarte.

Veni apoi momentul în care nu mai simţi nimic decât durere în inimă, care încetul cu încetul dispăru pe măsură ce dispărea nu-i rămânea însă nici măcar senzaţia existenţei.

Crezu că murise: dormea.

Neavând timp să închidă obloanele de la fereastră, a doua zi o trezise o rază plăcută de soare care i se juca pe obraz. Soarele de martie, încă palid şi bolnăvicios, ajungea la ea printre crengile fără frunze ale pomilor netreziţi pe de-a-ntregul, ci abia reveniţi la viaţă, între ea şi acei pomi exista o asemănare: în ciuda amintirilor trecutului, dăinuia în ea un fel de şovăială de a renaşte. Dar până la urmă soarele, oricât de palid ar fi fost, era totuşi o rază de speranţă, o certitudine că trăia. Deschise fereastră: ploaia încetase, era o vreme ceţoasă de primăvară, cu aerul atât de încărcat de aburi încât cu greu îl poţi trage în plămâni, iar după ce-l respiri îţi simţi pieptul apăsat parcă de o greutate.

Grădina era neschimbată; atâta doar că părea neîngrijită şi totul crescuse la întâmplare, că tristeţea din inimă; iarba înaltă şi muiată de apă, pârâul umflat, ieşit din albia lui, arborele ştiinţei fără fructe şi fără flori îndoindu-şi în vânt coroana crengilor goale; bolta, rămasă doar cu tulpinele încolăcite ale vieţii, părea un leagăn jefuit, de spalierul căruia atârnau curmeie veştede de viţă, fără viaţă, gata să moară.

Nici o pasăre nu cânta, frumoasa privighetoare şi cele douăsprezece privighetori cenuşii nu se întorseseră încă, şi poate nu se vor mai întoarce, sau se vor întoarce ca şi ea, triste şi tăcute.

Dintre zilele frumoase petrecute în această căsuţă iubită, Eva nu-şi amintea decât de zilele de primăvară, de zilele arzătoare de vară şi de zilele pline de poezie ale toamnei; le uitase pe cele mohorâte ale iernii, când grădina nu-i dădea nici soare, nici umbră, şi când nici ea nu o mai însufleţea cu ţipetele şi tinereţea ei exuberantă şi zburdalnică.

Închise la loc fereastra şi se întoarse în pat; curând auzi paşi; bătrâna Martha, în dorinţa de a o revedea, venea să o întrebe dacă se trezise şi cum dormise. Eva o invită să intre.

De cum intră, Martha o îmbrăţişa şi se grăbi ca altă dată, să aprindă focul.

Dar vai, între acel altădată şi astăzi, Marthei nu i se întâmplase nimic, pentru ea zilele trecuseră atât de asemănătoare unele cu altele, încât confundase poate vara cu iarna, sau totul nu fusese decât o vastă înserare care dăinuise de la plecarea doctorului şi a Evei până astăzi când, în sfârşit, Eva se întorsese şi nădăjduia să-l revadă curând şi pe Jacques.

După ce aprinse focul, bătrâna se întoarse şi privi spre pat; Eva răspunse privirii ei cu un surâs trist.

— Scumpa mea domnişoară, spuse dând din cap, nu mai sunteţi aceeaşi ca atunci când eraţi aici; sunteţi nefericită; dar cine oare vă poate face nefericită, din moment ce bunul, scumpul nostru stăpân trăieşte, îl iubiţi şi probabil şi el vă iubeşte tot atât?

— Sărmana mea Martha, spuse Eva, vremurile s-au schimbat.

— Da, s-a aflat şi aici că v-aţi pierdut tatăl şi că mătuşa dumneavoastră a murit; că, în urma necazurilor astea, toată averea v-a fost confiscată, că eraţi — cine şi-ar fi închipuit una ca asta despre o biată copilă atâta timp fără grai şi fără gândire! — că eraţi, zic una dintre cele mai bogate moştenitoare din regiunea noastră. Dar se mai spune şi că prin protecţia unuia din noii mari stăpâni oare şi-au croit drum în locul celor vechi, toate bunurile dumneavoastră şi toată averea v-ar fi fost înapoiate.

— Oh, nu-mi vorbi despre astea, nu-mi mai vorbi niciodată, te rog, dragă Martha. M-am întors aici mai săracă, mai nefericită şi mai lipsită cum n-am fost nici odată.

— Dar Scipion? întrebă Martha. Îndrăznesc să vă întreb şi de el. Bietul animal, ne-a lăsat pe toţi ca să meargă după dumneavoastră. Ah, dacă stăpânul nostru ar fi putut, — cu toate că el era om — iar fi făcut la fel; căci dumnealui şi bietul animal vă iubeau cel mai mult, să ştiţi, după aceea eu.

— Scipion a murit, Martha, şi, mi-e ruşine să-ţi spun, dar cu tot doliul care mă apasă, cel după dragul meu Scipion a fost mai greu de suportat.

— Totuşi, spuse Martha, pentru care situaţia nu se limpezea,

stăpânul nostru, stăpânul nostru drag tot vă iubeşte, nu-i aşa?

Eva izbucni în plâns.

— Oh, nu-mi vorbi niciodată de dragostea lui. M-ai vedea oare plângând dacă el m-ar mai iubi? Există în lume altceva decât dragostea lui care să merite tristeţea sau bucuria, surâsul sau lacrimile? Oh, dacă m-ar mai iubi, dacă aş fi convinsă că într-o zi inima lui s-ar putea întoarce la mine, nu crezi că aş fi acum afară, la uşa de la intrare, ca să-l aştept, — fiindcă şi el trebuie să se întoarcă?

Martha îşi lăsă privirile în jos, se vedea că tot ce putea să cuprindă mintea ei bătrână rămânea închis în aceste cuvinte de neînţeles:

— Trăieşte încă, dar nu o mai iubeşte!

Ea, care privise prin inima stăpânului său ca printr-un cristal, nu înţelegea cum această inimă, pe care numai dragostea o făcea să bată, putea să continue totuşi să trăiască fără dragoste; dar Martha, femeie săracă, era de multă vreme resemnată, ca toate făpturile care depindeau de alţii. Era poate şi asta o nouă nenorocire fără noimă, ca atâtea altele, pe care ea le vedea abătându-se asupra bieţilor oameni, îşi lăsă iarăşi privirile în jos şi spuse:

— Dacă e aşa, înseamnă că aşa trebuie să fie.

Şi ca în toate împrejurările vieţii în care nenorocirea o lovise şi pe ea, îşi aplecă încă o dată capul şi încă o dată se resemnă.

Se uită la Eva care-şi ţinea batista la ochi, văzu cum suspinele făceau să tresalte cearceaful şi ca să nu mai; adauge şi ea ceva la durerea fetei, şi aşa destul de mare, ieşi în vârful picioarelor să n-o tulbure.

Evei nu-i scăpase nimic din felul delicat de a se purta al Marthei. În durere toate simţurile devin foarte receptive, şi dacă bătrâna Martha şi-ar fi spus cu voce tare gândurile, ele nu, ar fi fost mai limpezi pentru Eva decât aşa cum le păstrase, ascunse în sufletul ei.

Rămase nemişcată şi încetul cu încetul latura sfâşietoare a durerii ei se domoli; această latură fusese trezită de întrebările Marthei, dar lacrimile sunt ca sângele: odată oprite, trebuie să le faci drum nou ca să o pornească iar. Auzi orologiul bisericii sunând ora nouă. Altădată, la ultima lovitură nu se întâmpla că Martha să nu intre în cameră când ea încă nu coborâse din pat şi să-i spună:

— Scumpa mea domnişoară, gustarea vă aşteaptă.

Ultima lovitură tot mai răsuna când se auzi pasul Marthei; uşa camerei se deschise şi pe un ton mai trist, dar fără să schimbe formula obişnuită, îi spuse:

— Scumpa mea domnişoară, gustarea vă aşteaptă.

— Bine, Martha. Vin, îi răspunse Eva.

Bătrâna închise uşa, Eva se îmbrăcă repede şi coborî.

Nimic nu se schimbase în sufragerie; — masa şi scaunele erau în

acelaşi loc, mica masă rotundă la care, atâţia ani, Eva luase loc pe scaun în faţa lui Jacques!

De astă dată nu văzu decât un tacâm, dar ca de obicei mâncarea era aceeaşi: unt, miere în fagure, ouă şi lapte.

Martha nu se interesase dacă în timpul îndelungatei absenţe Eva îşi schimbase sau nu deprinderile, — ea servise gustarea de altădată; pentru ea, Eva tot tânără, tot frumoasă, rămăsese aceeaşi Eva.

Fiecare din lucrurile pe care le vedea îi producea tinerei fete o nouă senzaţie; bătrâna intrând la aceeaşi oră şi anunţându-i cu aceleaşi cuvinte că masa era servită; Eva coborând pe aceeaşi scară, intrând în aceeaşi sufragerie, dar trezindu-se singură la aceeaşi masă pe care se vedeau aceleaşi gustări, — toate acestea îi dădeau un amestec de senzaţii plăcute şi crude totodată. Ca toate că nu mai avea pofta de mâncare juvenilă cu care altădată savura dejunul cumpătat, nu vru totuşi să o întristeze pe Martha, se aşeză la masă cum avea obiceiul să o facă şi-şi dădu silinţa să mănânce.

Martha o privea fericită. Pentru oamenii simpli pofta de mâncare sau chiar aparenţa ei este semn de însănătoşire fie a durerilor trupului, fie a sufletului.

În timp ce Eva mânca un ou, rupea colţurile fagurelui de miere, gusta untul bătut chiar în dimineaţa aceea şi bău jumătate, din ceaşca de lapte, Martha, care nu-şi dădea seama că pentru ea făcea acest efort, îşi spunea în sinea ei bucuroasă: "Hai, hai, încă nu e totul pierdut". Oricât ar fi vrut să viziteze grădina, deocamdată nu se putea; dar soarele, care se limpezea şi încălzea din ce în ce mai mult, promitea să o zvânte înainte de a se însera.

Dealtfel, avea în casă destule alte lucruri de revăzut, lucruri care îi erau tot atât de scumpe ca şi cele din grădină; avea de vizitat laboratorul lui Jacques, la care nu se gândea fără o puternică emoţie. Laboratorul, locul unde îşi petrecea el tot timpul şi căruia îi căutase lumina lămpii prin fereastra înaltă şi îngustă; spre această lampă îşi îndreptau privirile cei care veneau seară sau noaptea să ceară ajutorul doctorului.

Câtă vreme era aprinsă, nimeni nu şovăia să bată; este adevărat că şi atunci când era stinsă tot băteau, dar cu sfială, deşi doctorul punea tot atâta grabă în a le răspunde.

În laborator era pianul la care Eva luase primele lecţii de muzică; acolo, pentru prima oară, datorită unei furtuni îngrozitoare şi a emoţiei puternice provocate de trăznetul căzut la câţiva paşi de casă, ea cântase neîntrerupt şi chiar remarcabil o melodie pe care timp de trei luni Jacques încercase zadarnic să o facă să o repete.

Tot în laborator venea zi de zi Basile, pe care îl recunoştea după bocănitul piciorului lui de lemn când urca treptele scării; şi ca şi cum nimic din vechile amintiri nu trebuia să lipsească, tocmai când ajunse

în laboratorul a cărui uşă nu o deschise fără o nelinişte superstiţioasă, — într-atât i se părea că-l va regăsi pe Jacques, urmărind vreuna din experienţele lui misterioase, — tocmai când privea tristă clapele mute şi prăfuite ale pianului neatins de ea de trei ani, auzi bătăi în uşa de la intrare şi, o clipă după aceea, zgomotul piciorului de lemn al lui Basile apropiindu-se din ce în ce. În sfârşit, uşa se deschise şi în prag apăru Basile, acelaşi om vesel şi devotat.

— Ah, dragă domnişoară, spuse el împreunându-şi mâinile şi privind-o cu admiraţia lui de totdeauna, acum cinci minute am aflat că v-aţi întors azi-noapte şi am alergat să aflu ce e cu dumneavoastră şi cu scumpul nostru stăpân, cetăţeanul Jacques. Căci dacă dânsul s-ar fi întors după cele ce s-au petrecut, n-ar fi însemnat că trebuie să vă întoarceţi şi dumneavoastră; dar din momentul în care dumneavoastră v-aţi întors, nimic nu-l poate împiedica, dacă mai trăieşte, să se întoarcă şi dumnealui. Numai că aveţi ochii cam tulburi, de parcă aţi fi plâns zdravăn. Nu cumva a murit?

— Nu, prietene, mulţumesc lui Dumnezeu, răspunse Eva.

— Ah, am auzit atâtea în oraşul ăsta blestemat! zise Basile. S-a spus că a fost ucis într-o răscoală; apoi că ar fi fost măcelărit în nu ştiu care grote, apoi s-a zis că s-ar fi refugiat în America. De mai bine de zece luni n-am mai auzit vorbindu-se nimic. Dar uite că v-aţi întors şi odată eu dumneavoastră şi speranţa noastră că o săi revedem. O să se întoarcă, nu-i aşa? Spuneţi-ne asta, hai, ca să le fac o bucurie oamenilor nevoiaşi care îl iubesc tot ca înainte. Ah, toţi oamenii cărora seniorii le spun calicime, toţi ăştia au inimă şi-şi aduc aminte; nu sunt ca aristocraţii care nu-şi aduc aminte decât că să-ţi facă necazuri. Nu spun toate astea pentru tatăl dumneavoastră, domnişoară, cu toate că i s-ar potrivi şi lui.

— Bietul meu Basile, spuse Eva întinzându-i mâna şi lăsându-i în palmă un ludovic, care la acea epocă, în asignaţi, făcea şapte sau opt mii de franci.

Basile privi ludovicul, o privi pe Eva, sărută ludovicul şi cu voce tristă spuse:

— Tot bună aţi rămas, domnişoară Eva?

Eva îşi duse batista la ochi.

— Şi necăjită, adăugă el, după cum se vede.

— Bunul meu Basile, domnul doctor se va întoarce în trei sau patru zile; cred că îţi vei relua vechiul obicei să vii să-l vezi în fiecare dimineaţă?

— Oh, da, domnişoară, şi Antoine la fel; cum de n-o fi ajuns încă? L-am întâlnit pe stradă şi mi-a spus că o să vină aici.

În adevăr, uşa laboratorului se deschise şi apăru Antoine.

Lovi cu piciorul, după obicei, şi strigă:

— Cerc al dreptăţii! Centru al adevărului! Sunteţi tot frumoasă şi

tânără, domnişoară Eva, slavă Domnului!

— Bună ziua, dragul meu Antoine, dumneata ce mai faci?

— Eu sunt tot profetul, spuse Antoine, trimis să duc cuvântul Domnului pe pământ.

— Şi care e acest cuvânt al Domnului pe care mi-l aduci? întrebă Eva oftând.

— Oamenilor cinstiţi le va veni rândul, răspunse Antoine, nenorociţii vor redeveni fericiţi şi necăjiţi vor fi mângâiaţi.

— Dumnezeu să te-audă! spuse Eva. Îi puse un ludovic în mâna ca şi lui Basile. Cei doi bătrâni întinseră mâinile înspre ea ca pentru a o proteja cu dubla lor binecuvântare.

Apoi coborâră sprijiniţi unul de altul, şi Eva auzi piciorul de lemn al lui Basile îndepărtându-se din ce în ce, tot aşa cum îl auzise şi când se apropiase.

Atunci se prăbuşi pe scaunul din faţa pianului; mâinile îi alergară pe clape şi o simfonie plăcută se răspândi de sub degetele ei; s-ar fi spus că profeţia smintitului trezise în inima Evei acea speranţă pe cale să se stingă şi că acea speranţă, intermitentă ca şi mintea celui care i-o adusese, arunca raze de lumină peste melodia tristă care făcea să tresară ecoul mut de trei ani al acestui laborator părăsit.

Din cauza exerciţiilor, Eva cădea de obicei sau într-un extaz dureros sau într-un acces de veselie nervoasă. De astă dată, sub clape sunetele se stinseră încet-încet, capul i se aplecă melancolic în piept şi nici unui din obişnuitele accidente nu se produse.

Când ieşi din această somnolenţă, soarele părea să-şi fi recăpătat toată puterea zilelor frumoase, iar picăturile de ploaie din timpul nopţii care încă nu se uscaseră străluceau pe deasupra ierbii şi a frunzelor ca nişte diamante.

Capitolul XI Întoarcerea lui Jacques

Nu există momente mai plăcute în viaţa spirituală şi în viaţa fizică decât atunci când, după o totală disperare» începi să nădăjduieşti puţin şi când, după vijelie şi trăsnete cerul se înseninează şi-şi reia culorile de azur.

Ei bine, Eva se găsea într-unul din acele momente, profeţia lui Basile îşi produsese efectul moral, iar reîntoarcerea soarelui desăvârşi efectul fizic. Coborî scara, deschise poarta grădinii, îşi luă curaj şi intră.

Cum am spus, picăturile de ploaie şi străluceau dea-supra ierbii, dar se simţea acel parfum plăcut pe care-l emană toate lucrurile

umede, când natura şi soarele încep să biruie tunetul şi ploaia.

Se opri o clipă în poartă; de aici privirea ei cuprinse toată grădina, în atmosfera însemnată se simţea acel na ştiu ce, care anunţă sosirea primăverii. Martie, luna premergătoare, în ciuda vijeliilor, a ploii şi a grindinii, e de multe ori una din lunile cele mai fermecătoare ale anului.

Ploaia şi grindina din octombrie anunţă iarna; ploaia şi grindina din martie anunţă întoarcerea adierilor plăcute şi a zilelor strălucitoare.

Eva se aventură pe terenul cu gazon care puţin înainte era muiat de apă, dar căruia două ore de soare îi fuseseră de ajuns ca să se zvânte.

Prin iarbă se zăreau câteva părăluţe sfioase şi câteva flori broşteşti. Malurile apei înviorate erau îmbrăcate cu muşchi proaspăt în care fremătau primele semne de viaţă vegetală.

Apa din bazin era încă tulbure, dar puţin câte puţin se limpezea şi devenea transparentă; în sfârşit, arborele ştiinţei, binelui şi răului, frumosul măr care era atracţia grădinii, îşi arăta primii muguri şi ici-colo se desluşeau primele flori.

Dacă ai fi pus urechea la pământ, cu siguranţă s-ar fi auzit cum izvorăşte viaţa din adâncuri, pregătind florile primăverii şi fructele verii.

Eva cuprinse cu braţele frumosul măr şi-i sărută crengile roşietice. Mărul, ale cărui fructe le văzuse pârguindu-se şi pârâul în care se privise întâia oară, atunci când băuse din el la fel ca Scipion, erau doi dintre cei mai vechi prieteni ai ei. Apoi se duse la grota zânelor privind bazinul de apă limpede în care găsea răcoarea zilelor arzătoare ale verii, şi unde dăduse primele semne de pudoare care anunţau nu numai că i se dezvoltase inteligenţa, dar şi că devenise femeie.

Coborî până la boltă; acolo natura nu se trezise încă la viaţă; viţa plină de sângele vegetal, care are atâta. Asemănare cu sângele nostru, este ultima care-şi scutură amorţeala; tufele de liliac unde se cuibărea şi cânta privighetoarea erau încă fără frunze.

Dar în lipsa privighetorii, a vestitoarei primăverii, tufele de liliac dăduseră adăpost măcăleandrului cu guşa roşie, cântăreţul rustic dăruit de natură să desfete borde-iele cu gânguritul lui în lipsa falnicului soare şi a celorlalte păsări cântătoare.

Deseori la aniversările ei Eva se distrase privind acest oaspete apropiat şi prietenos pentru care totul părea subiect de curiozitate şi care, cu ochii lui vioi şi inteligenţi, examinează omul ca pe un prieten.

Gingaşa pasăre o recunoscuse oare din zilele ei de fericire sau se gândea că e un nou locatar al grădinii? Se apropiase atât de mult de ea, încât fu gata să creadă că o recunoştea şi că vroia şi ea să-i

sărbătorească întoarcerea acasă.

Eva îşi regăsise paradisul, dar paradisul, prin greşeala ei, devenise trist şi pustiu, — iar cel pe care ea îl aştepta fremătând mai mult de teamă decât de dragoste nu era Adam, complicele greşelii ei, ci arhanghelul cu sabia de flăcări care venea trimis de Dumnezeu să o ierte sau să o pedepsească.

Razele atât de plăcute ale soarelui erau oare zâmbetele unui dumnezeu inteligent sau blândă şi liniştea căldură a unui astru indiferent care-şi îndeplineşte sârguincios menirea?

Întrebă totul despre acel mare mister al iertării: globul luminos care înainta pălind spre apus; norul care se împurpura de ultimele lui raze; floarea care creştea înaintea frunzei; totul, până la mica pasăre care se apropia de ea în acel moment de odihnă şi de tăcere şi care se îndepărta la cea mai mică mişcare şi la cel mai mic suspin.

Nicăieri nu afla afirmarea binelui şi răului, — peste tot îndoiala.

Acel ce ştiu eu? Al lui Monbaigne era aruncat ca un văl peste întreaga natură şi se întindea cu fiece clipă mai dens între ea şi viitor.

Auzi că o striga cineva.

Era Martha; noaptea se apropia, suna ora patru şi Martha, punctuală ca un orologiu, venea să o poftească la cină.

Acolo o aştepta o singurătate şi mai mare. Deseori, absorbit de lucrările lui, urmărind vreo problemă pe punctul de a fi rezolvat, dar a cărei soluţie îi scăpa în-tr-una, — aşa cum se întâmpla de fapt cu tot ceea ce crede omul că deţine, — Jacques o rugă să mănânce singură, şi el nu cobora; dar atunci îl ştia acolo şi Eva îşi dădea seama că doar un simplu planşeu îi despărţea.

La cină însă era întotdeauna prezent, aceasta fiind adevărata lui oră de plăcere, oră la care o regăsea pe Eva pe care nu o vede. A numai atâta timp cât durau lucrările lui noi şi pretenţioase, care îi captau toată atenţia.

O avea prezentă în minte, o regăsea în suflet şi atunci chipul lui, întocmai ca al unui copil furat pentru o clipă de studiu, îşi recăpăta toată seninătatea fericirii.

Acum el nu mai era acolo; nu o treabă urgentă, ci voinţa lui îl ţinea departe de ea. Se va întoarce? Când se va întoarce? Cu ce sentimente se va întoarce?

Era veşnica întrebare pe care Eva vroia s-o rostogolească din inima ei ca stânca lui Sisilf, dar care tot ca stânca lui Sisif îi recădea veşnic pe inimă.

Aşa cum recunoscuse gustările de dimineaţă, la fel recunoscuse cina. Era aceeaşi ca şi cum Jacques ar fi trebuit să fie acolo, doar locul gol de la masă arătând lipsa lui.

Când să strângă masa, Martha îşi dădu seama că Eva nu mâncase aproape nimic.

— Oh, Doamne, ce puţin aţi mâncat, draga mea domnişoară, îi spuse.

— N-am mâncat puţin, Martha, dar am mâncat singură.

— Ce să fac cu tot ce rămâne? întrebă Martha.

— Să chemi mâine o femeie săracă şi să-i dai să mănânce ea şi copiii ei.

— Şi tot aşa să fac mereu?

— Da, spuse Eva, săracii vor mânca partea doctorului şi, n-ai nici o grijă, dragă Martha, nu se va plânge ni meni de acest plus de cheltuială care, după cum vezi, nu se aruncă.

— Aveţi dreptate, domnişoară, dumnealui era atât de bun pe vremuri!

— Astăzi este şi mai bun, Martha.

— Oh, asta nu se poate! Izbucni femeia.

— Nădăjduiesc cel puţin că aşa va fi, spuse Eva ridicând ochii spre cer.

După masă Eva se urcă în laborator şi aşează o lumânare în aşa fel încât să-i fie văzută lumina de afară.

— Lumea o să creadă că a sosit domnul doctor, remarcă Martha.

— Le vei spune celor care vor veni, dragă Martha, că nu a sosit încă, dar că-l aşteptăm, şi săracii vor şti că au un protector împotriva tuturor necazurilor de care sunt ameninţaţi şi chiar împotriva acelui bine pe care ei nu-l preţuiesc îndeajuns, moartea.

— De ce vorbiţi tot timpul aşa, domnişoară, de când v-aţi întors? întrebă Martha; nu v-am auzit niciodată înainte de plecare spunând asemenea vorbe.

— Martha, eu nu am plecat, am fost smulsă de la voi. Am stat trei ani fără să-l văd pe cel care însemna pentru mine totul, — dumnezeul meu, stăpânul meu, regele meu, idolul meu, singura! Om pe care l-am iubit, pe care îl voi iubi totdeauna!

Era cât pe ce să izbucnească "şi care nu mă mai iubeşte", dar pudoarea îi înăbuşi strigătul.

Aşează luminarea acolo unde Jacques aşeza de obicei lampa, apoi continuă să viseze în laboratorul slab luminat.

Între timp steaua săracilor — adică lumina din laborator — fusese văzută; înainte că Eva să coboare, auzi sunând sau bătând de două sau de trei ori la uşa de la intrare.

Erau săracii care veniseră degrabă la acest far salvator şi oare se întorceau totuşi liniştiţi pe la casele lor, aflând că nu sosise încă, dar că erai aşteptat în curând.

Eva coborî, lăsând luminarea aprinsă în laborator, călăuzită doar de razele lunii care în seara aceea străluceau cum nu străluciseră în ajun. Dar o găsi pe Martha care o aştepta în camera ei.

Bătrâna nu-şi mai regăsea copila veselă şi firească în această

tânără domnişoară tristă şi ciudată care se întorsese.

De câteva ori Eva fusese pe punctul de a-i mărturisi secretul ei. Era fără îndoială secretul tristeţei ei, şi Martha ar fi vrut să-l cunoască, fiind sigură că ar fi mângâiat-o.

Nu Eva era aceea care nu-l mai iubea pe Jacques, dimpotrivă, dragostea ei pentru el se schimbase în ceva sfânt; dar nici Jacques nu se putea să n-o mai iubească. Cum să nu iubeşti copila aceasta plină de farmec care acum se făcuse mai încântătoare ca niciodată?

Martha se gândi că va afla cu timpul dezlegarea misterului. Nu putea să mai dureze multă vreme, Jacques trebuia să sosească dintr-un moment într-altul. Numai că Eva i se păruse mai liniştită ca în ajun, şi bătrânica puse pe seama apropiatei întoarceri schimbarea comportării tinerei sale prietene.

Eva o întrebă pe Martha despre vechile ei cunoştinţe şi mai ales despre tinerele fete fără avere şi bătrânele sărace.

Deci tot milostenia de altădată era motivul acţiunilor ei. Se interesă de numărul copiilor, cam câte fete şi câţi băieţi s-ar putea aduna într-o şcoală gratuită. Se interesă de numărul bătrânilor care ar fi făcut apel la mila publică.

Nimeni nu putea mai bine decât Martha să cunoască toate aceste amănunte.

Eva o rugă să-şi adune în timpul nopţii amintirile şi a doua zi să o ajute să facă o listă cu toţi necăjiţii care aveau nevoie de ajutor.

După cum se vede, Eva nu trebuia să-l aştepte pe Jacques pentru a începe mărinimoasa ei misiune.

Martha se despărţi de ea la ora unu noaptea; dormi liniştită şi a doua zi, pe aceeaşi masă pe care servise prânzul, Eva găsi hârtie, pană şi cerneală, ca să poată întocmi listele.

Toată ziua fuseră ocupate cu această îndeletnicire şi astfel ziua trecu foarte repede.

Seara constatară că existau şaizeci de bătrâni, bărbaţi şi femei, care ar fi trebuit internaţi în azil; aproape cincizeci — cincizeci şi cinci de copii care trebuiau să fie crescuţi în orfelinate şi treizeci — patruzeci de oameni de treabă care trebuiau ajutaţi pe la casele lor.

Numai după ce terminară toate socotelile, Eva se duse să-şi viziteze frumoasa grădină. I se păru că în comparaţie cu felul cum arătaseră în ajun, ierburile se înviorase ră, florile mărului se deschiseseră, malurile pârâului înverziseră, iar măcăleandrul ei devenise mai vesel şi mai apropiat. Ca şi în ajun, primise la ora obişnuită vizita la Basile şi a lui Antoine, care o anunţară că oamenii săraci din oraş vor să sărbătorească întoarcerea domnului doctor.

Eva se întreba, fără să-şi poată răspunde, — de ce totdeauna oamenii săraci sunt cei care îi iubesc pe oamenii buni şi cum se face că oamenii cărora li se spune *oameni de condiţie* nu au nici un

entuziasm pentru adevăraţii filantropi.

Seara, mai mult de cincizeci de persoane aşteptau sosirea lui Jacques. Şi de data aceasta îl aşteptară în zadar, iar manifestaţia se amină pe a doua zi.

Eva nu socoti necesar să aştepte venirea lui Jacques pentru a-şi începe activitatea de milostenie. Nu-i lăsase Jacques o pungă cu douăzeci şi cinci de ludovici, şi nu putea ea oare cu jumătate din această sumă să acopere atâtea lipsuri?

Se înfăşură într-o haină mare de blană şi, urmată de Martha, vizită vreo douăsprezece case unde prezenţa ei era foarte necesară.

Iarna lui 96 spre 97 se dovedise foarte friguroasă şi de aceea mizeria fusese mai mare ea oricând.

Această primă vizită a Evei lăsă o urmă de bunăstare în casele săracilor. Brutarul primi o comandă de şaizeci de pâini pe care urma să le ducă pe la casele celor lipsiţi, iar negustorul de vinuri primi o comandă de şaizeci de sticle, îşi făcu o listă cu toţi copiii care nu erau destul de bine îmbrăcaţi pentru frăgezimea vârstei lor şi comandă cincisprezece sau douăzeci de costume din postavurile cele mai călduroase pe care le putu găsi.

Ziua trecu astfel foarte repede; începu să-şi dea seama că rolul de binefăcătoare era pentru sufletul ei una din cele mai mari satisfacţii morale din câte îşi putea oferi. Luă legătura cu două sau trei aziluri şi se convinse că ceea ce îşi impusese drept ispăşire însemna de fapt o supremă fericire. Gândindu-se la toate acestea, ea examina, întreba, afla asprele taine ale mizeriei care fac să tresalte inimile celor care pot şi vor să le aline.

Cum oamenii nu erau nevoiţi să-i câştige mila, ei nu încercau nicicum să o mintă, îl povesteau lucrurile aşa cum erau şi lucrurile aşa cum erau o făceau să. Plângă.

Sosise cu două seri înainte, şi nu mai exista în întregul Argenton o casă care să nu ştie că se întorsese pupila doctorului şi că doctorul avea să se întoarcă şi el.

Cei care o văzuseră spuneau că era mai frumoasă ca niciodată, dar foarte tristă. De fapt pentru cei care nu ştiau în ce condiţiuni se întorsese, tristeţea i-o atribuiau atât pierderii tatălui ei, cât şi sechestrării averii; despre sechestru, mai ales, oamenii făceau fel de fel de presupuneri, mai ales când o vedeau făcând atâtea danii şi plătind totul cu aur, chiar şi pomenile. Cum la Argenton nu se cunoştea adevărata avere a doctorului şi cum totdeauna îl văzuseră că trăieşte cumpătat, ca unul care ar avea doar vreo sută de ludovici venit, începură să umble pe seama lui zvonurile cele mai năstruşnice.

Se spunea — ceea ce era adevărat — că fusese în America şi că acolo făcuse avere. Acolo, nu făcuse avere, ci doar adăugase ceva celei existente.

Se mai spunea că găsise o comoară în grotele de la Saint-Emilion, unde fusese obligat să se ascundă când cu proscrierea girondinilor.

Se spunea că devenise prietenul, unui yankeu bogat care îi lăsase toată averea, în sfârşit, părerea tuturor era că se întorsese foarte bogat şi că revenea la Argenton ca să împartă această avere săracilor. Cât despre domnişoara de Chazelay, cum Jean Munier fusese văzut într-o vreme luând informaţii despre averea ei mobilă şi imobilă, şi cum nu se bănuise că treaba asta se făcea pentru ca averea să fie înapoiată stăpânului legitim, era socotită total ruinată şi netrăind decât din mila lui Jacques Mérey.

Dar în definitiv Jacques Mérey putea îi cel de la care primea toate instrucţiunile necesare, şi cum pe Eva toţi o ştiau bună la suflet, nu se îndoiau câtuşi de puţin de intenţiile ei.

Basile şi Antoine, care fuseseră consultaţi de ea şi care o ajutaseră să-şi completeze listele, indiscreţi cum erau, răspândeau şi mai mult zvonul viitoarelor proiecte filantropice ale doctorului şi ale pupilei sale.

În sfârşit, veni şi ora când trebuia să sosească diligenţa. La fel ca şi cu o zi, cu două sau cu trei înainte, o parte din populaţia săracă din Argenton îl aştepta la poştă.

De data aceasta aşteptarea nu le fu înşelată.

Când îl văzură coborând din trăsură, strigătele "Trăiască Jacques Mérey" răsunară din toate părţile. Antoine pe de o parte, Basile pe de alta, purtând fiecare câte o torţă în mână şi urmaţi de întreaga mulţime purtând la rândul ei făclii, îl înconjurară şi cu aceleaşi strigăte îl conduseră pe doctor pe străzile din Argenton până la căsuţa lui.

De câtva timp Eva şi Martha auzeau strigătele, însă numai Eva îşi dădu seama ce anume însemnau. Când se apropiară de casă, Martha o chemă pe tânăra fată, să vină să vadă de la uşă tot ce se întâmpla afară.

Eva însă ghicise totul; tremurând ca în ziua când îl revăzuse, neîndrăznind să i se arate, neîndrăznind să se depărteze de teama de a nu fi judecată după aparenţe, aşteptă să se deschidă uşa şi să apară în faţa ei judecătorul.

Bătrâna Martha înţelese în fine că pe stăpânul ei îl aclamau; deschise larg uşa şi, foarte veselă, stând în prag, ridicând braţele spre cer, izbucni:

— Oh, stăpânul nostru! Scumpul nostru stăpân, doctorul! Dar unde sunteţi, domnişoară? Dar veniţi odată! Ce-are să spună dacă nu vă vede?

Pentru Eva însă această voce atât de plină de voioşie, de afecţiune şi de simpatie era însăşi vocea arhanghelului care aruncă strigătul înspăimântător, anunţând judecata de apoi.

Oh, da, în acest moment Eva ar fi vrut să fie amestecată printre miile de morţi care, urmau să apară în faţa Domnului mai albi decât giulgiurile în care erau înfăşuraţi.

Îl auzi pe Jacques mulţumind emoţionat acelor oameni de treabă. Fiecare sunet ia! Vocii lui dragi îi mulase fibrele sufletului. Pe măsură ce el înainta, ea se dădea înapoi urcând una câte una treptele scării.

— N-ai văzut-o pe Eva? întrebă în cele din urmă, cu un glas pe care vroia să-l facă să pară calm, de parcă ar fi pus întrebarea cea mai firească din lume.

— Ba da, scumpul meu stăpân, spuse Martha, era aici adineauri; e cea dintâi care a ştiut că strigătele anunţau întoarcerea dumneavoastră, era cât pe ce să leşine şi am văzut-o rezemându-se de perete ca să nu cadă. Fără îndoială, i s-a făcut rău pe undeva, poate în laboratorul dumneavoastră pe care aproape nu l-a părăsit de când a venit.

Jacques smulse luminarea din mâinile Marthei şi urcă repede spre laborator.

O găsi pe Eva în genunchi, sprijinită de uşă, întocmai ca Magdalena lui Canova; se opri punându-şi fără să vrea mâna pe inimă şi o privi.

— Doamne, doamne! spuse fata, aş vrea să am toate balsamurile Arabiei să-ţi înmiresmez picioarele; dar nu am decât lacrimile mele. Primeşte-le.

Şi prinzindu-i genunchii îi sărută cu atâta ardoare, încât ar fi fost cu neputinţă să-ţi dai seama dacă smerenia era mai mare decât iubirea, sau iubirea mai multă decât smerenia.

Jacques Mérey îşi aplecă fruntea şi o privi cu o milă nesfârşită; dar cum ea îşi ţinea fruntea aplecată, nu putu să-i vadă expresia feţei; apoi, după o clipă de tăcere, întinzându-i mâna, îi spuse:

— Ridică-te şi mergi în pace.

Şi sărutând-o pe frunte, cu sărutul mai curând al unui părinte decât al unui prieten, Jacques intră în laborator şi închise uşa, lăsând-o pe scară.

Cu toate că fusese multă blândeţe în vocea lui, cu toate că mişcările lui fuseseră mai curând duioase decât aspre, inima Evei se umplu de durere şi, hohotind, intră în camera ei.

Primele două sau trei ore din noapte nu dormi şi în tot acest timp îl auzi pe Jacques umblând la etajul de deasupra, cu pasul măsurat al unui om care meditează.

Capitolul XII Cabana lui Joseph braconierul

A doua zi bătrâna Martha o invită pe Eva, în numele lui Jacques, să urce în laborator.

Când se gândi că-l va revedea, simţi o nouă strângere de; inimă şi din nou ochii i se umplură de lacrimi; dar îşi stăpâni această primă pornire, îşi şterse ochii, se frecă bine cu batistă şi urcă surâzătoare în laborator.

Văzând-o, Jacques o întâmpină, o sărută pe frunte cu acelaşi sărut liniştit şi rece care o îngheţase în ajun şi-i arătă un fotoliu.

Eva îşi aruncă privirea spre patul lui; văzu că nu fusese desfăcut.

Jacques nu dormise.

Îngenunche în faţa patului, murmură o scurtă rugăciune, apoi se aşeză lângă el, acolo unde îi arătase.

— Eva, îi spuse Jacques, iată-ne întorşi la Argenton; iată-te din nou în această căsuţă care, spui dumneata, îţi este mai dragă decât orice loc din lume. Eu m-am întors, aici din cauza făgăduielii dumitale. O vei ţine?

— Da.

— Pe de-a-ntregul?

— Pe de-a-ntregul.

— M-ai autorizat să vând casa din strada Provenea.

— Da.

— Am vândut-o.

— Ai făcut foarte bine, prietenul meu.

— M-ai autorizat să vând tot ce era în casă.

— Da.

— Am vândut totul.

Jacques păstră un moment tăcere.

— Nu mă întrebi cu cât am vândut tot?

— Nu mă interesează, spuse Eva. Banii aceştia nu-si aveau destinaţia lor?

— Da. Erau destinaţi înfiinţării unui spital. Dar pentru casa aceea mai datorai patruzeci de mii de franci.

— Este adevărat.

— Acei patruzeci de mii de franci odată achitaţi, au mai rămas doar nouăzeci de mii de franci. Nu ajung pentru a construi şi fonda un spital de patruzeci de paturi.

— Ia restul dintr-altă parte a veniturilor mele.

— M-am gândit la un lucru; castelul de Chazelay este în picioare; el nu-ţi aminteşte decât de lucruri triste; într-o seară de bal mama dumitale a ars acolo de vie...

Eva întinse mâna ca pentru a-l ruga să nu-i trezească această amintire.

— Cât timp ai locuit în el, — aşa cel puţin am înţeles — n-ai

făcut decât să plângi despărţirea noastră.

— Oh, ţi-o jur!

— Când toate proiectele noastre vor fi fost îndeplinite, îşi va rămâne abia atât cât să trăieşti. Acest castel nu este al unei claustrate; el este nu numai al unei femei, ci şi al unei familii foarte cunoscute. Ce vei face acolo singură?

Eva se cutremură.

— Nu vreau să locuiesc nicăieri singură, spuse ea; vreau să rămân cu dumneata, lângă, dumneata.

— Eva!

— Ţi-am spus că nu îţi voi vorbi de dragoste, şi ţi-o repet. Fă din castelul de Chazelay ce doreşti.

— Vom lua de acolo portretul mamei dumitale, şi oriunde vei locui, acel portret va fi în cameră; dumitale.

Eva îi luă mâna lui Jacques şi i-o sărută înainte ca el să fi avut timp să o oprească.

— Din recunoştinţă, spuse ea, nu din dragoste. Nu am convenit că nu este de ajuns să mă căiesc, dar că trebuie să şi ispăşesc?

— Va trebui totuşi să ne despărţim într-o zi.

Eva îl privi cu spaimă, dar privirea ei nu însemna un reproş.

— Nu te voi părăsi, Jacques, decât dacă mă alungi. Când vei fi sătul de mine, îmi spui doar: "Du-te", şi plec. Numai că, dacă mă vei căuta sau vei pune să fiu căutată, nu veţi avea prea multă bătaie de cap, cadavrul meu nu va fi prea departe. Dar pentru ce să mă alungi?

— Poate mă însor, spuse Jacques.

— N-am prevăzut eu totul, chiar şi această perspectivă? îi răspunse Eva cu vocea stinsă. Nu am convenit că dacă soţia dumitale va dori să mă păstreze, voi fi doamna ei de companie, menajera ei... Lasă să hotărască ea, mă voi ruga într-atât, încât mă va lua.

— Să revenim la castelul tatălui dumitale. Nu vezi nici un inconvenient să facem din el un azil? Este gata construit, şi, dacă vindem mobilele, vom avea în mod sigur destul pentru a crea un venit. Mi s-a spus că există acolo tablouri de mare preţ, un Rafael, un Leonardo da Vinci, trei sau patru Claude Lorrain; gustul luxului prinde din nou, gustul artelor frumoase reînvie, vom realiza uşor trei sau patru sute de mii de franci numai din colecţia de tablouri.

— L-am auzit pe tatăl meu spunând că există la castel un Hobbema pe care i se oferiseră patruzeci de mii de franci, doi sau trei Mieris încântătoare şi un Ruysdael, care nu-şi găseşte egal în muzeele din Olanda.

— E bine, deci pentru castel am hotărâta Dacă nu vom strânge de ajuns din vânzarea tablourilor, vom obţine din vânzarea pământului. Adu-ţi aminte, mi-ai spus că nu vei da îndărăt din faţa nici unui impediment, că vei îngriji femeile, copiii mici şi că vei continua să-i

îngrijeşti în caz de epidemie, chiar cu riscul vieţii dumi tale?

— Aşa am spus şi am adăugat că, îndeplinind această datorie pioasă, sper să contractez vreo boală contagioasă, căci atunci voi fi la rândul meu îngrijită de dumneata, voi muri în braţele dumitale şi, după ce vei fi sigur că nu-mi voi mai putea reveni, mă vei săruta şi mă vei ierta.

— Iarăşi? Făcu Jacques.

— M-ai întrebat dacă-mi aduc aminte, trebuia ne greşit să-ţi dovedesc că da.

— Bine, spuse Jacques. Trebuie să plec, nu mă aşteptaţi decât la cină. Dacă nu mă întorc astăzi, nu te nelinişti, înseamnă că sunt reţinut.

— Mulţumesc, Jacques, spuse Eva încet.

Se sculă, uitându-se tot timpul la el şi se întoarse în camera ei.

O clipă mai târziu auzi galopul calului. Se repezi la fereastră şi-l văzu dând colţul străduţei pe care se mergea la castelul de Chazelay.

Eva însă se înşela, Jacques nu se ducea la castel.

El se duse mai întâi la cabana lui Joseph, tăietorul de lemne, îi fu destul de greu să pătrundă călare până acolo, într-atât crescuse pădurea, într-atât se întinsese desişul.

În sfârşit o zări. Joseph sta în uşă şi pregătea încărcătoarele vechii lui arme.

Jacques îl recunoscu, dar Joseph, căruia nu-i trecuse prin minte că l-ar fi putut vedea prin, părţile locului, se uită lung la el şi când să-l întrebe cine e, Jacques îşi spuse numele.

— Ah, dumneavoastră sunteţi, domnule doctor? Izbucni omul. Mă regăsiţi singur, biata maica mea, bătrâna, a murit.

— Dar dumneata arăţi foarte bine, Joseph, şi mi se pare că n-ai renunţat la vechea dumitale îndeletnicire?

— Ce vreţi? Cât a trăit domnul marchiz de Chazelay, am sperat să ajung şi eu paznicul general al tuturor proprietăţilor sale, dar nenorocitul a fost împuşcat, şi n-a mai depins de el decât să fiu şi eu împuşcat, — pentru că dumnealui vroia să mă ia să facem împreună războiul; dar să merg la război împotriva ţării mele, asta nici odată! Eu nu sunt decât un ţăran sărac, dar simt toată Franţa colea în inima mea!

— Aşadar, prietene, spui că nădejdea dumitale era să ajungi paznicul general al averii domnului de Chazelay? întrebă Jacques.

— Da, domnule doctor. Acuma că braconierii nu mai sunt spânzuraţi, dacă proprietarii ar fi deştepţi, i-ar face. Paznici pe braconieri. Pentru că pe noi nu trebuie să ne înveţe alţii pe unde sunt urmele iepurilor sălbatici şi de casă, noi ştim unde se pun capcanele şi unde se întind laţurile, şi cel care ar avea încredere în mine ar avea un om de nădejde care nu s-ar lăsa păcălit.

— Cui aparţine păduricea în care locuieşti?

— Credeam că v-am spus altădată că aparţine domnului marchiz.

— Atunci, întrebă Jacques, face parte din succesiunea lui?

— Sigur că da.

— Dar n-ai vrea poate să părăseşti pădurea asta şi cabană pentru una mai frumoasă?

— Oh, spuse braconierul dând din cap cu un aer melancolic; de când mica Hélène a părăsit-o, de când Scipion nu mai e, de când a murit şi mama, aş da-o şi pentru un ac.

— Atunci totul se poate aranja, spuse Jacques. Eu sunt însărcinat de către domnişoara de Chazelay să vând averea tatălui ei, şi voi pune condiţia celui care o va cumpăra să te numească paznic. Ca salariu, ce pretenţii ai avea?

— Ah, domnul doctor ştie bine, nu-i aşa, că rău poţi îndeplini un serviciu fără să fii plătit?

— Da, prietene, ştiu, de aceea te-am şi întrebat cât doreşti.

— Domnule doctor, un paznic bun nu are preţ. Dar o să socotim cât mai ieftin. Un paznic bun, vedeţi, face optzeci de franci pe lună; el trebuie să omoare doi iepuri de casă în fiecare zi şi unul sălbatic duminica.

— Iau asupra mea să obţin asta şi să pun să ţi se clădească, în locul pe care o să-l alegi, o căsuţă frumoasă de piatră în schimbul acestei cabane.

— V-am spus, domnule doctor, puţin mă interesează locul. Toate locurile îmi sunt indiferente, doar ăsta e mai trist pentru mine, faţă de toate celelalte, şi dacă aş fi ştiut unde să mă duc, aş fi plecat de mult. Eram foarte hotărât să spăl putina de aici şi chiar din canton, la prima sâcâiala ce-aş fi avut-o, dar sunt temut în regiune, nu ştiu pentru care motiv, că eu nu m-am dovedit a fi om rău. Este adevărat, am spus într-o vreme că l-aş. Omorî ca pe un câine pe cel care ar încerca să mă facă. Să ies din cabana asta, dar în alte vremuri, când mititică se rostogolea colea cu bietul Scipion şi când bătrâna mea. Mamă pregătea supă pentru toţi trei.

— Cam cât poate să aibă păduricea asta? întrebă Jacques.

— Trei sau patru pogoane, cu izvoare minunate din care s-ar putea face un pârâu frumuşel, ce mai!

— Dar există vreun drum ca să ajungi până aici?

— E drumul castelului, domnule doctor, care trece la jumătate de sfert de leghe de aici. Ar fi un drum ide pietruit, atâta tot ar fi vorba doar de câteva sute de franci.

— Dar, spuse Jacques, credeam că te regăsesc bogat?

— Eu bogat, cum asta?

— Credeam că marchizul de Chazelay ar fi putut să-ţi dea vreo zece mii de franci pentru că l-ai ajutat să-şi găsească fata.

— Oh, n-ar fi trebuit să stărui prea mult; dar credeţi-mă, dacă vreţi, domnule doctor, când am văzut-o pe biata copilă întorcându-se la castel atât de nenorocită şi mâhnită, în loc să caut să-l întâlnesc pe domnul marchiz când îl vedeam într-o parte, eu fugeam în cealaltă. Apoi, v-am mai spus, am refuzat să plec cu el, i-am răspuns că eu sunt pentru noua ordine a lucrurilor şi din asta ne-am cam certat şi apoi mai ştia că am luat şi o scri soare de-a fiicei lui pentru dumneavoastră... din momentul acela totul s-a terminat.

— Da, spuse Jacques, ştiu că i-ai făcut servicii fetei: uite, ţine aici leafa dumitale de paznic general, ţi-o plătesc pe un an înainte.

Şi-i dădu o pungă mică de piele în care înainte de a pleca de acasă numărase o mie de franci.

— Dacă vor veni aici oameni cu hârtii mari, cartoane şi pensule, şi dacă acei oameni îţi vor spune că sunt arhitecţi, să-i laşi să-şi vadă de treabă.

— Voia la ei, domnule doctor.

— Apoi, nici un cuvânt, adăugă Jacques, despre ceea ce s-a petrecut acum între noi, căci altfel nu se va mai face nimic.

— Dar dacă nu suflu o vorbă, rămâne hotărât aşa?

— Da, prietene.

— Domnule Jacques, când se încheie un târg fără semnătură, se bate palma; între oameni cinstiţi, asta face mai mult decât o semnătură. Daţi-mi mâna, domnule doctor.

— Iat-o, şi din toată inima! spuse Jacques strângându-i mâna cu afecţiune. Acum arată-mi drumul cel mai scurt ca să ajung la castel.

Joseph o porni înainte şi pe o potecă pe care Jacques n-o văzuse niciodată, îl conduse până la liziera pădurii.

— Uitaţi, spuse el, vedeţi giruetele acelea?

— Da.

— Ei bine, sunt ale castelului de Chazelay. Bietul marchiz, ce mult ţinea, el la giruetele lui! Ce prostie!

Acum când e la şase picioare sub pământ, nu le mai aude scârţâind.

Şi Joseph ridică din umeri cu un gest de profundă filozofie.

Capitolul XIII Castelul de Chazelay

Doctorul urmă în pasul calului cărarea pe care i-o arătase Joseph. Era într-adevăr la Aia un sfert de leghe de castel, când dădu peste

drumul pietruit care ducea acolo şi care într-adevăr nu se afla la mai mult de trei sau patru sute de metri de pădurice.

Supraveghetorul castelului era acelaşi Jean Munier, altădată comisar de poliţie, devenit intendent al domeniului Chazelay.

În momentul în care îi fuseseră înapoiate bunurile, Eva îl întrebase pe acest om cumsecade dacă nu i-ar place mai mult un serviciu liniştit cu şase sau şapte mii de franci salariu, decât unul la Paris pe care-l putea, pierde oricând. Acuma era îngrijorat pentru postul lui de intendent, întrucât auzise că atât castelul, cât şi toate dependinţele urmau să fie vândute.

Îl primi deci eu o oarecare teamă pe Jacques Mérey, crezându-l un eventual cumpărător.

Într-adevăr, primele întrebări ale lui Jacques, care ceruse să vadă castelul cu de-amănuntul, nu erau denatura să-l liniştească şi din acel moment încercă să-şi facă un protector din noul sosit.

— Nu cred că acest castel să fie vândut, spuse Jacques, dar fără îndoială i se va da o altă destinaţie; dacă, după cum spuneţi, domnişoara de Chazelay v-a făgăduit să se îngrijească de viitorul dumneavoastră, îi voi aminti, de această făgăduială. Spuneţi-mi cum vă numiţi şi nu veţi regreta că m-aţi întâlnit.

— Domnule, mă numesc Jean Munier.

Era numele comisarului de poliţie care o smulsese pe Eva de la piciorul eşafodului, îl privi insistent.

— Jean Munier, spuse Jacques; în adevăr, domnişoara de Chazelay are mari obligaţii faţă de dumneavoastră; dacă nu ia-ţi salvat viaţa, i-aţi păzit-o în orice caz, în împrejurări tragice.

— Ştiţi dumneavoastră acest lucru?

— Da... şi poate aţi auzit-o pronunţându-mi numele.

Jean Munier îl privi pe necunoscut cu o nouă curiozitate.

— Numele meu e Jacques Mérey, continuă doctorul fixându-şi privirea pătrunzătoare asupra intendentului.

Jean Munier sări în sus şi-şi împreună mâinile; apoi, cu o expresie de bucurie de a cărei sinceritate nu te puteai îndoi, izbucni:

— Ah, domnule, deci v-a regăsit?

— Da, răspunse rece Jacques.

— Cât de fericită trebuie să fie, scumpa domnişoară! Exclamă fostul comisar de poliţie. Dacă v-a pronunţat numele? Oh, cred şi eu! În orice clipă vă chema cu strigăte de durere, cu lacrimi. Ştiţi unde am găsit-o, domnule, — continuă omul cumsecade apucându-l de braţ, — am găsit-o lângă eşafodul unde vroia să moară pentru că vă credea pe dumneavoastră mort. Şi e un miracol că n-a murit acolo la un loc cu ceilalţi. Douăzeci de capete au căzut sub ochii ei! Din fericire bătrânul Sanson îşi ştia socoteală şi n-a vrut să audă nimic, cu toate că dumneaei se îndârjea să urce pe eşafod ca să moară. N-a murit, slavă

Domnului! Trăieşte, e bogată, o să vă căsătoriţi cu dumneaei, nu-i aşa?

Jacques păli, ca un mort.

— Arătaţi-mi castelul, spuse.

Jean Munier luă cheile şi, cu pălăria în mână, îl conduse pe Jacques Mérey la scara principală.

Jacques nu văzuse niciodată castelul decât pe dinafară. Pe vremea marchizului refuzase totdeauna să intre, cu toate că de trei sau de patru ori trimiseseră să-l cheme, fie pentru o indispoziţie a stăpânilor casei, fie pentru bolile servitorilor domnului marchiz.

Era un castel, credem că am mai spus-o, din secolul al şaisprezecelea, cu resturi de turnuri, ziduri de apărare şi poduri mobile. Avea formidabila alcătuire a castelelor din vremurile de războaie şi ar fi putut face faţă la nevoie încă unui asediu.

Ca în toate castelele din acea epocă, se intra într-o sală de arme, mare cât să cuprindă ea singură o casă modernă; apoi din această sală se trecea în saloane, în camere, în cabinete, în budoar, care se întindeau pe faţade luminate de optzeci de ferestre. De acolo, o vedere extraordinară domina toate împrejurimile. O singură ca-meră care părea să fi fost pe vremuri un dormitor era complet nemobilată şi nu avea ca ornament decât un portret mare al unei femei care semăna că Eva.

Era camera în care mama ei arsese în seara balului. Despre acest portret vorbea ea în manuscris şi în faţa lui îngenunchease în zilele ei de tristeţe şi se rugase. Apoi, după această cameră, continua şirul de apartamente mobilate şi, cum am mai spus, somptuos mobilate.

Acolo, în acele camere, cabinete şi budoare, găsi Jacques tablourile despre care i se vorbise, în Rafael care reprezenta o sfântă Genoveva cu fusul în mână, alături de ea o oaie şi un câine ciobănesc; pânzele lui Claude Lorrain, Hobbema, Ruysdael, Mieris, un Leonardo da Vinci minunat; în sfârşit, o întreagă comoară de picturi italiene şi flămânde.

Îşi notă toate tablourile în carnet, îi dădu lista lui Jean Munier şi îi spuse să le pună în lăzi. Apoi, deasupra tuturor şemineurilor existau miniaturi de Petitot, Latour, Isabey şi doamna Lebrun, trei sau patru Greuze extraordinare, pânze de budoar, bijuterii vechi de Saxa cu care sunt încărcate şemineurile vechilor castele de pe malurile Rinului. Reprezentau o avere numai acrele fleacuri care sunt prima necesitate a luxului. Le notă pe toate, dând ordin să fie puse în scrinuri şi în sertarele birourilor Boule şi ale celor de lemn de trandafir, de care apartamentele castelului erau pline.

Sfeşnice cu multe braţe, oglinzi veneţiene, lustre cu sute de cristale tăiate în faţete, sfeşnice neobişnuite ca visele doamnelor de Pompadour şi Dubarry; antablamente de uşi de Boucher, tablouri de Watteau, Vanloo, Joseph Vernet, colecţii de emailuri de Limoges, în

sfârşit, comori la care Eva nu putuse fi atentă, fie pentru că nu le cunoştea valoarea, fie pentru că fusese prea tristă ca să se ocupe de asemenea fleacuri.

La etajul al doilea, o întreagă galerie de mobile Ludovic al XVI-lea, care la vremea lor nu costaseră decât preţul lor de cumpărare, dar care acum ar fi ruinat chiar un colecţionar.

Ar fi trebuit nu o zi, ci o lună pentru a vizita toate camerele şi toate saloanele şi pentru a le evalua bogăţiile; erau tapiserii minunate din Beauvais, şi din Arras, camere întregi tapisate în stofe chinezeşti, în care toate mobilele, toate ornamentele, toate porţelanurile erau chinezeşti; trebuiseră trei generaţii de stăpâni bogaţi şi de stăpâne cochete ca să adune ceea ce se strânsese în acest gigantic sipet de granit.

Ca toţi emigraţii, marchizul de Chazelay credea că va lipsi patru sau cinci luni; lăsase deci în pungile şi în cutiile lor obiectele cele mai de preţ; datorită sechestrului, totul se păstrase intact. Cu ceea ce Jacques Mérey aduna numai din castelul de Chazelay, se puteau mobila patru case şi două castele de felul celor care începuseră acum să se construiască.

Terenurile din jurul domeniului erau destinate livezilor de fructe, grădinilor de plimbare, aşa cum se obişnuia să se facă în Franţa după moda englezească, în sfârşit, mai exista acolo unul din acele parcuri imense ale cărui alei fără sfârşit păreau să ducă la capătul lumii.

Numai din tăierea pădurilor nefolositoare se obţinea lemn pe care se putea lua mai mult de o sută de mii de franci.

La poalele platoului pe care era situat castelul se vedea un râu mic, care, în drumul lui, forma două sau trei iazuri, pline de peşte, şi apoi se vărsa în Creuze.

Nimic mai pitoresc decât acele mori ce semănau cu construcţiile decorative pe care arhitectul reginei Marie-Antoinette le ridicase în parcul micului Trianon şi din pricina cărora se iscaseră atâtea bârfe calomnioase care o urmăriseră pe biata regină în tot timpul vieţii, neiertând-o nici după moarte.

Fiecare din acele clădiri, avea un refugiu pentru un poet, un pictor, un compozitor. Prin fiecare din ferestrele amenajate cu multă artă descopereai o panoramă diferită, întotdeauna bine găsită, — când înspăimântătoare, când graţioasă.

Intendentul pe care Jacques îl găsise la castel, — şi unde dealtfel acesta urca în fiecare zi ca să se asigure că totul era în ordine — locuia într-unul din acele locuri retrase, împreună cu soţia lui încă tânără şi cei doi copii.

Jacques îi spusese ce făcuse pentru Joseph, tăietorul de lemne. Jean Munier îl cunoştea, dar nu ştia ce amestec avusese el în viaţa Evei şi a lui Jacques.

Fără să-i de alte detalii şi fără să-l lase să bănuiască ceva despre ceea ce vroia să facă în pădurea unde se află coliba tăietorului de lemne, Jacques îi recomandă să fie binevoitor cu el, şi să-l lase să vâneze cât va pofti.

La întoarcere, Jacques regăsi la fiecare pas o amintire. Acolo vindecase un copil care căzuse dintr-un pom când vrusese să scoată un cuib de pasăre; mai departe, o mamă care luase difteria de la unul din copiii ei în timp ce-l îngrijea; în alt loc un bătrân paralitic pe care experimentase pentru prima oară cura prin otrăvuri, adică prin stricnina şi brucină. Pe un ţăran a cărui puşcă explodase la închizător, mutilându-i mâna, îl văzuse cum, datorită îngrijirilor meticuloase pe care i le dăduse, lucra cu mâna aceea pe care i-o salvase şi pe care altul i-ar ii tăiat-o, puţind astfel să-şi hrănească mai departe familia.

Toţi aceşti oameni îl recunoşteau, îl opreau, îl întrebau câte ceva despre el, şi nici unul nu uita la despărţire să-i vorbească de Eva, răscolindu-i astfel durerea mereu crescândă ori de câte ori auzea numele ei.

Dealtfel, acest nume nu era oare mai prezent ca niciodată în gândul lui? Nu urma el acelaşi drum pe care se întorsese în ziua când o adusese înfăşurată în poalele mantalei? Se împlineau zece ani de atunci, şi fiecare amănunt al drumului îi era încă tot atât de viu în minte ca şi cum ar fi făcut drumul ieri, însoţit de Scipion care alerga fericit înaintea lui, întorcându-se şi sărind în jurul mantalei împăturite în care era înfăşurată mica lui stăpână.

Cufundat în gânduri, îşi lăsă calul să meargă la pas, recunoscând în sine că fusese o binefacere faptul că Dumnezeu nu-i îngăduise să-şi ghicească viitorul, atunci când, nu doar pentru a face un bine, dar şi cu speranţa de a ajuta la progresul ştiinţei, luase acel corp inert şi schilav fără să se gândească o clipă că va reuşi să-l desăvârşească prin îngrijirile lui. Jacques fusese departe de a bănui în ce măsură avea să-i influenţeze destinul tocmai acea copilă fără grai, fără inteligenţă, aproape fără respiraţie.

Omul îşi are pagină lui scrisă dinainte în cartea destinului; merge lovindu-se la întâmplare de toate accidentele din calea lui, şi fiecare din ele, împingându-l spre dreapta sau spre stânga, schimbă câte ceva în viitorul său, necunoscut lui Dumnezeu ca şi lui însuşi.

Ce s-ar fi întâmplat oare cu acea fiinţă informă care îi încetinise mersul, stânjenindu-l? Dacă ar fi ştiut că se va transforma în acest izvor de dureri la care se adapă şi la care timp de şase ani crezuse că se hrăneşte cu toate desfătările vieţii, poate ar fi părăsit-o la vreo cotitură a drumului, sau poate ar fi adus-o înapoi pe paiele mizerabile de unde o luase. Ei bine, nu, inima are atâtea taine de nepătruns! Din curiozitate, acea făptură i-ar fi devenit poate mai dragă şi mai interesantă, dacă ar fi ştiut că e instrumentul de care nenorocirea se

va servi tocmai ca să-i sondeze nesfârşita lui bunătate. Nu ar fi păstrat-o, iar pentru clipele fericite pe care i le adusese această întâlnire neaşteptata ar fi riscat lungile chinuri care, trebuia să recunoască, îi dădea o amară plăcere.

Adâncit în aceste gânduri, se întoarse la Argenton. Văzu de departe căsuţa cu foişorul ei unde îl aştepta Eva şi simţi un fel de durere pe care nu dorea să o simtă la gândul că acolo va regăsi acea floare frumoasă ieşită din planta rahitică pe care odinioară o adusese el aici.

La câţiva paşi de caisă îl întâlni pe Basile care îl întâmpină cu veselie. Fusese să-l vadă pe domnul doctor, nu-l găsise, dar o găsise pe domnişoara Eva.

Îşi sprijini cu familiaritate mâna de gâtul calului lui Jacques şi-l însoţi mulţumindu-i pentru a suta oară că-i salvase viaţa.

— Deci, eşti fericit, bietul meu Basile? întrebă Jacques.

— Chiar sunt, domnule doctor, răspunse, şi cred cu adevărat că există pe lumea asta o Providenţă pentru săraci.

— De ce pentru săraci, Basile?

— Ah, pentru că bogaţilor le trebuiesc prea multe ca să-i mulţumeşti, domnule Jacques; pe când săracii n-au nevoie decât să aibă asigurată pâinea pe trei-patru zile şi sunt încântaţi. Cea mai mică bucurie picată din cer îi fericeşte. Acum trei zile, nu mai aveam un ban, nici o fărâma de pâine în casă; aflu că a sosit domnişoara Eva, sunt bucuros de ce-am aflat, şi asta parcă m-a hrănit; vin să o văd, ea îmi dă un ludovic, destul pentru zece sau douăsprezece zile — pentru că în zece-douăsprezece zile primeam pensia pe care dumneavoastră aţi aranjat să o am.

Jacques oftă. Eva începea deci să practice, din proprie iniţiativă şi fără să fie îndemnată, acea operă de caritate din care el avea de gând să-i facă o datorie.

Îl lăsă pe Basile să-i ducă calul, îşi scoase cheia din buzunar, deschise uşa şi intră.

Era ora cinci. Jacques Mérey se duse direct spre sufragerie.

Trecând prin faţa camerei Evei, văzu uşa deschisă şi umbra feţei în cameră.

Masa era pusă, dar cu un singur tacâm. O chemă pe Martha îşi cu un ton mai brusc decât de obicei o întrebă:

— Unde este Eva?

— În camera dumneaei, răspunse Martha, unde fără îndoială aşteaptă să o chemaţi.

— Cine ţi-a spus să pui numai un tacâm la masă?

— Dumneaei.

— De ce?

— Pentru că a spus că nu ştie dacă îi permiteţi să cineze împreună

cu dumneavoastră.

Doctorului îi veniră lacrimi în ochi.

— Eva! Strigă el dintr-un impuls neaşteptat.

— Iată-mă, bunul meu stăpân, răspunse Eva împingând uşa.

— Pune tacâmul domnişoarei, — îi spuse Marthei, întorcându-se ca să-şi ascundă emoţia oglindită pe obraz.

Capitolul XIV Domnul Fontaine, arhitect

Orgoliu! Bici de viperă şi buchet de flori cu care întâmplarea flagelează sau mângâie omul mai mult după toanele ei decât din porunca vreunui stăpân suveran. Cauză a tuturor marilor fapte, sursă a tuturor marilor crime, care l-a pierdut pe Satana, care l-a glorificat pe Alexandru. Rând pe rând obstacol sau unealtă, întâlnit la tot pasul, în toate clipele, sub toate formele pentru a-l ajuta pe om în speranţele lui şi a-l împiedica în proiectele lui.

Dar din toate orgoliile în mod sigur cel mai puternic este cel oare se ascunde lîn fundul inimii ca într-un tabernacol sub numele sacru de iubire.

A fi iubit de o femeie frumoasă înseamnă să ai superioritate asupra celorlalţi bărbaţi; a fi uitat şi dispreţuit de ea este prăbuşirea care te coboară sub ei, iar ura pe care o inspiră trădarea celei sau celui iubit este cu atât mai mare, cu atât mai de lungă durată, cu atât mai perseverentă, cu cât orice apropiere între cele două inimi rănite este o amintire silită a greşelii, să spunem mai degrabă a ingratitudinii pe care unul din cei doi a comis-o.

Cu cât cele două trupuri se apropie, cu atât cele două suflete tind să se confunde; cu cât cele două buze se caută, cu atât o voce interioară strigă:

— Celălalt! Celălalt! Celălalt!

Şi atunci acea iubire care era gata să se întoarcă în suflet, să pună stăpânire din nou pe tine, se schimbă în ură şi, în locul balsamului pe care doreai să-l pui pe rană, îţi aşază pumnalul strălucitor şi otrăvit în mână.

O, Othelo, oglindă întunecată pe care cel mai mare poet care a existat vreodată a arătat-o privirilor omului, — fii eterna noastră admiraţie!

Nimic nu dezarmează gelozia. O mângâiere? Un altul a fost mângâiat la fel. O lacrimă? A plâns pentru un altul, Te iubesc? A spus-o altuia cum ţi-o spune şi ţie.

E tristă? — îşi aminteşte. E veselă? — a uitat. Două greşeli la fel

de mari, una ca şi cealaltă, în ochii celui cu inima chinuită care datorită privirilor ei arzătoare face să înflorească toate sentimentele inimii care l-a înşelat.

La această emoţionantă umilinţă a Evei: "Va admite să mănânc la aceeaşi masă cu el?", Jacques fusese gata să izbucnească, să-i deschidă braţele şi să o ducă într-o noapte atât de întunecată, încât nici măcar să n-o poată vedea. Dar nevăzându-o, ar fi simţit-o strânsă la pieptul lui, şi asta ar fi fost prea mult, căci ea fusese, — şi nu numai o dată — strânsă la pieptul altuia.

Nu, trebuia timp, trebuia să se închidă rana, trebuia ea acolo unde ia fost rana, carnea să se întărească, să se vindece în locul acela care a fost cel mai dureros din tot trupul să devină cel mai insensibil sub urma cicatricei.

Trebuie timp.

Timpul pe care-l petrecută la masă unul lângă celălalt nu fu decât o lungă durere, mai intensă poate, dar mai suportabilă decât dacă ar fi stat departe unul de celălalt.

Jacques Mérey se sculă primul; fără îndoială el era cel care suferea cel mai mult. Îi surâse Evei, spunându-i noapte bună şi ieşi.

Era atâta tristeţe în acel surâs, atâtea lacrimi în acel bun rămas, încât abia se închisese uşa că Eva şi izbucni în plâns.

— Ce are stăpânul nostru? întrebă Martha, intrând destul de speriată; a urcat la el plângând şi iată, aici vă găsesc şi pe dumneavoastră plângând?

Eva prinse mâinile bătrânei:

— Plângea? întrebă. Eşti sigură că plângea?

— L-am văzut cum vă văd, răspunse Martha mirată.

— Oh, eu, eu nu plâng, spuse Eva.

Şi-şi şterse ochii care într-adevăr străluceau ca două stele aprinse de un fulger într-o noapte întunecoasă.

Se urcă la ea; era prima clipă de bucurie pe care o avea de când îl regăsise pe Jacques. Bărbatul pe care îl adoră, pentru care şi-ar fi dat viaţa, suferea tot atât cât şi ea, din moment ce plângea ca şi ea.

A doua zi un om necunoscut, cu înfăţişarea unui artist, sosit în ajun. cu diligenţa, i se anunţă lui Jacques prin Martha, sub numele de domnul Fontaine, arhitect.

Jacques se închise cu el, serviră prânzul în laborator şi petrecură împreună ziua, lucrând.

Eva prânzi şi cină singură, sau mai curând nu mânca nici la prânz, nici la cină. Momentul de bucurie din ajun se spulberase. Proiectele lui de despărţire se menţineaţi mai tare ca niciodată, din moment ce sosise omul oară trebuia să contribuie la ele.

A doua zi ieşiră amândoi, Jacques şi arhitectul, dar de astă dată cu trăsura.

Se duceau să viziteze pădurea braconierului Joseph şi castelul de Chazelay. Merseră cu trăsura până la cotitura de la marginea pădurii; lăsară acolo trăsura şi o porniră amândoi pe jos spre coliba lui Joseph.

Intrară şi-l găsiră pe braconier încă vesel de discuţia ce o avusese cu intendentul domnişoarei de Chazelay, care îi afirmase că, orice s-ar întâmpla, serviciul lui nu putea deveni decât mai bun.

Jacques îi arătă domnului Fontaine locul exact unde o găsise pe Eva şi care trebuia să devină punctul central al unei case frumoase, jumătate vilă, jumătate castel, cu toate neregularităţile intrândurilor şi ieşindurilor pe care englezii şi americanii le fac la casele lor.

Domnul Fontaine, om clasic al şcolii greceşti, nu înţelegea decât casa cu terasă, cu un fronton ca acela al lui Jupiter Stator. Ridică deci obiecţii peste obiecţii, încât Jacques luă un creion şi într-un sfert de oră îşi puse gândul pe hârtie; apoi, alături de acel fermecător desen care îl dovedea a fi un abil peisagist, făcu planul interior al acestei case.

— Dar, domnule Mérey, spuse omul de meserie, trebuia să-mi spuneţi că şi dumneavoastră sunteţi arhitect.

— Da, domnule, sunt arhitect amator, răspunse râzând Jacques, simplu executant de crochiuri, destul de îndemânatic în această artă pe care am practicat-o îndelung când am străbătut lumea. E mult de când mi-am visat această căsuţă, ca fiind cea mai bine adaptată nevoilor unei gospodării cu patru cai, două trăsuri şi şase servitori.

— Şi la cât v-aţi gândit că se va ridica această fantezie? întrebă arhitectul.

— Cât veţi socoti dumneavoastră, răspunse Jacques.

Arhitectul luă un creion, înşiră cifre.

— Vă va costa, spuse el după zeci minute, de la o sută douăzeci la o sută treizeci de mii de franci.

— Fie! Răspunse Jacques, acuma trebuie desenat parcul.

— Foarte bine, domnule, continuaţi să desenaţi ce aţi început, spuse arhitectul.

— Cu plăcere, aprobă Jacques.

Scoase din buzunar un plan al păduricii, în mijlocul căreia plasă clădirea lui, proporţionând-o la scara planului; apoi de juMmprejurul casei, grupul de pomi, cei care trebuiau cruţaţi şi cei care trebuia să fie tăiaţi; avu în vedere denivelările terenului pentru a-l înconjura pe trei sferturi cu apa izvoarelor oare traversau pădurea. Menaja golurile care dădeau spre fiecare perspectivă pitorească, profitând de castel, de frumosul orăşel Argenton şi de valea Creuze care mergea pierzându-se în orizontul azuriu.

— Sunt multe lucrări de terasament, spuse arhitectul.

— Să punem şaptezeci de mii de franci pentru aceste lucrări, adăugă Jacques.

— Oh, va fi mai mult decât suficient, răspunse domnul Fontaine.

— Ei bine, să semnăm un deviz de două sute de mii de franci, spuse Jacques, să nu mai trebuiască să mă ocup de nimic şi în luna iunie totul să fie gata.

— E posibil, spuse domnul Fontaine, dar atunci cum facem cu urgenţa? Vom depăşi poate cu vreo zece mii de franci devizul.

— Să punem zece mii de franci pentru neprevăzute, spuse Jacques.

— Pe cuvântul meu, domnule, spuse arhitectul, hotărâţi cu generozitate lucrurile, şi este o plăcere să tratez cu dumneavoastră.

Jacques luă o foaie de hârtie şi scrise:

"Rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului arhitect, fie într-o singură plată, fie în mai multe, şi la cererea domniei sale, suma de două sute zece mii de franci în contul meu din banii pe care îi am la domnia-sa.

Jacques Mérey"

— Acum, spuse Jacques, ascultaţi, domnule, vă voi da detaliile ornamentelor interioare. Nu vreau să mă ocup eu de toate acestea, vă voi vizita pe şantier doar o dată sau de două ori pe lună. Veţi avea un om al dumneavoastră, al cărui salariu îl vom stabili separat şi care va trebui să supravegheze lucrătorii.

Apoi scrise pe o altă foaie de hârtie:

"Mă angajez să predau domnului Jacques Mérey casă mică din pădurea lui Joseph, precum şi parcul desenat în stil englezesc, conform devizului întocmit de mine, în termen de patru luni, în schimbul sumei de două sute zece mii de franci, pe care recunosc că i-am primit pe loc."

Îi dădu hârtia domnului Fontaine; acesta semnă, Jacques Mérey o împături şi o puse în buzunar.

— Acum, spuse, nu mai avem nimic de făcut aici, nu-i aşa?

— Nu, răspunse arhitectul.

— Foarte bine, atunci să mergem la castel.

Ajunseră la trăsura care îi aştepta la cotitură drumului şi, după cinci minute, erau la castelul de Chazelay.

Când văzu castelul, ura clasică a domnului Fontaine pentru clădirile din evul mediu izbucni cu toată furia.

Se revoltă împotriva turnurilor, împotriva podurilor mobile de fier, împotriva porţilor, împotriva ferestrelor ogivale, a zidurilor de trei metri grosime, începu să demonstreze că toate materialele de prisos folosite pentru acest castel ar fi ajuns să clădească încă alte trei, şi deplânse la modul cel mai elocvent anii aceia de barbarie când seniorii trebuiau să ridice asemenea fortăreţe împotriva supuşilor şi a

vecinilor lor.

Domnul Fontaine, aşa cum nu înţelegea decât construcţia greacă, tot astfel nu înţelegea decât mobilierul antic; el nu admitea că se poate sta pe un scaun care nu avea forma romană, pe un fotoliu care nu ar fi croit după modelul celui al lud Cezar sau Pompeius. De asemenea, toate încântătoarele mobile Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea îl făceau să intre într-o stare de furie violentă împotriva prostului gust al epocii.

— De mobilele acestea nu vă ocupaţi, spuse Jacques, am eu ce să fac cu ele, îmi vor mobila casa din pădurea lui Joseph şi casa de la Paris, căci, domnule arhitect, îmi veţi construi şi la Paris o casă.

Promisiunea aceasta îl mai linişti puţin pe domnul Fontaine faţă de jalnicul spectacol pe care îl avea sub ochi.

— Şi din aceasta, întrebă el, ce aveţi de gând să faceţi?

— Mai întâi, ce numiţi dumneavoastră aceasta?

— Această vechitură de castel.

— Din această vechitură de castel, domnule Fontaine, vom face un spital.

— Ah, făcu arhitectul, de fapt nu e bun decât pentru aşa ceva.

— Credeţi că bolnavii se vor simţi bine aici?

— Nu aerul le va lipsi, făcu arhitectul.

— Aerul, spuse Jacques, este unul din mijloacele mele curative.

— Sunteţi deci medic, domnule?

— Medic amator, da.

— Îmi veţi da, nădăjduiesc, planurile dumneavoastră interioare, pentru punerea la punct a acestui spital, spuse arhitectul; personal, am clădit mai multe castele decât aziluri.

— Adică, reluă surâzător Jacques, aţi clădit mai multe lucruri nefolositoare decât necesare.

— Cetăţean şi filantrop? întrebă domnul Fontaine.

— Ca amator, da, domnule. Cât despre grădini, nu cred să fie ceva de schimbat la ele, continuă Jacques, au alei mari de tei unde este umbră pe soarele cel mai arzător, şi locuri descoperite unde te poţi încălzi la cea mai mică rază de soare în decembrie sau în ianuarie.

— Dar această mare sală de arme, cu toate portretele de familie şi toate cuirasei lui, în care ar intra Luvrul întreg, ce aveţi de gând să faceţi cu ea?

— O sală bine încălzită în care să se plimbe bolnavii iarna; credeţi că se vor simţi rău aici?

— Dar va trebui să puneţi o sobă de fier în fiecare colţ, sugeră arhitectul.

— Sobele de fier nu sunt sănătoase, dar şemineul acesta imens credeţi că a fost făcut doar ca un simplu ornament? întrebă Jacques.

— Va trebui să ardeţi stejari întregi în şemineul dumneavoastră.

— Castelul de Chazelay are zece mii de pogoane de pădure, spuse Jacques şi ne putem permite să ardem vreo zece mii de stejari pe iarnă. Dar mie îmi plac, ştiţi, lucrurile care sunt duse repede la bun sfârşit; am nevoie de optzeci de saloane pentru bolnavii mei. Amenajaţimi-le la parter şi amenajaţi-mi tot atâtea pentru săracii mei la primul etaj.

Arhitectul începu să lucreze, examina, umblă în lung şi-n lat, măsură şi după două ore făcu devizul, timp în care Jacques Mérey rămase gânditor şi visător, cu ochii îndreptaţi spre Argenton.

— Folosindu-ne de toate procedeele noastre, spuse arhitectul, şi realizând pereţii despărţitori doar din lemn alb sau în ipsos, vom realiza totul cu şaizeci sau şapte zeci de mii de franci.

— Vă dau şaptezeci de mii de franci, dragă domnule Fontaine, spuse Jacques. El scrise:

"Îl rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului Fontaine fie într-o singură plată, fie în mai multe, conform cererii domniei-sale, suma de şaptezeci de mii de franci, cu condiţia ca la sfârşitul lunii iunie a anului în curs, castelul de Chazelay să fie transformat în spital."

Şi semnă.

Dinspre partea lui, domnul Fontaine îi înmâna lui Jacques Mérey angajamentul său de a fi gata la data fixată.

Domnul Fontaine ţinea să plece în aceeaşi seară la Paris. Jacques îl conduse direct la diligentă.

— Şi casa dumneavoastră de la Paris, întrebă domnul Fontaine, despre ea nu vorbim nimic?

— Vă scriu eu. Nu am nevoie de ea decât la iarnă.

Şi cu aceste cuvinte domnul Fontaine îşi luă rămas bun de la Jacques, se urcă în diligentă şi plecă.

Capitolul XV Ecce ancilla domini

Luna martie şi jumătatea lunii aprilie se scurseră fără să schimbe nimic în atitudinea celor doi tineri.

În ceea ce-l privea, Jacques Mérey mai ales era foarte statornic în raporturile lui cu Eva. Binevoitor în totul, în vorbă, în voce, în priviri; dar nici duios, nici tandru. Adoptase un ton de la care nu se abătea niciodată.

Eva era un amestec de umilinţă, supunere, duioşie, care răzbăteau

prin toate cuvintele ei. Nu se mai preocupa nici de muzică, nici de desen; de îndată ce Jac-ques ieşea, şi ieşea des pentru a-şi vizita săracii, ea se aşeza la vârtelniţă şi depăna.

Martha o învăţase să depene.

Devotată nevoilor săracilor, aşa cum făgăduise, înlocuise talentele femeii de lume cu lucrul util al gospodinei.

Într-o zi Jacques Mérey se întoarse mai devreme decât de obicei şi o găsi că şi pe Martha la vârtelniţă. Se apropie de ea, o privi o clipă cu atenţie plină de bună-voinţă, apoi, dând uşor din cap, spuse:

— Bine, Eva.

Şi se retrase în laborator fără să mai adauge un cuvânt.

Eva îşi lăsă mâinile să-i cadă pe lângă trup, îşi rezemă corpul de spătarul fotoliului, închise ochii şi începu să plângă.

Primele zile frumoase ale primăverii care nu revenise încă se şi arătau la orizont. Uneori ziua nuanţele roz şi azurii cerneau ceţurile trecătoare ale iernii, în bătaia vântului de aprilie se simţeau blândele adieri ale lunii mai şi, în pomii timpurii plesneau mugurii pufoşi, lăsând să se vadă vârfurile verzi ale primelor frunze.

Sub această răsuflare călduţă şi prietenoasă, grădina căsuţei îşi recăpăta tot farmecul şi toată vigoarea tinerească. Florile nu mai creşteau risipite printre bălţoace sau printre peticele de zăpadă, ci în tufe. Arborele binelui şi al raiului era îmbrăcat nu numai de toate florile lui înstelat, dar frunzişul venise în ajutorul florilor împotriva îngheţului primăverii.

Pârâul îşi reluase murmurul şi transparenţa, şi în câteva zile bolta avea să-şi desfăşoare frunzele pe spalierele încă goale.

Primii cântăreţi ai primăverii, măcăleandrii, piţigoii, cintezoii îşi căutau locurile unde să-şi făurească cuiburile; din când în când două-trei note melodioase scăpau din gâtlejul privighetorii de grădină. Privighetoarea încerca să-şi înşire notele ca perlele, dar deodată tăcea, o rămăşiţă de frig îi înăbuşea cântecul melodios şi o silea să se oprească.

Rândunelele reapăruseră.

Nici unul dintre semnele acestei reîntoarceri la viaţă şi la dragoste nu-i scăpase Evei; era mai mult o pasăre decât o femeie, era mai mult o fiinţă sensibilă decât o fiinţă care raţionează. Vântul, soarele, ploaia se reflectau în ea; simţea o parte din modificările naturii. Uneori îl surprindea şi pe Jacques cu privirea aţintită asupra tuturor acestor transformări vegetale şi animale care însoţeau trezirea naturii. Fără îndoială, ca şi ea, Jacques găsea acelaşi farmec dar, ca şi cum şi-ar fi osândit gura să nu-i mai surâdă la emoţiile plăcute, — de îndată ce-şi dădea seama că era pândit, suspina şi se întorcea La el.

Totuşi, din când în când, reluă cu Eva conversaţiile lungi şi fără sfârşit. Atunci îi povestea cum făcuse din castel un azil modern, în

care bătrânii, femeile şi copiii săraci vor avea aer curat, hrană bună şi soare minunat. Eva cerea să vadă şi să urmărească şi ea aceste lucrări filantropice; dar Jacques îi răspundea de fiecare dată:

— Te voi conduce acolo când va trebui, şi vei avea destul timp să te consacri acestei sfinte îndeletniciri.

Spre sfârşitul lunii mai, Eva văzu că apare iarăşi bărbatul cu dosarul, acelaşi care mai fusese o dată. Era domnul Fontaine, care vroia să se asigure personal că lucrările lui se executau la timp şi cum trebuie.

Se puseră caii la trăsură şi împreună cu Jacques Mérey plecară din nou, aşa cum mai făcuseră.

Căsuţa de lemn a lui Joseph era complet terminată, şi Jacques primea buchetele de flori oferite după datină proprietarilor de către zidarii care nu mai aveau nimic de făcut.

Jacques nu încetase să supravegheze lucrul, de aceea orice detaliu la sculptură şi la arhitectură era fără cusur.

În ciuda aversiunii sale pentru acoperişurile ascuţite, arhitectul înţelese că în frumoasa noastră Franţă, unde ninge trei sferturi din an, iar în rest plouă, acoperişurile în terase nu sunt bune decât de rezervoare în vârful caselor.

Cum toate lambriurile fuseseră fasonate şi sculptate odată cu construcţia, nu mai avură decât să pună balamalele la canaturi şi să aplice uşile şi ferestrele. Jacques Mérey alese culorile tapetelor. Domnul Fontaine se obligă să le trimită de la Paris odată cu meşterii specialişti în lipitul lor, prin aplicarea de benzi, pe lăţimea peretelui şi nu cu ajutorul rulourilor.

Apoi plecă încântat de felul în care mersese treaba, făgăduind să revină până în cincisprezece zile.

Între timp, Jacques Mérey îi făcuse planul casei de la Paris şi-l însărcina să cumpere un teren pe lângă cartierul Saint-Honoré sau strada l'Arcade.

După vreo patru-cinci zile soseau lucrătorii şi tapetele, astfel încât, în zece zile, tapetele, perdelele şi draperiile erau la locurile lor.

Jacques alesese tapete de culoare închisă ca să scoată în valoare tablourile şi, când se întoarse domnul Fontaine, fu obligat să recunoască totuşi că deşi în lume nu există decât un singur pictor, pe nume Rafael, şcoala flamandă, şcoala veneţiană, şcoala napolitană, şcoala florentină, cea spaniolă, olandeză şi chiar cea franceză îşi aveau şi ele meritul lor.

Lui Jacques nu-i trebuise pentru casa din pădurea lui Joseph nici două treimi din câte tablouri se găseau în castel, îi rămâneau încă pe atâtea cu care să mobileze casa din Paris, — toate tablourile cu sfinţi rezervându-le pentru capela spitalului.

Exista mai ales o cameră în căsuţa din pădurea lui Joseph de care

se ocupase cu grijă deosebită; aici aşezase în faţa patului portretul marchizei de Chazelay, mama E vei.

Toată mobila mai frumoasă, din lemn de trandafir şi abanos încrustat cu fildeş, tot ce găsise lucrat mai cu fineţe între mobilele Boule fuseseră aduse în această cameră. Vasele de pe şemineuri şi pendula erau de Saxa, lucrate cu multă ingeniozitate, ramele oglinzilor erau tot de Saxa şi chiar şemineul era din porţelan de Dresda.

Toate acestea, împreună cu portretul marchizei de Chazelay ieşeau admirabil în evidenţă pe fondul vişiniu al tapetului.

Este de la sine înţeles că şi covoarele fuseseră asortate cu tapetele.

Camera aceasta, plasată în mijlocul clădirii, chiar în locul unde, condus de Scipion, Jacques o găsise pe mica Hélène, avea perspectivă spre încântătorul peisaj pe care l-am mai descris şi care dădea în stânga spre castelul de Chazelay, iar în dreaptă spre valea Creuze.

În faţa celor două ferestre din mijloc era un loc deschis în pădure prin care se zărea Argentonul şi, cu ajutorul unei lunete, se putea distinge casa şi laboratorul.

Camera doctorului, dimpotrivă, alăturată celei pe care am descris-o, având într-o parte un cabinet de toaletă şi în cealaltă un coridor, păstra o sobrietate absolut antică. Era camera lui Cicero executată la Cumes după modelul celor mai frumoase construcţii descoperite la Pompei, într-o parte dădea în bibliotecă şi în cealaltă într-un salon modern, mobilat în maniera Ludovic al XV-lea, cu toate obiectele epocii pe care i le furnizase castelul de Chazelay. Picturile din cabinet, inspirate după cele din Pompei, fuseseră executate de elevii lui David.

Mai erau o sufragerie de iarnă, într-o seră plină cu flori exotice, şi o sufragerie de vară dând într-o grădină încântătoare, plantată cu cele mai viu colorate şi cele mai parfumate flori din Occident.

Jacques pusese să se împrejmuiască toată pădurea, aşa fel încât să nu-ţi dai seama când treceai din grădină în pădure.

Lucrările spitalului nu erau mai puţin avansate decât casa din pădure. Toate despărţiturile fuseseră executate şi zugrăvite în cenuşiu deschis cu ancadramente de culoarea cireşii, în fiecare rezervă, că singur ornament, un crucifix scăldat de lumina revărsată prin ferestre. Jaluzelele, ce se strângeau şi se lăsau după dorinţă, dădeau gradul de lumină pe care medicul îl socotea necesar bolnavului.

Se şi făcuse loc pentru patruzeci sau cincizeci de paturi; vreo douăzeci de rezerve goale aşteptau, în cazul în care cele patruzeci sau cincizeci de paturi n-ar fi fost suficiente.

Bunul Jean Munier supraveghea totul şi din interes, dar şi din recunoştinţă.

În camerele goale se depozitase pentru moment partea din mobilier şi tablouri pentru care nu se găsise încă întrebuinţare. Am

spus că tablourile cu sfinţi fuseseră rezervate pentru capela spitalului. La Paris toate bisericile fuseseră închise, dar nu acelaşi lucru se întâmplase şi în provincie. Unele localităţi, mai religioase decât altele, — şi e cunoscută pioşenia locuitorilor din Berri — nu numai că-şi apăraseră bisericile, dar îi menţinuseră şi pe preoţi.

Astfel, preotul castelului de Chazelay, om de treabă, fiu de ţăran, pe oare domnul de Chazelay îl trimisese să studieze la un seminar din Bourges, nu se neliniştise de proscrierea preoţilor, nici de jurământul pretins lor. Nimeni nu venise, să-i ceară jurământul constituţional, şi la rândul său, nu se dusese să-l ofere cuiva; rămăsese cu servitorii castelului, păstrându-şi veşmintele jumătate de preot, jumătate de ţăran, şi nimeni nu-l băga în seamă. Nu era uri personaj atât de important în bine sau în rău, ca cineva să se gândească să-l denunţe, şi acest lucru îl salvase.

Când auzise că bunurile castelului de Chazelay fuseseră înapoiate după moartea marchizului fiicei acestuia, el se dusese să-i facă o vizită şi să o felicite, cerând să rămână pe lângă casa ei în aceeaşi calitate şi în aceleaşi condiţiuni în care fusese şi înainte.

Eva îşi amintise foarte bine de respectabilul om; îl văzuse în scurta ei şedere la castel, — se apropiase atunci de ea şi-i oferise sprijinul religiei, ea însă îl refuzase, neînţelegând în ce măsură putea religia să o ajute să suporte o nenorocire pe care o privea ca ireparabilă, din moment ce se despărţise pentru totdeauna de omul pe care îl iubea.

— Mai întâi, îi spusese ea cu ocazia vizitei pe care i-o făcuse la Argenton, castelul va deveni un azil, şi într-un azil mai mult decât într-un castel va fi nevoie: de un preot, care să ştie să vorbească limba simplă şi curată a religiei, întrucât el se va adresa adică unor oameni simpli şi cinstiţi.

De mai multe ori în drumurile lui la castel Jacques Mérey vorbise cu el şi îl găsise întotdeauna blând şi ocrotitor; erau cele două mari calităţi pe care, după părerea lui, trebuia să le aibă un preot, îi făgăduise deci, ca şi lui Joseph braconierul, ca şi lui Jean Munier, intendentul, că nimic nu se va schimba decât în mai bine.

Îl însărcinase să viziteze toate satele din împrejurimi şi să facă o listă cu oamenii într-adevăr săraci care urmau să primească ajutoare la ei acasă şi a acelora care, neavând unde locui, nu puteau să fie ajutaţi decât…

În ziua aceea Jacques Mérey, se închisese cu el într-o cameră şi vorbise îndelung.

Fără îndoială că cei doi bărbaţi discutaseră despre Eva şi despre viitoarele ei proiecte, căci, de îndată ce conversaţia se termină, preotul înşeuase un cal mic cu care îşi făcea drumurile sale pioase şi o pornise spre Argenton.

După două ore plecă şi Jacques Mérey; la o leghe de Argenton îl întâlni pe domnul Didier (aşa îl chema pe preot) care se întorcea la castel.

— Ce se aude? îl întrebă, ce ţi-a răspuns.

— A răspuns: "Facă-se voia lui şi cea a lui Dumnezeu", apoi şi-a împreunat mâinile şi s-a rugat. Domnişoara Eva este o sfântă.

— Mulţumesc, părinte, spuse Jacques.

Şi-şi continuă drumul.

Dar era uşor de văzut că dacă îi impusese Evei o nouă ispăşire, el însuşi îndura o parte din această penitenţă, căci, pe măsură ce se apropia de Argenton, fruntea i se întuneca; şi când întinse mâna spre ciocănelul de la uşă, vrând să-şi anunţe prezenţa pentru ca să nu apară pe neaşteptate, văzu că mâna îi tremura.

Bătu totuşi şi Martha veni să deschidă.

— Nu s-a întâmplat nimic deosebit în lipsa mea? întrebă Jacques.

— Nu, domnule, răspunse bătrâna; a venit preotul castelului, domnul Didier, a stat de vorbă vreo zece minute cu domnişoara Eva; dânsa a plâns, cred, şi s-a retras în camera dumneaei.

Jacques Mérey făcu un semn din cap, şovăi o clipă dacă să intre în camera Evei sau să se urce direct la el în laborator; dar ajuns la etaj, înainta uşor până la uşă, ascultă şi bătu.

— Intră, spuse Eva care, ştiind că Jacques nu bătea de obicei la uşa de la intrare, credea că o vizitează vreun străin.

Capitolul XVI Darul de nuntă

Dar el abia deschise uşa, că Eva dădu un ţipăt, căzu genunchi şi spuse, deschizând palmele şi braţele: - Ecce ancilla Domini!{30}.

Jacques o ridică.

— Nu îndrăzneam să te văd, îi spuse.

— Cum asta? întrebă Eva ridicându-şi ochii ei mari şi limpezi.

— Mă temeam, răspunse el, că nu cumva discuţia avută cu domnul Didier să nu fi produs asupra dumitale o impresie mai puternică.

— Oh, suspină Eva, mă dezobişnuiseşi de lucrurile crude, Jacques. Crezi că impresia a fost mai puţin violentă pentru că nu izbucnesc acuma în plâns, pentru că nu mă tăvălesc la picioarele

dumitale: te înşeli, prietene.

Dacă m-ai găsit în genunchi, este că nu vroiam să te aştept aşezată şi că nu eram destul de tare ca să te aştept în picioare. Dealtfel, mă aşteptam, eu însămi ţi-am spus: "Dacă vreodată te căsătoreşti, nu mă îndepărta de dumneata pentru acest motiv". Preotul a venit să-mi anunţe căsătoria dumitale, dar m-a anunţat în acelaşi timp că mă vei păstra ca soră şi prietenă. Nu nădăjduiam atâta. Mi-ai vorbit despre ispăşire; până acum, Jacques, eu nu am ispăşit nimic, nu am făcut decât să dau ascultare voinţei dumitale, să urmez drumul pe oare singură l-aş fi urmat. Ai întrebuinţat o parte din averea mea pentru opere de caritate, este exact ceea ce eu însămi aş fi făcut. Nici o mare durere care să o poată compensa pe aceea pe care eu ţi-am pricinuit-o nu mi-a atins cu adevărat inima. Astăzi încep să merg prin mărăcini şi spini, pe pietre ascuţite. Dar ce ţi-am spus eu? Să nu ţii seamă de suferinţa mea, căci prea m-aş teme să nu te obosesc dacă nu mi-aş înfrâna durerea prin gemetele şi plânsetele mele. Îţi sunt recunoscătoare că ai ales un om de tihnă şi de iertare care să-mi anunţe această ştire; dar de la primul cuvânt pe care mi l-a spus, am înţeles tot, am înţeles tot şi ţi-am mulţumit din inimă că ai avut pentru mine această delicateţe inutilă. Aş fi preferat să aflu totul din gura dumitale. Ţi-a fost teamă de lacrimile mele, de suferinţa mea — era să spun de reproşurile mele. Uitasem că nu aveam să-ţi fac reproşuri. Nu! Aş fi avut atâta stăpânire de sine ca să te pot asculta cu acelaşi surâs pe care îl am pe buze ascultându-te în aceste clipe. Am promis, bunul meu prieten. Voi rezista până la capăt.

— Îţi mulţumesc, Eva, spuse Jacques.

Şi luându-i mâna, i-o sărută.

Dar buzele lui abia îi atinseră mâna, că Eva scoase un strigăt, se făcu palidă ca o moartă şi căzu fără cunoştinţă.

Fusese destul de tare pentru o durere, dar nu destul pentru o mângâiere.

Jacques profită de faptul că avea ochii închişi ca să o privească cu o nesfârşită dragoste; braţele i se deschiseră şi nu lipsi mult să o îmbrăţişeze şi să o strângă la piept.

Dar şi el avea o voinţă puternică şi jurase să meargă până la capăt.

Scoase din buzunar o sticluţă şi i-o dădu să respire.

Oricât de dureroasă i-ar fi fost rana, Eva simţea cumva o alinare. Deschise ochii, nu spuse nici un cuvânt, dar două şiruri de lacrimi i se scurgeau pe obraji.

— Oh, cât sunt de fericită, murmură. Ce s-a întâmplat?

— Te las singură, Eva, îi spuse Jacques, adu-ţi aminte.

Şi ieşi.

Eva şi Jacques se revăzură abia la cină, şi nu mai discutară nimic

despre vizita domnului Didier la Argenton. Numai că din zi în zi cearcănele din jurul ochilor i se accentuau. Paloarea devenise mai puternică şi de câteva ori Jacques Mérey se dusese în vârful picioarelor să asculte la uşa Evei; o auzise plângând.

Uneori, vrând să aducă iar vorba despre acel subiect, Jacques părea stânjenit faţă de ea, bâlbâia câteva vorbe pe care nu le termina, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i provoace o suferinţă şi mai mare şi să îi ceară ceva dincolo de puterile ei; aşa încât, Eva fu aceea care îi veni în ajutor.

Într-o seară, când Jacques părea mai tulburat decât de obicei, îngenunche în faţa lui şi luându-i mâinile îi spuse:

— Prietenul meu, ai ceva să-mi spui şi nu îndrăzneşti. Hai, vorbeşte, spune-mi tot, fie chiar condamnarea mea la moarte. Ştii că tot ce vine din partea ta îmi este preţios.

— Eva, spuse Jacques, va trebui să ne despărţim pentru câteva zile.

Eva tresări şi surâse cu tristeţe.

— Jacques, adevărata noastră despărţire datează din ziua în care nu m-ai mai iubit.

— Cu toate acestea, continuă Jacques, dacă ai vrea, nu ne-am despărţi nici chiar aceste câteva zile.

— Cum asta? întrebă fata repede.

— Eu trebuie să merg la Paris ca să fac cumpărături, fata este orfană, nu are vreo rudă cu care să mă sfătuiesc la cumpărarea lucrurilor care plac unei femei.

— Dar eu nu sunt aici, Jacques? întrebă Eva cu inima plină de plâns, stăpânindu-şi însă emoţia.

— Eva, reluă Jacques, adevărul e că dacă ai vrea să mă însoţeşti în călătoria aceasta, mi-ai face un mare serviciu.

— Sunt gata să plecăm; cu cât mă vei face să sufăr mai mult, Jacques, cu atât mai repede voi fi iertată de Dumnezeu şi de dumneata.

— Dacă totuşi sacrificiul acesta este peste puterile dumitale?

— Nu există decât un lucru care să fie peste puterile mele, acela de a nu te mai iubi.

— Eva!

— Iartă-mă, dar dintre toate făgăduielile pe care ţi le-am făcut, aceasta este cea mai greu de ţinut; trebuie să fii indulgent faţă de mine în această privinţă, prietenul meu. Când plecăm?

— Mâine seară, dacă vrei.

— Vrerea mea este a dumitale; mâine seară voi fi gata.

Jacques trimise să se reţină locuri în cupeul diligenţei, şi a doua zi pe seară, după ce în timpul zilei se dusese să mai arunce o privire la castelul de Chazelay şi la casa din pădurea lui Joseph, oare era gata

să-şi primească stăpânii, — plecă împreună cu Eva la Paris.

În vremea aceea îţi trebuiau două zile de drum ca să ajungi de la Argenton la Paris. Sosiră la ora şapte seara.

Era între 15 şi 20 iunie; adică cele mai frumoase zile ale anului; afară era lumină ca în plină amiază. Jacques chemă o birjă, o ajută pe Eva, se urcă în urma ei şi îi spuse vizitiului:

— Hotel Nantes.

Eva tresări, îl privi pe Jacques, vrând parcă să-i spună: "Deci nu mă scuteşti de nici o durere!"

Jacques păru să nu ia în seamă această privire, dar prinzându-i mâna, i-o strânse afectuos şi-i spuse:

— Eva, dumneata eşti o făptură minunată; mă pot încrede în cuvântul dumitale ca în cel al unui bărbat.

Oricât efort făcu Eva să fie tare, pe măsură ce se apropia de hotel, acea tresărire pe care o avusese auzindu-l că dă această adresă se schimbă într-un tremurat pe oare nu şi-l mal putu stăpâni.

Jacques ceru cele două camere pe care le mai ocupaseră; erau libere. Când să urce scările, pe Eva n-o mai ajutară picioarele. Aşa cum făcuse şi altădată, Jacques o luă în braţe şi o duse astfel până la mezanin.

— Oh, aici, spuse ea intrând în cameră, aici am fost foarte fericită; am fost sigură că voi muri.

Şi se aşează pe pat, cu mâinile pe genunchi, cu capul în jos şi cu ochii plini de lacrimi.

— Iartă-mă, îi spuse lui Jacques; dar pentru ce m-ai adus aici?

— Pentru că este hotelul unde trag totdeauna, răspunse Jacques, şi aşa m-am deprins.

— Nu pentru altceva, întrebă Eva, nu pentru ca să mă faci să sufăr?

— De ce vorbeşti astfel, Eva? Camerele acestea sunt nişte camere obişnuite, ce urme vezi aici din ceea ce s-a petrecut?

— Ai dreptate, Jacques, dar pe mine nu mă poţi împiedica să-mi amintesc, în şemineul acesta ardea un foc mare, covorul era plin de apă, ici şi colo haine rupte, tu nu mă mai iubeai, dar încă nu mă urai.

— Nu te-am urât niciodată, Eva; te-am compătimit, învinuirile pe care ţi le-am adus mi le aduceam mie. Am avut prea multă grijă de minunata perfecţiune a trupului dumitale şi nu ţi-am cultivat îndeajuns puterile sufletului. Este greşeala mea, este greşeala mea, este marea mea greşeală. Dar să nu ne mai gândim la toate astea.

Ce vrei să faci astă seară, Eva? Vrei să ieşim, sau vrei să rămâi în cameră să priveşti lumea de pe stradă?

— Vreau să rămân în cameră, spuse Eva, să privesc în sufletul meu. Nu te teme că mă plictisesc singură; sufletul îmi e plin de amintiri pentru secole de aici încolo. Dar destul despre asta, Jacques,

te plictisesc şi mi se rupe inima. Ai luat măsurile pentru lucrurile pe care vrei să le comanzi?

— Nu, dar voi încerca să găsesc o persoană care să fie aproape de aceeaşi statură cu ea.

— Dacă aş avea norocul să-i semăn întrucâtva acestei fericite persoane, ţi-aş spune: "Jacques, ia-mă pe mine". Aş fi foarte fericită să-ţi fiu de folos.

Jacques se uită la ea de parcă abia atunci i-ar fi trecut prin minte această posibilitate.

— Ah, pe cuvântul meu! spuse. Ce curios! Eşti chiar de aceeaşi statură şi sunt sigur că o măsură luată pe dumneata i s-ar potrivi de minune.

— Îţi stau la dispoziţie, Jacques; nu sunt eu creaţia dumitale, de care te poţi folosi cum vrei?

— Ei bine, mâine voi da întâlnire aici croitoreselor, modistelor şi negustoreselor de şaluri şi de stofe.

Într-adevăr, a doua zi Jacques ieşi de dimineaţă, recomandându-i Evei să fie pregătită pentru ora nouă. La ora opt şi jumătate se întoarse, dădu dispoziţii să se servească micul dejun, se arătă pe cât putu de vesel şi îndatoritor cu Eva, la care negustorii de pălării, croitoresele, cusătoarele începuseră să dea năvală către ora zece dimineaţa.

Atunci, cu inima strânsă, dar cu surâsul pe buze, Eva alese stofele pentru rochii, modelele pentru pălării, culorile salurilor de caşmir, apoi veniră amănuntele pentru rochiile de interior, pentru jupoane, pentru tot acest univers al femeilor, cum îi spune Juvenal.

După aceea veni rândul bijuteriilor, al inelelor, al colierelor, al ceasornicelor, al pieptenilor; apoi mănuşile, care se cumpărară cu duzinele; veni rândul rufăriei şi Jacques îi recomandă să o aleagă cât mai frumoasă cu putinţă, iar Eva, îmbrăcată într-o rochiţă din ţesături de primăvară, fără nici o bijuterie pe degete sau la gât, cu una din acele tichiuţe cum poartă femeile dimineaţa, alese bijuterii pentru suma de zece mii de franci, saluri de douăzeci de mii de franci, rufărie de zece sau cinci-sprezece mii de franci, fără să se arate o singură clipă cuprinsă cumva de tristeţe sau de gelozie văzând cum trec la o altă femeie toate aceste comori.

După masă fu ocupată cu aceleaşi amănunte de toalete pentru o femeie extrem de elegantă; ciorapi de mătase, jupoane dantele şi altele. Se văzu nevoită să asorteze totul cu albeaţa tenului, culoarea ochilor, nuanţa părului ei. În acest sens, Jacques îi dădu toate amănuntele, cu o exactitate care îi strângea din ce în ce mai mult inima, căci dovedea ce bine o ţinea minte pe femeia pentru care se făceau toate aceste cumpărături; era vizibil că Eva se grăbea să părăsească Parisul; dar nu se putea ca toate aceste toalete să fie

furnizate înainte de trei sau patru zile.

Eva rămase cu încăpăţânare închisă în camera de la hotel Nantes.

A treia zi totul se termină. Jacques comandă cuiere.

— Dar unde duci toate astea? întrebă Eva.

— Păi, în provincie, răspunse Jacques.

— Nu te... căsătoreşti aici? întrebă ea şovăind.

— Nu, mă căsătoresc la Argenton.

— Vei locui... la Argenton? Bâlbâi Eva.

— Din când în când, răspunse Jacques. Par vom avea o casă de ţară pentru vară şi o casă de oraş, pentru iarnă, la Paris.

— Îmi via fi îngăduit să rămân la Argenton, nu-i aşa, în camera mică a căsuţei noastre? întrebă Eva.

Şi spunând "căsuţei noastră", fără voia ei îi dădură lacrimile.

— Vei sta unde vei dori, bună Eva, îi spuse Jacques.

— Oh, foarte retrasă, foarte tăcută, foarte neştiută, dar aproape de dumneata.

— Fii liniştită, spuse Jacques.

A doua zi o porniră spre Argenton, cu un extraordinar dar de nuntă, de care şi o prinţesă ar fi fost încântată.

Capitolul XVII Paradisul regăsit

Când se întoarseră la Argenton, pe cât de fericit era Jacques pentru ajutorul ce i-l dăduse Eva, secondându-l la toate cumpărăturile, pe atât părea Eva de nefericită din cauza asemănării ei cu femeia pe care urma să o ia Jacques, asemănare atât de perfectă încât să se potrivească rochiile uneia pe talia celeilalte.

Câtă vreme ziua căsătoriei nu fusese fixată, Eva o privise cu destulă filozofie; dar pe măsură ce această zi se apropia, la ideea că altă femeie urma să se instaleze în casă şi efectiv să stea lângă bărbatul pe care îl iubea mai mult decât propria-i viaţă şi pentru care de două ori vrusese să moară, o suferinţă cu neputinţă de înfrânt punea stăpânire pe ea. Acel calm odihnitor, care era fondul caracterului ei, făcuse încetul cu încetul loc unei sensibilităţi nervoase care nu îi mai dădea linişte nici o singură clipă.

Când te aşteptai mai puţin, când ea însăşi se aştepta mai puţin, sărea de la locul ei, se plimbă dintr-un capăt într-altul al salonului, îşi rezemă capul de un obiect de marmură sau de vreun ochi de geam, îşi răsucea braţele, scotea un geamăt, se repezea în grădină şi, la rădăcina mărului sau sub boltă, rămânea ore întregi prăbuşită în propria-i durere.

Odată cu vara, privighetoarea îşi regăsise glasul cel mai melodios. Seara, Eva se scula, ieşea din camera unde Jacques studia un plan de casă, şi pornea ca în-nebunită să se aşeze sub bolta de verdeaţă; dar, deodată, în toiul celor mai plăcute triluri ale privighetorii, ca obosită de acest imn închinat fericirii, se scula, o făcea să-şi ia zborul şi se întorcea în casă plângând.

Şomat să-i spună în ce zi îi sosea logodnica, Jacques îi răspunsese că la l iulie, ceea ce îi mai dădea opt zile de răgaz.

În fiecare zi când se scula din pat, lua o pană şi trăgea o linie neagră peste ziua în care intrase. Mai rămăseseră trei sau patru zile până la sosirea momentului fatal, când preotul Didier se prezentă la căsuţa doctorului cu o tânără fată care cerea să intre la azil ca soră de caritate.

Era frumoasă, avea şaisprezece ani şi era orfană; niciodată nu-şi simţise inima bătând din cauza vreunei pasiuni şi, fericită de viaţa pe care o dusese până atunci, dorea să trăiască în aceeaşi linişte, cu aceeaşi seninătate.

În timp ce abatele Didier şi tânăra fată intrau în laboratorul lui Jacques, Eva deschise uşa şi-i făcu semn preotului că avea să-i spună ceva.

Preotul îl consultă din ochi pe Jacques; acesta îi. Dădu permisiunea să iasă şi astfel abatele o urmă pe Eva în camera ei.

O clipă după aceea se întoarse şi plecă împreună cu tânără, soră care fusese acceptată de Jacques Mérey.

În câteva oraşe liniştitele şi inofensivele congregaţii fuseseră desfiinţate, dealtfel ca şi alte ordine religioase; dar, în Berri, această pioasă parte a Franţei, ele conti-nuaseră să se menţină şi oamenii necăjiţi nu fuseseră lipsiţi de acele îngrijiri fizice pe care le dau mâinile albe şi blânde, precum şi de mângâierile spirituale pe care le dau glasurile tinere şi plăcute.

Din patru surori care trebuiau să-şi împartă serviciile săracilor şi bolnavilor din azilul de Chazelay, trei şi fuseseră angajate, cea de a treia fiind aceea care ieşise din laboratorul doctorului cu promisiunea formală că va fi angajată.

Tot restul zilei Eva păru mai liniştită. În loc să evite prezenţa lui Jacques, dimpotrivă, părea să o caute; se vedea că la rândul ei avea ceva să-i spună, să-i ceară vreo favoare, dar că nu îndrăznea.

Dinspre partea lui, Jaeques părea hotărât să nu o întrebe; nu ocolea o explicaţie, însă nu era în stare să deschidă el vorba.

Ziua şi seara trecură astfel. La ora zece, Eva, palidă, respirând greu, se scula şi se îndreptă spre Jacques, hotărâtă să-i vorbească; dar nu avu puterea, şi întorcându-se se mulţumi să-i întindă mâna, să-i spună bună seara, şi să iasă repede; plânsul pe care însă îl ducea cu ea refuză să meargă mai departe fără să izbucnească.

Jacques o auzi hohotind.

De două zile vedea cât suferea şi la rândul lui suferea la fel ca ea; dar Jacques vroia ca buzele să-i fie descleştate numai de încrederea în el şi nu de rugăminţi sau de voinţa lui.

Rămase deci cu privirea fixă şi urechea încordată spre uşă.

Îşi dădea seama că se oprise, întrucât plânsul în loc să se depărteze pe scara care ducea spre camera ei, continua să se audă de pe palier.

— Eva, întrebă el, de ce plângi în seara asta mai cu amărăciune decât ieri sau decât alaltăieri?

Eva deschise iar uşa, intră împleticindu-se şi se prăbuşi la picioarele lui.

— Plâng în seara asta cu mai multă amărăciune decât în celelalte, spuse ea, pentru că simt că-mi va fi cu ne putinţă să-mi ţin făgăduiala pe care ţi-am făcut-o.

Vroiam, orice s-ar fi întâmplat, să rămân lângă dumneata scumpul meu Jacques, dar aş fi pentru dumneata urî izvor de plictiseli. Care femeie, chiar o sfântă, ar putea să mă admită aproape de dumneata văzând cum ochii mei îţi caută privirea, mâinile mele căutându-le pe-ale dumitale? Ai fost întotdeauna bun faţă de biata dumitale prietenă şi nu o vei respinge, dar care femeie care te iubeşte nu ar fi geloasă pe mine şi nu te-ar neferici cu gelozia ei?

— Nu ai a te teme de nimic din acest punct de vedere, îi răspunse Jacques, i-am spus tot, însă nu m-am acuzat decât pe mine. Niciodată, poţi fi sigură, nu vei i primi vreo observaţie din partea ei.

— Răspunzi de ea, Jacques, şi cred în făgăduiala dumitale, dar în cazul acesta eu voi fi aceea care nu voi putea suporta spectacolul pe care l-aş avea fără încetare sub ochi. Mă amăgeam, te minţeam pe tine şi pe mine însămi când îţi spuneam că aş putea să trăiesc în apropierea ei, sub acelaşi acoperiş cu ea, să fiu doamna ei de companie, prietena ei, la nevoie sclava ei. Dacă ar exista o femeie capabilă de o asemenea renunţare faţă de ea însăşi, crede-mă, Jacques, aceea aş fi eu; dar ceea ce nu pot nici eu, nu o va putea face nimeni, nu! Fără să mă depărtez de dumneata, Jacques, trebuie să te părăsesc. O, sărmana mea căsuţă! O, bietul meu cuib <atât de plăcut trupului meu îndurerat! O, scumpe lucruri pe care ochii mei au fost învăţaţi să le vadă şi nu le vor mai vedea, mâine va trebui să vă spun adio, pentru că ea soseşte poimâine!

Şi căzând pe podea, întinse braţele şi-şi lipi fruntea de piciorul biroului, apoi înaintând doi paşi ajunse lângă pian, pe clapele căruia îşi apăsă buzele.

Jacques întinse braţul, îi apucă mâna şi o trase spre el; Eva căzu din nou în genunchi, sprijinită de braţul fotoliului lui.

— Dacă îmi spui toate astea, reluă el, înseamnă că ţi-ai făcut un

plan oarecare în minte. Care este acest plan?

— Ascultă, spuse Eva; tânăra aceea, care a venit astăzi cu abatele Didier, mi-a deschis ochii asupra celor ce voi avea de făcut. Aş vrea, ca şi ea, să îmbrac sfântul costum al călugăriţelor slujitoare; aş vrea, ca şi ea, să mă dedic serviciului spitalului înfiinţat în castelul unde m-am născut. Cere-mi ceea ce pot da, sau cere-mi viaţa, îngăduie să mă răscumpăr, pentru că altfel nu am curajul să ispăşesc.

— De asta l-ai consultat astăzi pe părintele Didier, nu-i aşa?

— Da.

— Şi ce ţi-a răspuns acest om cucernic?

— Mi-a spus că e o inspiraţie a Cerului, că el mă va susţine, că mă va încuraja în drumul salvării. Apoi ceea ce mi-a spus mai ales, şi ceea ce m-a hotărât să-ţi cer învoirea pentru restul penitenţei pe care nu am tăria să o ispăşesc, ceea ce mi-a spus, repet, este că o dată pe săptămâna cel puţin vei veni să vizitezi săracii şi că atunci te voi putea vedea.

— Dar ştii, Eva, onorabilele surori nu au voie să po şede avere, iar dumneata eşti încă bogată cu mai mult de un milion...

— Cum să fac, Jacques, să scap de toată această avere? Dumneata ai procura generală de la mine. Dă sau vinde tot, fă ce vei vroi. Ceea ce vei face, va fi bine făcut, cu condiţia ca în singurătate să mă pot con sacra săracilor, lui Dumnezeu şi dumitale.

— Gândeşte-te bine, Eva; dacă are să-ţi pară rău după ce îmbraci sfântul costum de călugăriţă, atunci va fi prea târziu.

— Nu-mi va părea rău, fii liniştit. De data aceasta sunt sigură de mine, vreau.

— Ascultă, gândeşte-te până mâine la ora cinci. Mâine la ora cinci ne vom urca în trăsură, te voi conduce la castelul de Chazelay; acolo te vei consulta pentru ultima oară cu preotul Didier şi după aceea eu voi face tot ce vei dori să fac.

— Mulţumesc, Jacques, mulţumesc, spuse Eva luându-i mâna şi sărutându-i-o cu înflăcărare.

Apoi se retrase în camera ei, petrecu o parte din noapte în rugăciuni şi nu adormi decât către ziuă.

Când se trezi şi întrebă ele Jacques, i se spuse că plecase de dimineaţă şi că-i lăsase vorbă că se va întoarce să o ia la ora cinci după-amiază.

La ora cinci într-adevăr trăsura se oprea în faţa casei.

Eva îşi petrecuse ziua luându-şi rămas bun de la toate scumpele ei amintiri. Luă cu ea frunze din toţi pomii, flori de la toate plantele; sărutase una după alta toate mobilele din camera ei şi din laboratorul, lui Jacques. La început se gândise să-i ceară permisiunea să ia tot ce era în camera ei. Dar preotul Didier îi răspunsese că nu se putea, întrucât asta ar stabili o diferenţă între ea şi celelalte surori. Nu

stăruise deci, şi nu luase din toată camera ei decât Cristul de fildeş pe care i-l dăduse Jacques.

Momentul plecării fu crud; nu se putea smulge din braţele bunei Martha care, la rândul ei, plângea în, hohote, în sfârşit, cu batista la ochi, se repezi în trăsură şi caii o porniră pe dată în galop.

Nu mai fusese la castel de cinci, împreună cu mătuşa ei, îl părăsiseră pentru a se duce să locuiască la Bourges; nu îi aducea deci aminte decât de momente triste din viaţă şi nu îi păru rău după nici unul din ornamentele senioriale pe care azilul le eliminase din domeniul feudal.

La poartă, două persoane păreau că o aşteaptă, unul era Jean Munier, căruia îi întinse uşor mâna; celălalt era Joseph braconierul, căruia îi întinse amândouă mâinile, spunându-i smerită:

— Îmbrăţişează-mă, tată, căci dumneata ai fost un tată pentru mine.

— Şi el? întrebă Joseph, arătându-l pe Jacques Mérey.

— El! spuse Eva strângându-i mâna, el a fost mai mult decât un tată, a fost un Dumnezeu.

Jacques se şi dăduse jos din trăsură, îi întinse mâna Evei oare sări lângă el.

— Vrei să vizitezi instituţia a cărei fondatoare eşti, draga mea Eva? întrebă Jacques.

— Cu plăcere, răspunse Eva, sprijinindu-se de braţul lui, căci atâtea sentimente se frământau în ea, încât capul i se învârtea, iar picioarele nu o mai puteau ţine.

În spital se şi internaseră cincisprezece sau douăzeci de bolnavi, iar în zail, care era la primul etaj, vreo zece mame, văduve cu copiii lor. Toţi aceşti bolnavi şi toţi aceşti oameni necăjiţi fuseseră preveniţi că cea care urma să-i viziteze este fosta stăpâna a castelului din care ea făcuse un refugiu din îndurare şi din renunţare la bunurile lumeşti.

Atunci toţi bolnavii care nu erau nevoiţi să stea la pat o înconjurară, toţi se ţinură după ea, copleşind-o cu binecuvântări. Eva traversă pe rând toate sălile ocupate ale celor două etaje.

Întrebă văduvele despre necazurile lor şi pe bolnavi despre suferinţele lor. O întâlni pe tânăra soră care venise în ajun cu preotul Didier, o recunoscu şi o îmbrăţişa. Apoi se depărta uitându-se îndelung la costumul ei, pe cât de pitoresc, pe atât de trist.

Se interesă ce era acolo unde se vedea atâta lumină.

I se răspunse că era biserica.

— Să mergem acolo, spuse ea.

Atunci copiii se răspândiră prin grădină să culeagă flori; mamele lor rupseră crenguţe; copiii presărară florile de la uşa bisericii până la altar; bărbaţii şi femeile făcură o boltă de frunziş pe sub oare trecură Eva şi Jacques.

Domnul Didier, în costum de oficiant, stătea în faţa altarului; la picioarele lui avea o pernă.

Eva nu se îndoi că o aştepta pentru a-i ţine o predică despre îndatoririle meseriei pe oare urma să o îmbrăţişeze din smerenie; îndepărtă pernă şi îngenunche pe piatra goală.

Atunci, spre marea ei uimire, Jacques îngenunche alături de ea.

— Părinte, spuse, vă aduc nu numai o sfântă, ci o martiră. O iubesc şi doresc ca în faţa acestei întregi populaţii care îi datorează lipsa de griji şi liniştea, să ne uniţi pe amândoi prin sfânta taină a căsătoriei.

Eva scoase un mic ţipăt, care semăna mai mult cu un strigăt de durere decât de bucurie; apoi, ridicându-se deodată şi luându-şi capul între mâini, spuse:

— Oare am înnebunit? Voi toţi care sunteţi aici, oare acest om mi-a spus acum că mă iubeşte?

— Da, Eva, te dubesc, repetă Jacques, nu cum meriţi să fii iubită, ci atât cât poate un bărbat să iubească o femeie.

— O, Dumnezeule, Dumnezeule, strigă Eva. Şi pălind, se prăbuşi pe pardoseala bisericii. Când îşi reveni, îşi dădu seama că se afla în sacristie. Jacques stătea lângă genunchii ei şi îi strângea la piept. Şi aerul vibra de strigătele:

— Trăiască doctorul Mérey! Trăiască domnişoara de Chazelay!

Concluzie

Leşinurile cauzate de bucurie nu sunt, orice s-ar spune, nici lungi, nici periculoase.

După zece minute, Eva îşi recăpătase întreaga stăpânire de sine, în afară de îndoiala de a nu fi cumva sub imperiul unui vis.

La uşa bisericii îi aştepta trăsura. Dar Eva era atât de slăbită, încât Jacques se văzu obligat s-o ducă pe braţe. Vizitiul ştia unde trebuia să meargă: nu ceru nici o lămurire şi în strigătele: Trăiască Jacques Mérey! Trăiască domnişoara de Chazelay! — trăsura se depărta şi totul intră în întuneric şi tăcere.

Ea privea împrejur şi lângă ea nu-l văzu decât pe Jacques. Ţipă de bucurie şi îl îmbrăţişa izbucnind în plâns.

De la acea insuflaţie care se terminase cu un sărut, nici o

mângâiere nu mai existase între Jacques şi Eva.

Rămaseră strânşi unul în braţele celuilalt, Eva implorând Cerul să-i spună dacă ceea ce se petrecea era cumva un vis, atunci să nu se mai termine.

Deodată portiera se deschise, o lumină puternică o sili să deschidă ochii şi văzu o mulţime de servitori ţinând făclii.

Jacques o ajută să coboare din trăsură; nu-şi dădea seama unde se afla.

După socoteala ei, trăsura abia mersese cinci minute şi se oprise în faţa acestei case necunoscute pe care nu o văzuse niciodată în preajma castelului de Chazelay.

Urcă pe un peron, împodobit cu flori, intră într-un vestibul împodobit cu candelabre şi vase chinezeşti, oare îi păreau cunoscute, fără să poată totuşi spune unde le mai văzuse.

Trecu apoi în salonul aranjat cu mobile Ludovic al XV-lea de care îşi aminti că le văzuse într-adevăr; din salon, prin două uşi, se intra în două dormitoare.

Unul tapisat în roşu închis, al cărui singur ornament era, cum ştim, un portret mare de femeie şi sub el un scăunel de rugăciune.

Văzând portretul, Eva exclamă:

— Mama!

Şi îngenunche pe scăunel. Jacques o lăsă o clipă să se roage, apoi, cuprinzând-o cu braţul, o ridică până la înălţimea gurii lui şi îi spuse:

— Mamă, îţi iau fata şi îţi promit să o fac fericită.

— Dar unde suntem? întrebă Eva uitându-se în jurul ei şi văzând prin geamurile ferestrelor sclipind luminile clin Argenton.

— Eşti în casa de lemn din *pădurea Joseph* sau în vila ta *Scipion*, îi vei spune cum îţi va plăcea mai mult.

Acesta este dormitorul tău, îţi dai seama după portretul mamei tale că este camera ta de culcare, plasată exact în locul unde a fost înainte coliba braconierului Joseph, care este paznicul general al pădurilor tale.

— Ah, nu uiţi nimic, şi din toate amintirile faci un lucru sfânt, spuse Eva aruncându-se de gâtul lui Jacques.

Se ştie că printr-un coridor cele două dormitoare dădeau unul în altul. Mérey o conduse pe Eva din dormi torul ei în dormitorul lui.

Eva nu văzuse încă ceva asemănător; totul era în cel mai curat stil pompeian. Picturile de pe pereţi îi reţinură atenţia pentru o clipă, apoi trecu în două budoare oare păreau gemene, într-atât semănau, în afara tablourilor, din care unul aparţinea şcolii lombarde şi celălalt şcolii florentine.

Urma apoi o galerie înzestrată cu tablourile aparţinând tuturor şcolilor.

Vizita se termină cu cele două sufragerii. O masă cu două

tacâmuri era aşezată în sufrageria de vară şi cum era una din cele mai frumoase zile, ferestrele erau deschise şi din locul unde se aşezau puteau cuprinde deodată cu privirea florile, frunzele copacilor şi stelele cerului.

Jacques îi făcu semn Evei să-şi ia locul, îi sărută mâna şi se aşeză în faţa ei.

Eva înghiţea fără să fie atentă ce anume mânca. Emoţiile zilei o copleşiseră. Nimic nu dă mai multă poftă de mâncare ca lacrimile. Cât timp oamenii sunt nefericiţi, nu vor să recunoască acest lucru, dar din momentul când nu mai sunt necăjiţi, acea stare devine un adevăr recunoscut chiar de ei.

Stând la masă, Jacques Mérey o puse la curent cu afacerile lor. Spitalul era terminat şi fondat; vila Scipion sau casa din pădurea Joseph era complet terminată; în luna octombrie îi aştepta o casă la Paris, iar din averea Evei cât şi din a lui, oare era la fel de însemnată, mai rămâneau încă o sută de mii de livre venit.

Eva nu vru să audă aceste calcule, dar Jacques socotise necesar să o informeze despre ele.

Când se termină supeul, Jacques o conduse în camera ei.

— Aici, spuse el, eşti cu totul la tine acasă; uşile nu se închid decât pe dinăuntru. Când le vei lăsa deschise, înseamnă că-mi va fi acordată permisiunea de a intra.

Eva îl privi cu tandreţe şi îi spuse:

— Jacques, am o ultimă rugăminte. Să ne întoarcem în seara asta la Argenton.

— Pentru ce, scumpă prietenă? întrebă Jacques.

— Mi se pare că ar fi o trădare din partea mea să petrecem cea mai fericită noapte din viaţă în afara casei în care m-ai creat şi în care mi-am ispăşit greşelile.

Jacques o luă în braţe.

— Tu eşti cea care nu uiţi nimic, îi spuse. Să mergem la Argenton, să plecăm chiar în clipa aceasta.

Şi după o oră, uşa căsuţei se închidea în urma celor mai fericite fiinţe din lume.

Sfârşit

* * *

{1} Dampierre, general francez care s-a distins în luptele de la Jemmapes; i-a succedat generalului Dumouriez.

{2} Mitralii — mici bucăţi de fier cu care se umpleau ghiulele de tun.
{3} Capet, poreclă dată lui Hugues, şeful dinastiei Capeţilor, proclamat rege al Franţei în anul 987.

{4} Pluviose: a cincea lună a calendarului revoluţionar francez (de la 20, 21 sau 22 ianuarie până la 19, 20 sau 21 februarie).

{5} Termidor — a unsprezecea lună a anului republican (de la 20 iulie la 18 august). Ziua de 9 termidor (27 iulie 1794), zi în care Robespierre, în ciuda sprijinului Comunei din Paris, a fost răsturnat de către Convenţie. Este ziua care marchează sfârşitul teroarei.
{6} Didona şi Enea, operă de Purceil (1689) în care autorul îmbină stilurile francez cu italian, madrigalul cu recitativul, aria şi corurile.
{7} Mit după care sculptorul Pygmalion din Cipru, îndrăgostindu-se de statuia Galateei executată de el, Afrodita i-a dat viaţă; sculptorul se căsătoreşte astfel cu Galateea; această legendă i-a inspirat lui Rameau o partitură muzicală cu acelaşi nume (1748).
{8} Britanicus, tragedie de Racine (1669) — în care poetul a descris două legendare figuri: Neron şi mama acestuia, Agripina.

{9} Elegante — numite şi minunate (merveilleuses) — femei elegante din epoca Directoratului, ale căror toalete reproduceau pe cele ale antichităţii greceşti sau romane.
{10} Vendemiaire, anul IV (zilele de 10—13, 1795, zile celebre prin victoria obţinută în interiorul Parisului de către generalul Bonaparte asupra Secţiunilor răsculate împotriva Convenţiei.

{11} Astăzi numărul 18.
{12} Închisoare la Paris, situată lângă Palatul de Justiţie, unde erau închişi în timpul Teroarei condamnaţii la moarte.

{13} 5-6 octombrie, zile marcate în istoria Franţei prin răscoala populaţiei din Paris, care a pornit asupra Palatului de la Versailles şi în urma cărei acţiuni regele Ludovic al XVI-lea şi familia sa au fost siliţi să se întoarcă la Paris şi să locuiască la Tuileries.

{14} Fabre (Philippe) d'Englantine, poet şi membru al Convenţiei, născut la Carcassonne (1750-1794), autor al cunoscutului: cântec "Il pleuţ, il pleuţ, bergere". Lui i se datoreşte calendarul republican şi nomenclatura lunilor şi zilelor. A fost ghilotinat împreună cu dantoniştii.

{15} Dopul — joc care constă în a dărâma, cu un disc de piatră sau de metal, un dop pe care este aşezată o monedă de metal.

{16} Au existat doi fraţi, Maximilien de Robespierre, primul născut, avocat, om politic (1758-1794), personajul acestei perioade revoluţionare, şi Augustin de Robespierre, mezinul (1763-1794), care a murit pe eşafod împreună cu fratele său mai mare.
{17} Arras, capitala departamentului Pas-de-Calais (veche capitală în Artois), locul de baştină al fraţilor Robespierre (Maximilien şi Augustin).
{18} Carmagnolă — vestă scurtă, cu revere, fără mâneci, — se purta în loc de haină pe timpul Revoluţiei.

{19} Rene Descartes — filozof, matematician şi fizician francez,. 1596—1650. Lui i se datoreşte crearea geometriei analitice şi descoperirea principiilor opticii geometrice. Fondează metafizica modernă şi o nouă metodă de a dirija raţiunea care, în întregul ei, a luat numele de cartezianism. — În lucrările sale ştiinţifice raţionează ca un materialist, iar în cercetările metafizice ca un idealist.

{20} Egerie, nimfă simbolizând o sfătuitoare secretă, dar ascultată.
{21} Claudius Appius — decemvir romn în anul 451 î.e.n. care, din cauza abuzului de putere,

a cauzat demisia decemvirilor şi, aruncat în închisoare, s-a sinucis în 446 î.e.n.
{22} Lucius Cornelius Sylla, dictator roman 138—78 î.e.n., învingător al lui Mitridate VII, devine şeful partidului aristocratic şi-şi proscrie adversarii.

{23} Prairial — luna a noua a calendarului revoluţionar francez (20 mai-18 iunie).
{24} Lună a 10-a a Calendarului republican (de la 20 iunie — 19 iulie).
{25} Nereide (după Mitologia greacă) — fiice ale lui Nereu, zeu marin; ele simbolizează valurile; una dintre fiice este şi Galatheea.

{26} Trib maur din Grenada (secolul al XV-lea); viaţa lor i-a inspirat lui Chateaubriand nuvela "Aventurile ultimului Abencerages" (1826).
{27} Al doilea rege legendar al Romei, care a domnit între 715—672 î.e.n.
{28} Trad. Şt. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere).
{29} Trad. St. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere).
{30} Iată roaba ta, Doamne!

Table of Contents

Title page
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28

Table of Contents

Title page
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28